

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Published under the Authority of the
Government of His Highness the
Maharaja Gaekwad of Baroda

GENERAL EDITOR

B. BHATTACHARYYA, M. A.

SAMARĀṄGAṄASŪTRADIHĀRA

VOLUME I

समराङ्गणसूत्रधारः

राजाधिराजश्रीभोजदेवप्रणीतः

RÂNGAṆASŪTRADHÂR

BY

KING BHOJADEV

(

EDITED BY

MAHÂMAHÔPADHYÂYA

T. GAṆAPATI SÂSTRÎ,

Member of the Royal Asiatic Society of Great Britain and I

Doctor of Philosophy, University of Tübingen,

Editor of the

TRIVANDRUM SANSKRIT SERIES.

IN TWO VOLUMES

Volume I

327

Printed by L. Ramaswamy Sastry at the *Shikhar Press*, Trivandrum, and
published by Newton Mohan Dutt, *Caretaker of Libraries*, Baroda State,
on behalf of the Government of His Highness the Maharaja
Gaekwad, at the Central Library, Baroda.

Price Rs. 5 Net.

PREFACE.

Samarāṅgaṇasūtradhāra is a work on architecture. It means, literally, an architect of human dwellings and deals with the planning of towns and villages, building of houses, halls and palaces as well as machines of various kinds.

The edition is based on the following three manuscripts:

- (1) The manuscript marked क, belonging to the Central Library, Baroda, which runs up to a certain portion in the 82nd adhyaya but is wanting in 19 folios, and which was copied, as mentioned in the colophon, in Samvat 1594.
- (2) The manuscript marked ख, belonging to the same library, which runs up to a portion in the 56th adhyaya.
- (3) The manuscript marked ग, obtained on loan from the Bhandar at Pattan, which runs up to a portion of the 49th adhyaya but is wanting in 10 folios and which appears to be of the same age as the first.

These manuscripts are full of errors and not very legible. To examine them for the press was a very difficult task. The first 54 adhyayas are now issued as the first volume while the remaining adhyayas are in the press and will be published before long as the second volume.

An exhaustive table of contents is prefixed to this volume, a perusal of which will give an idea of all the subjects imbedded in it.

The work treats of the construction of cities, palaces and mansions with greater clearness of expression and wealth of details than any other available work of Silpa Sastra. The 31st chapter contains descriptions of various kinds of machines that are not found in other Silpa works, such as the elephant machine (गजयन्त्र), wooden bird-machine travelling in the sky (व्योमचरित्र-यन्त्र), wooden vimana machine flying in the air (वायुयानमिश्र-यन्त्र), door-keeper machine (द्वारपालयन्त्र), soldier machine (सैन्ययन्त्र) etc.

ननस्य विस्मयकृता नृत्पानि च पठन्ति च ।
 पुत्रिका वा गवेन्द्रो वा दुरगो मर्कटोऽपि वा ॥
 बलनैर्वर्तनैर्नृत्पतलेन हस्ते मनः ।”

“लघुदारमयं महाविद्भ्रं ददमुश्चित्तनुं विधाय तस्य ।
 उदरे रत्नमग्नमादधात न्वलनाधारमघोऽस्य चाग्निपूर्णम् ॥
 तत्रारुढः पूर्यस्तस्य पञ्चद्वन्द्वोच्चालप्रोक्षितेनानिलेन ।
 मुमस्यान्तः पारम्यास्य दक्षया चित्रं कुर्वन्नम्बरे याति दूरम् ॥
 इत्यमेव मुरमन्दिरमुत्स्य सञ्चलत्यलघु दारविमानम् ।
 आदधीत विधिना चतुर्योऽन्तस्तस्य पारदमृतान् ददकुम्भान्” ॥

Generally, the language of the extant Silpa works is ungrammatical, but the present work is free from grammatical solecisms and written mostly in a sweet and beautiful style. The work will prove to be of immense benefit to students of Indian architecture as well as to those who wish to follow it in practice.

The author of the work, as mentioned in it, is Maharaja-bhiraja 'Sri Bhojadeva who is probably the same Bhoja of Dhara who ruled over Malwa in the first part of the 11th century A. D. and to whom many important works are ascribed such as, *Śringārajakāśa* (Alankara) and *Sarasvatikanthā-harama* (Vyākaraṇa).

T. Ganapati Sastri.

विषयानुक्रमणी ।

विषयः

पृष्ठम्.

१. महासमागमनाध्यायः प्रथमः —

मङ्गलाचरणम्	१
शुभानामनुपादानस्य, अशुभानामनुपादानस्य चावश्यकता	१
देशपुरादीनां श्रेयःसाधनत्वकथनम्	१
शास्त्रारम्भसमर्थनम्	१
ग्रन्थोपक्रमोपक्षेपः	१
पुरा ब्रह्मसन्निधौ पृथूपद्रुताया भूमेरभयप्रार्थनम्	२
भूमिमनु प्रस्थितस्य पृथोस्तत्राविर्भावः	१
आविर्भूतस्य तस्य ब्रह्माणं प्रति स्वोद्यमविज्ञापनम्	१
श्रुतवृत्तान्तस्य ब्रह्मणः प्रतिवचनम्	१
पृथ्विप्रेतस्य स्थानादिविनिवेशनस्य विधानाय विश्वकर्मणं प्रति ब्रह्मणो नियोगः	१
समाहितयोः पृथुभूम्योर्विसर्जनम्	३
भूम्या सह पृथौ, प्रप्राणि च स्वं स्वं स्थानमुपाश्रिते विश्वकर्मणो हिमाचलमभि गमनम्.	१

२. विश्वकर्मणः पुत्रसंवादाध्यायो द्वितीयः —

अथ ब्रह्मनियोगानुष्ठानाय हिमालयं गतस्य विश्वकर्मणः स्वपुत्रस्मरणम्	१
स्मरणमात्रोपनतानां तेषां जयादीनां चतुर्णां मानसानां पितुः पादाभिचन्दनम्	१
पृथ्व्यो ब्रह्मनियोगनिवेदनं, स्वसाधारणं तत्तत्स्थानादिविनिवेशनाय तेषां विश्वकर्मणा नियोजनं च.	४

३. प्रश्नाध्यायस्तृतीयः —

अथ जयस्य शान्तप्रमेयभूतान् वास्तवाश्चयानन्यांश्च विविधान् अर्थानधिष्ठस्य प्रश्नः	५-१०
--	-----	-----	-----	-----	------

४. महदादिसर्गाध्यायशततुर्थः —

जयेन जिज्ञासितानामर्यानां यथासम्भवमनुक्रमेण विध्वक्कर्मनोपदेशः	१०
तत्र प्रथमं महाप्रलयावस्थावर्णनम्	११
प्रलयावसाने ब्रह्मण आविर्भावः, सृष्ट्युपक्रमश्च	११
महदहश्चारादीनां सृष्टिः	११
महदादिभ्यः पञ्चमहामूतानां स्वस्वगुणयुक्तानामाविर्भावः	११
भौतिकसर्गे ब्रह्मणोऽद्वैतः सृष्टाः सुरासुरादयः	११
कारणजलाद् भूम्युदधिमहीपरनिम्नगाद्वीपानामुत्पत्तिप्रकारः	१२
भूभरधो रौरवादिनरकाणां सृष्टिः	११
जरायुजादीनां चतुर्णां भूतानां सृष्टिः	११
तत्र जरायुजानां विभागः	११
ग्राह्यारण्यमेदेन पुनर्द्विधा भिन्नानां तेषां विवरणम्	११
अण्डजस्वेदजोद्भिज्जानां विभागादिकम्	१३

५. सुवनकोशाध्यायः पञ्चमः —

मूपरिमितिः	१४-१८
सप्तसु द्वीपेषु जम्बूद्वीपवर्णनम्	१८
शाकद्वीपवर्णनम्	१९
कुशक्रीडशास्त्रमण्डिगोमेदपुष्करद्वीपानां वर्णनम्	२०
लोकालोकाचलस्थितिपरिमाणादिकम्	२०, २१
सूर्यादीनां स्थितिर्गतिश्च	२०, २१

६. सहदेवाधिकाराध्यायः षष्ठः —

कृतयुगे मनुष्याणामत्युत्कृष्टा स्थितिः	२२
कालान्तरे क्रमशस्तस्या अपकर्षे हेतुः	२२
व्युत्पन्नमावानां तेषां तादात्विकी वृत्तिः	२४
क्रमेण रागलोभादीनामुत्पत्त्या तेषां भित्तुनीभावेनापत्त्यानम्	२४
तात्कालिकी लोकस्थितिः	२५
हिमानिलादिवारणाद्यर्थं तेषां गृहापेक्षा, गृहनिर्माणाय तैरुपायः प्रथमोपायश्च	२५

विषयः

पृष्ठम्.

७. वर्णाश्रमप्रविभागाध्यायः सप्तमः —

अथैवं दुःखामिमूतानां लोकानामनुग्रहायादिराजस्य पृथोरभिषेकः	२५
पृथुं प्रति नराणां दुःखापनोदनमार्थनम्	२६
पृथुना कृती वर्णविभागस्तद्धर्माश्च	२७
आश्रमविभागस्तद्धर्माश्च	२८
शिव्यधर्माः स्त्रीधर्माश्च	२९
सर्वेषां वृत्त्यर्थं खेटप्रामादिकल्पनम्	३०

८. भूपरीक्षाध्यायोऽष्टमः —

भूमेः सामान्यतो जाङ्गलादिभेदेन त्रैविध्यं, तल्लक्षणं च	३१
त्रिविधाया अपि भूमेः पुनर्बालिशस्वामिन्यादिभेदेन षोडशधा विभागस्तल्लक्षणं च.	३२
जनपदादिनिवेशनोचिता भूमयः	३३
दुर्गनिवेशनोचिता भूमयः	३४
पुरनिवेशने प्रशस्ता भूमयः	३५
सर्ववर्णोचिता भूमिः	३६
तत्तद्वर्णोचिता भूमयः	३७
अपरा सर्वसाधारणी भूमिः	३८
पुरादिनिवेशनेषु वर्ग्यानां भुवां लक्षणम्	३९
कान्यमाणायां भुवि काष्ठादिदर्शने फलम्	४०
अन्यानि भूपरीक्षणानि	४१

९. हस्तलक्षणाध्यायो नवमः —

हस्तलक्षणम्	४२
हस्तदण्डनिर्माणप्रकारः	४३
संज्ञेयानां स्थानवेधे फलम्	४४
साक्षां स्थानविशेषेषु करधारणे फलम्	४५
प्राशपादीनां त्रयमाणां हस्तविशेषाणां लक्षणम्	४६
पुरादीनां माने तेषां विनियोगप्रकारः	४७

विषयः

पृष्ठम्.

मात्राफलादिकानां सामान्यमानानां लक्षणम्	१७
एकादीनि सङ्ख्यास्थानानि	१८
निमेषादीनि कालमानानि	१९

१०. पुरनिवेशाध्यायो दशमः —

उत्तमाधममध्यमपुराणां मानम्	२९
सर्वपुराणां सामान्यविधिः	३१
उत्तमादिपुरेषु कथितं कचिद् योजनीया विशेषाः	३१
तेषु महारथ्यादिविधानम्	३१
✓ चप्रविधानम्	४०
✓ परिखाविधानम्	३१
✓ वप्रोर्ध्वभागगतप्राकारविधानम्	४१
✓ कपिशिर्षकस्य फण्डवारिण्याश्च प्रमाणम्	३१
✓ अट्टालकादिविधानम्	३१
✓ चरिकाविधिः	३१
✓ पुरद्वारप्रमाणादिकम्	३१
प्रतोल्यादिकल्पनम्	४२
जलभ्रमविधानम्	४३
छिन्नकर्णादीनि गह्रितानि पुराणि, तन्निवासफलं च	३१
पुरनिवेशादिषु शान्तिकादिविधेरावश्यकता, तद्विधौ नियोज्याः	४४
स्थपत्यादयश्च	४५
खेटप्रामादीनां प्रमाणादिकम्	३१
उत्तमादिषु राष्ट्रेषु ग्रामसंख्या	३१
पुरेषु सुवर्णकारादीनां निवेशनस्थानम्	३१
प्रपादीनां निवेशनस्थानम्	४६
बलाध्यक्षादीनां निवेशनस्थानम्	३१
लक्ष्मीवैद्यवगयोनिवेशनस्थानादिकम्	४७
नगरारसकदेवतानां बाधाम्यन्तरादिषु स्थापनप्रकारादिकम्	४७-५०

विषयः

पृष्ठम्-

११. वास्तुत्रयविभागाध्याय एकादशः—

एकाशीतिपदवास्तौ देवतानां निवेशः पदभोगश्च	५०, ५१
शतपदवास्तौ तासां पदभोगः	५२
चतुष्पष्टिपदवास्तौ तासां पदभोगः	५३
सिरानयनप्रकारः	५४

१२. नाड्यादिसिरादिविकल्पाध्यायो द्वादशः—

षोडशपदवास्तौ देवतानां पदभोगः	५३
सहस्रपदवास्तौ तासां पदभोगः	५४
चतुष्पष्टिपदवृत्तवास्तुविधानम्	५५
शतपदवृत्तवास्तुविधानम्	५६
अथवादिवास्तुषु वृत्तवास्तुगतपदविभागातिदेशः	५७
वास्तुपुरुषाकृतौ मुखाद्यवयवकल्पनवचनम्	५८
वास्तुशरीरगतानां नाडीवंशादीनां परिगणनम्	५९
तत्र नाडीस्वरूपमदर्शनं, तत्प्रमाणं च	६०
यश्चानुवंशमहावंशानां मर्मोपमर्मणोः सन्ध्यनुसन्ध्योश्च स्वरूपमदर्शनं	६१
प्रमाणं च	६२
तत्तद्बृहद्रथैर्महावंशादीनां पीठने फलम्	६३

१३. मर्मवेधाध्यायत्रयोदशः—

नगरादिषु मध्ये एकाशीतिपदेन शतपदेन च विभजनीयं वास्तु	६४
चतुष्पष्टिपदेन विभजनीयं वास्तु	६५
एकाशीतिपदादिषु वास्तुषु मर्मादीनां स्थानानि	६६
द्वारभित्त्यादिमर्मवेधे फलम्	६७
द्वारमध्यादिषु द्रव्यान्तरैर्विधेयं, तेष्वनुवंशादिनिहितेषु च फलम्	६८
वेधेऽपि केपाधित् फलिद् दोषाभावकथनम्	६९

१४. पुरुषाद्वगदेवतानिषट्पादिनिर्णयाध्यायचतुर्दशः—

पुमाकृतेर्वास्तोरङ्गदेवताविभागः	७०
वास्तुपुरुषस्य शिरःस्थानम्	७१

विषयः

सामन्तानां गृहस्थानम्	६५
देवकुलस्थानम्	११
ज्योतिर्विदां सेनापतेश्च गृहस्थानम्	११
शास्त्रकर्मन्तस्थानम्	११
सहस्रस्थानविनियोगः	११
विषाणिनां स्थानान्तरप्रदर्शनादि	११

१६. वनप्रवेशाध्यायः षोडशः —

द्रव्यानयनार्थे वनप्रस्थानाय विहितो नक्षत्रराश्यादिः
द्रव्यच्छेदनभेदनवनप्रवेशनकार्यात्म्याणां राशयः	६६
वृक्षपरीक्षणम्	११
श्मशानाष्टद्वीपानां, बालानां वृक्षानां च वृक्षाणां वर्जनीयत्वकथनम्	११
सारद्रुमाणां वयः	११
तत्र गृहकर्मार्हे वृक्षवयः	११
अतर्ह्ये वयसि स्थितानां वृक्षाणां लक्षणम्	११
तदर्थे वयसि स्थितेष्वपि तेषु वनरक्षादीनां स्पष्टनीयत्वकथनम्	११
कुटुम्बिनामर्हा वृक्षाः	६७
गृहकर्मण्युपादेयानामन्येषामपि वृक्षाणां सामान्यलक्षणम्	११
गृहार्थं गर्हिता वृक्षाः	११
वृक्षप्रमाणविज्ञानम्	११
वृक्षनक्षत्रविज्ञानम्	११
वृक्षच्छेदनशान्तिप्रयोजकं स्वस्तिवाचनशान्तिशानादि	११
वृक्षच्छेदनविधिः	६८
छिद्यमानानां वृक्षाणां सवादिनापि तद्वेद्योपादेयतानिर्बन्धप्रकारः	११
वृक्षपातादिना तस्मान्	११
छेदारम्भे सरोष्टादीनां दर्शने फलम्	११
छेदादुत्क्षिप्तोष्णचक्षुषेभ्यश्च वृक्षेषु फलम्	११
छिन्ना फलितानां वृक्षाणां भागशरच्छेदने विधिः	६९
गोधादिगर्भितानां तेषां लक्षणम्	११
मण्डलगत्येन तत्तद्वर्गविशेषेन गर्भस्थानतश्चत्वादीनां विज्ञानम्	११

वपयः	पृष्ठम्.
अन्त्यादिगर्भितानां वृक्षाणांशुपयोजने फलम् ...	६९
वनान्तराच्छित्तवानीतानां तेषां परिग्रहप्रकारः ...	११

१७. इन्द्रध्वजनिरूपणाध्यायः सप्तदशः —

इन्द्रध्वजोत्थापनसम्बद्धा कथा ...	७०
इन्द्रध्वजस्यावयवकला, तद्विधानप्रकारोपक्रमश्च ...	७१
इन्द्रध्वजस्योत्तमाधममध्यमानि मानानि ...	११
तस्य मूलप्रमाणयोर्मानम् ...	११
कुप्यस्य मानम् ...	११
अमरीष्टमूलपादादीनां मानम् ...	७२
इन्द्रगृहनिर्माणविधिः ...	११
महाय, अष्टमातुः, कुमारीणां, कन्यकोदयादीनां च मानम् ...	११
लवटस्य सूच्याश्च मानादिकम् ...	११
गृहार्ग्यकल्पनादिकम् ...	७३
ध्वजपट्टेर्गन्धानां चोत्प्रेषणसमयः ...	११
तेषां जलपिशासकप्रकारः ...	११
तद्वर्णानि तेषां निवेदनक्रमः ...	११
इन्द्रध्वजप्रतिष्ठा ...	७४
अष्टमनिष्ठापनविधिः ...	७५
सुतभट्टिर्द्विजम् ...	७६
अष्टमनिष्ठापनम् ...	७७
इन्द्रध्वजविधिः ...	७८
इन्द्रध्वजविधिः ...	११
इन्द्रध्वजविधिः ...	७९
इन्द्रध्वजविधिः ...	११
इन्द्रध्वजविधिः ...	११
इन्द्रध्वजविधिः ...	८०
इन्द्रध्वजविधिः ...	११
इन्द्रध्वजविधिः ...	११
इन्द्रध्वजविधिः ...	८१

विषयः

पृष्ठम्

समुच्छ्रितस्य शकध्वजस्य प्राच्यादिदिगाश्रयणे फलम्	८१
अमं भित्त्वा भूमौ प्रतिष्ठमाने तस्मिन् फलम्	८२
तस्य स्थानान्तरग्रंथादिषु फलम्	११
रज्जुच्छेदे फलम्	११
इन्द्रध्वजस्य भङ्गे फलम्	११
छायादीनामिन्द्रध्वजस्य वा पाते फलम्	११
मास्यविमृषणादीनां च्युतौ फलम्	८३
शक्रवेश्मादीनां विसरणे फलम्	११
मृगालीलफटादीनां भङ्गे फलम्	११
ध्वजे निर्घातादीनां पाते फलम्	११
शक्रोपरि मक्षिकाभिर्मनुच्छत्रकरणे फलम्	११
शक्रपार्श्वे मक्षिकादीनां भ्रमणे फलं	११
शक्रमूर्धनि श्येनादीनां सङ्गे फलम्	११
केतौ वायसादीनां सङ्गे फलम्	११
चित्रपटे सुरापाकाराणां यथावनिवर्तने फलम्	११
एतेषां कुट्टनपातच्छेदलोषादिषु फलम्	८४
चित्रपटस्य पातादिषु फलम्	११
ध्वजोच्छ्रयविधौ नरादीनां वेष्टादिभिर्निविष्टास्तोचनम्	११
तदानीं दृष्टिभोते फलम्	८५
असत्वातिमदिवसद्वयम्	११
इन्द्रस्थानमूतस्य क्षेत्रस्य मानादिकम्	११
क्षेत्रप्रमाणेन ध्वजायामादिकचरणम्	११
प्रतिवत्सरं क्षेत्रप्रमाणस्य वर्धनम्	११
यन्त्रपादगुम्फादिनां निवेदनरक्षणानि	८६

१८. नगरादिमंशुर्वाण्यांशुः—

नगरपर्यायाः	११
नृराशुविनस्य नगरस्य संज्ञा	११
शासनगरकषेटनिगममाप्तं शिवाजी स्वस्वरूपनम्	११
पलनपुटभेदनगर्तः जनरक्षार्थं दिनां तद्वचनम्	८७

[illegible]

विषयः	पृष्ठम्
कोष्ठकस्य स्वरूपनिर्देशः	८८
भित्तेः ११	११
महानसस्य ११	११
द्वारकोष्ठनास्य ११	११
प्रवेशनस्य ११	११
दृढकम्पनस्य ११	११
महनाजिरवनाजिरा- श्रमाजिराणाम् ११	११
देहस्याः ११	११
द्वारपथस्य ११	८९
अर्गलार्गलमूच्योः ११	११
परिषफलिदगवाक्षाणाम् ११	११
सौरणस्य तद्विशेषाणां च ११	११
सिद्धकर्णस्य ११	११
संयमनायस्य ११	११
मरालपालीप्रणालीपद्वाराणां ११	११
प्राकारस्य ११	११
आस्थलकालस्य ११	११
अभेध्यभूमेः ११	११
अक्षरस्य ११	११
परितरस्य ११	११
अष्टाभिषस्य ११	११
महानसस्य ११	११
महानसाः ११	११
अष्टालिकायाः ११	११
काष्ठमण्डपाः ११	११
धारागृहस्य ११	११
दर्शनगृहस्य ११	११
पराद्वारस्य ११	११

विषयः

गोपुरद्वारस्य स्वरूपनिर्देशः
उपकार्यायाः	११
क्षौमाद्यस्य	११
पुरीष्चरणस्य	११
उपनिष्कलस्य	११
उद्यानस्य	११
जलोद्यानजलवेश्मनोः	११
क्रीडागारस्य	११
विहारभूमेः	११
चैत्यस्य	११
सभायाः	११
गोष्ठस्य	११

१९. चतुश्शालविधानाध्याय एकोनविंशः—

एकशालाद्विदशालान्तानां गृहमेदानां				
पृथक्पृथगेकीकृता सङ्ख्या
अष्टात्रयुक्तानां तेषां दशशाला-				
न्तानां पृथक्पृथगेकीकृता सङ्ख्या
गृहद्वितययोगेन निष्पन्नानां गृहविशेषाणां संख्या	९२
उत्तमवर्णिनां विहितानि गृहमालादी-				
न्यन्यान्यष्ट वेश्मानि	११
विप्रादिविषये चतुश्शालादीनां मानविक्रल्पाः	११
तेषु शालालिन्दादीनां प्रमाणम्	९३
मूपावकोसिमयोः स्वरूपकथनादिकम्	११
भद्रायाः संज्ञाभेदाः	११
प्रवहणायाः स्वरूपं फलं च	९४
मूपासङ्ख्याज्ञानोपयोगी प्रस्तारः	११
चतुश्शालगतानां मूपाभेदानां सङ्ख्या	११
पृथगनेकषा निवेशितैः संज्ञैर्विस्तृतस्य-				
लिन्दादिनिर्गृह्याणामानन्त्यकथनम्	११
प्रस्तारे एकभद्राणां विवेचनम्	११

विषयः

पृष्ठम्

अष्टानामेकमद्रगृहभेदानां नामानि	९४
अष्टाविंशतिभेदानां द्विमद्रगृहाणां नामानि	९५
षट्पञ्चाशत्त्रिभद्राणां नामानि	"
सप्ततेश्वतुर्भद्राणां नामानि	"
षट्पञ्चाशत्तः पञ्चभद्राणां नामानि	९६
अष्टाविंशतेः पद्मभद्रभेदानां नामानि	"
अष्टानां सप्तभद्राणां नामानि	९७
अष्टभद्रस्य नाम	"
पु मृषाविन्यासक्रमः	"
उक्तानामेकमद्रादीनां सर्वेषां				
चतुर्दशालभेदानां विण्डीकृता सङ्ख्या				"
कचित् कचिद् गृहविधेयेषु मृषाद्वयोनिम-				
योर्न्यसनक्रमादिकम्	"
अथ एकभद्रभेदेषु प्रागापतादिषु मृषास्थितिः			...	"
तेषां प्रत्येकं पञ्चमदर्शनम्	९८
द्विभद्रभेदेषु ईसादिषु मृषास्थितिः	"
त्रिभद्रभेदेषु ऐन्द्रादिषु मृषास्थितिः	९८-१००
चतुर्भद्रभेदेषु कृतादिषु मृषास्थितिः	१०१-१०५
पञ्चभद्रभेदेषु कानलादिषु मृषास्थितिः	१०५-१०७
षड्भद्रभेदेषु द्विमसादिषु मृषास्थितिः	१०७, १०८
सप्तभद्रभेदेषु माण्ड्रीरादिषु मृषास्थितिः	१०८
अष्टभद्रे सर्वतोभद्राण्ये मृषास्थितिः	"

२०. निम्नोष्ठादिपञ्चाध्यायो विधयः —

अमपृष्ठाच्छयोः परिमाणा	१०९
दम्बाध्यासादिभिः शालाया आधिक्ये पञ्चम्	"
गृहभेदेभ्यः शिष्टादिभागेषु निमित्तकत्वे पञ्चम्	"
मण्डलादिकं चर्चयित्वा गृहं, लक्षणां च				"
गृहस्य सुमादिभ्योऽन्विद्वन्द्वना, लक्षणां च	"
तत्रैव इत्यन्विद्वन्द्वना, लक्षणां च	११०

विषयः

१७

मुग्धाविने सति यात्राणि कल्पम्	११
बहुपक्रोशं त्रिशास्त्रेषु निम्नो प्रकारो
तत्रैव धर्मो प्रकारो	११
तेषां चतुर्णां नामानि
सिद्धार्थादीनां षण्णां द्विशास्त्रभेदनां स्वरूपं कलं च
सप्तशास्त्रेषु मणिच्छन्दादीनां स्वरूपवकटनम्
गृहसप्तद्वयस्य स्वरूपं कलं च

२१. डामसतित्रिशास्त्रलक्षणाध्याय पञ्चविंशः —

मुग्धानां चतुर्णां त्रिशास्त्रानां नामानि लक्षणं कलं च	१११
अष्टादशानां हिरण्यनामभेदानां संज्ञाः
तत्समुद्धानां सुक्षेत्रचुलीपक्षभेदानां
पृथक्पृथक् नामनिर्देशः	११३
हिरण्यनामभेदेषु जाम्बूनदहिरण्यरुचम
हेमसंक्षितानां लक्षणम्
अवशिष्टानां कनकादीनां लक्षणम्	११४
सुक्षेत्रभेदानां नागादीनां लक्षणम्
चुलीभेदानां भुजङ्गमादीनां लक्षणम्	११५
पक्षभेदानां राक्षसादीनां लक्षणम्	११६
पञ्चमद्रकस्वरूपम्

२२. द्विशालगृहलक्षणाध्यायो द्वाविंशः —

द्विशालगृहेषु मुग्धानां षण्णां सिद्धार्थादीनां लक्षणम्	११७
तेषु प्रत्येकमेकादशधा भिन्नानां सिद्धार्थयम-
सूर्यदण्डवाताद्यानां, चतुर्धा भिन्नयोश्चुलीकाचयोश्च संज्ञाः	११८
सिद्धार्थभेदानां वसुधारादीनां, यमसूर्यभेदानां
संहारादीनां च लक्षणम्	११९
दण्डगृहभेदानां प्रचण्डादीनां, वातभेदानां
मरुदादीनां, चुलीभेदस्य रोगाख्यस्य च लक्षणम्	१२०
अवशिष्टानां चुलीभेदानां, काचभेदानां
छलादीनां च लक्षणम्	१२१

विषयः

पृष्ठम्

२३. एकशाललघुणाध्यायस्योर्विशः —

एकशालेध्वलिन्दप्रस्तारः	१२१
षोडशानां ध्रुवाद्याख्यानामेकशालभेदानां निर्देशादि	१२२
अथैव भेदेष्वलिन्दविन्यासवैचित्र्येण निष्पत्तानां				
रम्यनन्दश्रीपरमुदिताख्यानामन्येषा-				
मेकशालविशेषाणां लक्षणं फलं च	११
सादृशानामेव वर्धमानाद्याख्यानां लक्षणं फलं च	१२३
पूर्वमुक्तेषु ध्रुवादिषु षोडशवेश्ममु पद्दारुकरूपमया				
रूपान्तरं प्राप्तानामन्येषां षोडशगृहभेदानां संज्ञाः	११
एषामेव भेदानां शालापुरतो विन्यस्तैः पद्दारुभिरुत्प-				
न्नानां षोडशगृहभेदानां संज्ञाः	११
शालामध्यविन्यस्तैः पद्दारुभिरेतेभ्य उत्पन्नानां				
षोडशगृहभेदानां संज्ञाः	१२४
शालान्तविन्यस्तपद्दार्वादिभिः प्रकारान्तरमाप-				
न्नानामपरेषां षोडशवेश्मनां संज्ञाः	११
अनन्तरोक्तेषु गृहेषु प्रत्येकं चतुर्दिक्षु अलि-				
न्दपरिष्कारेण प्रस्तानां षोडशगृहाणां संज्ञाः	११
एवं भेदप्रभेदैर्वाधितानामेकशालानामाहत्य सङ्ख्याकधनं	११
सिद्धार्थस्थितयोर्दक्षिणीमहिष्याख्ययोः, दण्डगृह-				
स्थितयोर्गोवीर्यगव्याख्ययोश्च शालयोर्गोशायथं				
मेलनेनात्र संभूतानां चतुर्णां गृहविशेषाणां				
संज्ञाः फलं च	११

२४. द्वारपीठभित्तिमानाद्यध्यायश्चतुर्विंशः —

द्वारकाख्यानां पञ्चदशगृहाणां संज्ञाविशेषाः लक्षणं फलं च	१२५
प्रकृताध्याय एवोपरि वक्ष्यमाणानां विषयाणां सङ्ग्रहः	१२६
पद्यानां वर्गाधिपानां स्वरूपकथनम्	११
तत्र सामान्यतो मिथिलिन्दपीठद्वारोच्छ्रायादीनां			
प्रमाणप्रदर्शनम्	१२७
भद्रनन्दपीठसौरमण्डराख्यानां चतुर्णां			
गृहविशेषाणां लक्षणं फलं च	१२८

विषयः

२५. समस्तगृहाणां सङ्ख्याकथनाध्यायः पञ्चविंशः —

पृष्ठ

तत्र पञ्चशालानामाहत्य सङ्ख्या, पञ्चशालोत्पत्तिप्रकारश्च	१२
अष्टानां पञ्चशालानां संज्ञाः
प्रकारान्तरेण निष्पन्नानां तेषां संज्ञाः	१३
विभद्रादिदशभद्रान्तानां तेषां प्रत्येकं सङ्ख्या
पद्मशालोत्पत्तिप्रकारः	१३
षोडशविधानां पद्मशालानां संज्ञाः लक्षणं च
अखिलवर्णिनां शुभानि पद्मशालानि, तद्भेदाश्च
राजोचितानि विंशतिः पद्मशालानि	१३
विभद्रादिद्वादशभद्रान्तानां पद्मशालानां प्रत्येकं संख्या
सप्तशालनिष्पत्तिः, तद्भेदाश्च	१३
राजयोग्यानि सप्तशालानि	१३३, १३४
प्रकारान्तरेण निष्पन्नानि अन्यानि
तादृशानि सप्तशालानि	१३५
विभद्रादिचतुर्दशभद्रान्तानां सप्तशालानां
प्रत्येकं सङ्ख्या	१३६
अष्टशालनिष्पादनप्रकाराः	१३७
विभद्रादिषोडशभद्रान्तनामष्टशालानां प्रत्येकं सङ्ख्या
तेषां सर्वेषामेकीकृता सङ्ख्या	१३८
नवशालनिष्पादनप्रकाराः
विभद्राद्यष्टादशभद्रान्तानां नवशालानां
पृथक्पृथक् सङ्ख्या	१३९
दशशालनिष्पादनप्रकाराः	१४०
विभद्रादिविंशतिभद्रान्तानां दशशालानां
पृथक्पृथक् सङ्ख्या
तेषां सर्वेषामेकीकृता सङ्ख्या	१४१
चतुःशालादिदशशालान्तानां सर्वेषां वेदनया
गुणवेदनादिना निर्दिष्टाः सङ्ख्याः

२६. आषादिनिर्गमाध्यायः षड्विंशः —

आषादिनिर्गमाध्यायः	१४२
--------------------	-----	-----	-----

विषयः

पृष्ठम्

प्राच्यादिदिक्षुस्तानां वेदमनामारम्भे निविद्धा मासाः	१४३
आये परिज्ञातव्ये क्षेत्रमानसाधननियमः	१४
आयानयनप्रकारः	११
प्राच्यादिदिक्षुस्तत्रानामाधानां यथाक्रममु-			
द्दिष्टा ध्वजादिसंज्ञाः, तेषां फलं च	११
विमादीनां प्रशस्ता आयाः	१४४
तत्तन्निवेशनानि प्रति तत्तदायानां विनियोगः	११
तेष्वधमानां कचिददोषत्वकथनम्	११
व्ययानयनप्रकारः	१४५
समाधिकादिभेदेन त्रिप्रकारस्य व्ययस्य यथा-			
क्रममुद्दिष्टाः पिशाचादिसंज्ञाः	११
अंशकानयनप्रकारः	११
गृहादिष्वंशकस्य मुख्यत्वव्यवस्थापनम्	११
अंशकत्रयस्य संज्ञाः	११
गृहतारास्तत्संज्ञाश्च	११
वर्ज्या मध्यमाश्च ताराः	११
त्रयाणां नक्षत्रगणानां संज्ञास्तदन्तर्गतानि			
नक्षत्राणि च	११
मर्तुर्नक्षत्रगणसाम्यादिना विहितस्य गृहस्य			
शुभफलप्रदत्वकथनम्	१४६
गृहविषयवदयचिन्तनीयानि षट् करणानि	११
भ्यादिभिः शुभैस्तैर्यथोत्तरं शुभकरत्वकथनम्	११
समायव्ययादिवेशमनां वर्जनीयत्वकथनम्	११
समसप्तकादीनां गृहाणां कर्तव्यत्वोपदेशः	११
षट्कोष्ठकादिगृहाणां वर्जनीयत्वकथनम्	११
गृहजीवितादिविज्ञानोपायादिकम्	११
मेर्वादीनि षट् छन्दांसि तद्विन्यसनप्रकारश्च	१४६, १४७
तेभ्यो गृहमूपासङ्ग्यादिविज्ञानम्	१४८

विषयः

पृष्ठम्

शय्याज्ञानां विधानम्	१५५
एकद्रव्यजायाः शय्यायाः श्रेष्ठत्वं, मिश्रद्रव्यजाया				
द्विदावीदेश तस्या निम्नत्वं च	१५६
शय्यादारुसन्धानविधिः	११
मध्यमणाद्युपलक्षितस्य शयनासनस्य दृष्टत्वम्	११
सुक्षिप्तत्वादिगुणयुक्तत्वेन तेषां निर्मितरावश्यकता	११
निष्कुटादीनां पण्णां छिद्राणां लक्षणं फलं च	११
शयनासनद्रव्यसामान्यविधिः	१५७
आसनवस्तुसौ शय्योक्तदारूणां प्रतिदेशः	११
आसनाज्ञानां विधानम्	११
तेषां द्रव्योपाधिकृतोत्तमादिता	११
आसनालङ्काराः	११
पादुकासङ्ग्रहादीनां मानम्	१५८

३०. राजगृहाध्यापशिः —

उत्तमादीनां राजवेश्मनां मानम्	११
शुद्धीजयमासादलक्षणम्	१५९, १६०
शुक्लफोणमासादलक्षणम्	१६१
श्रीवातमासादलक्षणम्	१६२
सर्वतोषद्रव्यमासादलक्षणम्	११
सप्तमर्दान्त्यमासादलक्षणम्	१६३
राजः श्रीदार्शनिकोत्पीविभूषणादीनि पञ्च गृहाणि	११
अवनिशेषमासादलक्षणम्	१६४
शुक्लतिलकमासादलक्षणम्	११
विशालावकाशमासादलक्षणम्	११
श्रीविपताकमासादलक्षणम्	१६५
शुक्लमण्डनमासादलक्षणम्	११
शेफीपुष्पमासादलक्षणम्	११
शुक्लीतिरकमासादलक्षणम्	१६६
श्रीनिकामादलक्षणमासादलक्षणम्

विषयः

पृष्ठम्

सूर्यादिग्रहगतिप्रदर्शनपरं गोलग्रमणम्	१७५
दारवस्य पुरुषस्यैकनाटिकयैकयोजनगमनम्	११
तालगत्यनुसारेण नृत्यन्त्या पुत्रिकया दीपे क्षीण-				
क्षीणतैलप्रक्षेपः	१७
यन्त्रहस्तिनः प्रदीयमानचुरिवारिषानम्	११
यन्त्रशुक्रानां तालगत्या गाननर्तनादीनि	११
पुत्रिकाणां गजानां घुरगादीनां च ताल-				
गत्या बलनवर्तननर्तनादीनि	१७
वापीकूपदितः क्षेत्रेषु यन्त्रेण जलानयनापन-				
यनवैचित्र्यम्	१७
कुत्रिमाणं गजादिरूपाणां यथेच्छं निर्गमन-				
धावनपुद्गलरणादिकाभ्येष्टाः	१७
स्वष्टुदिपरिकल्पितानामुक्तानामेषामन्येषां च				
यन्त्राणां घटनारीतिप्रदर्शनं प्रति ग्रन्थक-				
र्तप्रवृत्तौ कारणम्	१७६
पुरातनोक्तदिशा वक्ष्यमाणानां यन्त्राणां सु-				
प्रदाय बीजमृतानां भूतानां पुनः स्मारणम्	११
एतादृशविचित्रनानामन्त्रनिर्माणमावीष्यसामग्री	११
स्वनोद्धारिमन्त्रद्वयघटना	१७७
घटहमुरजादिस्वनोद्धारियन्त्राणां तत्त्वम्	११
अम्बरवारिविमानपटना	११
दुष्टगजोपाटनाय रसयन्त्रेण सिंहनादविधा-				
नप्रकारः	११
दातादिपरिजनवर्गैर्विना तत्कृत्यानां सर्वेषां				
व्यावर्तिवर्जनाय कल्पितस्य जीपुष्ट-				
प्रतिमायन्त्रस्य घटना	१७८
अनभिमतजनपदेनानिरोधनाय द्वारदेते रथा-				
दनीयं द्वारपालयन्त्रम्	११
भित्ति द्वाविज्यक्षैरस्य प्रसक्तपातनाय रथादनी-				

विषयः

पृष्ठम्

३३. अश्वशालाध्यायस्ययस्त्रिंशः —

अश्वशालनिवेशनस्थानम्	१८९
अश्वशालानिर्माणे निषिद्धा वृक्षाः, भूमयश्च	१९०
निषिद्धदेशैर्गृहस्तच्छालानिर्माणे कलम्	११
निषिद्धभूमिषु सन्निवेशने कलम्	११
भर्तृगृहपरिसरे सन्निवेशने स्थाननियमाः	१०१
अश्वशालाविधानम्	११
शालायामधानां स्थानकरूपता	११
यवसंस्थानकरूपता	११
खादनकोष्ठकरूपता	१०२
पादवन्धनद्वीलकरूपता	११
शालानिर्माणोक्तवन्निर्द्दोमादिकरणकथनम्	११
प्रसूनु शालासंस्करणविशेषाः	११
बह्वनां तुरगाणामवस्थापननियमाः	११
अश्वशालाधर्मानामुपकरणानां संग्रहः	११
प्रादुगुस्तायां शालायां तुरगवन्धनस्थानम्	१०३
अधानां प्राच्यामिमुख्येन बन्धनस्य सर्वम-				
वृद्धिर्दुस्तथापनम्	११
द्यानविवाद्यनादिकरणे दिद्विनियमः	११
दक्षिणाभिमुख्यामुत्तराभिमुस्तायां च शाला-				
यावधरन्धनस्थानादिकम्	११
सप्तःषादीनामधानां दक्षिणादधिमामेधीनैर्द्द-				
त्वाभिमुख्येन बन्धनस्य विषयः	१०४
वायव्येतास्याभिमुख्येन बन्धनस्य विषयः	१०५
पश्चिमां दिद्वद्वर्धशस्थाने च तट-धनविषयः	११
राजानांमित्रेषां च बन्धने नियमा	११
मेघजतुरुररणारिद्व्यापिकाधर्मादिगता				
स्थानानि, विविक्तेपकरणानि च	११
३४. २। अश्वशालाध्यायस्ययस्त्रिंशः				

३५. दिमान्यासविध्यप्रायः पञ्चविंशः —

शिलाःमागदिषये विदितोऽमनस्यभिन्नप्रकादिः	२००
मन्त्रमेष्टकाकल्पनम्	११
वर्चनीयाः शिलाः	११
गन्दादिकाश्चतस्रः शिलास्तदेष्टकाश्च	११
वेदीप्रकल्पनम्	११
गन्दाप्रतिष्ठापनविधिः	२०६
उपशिलान्यसनम्	२०२
गन्दादीनामष्टाः, निवेशनस्थानानि च	११
सासां प्रतिष्ठापनमन्त्रादिकम्	११
बैदिकाः शिलाचयनमन्त्राः	२०३
विभिन्ना स्थापितानां सासां पुनश्चाकृतादिषु फलम्	११

३६. बलिदानविध्यध्यायः षट्त्रिंशः —

मण्डलकरणम्	२०४
कलशान्यसनम्	११
वास्तुदेवताकल्पनम्	११

विषयः	पृष्ठम्
अर्घ्यनिवेदनम्	२०४
विश्वकर्मणो वास्तुदेवानां च पूजाविधिः	२०४, २०५
शान्तिबलिकर्मादीणि वास्तवादीनि	२०६

३७. कीलकमूत्रपाताध्यायः सप्तत्रिंशः —

प्रशस्ताः कीलकवृक्षाः	११
विपदादीनां विहिताः कीलकवृक्षाः	११
अशोकादीनां विनियोगे कचिद् विशेषः	११
तद्यद्वर्णानभिहृत्यापरो वृक्षविधिः	२०७
वर्णानां कीलकप्रमाणम्	११
तेषां सूत्रविधिः	११
कीलकरथापनप्रकारः	११
तत्र कीलकरथानपूजा	११
वेदीकरूपनम्	११
वेद्यां प्रसङ्गभस्यापनम्	२०८
कीलकसंस्करणम्	११
परधाद्युपकरणपूजा	११
अभिहार्पणम्	११
सुलग्नपरीक्षणम्	११
पुरोहितसंस्कारिकरथपत्न्यादीनां पूजा	२०९
सूत्रपानगन्धदं बलिकर्म	११
योगोक्तवस्तुलाभे कार्यो बलिविशेषः	११
विपपूजनम्	११
स्थापनाय प्रथममहोदहरनियमाः	२१०
भूमौ प्रतिष्ठापितस्य तस्य परशुना हनने मन्त्राः	११
सहस्रमूर्तिनि दालपानां प्रशान्तां संख्या	११
हन्यमाने तस्मिन् शुभाशुभनिर्दिष्टोपक्रमम्	११
ताहनमःपननियमः	११
संहारस्य कीलकस्य माय्यादिषु नयने कर्म	२११
तस्मिन् वृषिके जाते कर्म	११

विषयः	पृष्ठम्
तत्रोत्सङ्गलक्षणम्	२१५
हीनबाहुकादीनां लक्षणम्	२१६
माक्षणाद्यावासस्थानकल्पनेषु विशेषविधिः	११
वर्णानामुत्तमा भूमिकासंख्या	११
तेषां गृहोर्ध्वप्रमाणम्	२१७
देवादिविषये विशेषविधिः	११
तत्तद्वर्णानामवरा भूमिकासंख्या	११
उत्कृष्टस्य वास्तुशरस्य गुणाः	११
द्वारकल्पनसम्बद्धा नियमाः	२१८
रथ्यादिमिह्वारवेधे फलम्	२१९
भित्तदेहाख्यस्य वास्तुनो लक्षणं	११
पूर्वादिद्वाराणां निवेशनस्थानानि	११
द्वारेष्वधिकृतस्थाने विनिवेशितेषु फलम्	११

४०. पीठमानाध्यायश्चत्वारिंशः —

उत्तमाधममध्यमानां पीठानामुक्त्यायः, विष्णवा-

द्विषु सद्भिर्निषेधश्च	२२०
मनुष्यवास्तुपीठानां सामान्यविधिः	११
विष्वादिषु विषमं पीठोत्पत्तिः	२२१
तेष्वेव प्रकारान्तरेण पीठविभागः	११

४१. शयनिध्याध्याय एतत्तत्वारिंशः —

विंशतिशयगुणाः	११
सद्विपरीताभ्यपदेशा अपि विंशतिरिति कथनम्	२२२
दक्षिणपश्चिमादिगृह्यानां बहिर्मुखत्वेन विच-	
रने फलं	११
कुम्भेषु दक्षिणादिषु फलम्	११
माग्नदक्षिणादिकर्णानां बहिर्मुखत्वेन फलं	११
फलम्	११
गर्भवास्तुषु शयनेन विंशतीकरणे न सन्निवेशः	११
इहादन्त्यपन्त्यवस्था	११

त्रिययः	पृष्ठम्
तद्वज्रे ग्रामे सति फलम्	२३२
दिगुत्थिते गृहोत्थिते च तस्मिन् फलमात्रः	१७
इह सर्वनिमित्तेषु शुभाशुभानां फलानां	
कालनियमः	११
वास्तुनि पुराणस्वव्यपदेशस्य कालः	११
नवकर्मणि निष्ठिते सुम्बिकादीनां भङ्गे फलम्	१७
सुमासुण्डकातुर्वर्णमुण्डगोचानागवाशास्त्रानां	
गृहद्रव्याणां भङ्गे फलम्	२३३
कपाटस्यागैलापार्थस्य सौरणस्य वास्तुमध्यस्य	
सोपानस्य बेदिकायाः गवाक्षस्य पटस्त-	
म्भस्य च विनाशे फलम्	११
गजशुण्डायाः कपोतास्याः स्थपनीपट्टिकाया	
विटङ्कस्य तुडायाः छात्रान्तर्मस्य स्त-	
म्भदीर्घादेश भङ्गे फलम्	११
प्रतिमोकगजवाहिन्याकाशतलकण्ठिच्छन्नस्य	
सादमण्डलयलमीनां भङ्गे फलम्	२३४
प्रलीने विलीने विनष्टे ॥ प्रासादे फलम्	११
पूर्वोक्तेषु गृहाक्षयेषु शिम्भत्वादिगुणवि-	
शिष्टेषु फलम्	१७
कर्णिकाम्यन्तराशूनांशालापादहानौ फलम्	१७

४४. स्थपनिलक्षणाध्यायमनुयास्यारम्भः —

स्थपनेर्देशणम्	२३५
वास्तुनाश्रयाष्टाङ्गानि	११
स्थपनेः कृतपरिचेषाः	११
शाखपरिश्रम प्रयोगः स्थपनेर्पातः	१७
भविष्यः स्थपनेर्निन्दा	११
केचनताम्रस्य केचनकर्मस्य वा तस्य प्रयो-	
गच्छादे मन्त्रपदानां दोषाः	११
कर्मदिदः स्थपनेर्देशणम्	११

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

$$\frac{1}{2} \rightarrow \frac{1}{3} \rightarrow \frac{2}{3}$$

Figure 1

५३. आदिशतसंज्ञिकं च ततो विवर्णनीयः—

每行 10 个数据

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

३३१

STREET: 2100 S. 10th St. ST. LOUIS.

... ..

... ३३७

ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚਣਾ ਅਤੇ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਮਝਣਾ

कात्यायनसंहितायां वेदविकारादुत्पत्त्यां ३३

22C

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

...	२२१
--------	-----	-----	-----	-----

अनायासवशकारिणः कनकम्	२३०
----------------------	-----	-----	-----	-----

विशेषतः धर्मार्थं तत्सार्थिनां वाग्यमुज्ज्वला

हिममे शान्तिविधानकथनम् ... ११

४३. द्वाग्मन्त्रपञ्चाश्यायगिनत्वारिणः—

उक्तानां नवकर्मविधीनां प्रामादित्यप्यतिशेः ११

नवकर्मणि शिष्यत्वादिगुणशुक्तं तद्विनीये २३१

न द्रव्येषु फलम् १२६

पूर्वादिषु नगरभागेषु रथ्येषु सप्त्यु राशः फलम् ... २३२

तेश्वरभ्येषु तस्य फलम्

देवागारपुरद्वारादिपुत्पन्नानि

शुभाशुभानि राक्ष एवेति कथनम्

उक्तेषु स्थलविशेषेषु नवकर्मण्युद्भवसंगिता-
उक्तैः स्थलविशेषैः भद्रो राज्ञः फलम् ”

दीनां मुख्याङ्गानां मन्त्रो रश्मिः मन्त्रः

विषयः	पृष्ठम्
तद्भङ्गे ग्रामे सति फलम्	२३२
दिगुत्थिते गृहोत्थिते च तस्मिन् फलभाजः	११
इह सर्वनिमित्तेषु शुभाशुभानां फलानां	
कालनियमः	११
वास्तुनि पुराणत्वव्यपदेशस्य कालः	११
नवकर्मणि निष्ठिते तुम्बिकादीनां भङ्गे फलम्	११
सुमामुण्डकानुपूर्वमुण्डगोधानागवाशाख्यानां	
गृहदध्यानां भङ्गे फलम्	२३६
कपाटस्वार्गलापार्थस्य तोरणस्य वास्तुमध्यस्य	
सोपानस्य केदिकायाः गवाक्षस्य पट्टस्त-	
म्भस्य च विनाशे फलम्	११
गजशुण्डायाः कपोताख्याः स्यपनीपट्टिकाया	
विटङ्कस्य तुलायाः छात्रास्तम्भस्य स्त-	
म्भशीर्षादेश्च भङ्गे फलम्	११
प्रतिमोकभङ्गबाहिन्माकाशतलकञ्चिच्छङ्खगा-	
सादमण्डलवलमीनां भङ्गे फलम्	२३४
मन्दीने विलीने विनष्टे च मासादे फलम्	११
पूर्वोक्तेषु गृहावयवेषु स्निग्धादिगुणवि-	
शिष्टेषु फलम्	११
कर्णिकाम्यन्तराशूणाशालापादद्वानी फलम्	११

४४. स्यपनिलघणाध्यायधनुश्चत्वारिधः —

स्यपतेःक्षणम्	२३५
वास्तुशास्त्रपाटाङ्गानि	११
स्यपतेः क्षयविशेषाः	११
शास्त्रविशेष मन्त्रोक्तः स्यपतेर्पातः	११
अविदुषः स्यपतेर्निन्दा	११
केचनशास्त्रज्ञस्य केचनकर्मज्ञस्य वा स्यपतेः मन्त्रो-	
क्तमार्गं गम्यमाना दोषाः	११
कर्मविदः स्यपतेर्देशवत्	११

शास्त्रकर्मसामर्थ्ये विद्यमानेऽपि प्रज्ञाभावे तस्य

सम्भाव्यमाना दोषाः	२३५
प्रज्ञावत एष तस्य सर्वकर्मनिर्वहणक्षमत्वस्थापनम्	२३६
सर्वेषु स्थपतिगुणेषु सत्त्वपि शीलामावे कर्म-				
वैकल्यस्य विपरीतफलोपनमनस्य च निरूपणम्	११
आलेख्याद्यष्टविधकर्मविज्ञानस्याप्यावश्यकता	११

४५. अष्टाङ्गलक्षणाध्यायः पञ्चचत्वारिंशः —

स्थापत्याष्टाङ्गविवरणम्	२३७
नृपालस्थपतेर्गुणाः	११
अङ्गेषु सप्तमस्य यज्ञशालामानस्य प्रयोगः	११
तत्र यज्ञशालामिवेशनविधिः	११
यजमानकुटीप्रमाणादिकम्	२३८
प्राग्बंशपरिफलनम्	११
प्रक्रमनिवेशनविधिः	११
वेदीकरूपनम्	११
होमस्थानकरूपनम्	११
यजमानस्थानकरूपनम्	११
कोटिहोमलक्षहोमस्थानादि	११
सर्वाङ्गेषु याज्ञिकाङ्गस्य प्राशस्त्यम्	२३९
यज्ञभूमिमापने विहितं वास्तुपदम्	११
अष्टमस्य राजशिविरनिवेशाख्यस्याङ्गस्य निरूपणम्	११
तत्र शिविराणामाकृतिविशेषाः	११
शिविरद्वारसङ्ख्या	११
रथ्याप्रमाणम्	११
नरपतेः स्थानम्	११
मन्त्रिपुरोदितबलाध्यक्षान्तः—				
पुरभाण्डागाराणां स्थानानि	११
अधानां दन्तिनां च स्थानानि	११

विषयः	पृष्ठम्
परिस्ताप्रमाणम्	२३९
शिविरस्थानमापनोचितं वास्तुपदम्	११
अष्टमाहोऽवशिष्टस्य दुर्गकर्मणो निरूपणप्रारम्भः	११
तत्र पदविधानां दुर्गणां संज्ञाः	२४०
तेषु प्रसूते दुर्गम्	११
दुर्गस्थानविभाजनार्हं वास्तुपदम्	११
दृश्यप्रमाणादिकम्	११
स्थोपरस्थाद्वाराणां प्रमाणानि	११
दुर्गभरमासादानां स्थानानि	११
दुर्गरक्षाधै स्थाप्यानां वीराणां लक्षणम्	११
अन्तःपुरादीनामपि तत्र निवेगनीयत्वकथनम्	११

४६. सौरणमहगादिशान्तिकाध्यायः पट्वचनार्तिः —

सौरणमहगादिषु दोषाः, तत्प्रशमनविधिश्च	२४१
मासाद्यं गृहं वा प्रविष्टाः मन्त्रो दोषमूषकाश्च-	
तुर्विधाः कपोताः, उत्प्रेषणकर्म च	२४२
कपोतमर्षेण दोषप्रशमनार्थो विधिः	२४३

४७. वेदीलक्षणध्यायः सम्प्रवृत्तार्तिः —

अनुविधानां वेदीनां संज्ञाः सन्निविद्योगश्च	२४४
तत्र सर्वतोमण्डानक्षणम्	११
धीधरीलक्षणम्	११
सन्निनीलक्षणम्	११
सुरधालक्षणम्	११
मवेदीगता विज्ञेयाः	११
सावित्र्यवाचकविध्यादि	११
अथ मन्त्रिसप्तविधिः	२४५
अथ मन्त्रिसप्तविधिः	११

४८. सूर्योपनिषत्तन्त्रध्यायोऽष्टवचनार्तिः —

भुवःकर्म	११
----------	----

विषयः

गृहविधौ वर्ज्या मूमयः	२४
चैत्रादिमासेषु निर्मितानां गृहाणां फलम्	
कीलादीनां स्थानम्	
तत्तदिदम्पु वेष्टमसु फलम्	
पुरे मासादादीनां निवेशनस्थानम्	
वलितादीनि चतुर्विधानि दुष्टगृहाणि	
तेषां लक्षणं फलं च	
मूपकोत्करादिभिर्दुष्टानां मुषां वर्जनीयत्वकथनम्	
तासु वास्तुनिवेशने फलम्	
वेष्टमस्वनिष्ठो मुष्तायामः	
मानुषशालायां मृपालिन्दयोरावश्यकता, देवा-				
गारशालायां तदाभावश्च	२४७
स्तादकाक्ष्यस्य वेष्टमनो लक्षणं फलं च	१९
सगन्ध्यादिकं मर्मदोषचतुष्टयम्	१९
छिन्नाह्यस्य वास्तवज्ञस्य लक्षणं फलं च	१९
स्वगृहद्वयमध्येन वर्त्मनो निर्वहि फलम्	१९
मार्गविषयस्य स्वरूपं फलं च	१९
उत्पन्नादीनां चतुर्णां प्रवेशानां स्वरूपं फलं च	१९
शालामेदस्य स्वरूपं फलं च	२४८
विद्योदितगृहस्य स्वरूपं फलं च	१९
शीमाशालाप्रमितेषु मासादादिषु फलम्	१९
गर्भे चन्द्रावलोकितत्वा निषेधः	१९
गर्भाशये गृहनिवेशनस्यावश्यकता	१९
गण्डकुशितुष्टकशालाप्रदानमन्त्रानां गृहान् प्रवेशने फलम्	१९
गण्डादीनां स्वरूपनिर्देशः	१९
स्वदिग्गतां द्वात्रिंशन्तीषु फलम्	१९
गृहशेषादीनां शेषे फलम्	१९
गृहशेषादीनां शेषे फलम्	२४९
गृहशेषादीनां शेषे फलम्	१९

विषयः

पृष्ठम्

चीयमानानां प्राग्दक्षिणादिकर्णानां बहिर्गमने फलम्	२४९
मल्लिकाकृतिमन्दिरस्य लक्षणम्	११
तत्रायव्ययव्यवस्था	११
संक्षिप्तगृहस्य लक्षणं फलं च	११
मृदङ्गाकृतिगृहस्य लक्षणं फलं च	११
मृदुमध्यगृहस्य लक्षणं फलं च	२५०
कर्णेपु विषमोन्नतेषु फलम्	११
गृहमध्ये द्वारकरणनिषेधः	११
द्वारवेधेऽनिष्टद्रव्ययोजने च फलम्	११
नवेन पुराणयोजने फलम्	११
मिश्रजातिद्रव्योत्प्रेषु गृहादिषु फलम्	११
सत्तत्स्थानेष्वधिवास्य प्रतिष्ठितानां पुनश्चालने फलम्	११
अन्यवास्तुच्युतस्यान्यवास्तौ योजने फलम्	११
देवदग्धेन द्रव्येण गृहकरणे फलम्	११
सूर्यद्रुमध्वजच्छायाणां गृहद्वारातिक्रमणे फलम्	११
ध्वजच्छायायाः स्वरूपनिर्देशः	११
निषिद्धा गृहद्वाराः	११
निम्नोन्नतत्वादिदोषपुक्तस्याग्रतरद्वारस्य करणे फलम्	११
नागदन्तादीनां द्वारमध्ये निवेशनस्य, तेषां विषमस्यितेष्व निषेधः	२५१
गृहे इतिहासाद्युक्तवृत्तान्तप्रतिरूपणस्य निषेधः	११
इन्द्रजालवृत्त्यानां, मिथ्याकृतानां, भीषणानां च प्रतिरूपणस्य निषेधः	११
स्वयमुद्घाटनं पिधानं च कुर्वतः, सशब्दस्य, पादशीतलस्य च, द्वारस्य निवेशने फलम्
अधोगुप्तत्वेन प्रत्यग्याम्यानत्वेन च निवेशने फलम्

स्तम्भद्वारस्य भित्तिश्च वैपरीत्येन निवेशनस्य निषेधः	२५१
उपर्युपरिभूमिकाकल्पने, तत्र क्षणकल्पा च			
नियमाः	११
शालाया निम्नत्वे अलिन्दस्याधिक्ये च फलम्	११
उपरिभूमिषु द्वारनियमाः	११
आध्यातादिद्वाराणां निवेशने फलम्	११
अक्षररथ्यादिभिर्द्वारवेधे फलम्	२५२
हीनाधिकप्रमाणस्य द्वारस्य निवेशने फलम्	११
कृशादिद्वाराणां निवेशने फलम्	११
अन्तर्द्वारादुच्चस्य बहिर्द्वारस्य, विशङ्कटस्य च			
द्वारस्य निवेशने फलम्	११
षट्सन्धौ द्वारमध्ये निवेशिते फलम्	११
तुलायामुपतुलायां च द्वारे तिर्यङ्निवेशितायां			
फलम्	२५३
जयन्त्यामनुबंशमनुप्राप्तायां फलम्	११
ललाटिकाख्यायास्तुलायाः स्वरूपं फलं च	११
मञ्जोपवीतिन्याख्यायास्तस्याः स्वरूपं			
फलं च	११
भारतुलाया मध्यवेधे फलम्	११
अतिनैऋत्यामैभिर्दिग्देशरक्षस्य निषेधः	११
भारतुले मन्त्रद्वयस्य फलम्	११
उपतुलायां तुल्येकां सन्धेर्भारतुलानुगुण्य			
शेऽने फलम्	११
अनुप्राप्तमभिय भोऽने शब्दे च कृते फलम्	११
भारतुलके तिर्यङ्गवे शङ्कराश्विन्यने च			
फलम्	११
बहिर्द्वारस्याधोऽधोऽधोऽधोऽधोऽधो निषेधः	११
भारतुलके दध देवः	११
अनुप्राप्तमभिय भोऽने शब्दे च कृते फलम्	२५४

विषयः

पृष्ठम्

जीर्णपुणक्षतादीनां दारुणां वर्जनीयत्वकथनम्	२५४
गृहकर्मणि वर्जनीया वृक्षाः	११
द्वारैर्भित्तिभिश्च मर्मपीडायां फलम्	११
कायसन्निपादादिषु मर्मस्थानस्थितेषु फलम्	११
स्तम्भादिभिर्द्वारमध्ये निपीडिते फलम्	११
बद्धदारुकाणां द्वाराणां च मध्येषु कर्मद्रव्या- दिभिर्विद्वेषु फलम्	२५५
नागदन्तादिभिः शय्यावेधे फलम्	११
गृहमध्यभागे द्वारे निवेशिते फलम्	११
द्रव्येण महामर्मपीडायां फलम्	११
गृहस्य शून्यतापादका दोषाः	११
विभागपद्धतीनेषु वात्स्वादिषु फलम्	११
पुरमासादवेश्मनां परिसरे वर्जनीया वृक्षाः	११
द्रव्यायामोच्छ्वायविस्तारणामापिक्ये फलम्	११
धातितेषु पातितेषु च स्तम्भद्वारादिषु फलम्	११
भर्तुरनिष्टफलदायिनो गृहस्य सामान्यलक्षणम्	२५६

४९. रुचकादिमासादलक्षणाध्याय एकौनपञ्चाशः —

पुरा व्रजणा सृष्टानि पञ्च विमानानि	११
तेषां विनियोगः	२५७
सूर्यादीनामुपयोगायान्यान्यपि बहूनि विमानानि ■ कल्पयामासेति वचनम्	११
ब्रह्ममृष्टानां वैराजादीनां पद्यानां विमानविशे- षाणामाकृतिः	११
वैराजभेदानां संज्ञाः	११
केलासभेदानां संज्ञाः	११
पुष्पकमणिकत्रिविष्टपाख्यविमानत्रयभेदानां संज्ञाः	२५८
एषामुत्तमाधममध्यमानि मानानि	११
अथ चतुर्विंशतेर्वैराजभेदानां लक्षणपरत्वावः	११

रुचकलक्षणम्	२५८
कूटलक्षणम्	२५९
पञ्जरलक्षणम्	११
ज्वालनम्	११
द्वलक्षणम्	११
दीपलक्षणम्	११
गस्त्यलक्षणम्	११
यूथलक्षणम्	२६०
गवर्तलक्षणम्	११
तैललक्षणम्	२६१
स्तकलक्षणम्	११
तेभूषणलक्षणम्	२६२
मलक्षणम्	२६३
अप्यन्दनीतरपमदापिवाभिधानां चतुर्णां				
विमानानां लक्षणम्	२६४
मिश्रद्वितीयातीत्युपेक्षमुपाधाराणां लक्षणम्	२६५
तीमद्विमानास्वमुक्तकोनानां लक्षणम्	११
१ दशानां कैमासविमानभेदानां लक्षणप्रस्तावः	२६६
बलमदुन्दुभिमानतरपदान्तचतुर्गुणमण्डू-				
काक्षानां समानां विमानानां लक्षणम्	११
१ मिश्रानां कूर्मपाक्षानां त्रयाणां लक्षणम्	२६७
२ दशानां पुष्पाक्षविमानभेदानां लक्षणप्रस्तावः	११
३ भवविज्ञातमास्तुकाक्षानां लक्षणम्	११
४ विविधतुष्टमुखाक्षविज्ञाततुष्टमास्तुकाक्ष-				
विज्ञातक्षानां समानां लक्षणम्	२६८
५ भवविज्ञातमास्तुकाक्षविज्ञाततुष्टमास्तुकाक्ष-	२६९
६ दशानां त्रिदशभेदानां लक्षणप्रस्तावः	२७०
७ त्रिदशभेदानां लक्षणप्रस्तावः	२७०
८ त्रिदशभेदानां लक्षणप्रस्तावः	२७०

विषयः	पृष्ठम्
निषेधकनिषेधसिद्धमुपमाख्यानां लक्षणम्	२७१
लोचनोत्सवविमानलक्षणम्	२७२
अथ दशानां त्रिविष्टपविमानभेदानां लक्षण- प्रस्तावः	११
तत्र वज्रकनन्दनशङ्कुवामनमेखललयमहा- पद्मानां लक्षणम्	११
हंसविमानलक्षणम्	२७३
व्योमचन्द्रोदयविमानयोर्लक्षणम्	११

५०. प्रासादशुभाशुभलक्षणाध्यायः पञ्चाशः—

शुभकराणां प्रासादानां लक्षणम्	११
तद्विपरीतलक्षणेपु प्रासादेषु प्रत्येकं फलानि	२७४

५१. आयतननिवेशाध्याय एकपञ्चाशः—

उत्तमादिभेदेन त्रिधा भिन्नस्य नृपायतनस्य मानं विन्यासश्च	२७५
नृपानुजीविनृपपत्नीगृहाणां देवविष्ण्यानां च दिग्भागादिकम्	११
मन्त्रिसेनानीमतीहारपुरोचःप्रासादानां दिग्भागादिकम्	११
राजमातृस्वस्रमातुलकुमारप्रासादानां दिग्भा- गादिकम्	११
द्विजमुख्यसामन्तकुञ्जरारोहमटपौरजनगृहाणां दिग्भागादिकम्	११
क्षेत्रेषां गृहाणां सामान्यविधिः	२७६
इतरेषां गृहाणां भूषणादिभ्यो राजगृहेः साम्य- भाधिक्यं ■ परिहरेदिति वचनम्	११
अवशिष्टस्य भूभागस्य विनियोगः	११

५२. प्रासादजात्यध्यायो द्विपञ्चाशः—

वैराजविमानसामान्यविधिः	२७७
वैराजविमानप्रमवाः प्रासादविरोधाः	११

धाविषा अष्टौ शिखरोत्तमाः प्रासादाः	२७८
राजजन्मनां सर्वेषामेषां प्रासादानां सर्वकाम-				
फलप्रदत्वकथनम्	११
प्वन्यजातिदूषितेषु फलम्	११

५३. जघन्यवास्तुद्वाराध्यायस्त्रिपञ्चाशः—

जघन्यवास्तुद्वारप्रमाणम्	२७९
त्र पेद्यापिण्डादीनां मानम्	११
स्पशाखाखस्यशाखातुङ्गशाखानां मानम्	११
ज्ञाया बाह्यतः क्रियमाणानां शाखानां				
मानम्	११
लोदयमण्डपादीनां मानम्	२८०
उत्तममध्यमयोः प्रासादयोस्तलमानम्	११
हृत्भिकादिषु हीनाधिकमानकरूपननिषेधः	११

५४. प्रासादद्वारमानाद्यध्यायश्चतुष्पञ्चाशः—

प्रासादद्वारमानम्	११
विद्यामानम्	११
शाखामानम्	११
उत्तराङ्गमानम्	११
रूपशाखामानम्	११
पीठबन्धमानम्	११
मरणमानम्	११
कपोतमानम्	२८१
रथिकामानम्	११
द्वारभूषा	११
कपोतादिविधानम्	११
परिमण्डलीकरणम्	११
पद्मपत्रिकामानम्	११
रसनामानम्	११
जहामानम्	११

विषयः	पृष्ठम्
खरुवशाखामानम्	२८१
चाक्षशाखामानम्	११
द्वारशाखानां सङ्ख्या	११
शाखानां निर्गमविस्तारयोर्मानम्	११
पिण्डोदुम्बरमानम्	२८२
तलन्यासमानम्	११
सिंहमुखमानम्	११
त्रिविधं पट्टपिण्डमानम्	११
हैरमहणमानम्	११
कुम्भिकोत्कालकयोर्निवेशनप्रकारः	११
उत्तरपट्टद्वीरयोर्मानम्	११
तदूर्ध्वभागपरिष्करणम्	११
सप्तानां लुमानां संज्ञाः	११
सत्र लुम्बिनीनिष्पादनप्रकारः	२८२
अन्यासां लुमानां निष्पादनप्रकारः	२८३
पञ्चविंशतिर्वितानानां नामानि	११
कोलादीनां नागबन्धान्तानां सप्तानां	
वितानानां रूपनिर्माणप्रकारः	२८४
पुष्पकादीनां विद्युन्मन्दारकान्तानां तेषां रूप-	
निर्माणप्रकारः	२८५
दशच्छापोदमाः	२८६
सप्त वृत्तच्छापोदमाः	११
छापक्षेत्रानुसारेण कल्प्यानि लुमामानानि	११
छापलुमानां गणितकाञ्चेदादिकम्	२८७
उत्तमादिप्रासादानां छापनिर्गमाः	२८८
सिंहकर्णलक्षणम्	२८८-२९०

॥ श्रीः ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

महाराजाधिराजश्रीभोजदेवविरचितं
समराङ्गणमूत्रधारापरनामधेयं
वास्तुशास्त्रम् ।

महामभागमनो नाम प्रथमोऽध्यायः ।

देवः स पातु §भुवनत्रयमूत्रधार-
स्यां वालचन्द्रकलिकाशितमूत्रकांतिः ।

एतन् 'समग्रमपि कारणमन्तरेण
कान्स्यादमृत्रितममूत्र्यतः' येन विश्वम् ॥ १ ॥

सुखं धनानि कृद्धिश्च सन्ततिः सर्वत्रा वृणाम् ।
विषाणेषां तु ममिदं सर्वं स्थाच्छुभलक्षणम् ॥ २ ॥

यद्य निन्दिनलङ्घ्या (च? प्र) तदेतेषां विषातकृत् ।
भतः सर्वेषुपादेय (यद्) भवेच्छुभलक्षणम् ॥ ३ ॥

देवः पुरं निवासश्च सभा वेदमासनानि च ।
यद्यदीदमन्यस्य नमस्तेयस्करं धनम् ॥ ४ ॥

वास्तुजाग्राहने नमश्च न स्थाल्लक्षणनिधयः ।
सस्मात्प्रोक्तस्य कृपया ज्ञास्यमेतदुदीयने ॥ ५ ॥

§ भुवनत्रयमूत्रधारः सः सः सः सः सः । विष्णुदेवस्य मूत्रधारः प्रविरचितः । * लक्षण
वास्तुमन्त्रोक्तं लक्षणमूत्रधारः विष्णुदेवस्य मूत्रधारः विष्णुदेवस्य मूत्रधारः विष्णुदेवस्य मूत्रधारः
वास्तुमन्त्रोक्तं लक्षणमूत्रधारः विष्णुदेवस्य मूत्रधारः विष्णुदेवस्य मूत्रधारः विष्णुदेवस्य मूत्रधारः
वास्तुमन्त्रोक्तं लक्षणमूत्रधारः विष्णुदेवस्य मूत्रधारः विष्णुदेवस्य मूत्रधारः विष्णुदेवस्य मूत्रधारः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

१०॥ इत्युक्तं यथाऽपि नान्यथाऽपि ॥ ९ ॥

मन्त्रः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ममद्वयमिति धृतिरिति निरुद्धम् ॥ ७ ॥

भगवत्पदार्थेनैव जगन्ना जगन्नेतया ।

नम इति ॥ वा नमः ॥ नमः ॥ नमः ॥ नमः ॥ ॥ ॥ ॥

नमःपार्थिव्यं देविःपद्मार्पणमहो नमः ।

शंभुपदुनददयं घघानं दगनाप य ॥ ७. ॥

नगार्दनपण मिश्रकृत्तनमर्थाग्या गिग ।

कुर्यन्मयात्मरंगानां यथाऽवनिर्नाद्विभम् ॥ १० ॥

स्वयम्भुवः स्वयम्भुवः स्वयम्भुवः स्वयम्भुवः स्वयम्भुवः ।

स्वाप्तितानि च भूतानि मत्तानि चने पय ॥ ११ ॥

तत्पित्रयं मय विभेद ! कदाचिद् यत्नरतिनी ।

गर्भाकरोमि वावाणनामन्यथाः क्रियापुना ॥ १२ ॥

प्यस्तानि धनुषा तान्द गोर्धून्वेयं पन्थायिना ।

दोग्धुकापेऽहमप्येनां निगमन्यगपे मदीम् ॥ १३ ॥

यत्रहापि भयान्त्येषा तत्र मांमेर पश्यति ।

अपश्यन्त्यन्यतगाणमद्गुप्ता न्यामृपस्थिता । १४ ॥

अस्यां वर्णाश्रमस्थानविभागश्च विशास्यते ।

इयं च दुर्गमानेकसोषिभिरकुलाकुला ॥ १५ ॥

विधास्येऽस्यां कथं त्वेनादिति मे शङ्कितं मनः ।

पृथुनेत्यथ विद्वत्तो भगवानञ्जसम्भवः ॥ १६ ॥

उवाच बांधयत्नेन कृत्वा भूमिं च निर्भयाम् ।

इयं मही महीपाल ! विधिवत् पालिता सती ॥ १७ ॥

सस्यैरुपा(द्य?य)निष्पन्नैस्तत्र भोग्या भविष्यति ।

यच्च तै स्याद्दभिप्रेतं स्थानादिविनिवेशनम् ॥ १८ ॥

तदेव विदशाचार्यः सर्वसिद्धिमवर्तकः ।

‘सुतः प्रभासस्य विभोः स्वसीयश्च बृहस्पतेः ॥ १९ ॥

विश्वातिशायित्रीः सर्वं विश्वकर्मा करिष्यति ।

राजन्नसौ महेंद्रस्य विदधावमरावतीम् ॥ २० ॥

‘अन्या अप्यमुना रम्याः पुर्यो लोकमृतां कृताः ।

त्वया क्षेत्रीकृतां मूर्तिं दृष्ट्वा साद्रिद्रुमामसौ ॥ २१ ॥

सन्निवेशान् पुरस्त्रामनगराणां विधास्यति ।

तद् गच्छ वत्स ! लोकानामितस्त्वं हितकाम्यया ॥ २२ ॥

भयोज्झिता त्वमप्युर्वि ! पृथोः प्रियकरी भव ।

काले स्मृतः स्मृतः पुण्यो राज्ञः प्रियचिकीर्षया ॥ २३ ॥

‘त्वमप्यखिलमेव तद् विश्वकर्म(न्) ! करिष्यसि ।

इत्युक्त्वा गमनमुपेयुषि प्रजेशे स्वं स्थानं सितिभुजि चाश्रिते मुदोर्ध्वाम् ।

मालेयावनिभूतमाजगाम खेळत्सिद्धर्षीपरिगतमाशु विश्वकर्मा ॥ २४ ॥

इति महाराजाधिराजश्रीमोज्जदेवधिरचिते समराङ्गणसूत्रपाठापरनाम्नि पाशुशास्त्रे

‘महासमागमनो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ विश्वकर्मणः पुत्रसंवादो नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

अथ पृष्टे हिमगिरेः शशाङ्गचिरोचिपि ।

सिद्धामस्वधूभुक्तमणिमञ्जुगुहागृहे ॥ १ ॥

विस्तीर्णासनमासीनं सर्वज्ञमथ संस्पृताः ।

आययुर्विश्वकर्माणं चत्वारो मानसाः सुताः ॥ २ ॥

जयो विजयसिद्धार्थो चतुर्थश्चापराजितः ।

तमुपागम्य शिरसा नेमुः प्राञ्जलयो मुनिम् ॥ ३ ॥

१. ‘भुतप्रभावश्च विभोः प्रीतये ते बृहस्पतिः’, २. ‘मुपगमामि चान्येषां पु’,
३. ‘तपाम्’, ४. ‘विश्वकर्मा करिष्यति’ क पाठः । ५. पृथिव्याकृतानां शास्त्रसंख्या,
(१) प्र’ ख पाठः ।

‘वास्तु ब्रह्मा स(पर्याप्तार्जुन)र्द्धा विश्वमप्यसिद्धं तथा ॥ ४ ॥

धर्म्यं कर्म तदा श्रेष्ठ्यप्राप्त्यै लोकावनांनि च ।

व्यवस्थाप्य चकारिष्ये लोकपाल(श्रीः) कल्पनाम् ॥ ५ ॥

अहमप्यमुना विश्वनाथेनाभ्युज्जन्मना ।

लोकानां सन्निधासार्थमादिष्टोऽस्मि स्वयम्भुवा ॥ ६ ॥

रम्याणि नगरोद्यानसभास्थानान्यथो मया ।

सुरासुरोरगादीनां निर्मितान्यात्मशुद्धितः ॥ ७ ॥

गत्वोर्वी * वैन्यनृपतेर्वत्साः ! प्रियचिकीर्षया ।

नगरग्रामखेटादीन् करिष्यामि पृथक् पृथक् ॥ ८ ॥

कार्ये त्वमुष्मिन् सकले मम विश्वसृजापिंते ।

सम्यग्साहायकैर्भाव्यं भवद्भिरिति नः स्थितम् ॥ ९ ॥

यतस्त्रिभुवनालोकप्रद्योतस्याब्जिनीपतेः ।

सहायतां तमश्छेदे कलयन्ति मरीचयः ॥ १० ॥

स्वयं करिष्येऽहमथो निवासाय पृथोः पुरीम् ।

विचित्रनगरग्रामखेटांमतिमनोहराम् ॥ ११ ॥

भवन्तः पुनरागत्य चत्वारोऽपि चतुर्दिशम् ।

तांस्तान् निवेशान् कुर्वन्तु पृथग्जनकृताश्रयान् ॥ १२ ॥

अन्तरेष्वध्यपाथोधिर्शलानां सरिता तथा ।

विधातव्यानि दुर्गाणि^१ नृपाणां भयशान्तये ॥ १३ ॥

घर्षप्रकृतिवेद्यमानि संस्थानानि च, लक्ष्मभिः ।

विधेयानि प्रतिग्रामं प्रतिपूः प्रतिपत्तनम् ॥ १४ ॥

१. ‘वास्तुब्रह्म तदा विश्वं व्याप्नोति सकलं जगत्’, २. ‘दानमतिमनोहरम्’

पाठः । ३. ‘नि संजतभय’ स्व. पाठः ।

* येन नृपतेः वेनयुतोर्भूतेः पृथोस्त्वर्थः ।

तानित्थमात्मतनयानभिधाय सम्पक्
सारार्थभूतमपरिस्फुटतोञ्जितं च ।

स्थानापितोरुभरनिर्वृतचित्तवृत्ति-

स्तूष्णीं § प्रभासतनयो नयविज्जगाम ॥ १५ ॥

इति महाप्रजापितामहोद्देशेन विरचिते समराङ्गप्रमथधारापरनाम्नि वास्तुशास्त्रे

विश्वकर्मणः पुत्रसंवादो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ प्रश्नो नाम तृतीयोऽध्यायः ।

अथ तेषु जयौ नाम वाक्यं तद् विश्वकर्मणः ।

श्रुत्वा कृताञ्जलिः प्राह स्निग्धगम्भीरया गिरा ॥ १ ॥

ज्ञानैकनिधिरप्यस्मान् यत् सहायतया किल ।

वृणोषि तेन न वयमात्मानं बहुमन्महे ॥ २ ॥

तदिदानीं हितार्थे नः प्रजानामपि च प्रभो ! ।

अप्रमेयप्रभावस्त्वं सर्वमाख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥

पूर्वमेकार्णवे जाते जगति प्रलयं गते ।

महाभूतामरपुरीज्योतिषां कथमुद्भवः ॥ ४ ॥

किमाकारा किमाधारा किममाणा च मेदिनी ।

विस्तृतिः परिधिश्चास्या वाहुल्यमपि कौतुहलम् ॥ ५ ॥

उत्तारायव्यासदीर्घत्वैः कैः केऽस्यां कुलभूमृतः ।

कति ख्यातानि वर्षाणि द्वीपा नद्योऽध्ययस्तथा ॥ ६ ॥

काः सूर्येन्दुग्रहर्क्षादिगतयश्च पृथक्पृथक् ।

भूमेरुपरि किं चेषामन्योन्यं प्रोक्तमन्तरम् ॥ ७ ॥

१. 'स्थानार्णवतिष्ठयनि', २. 'जयविजयसिद्धार्थापराजितमुताममनो नाम'
क. पाठः । ३. 'प्रभोः' ख. पाठः ।

विष्णोः ॥ ११ ॥ शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ १२ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ १३ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ १४ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ १५ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ १६ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ १७ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ १८ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ १९ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २० ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २१ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २२ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २३ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २४ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २५ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २६ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २७ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २८ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ २९ ॥
 शिवोऽपि त्रिभुवनं प्रवर्तयति ॥ ३० ॥

प्रमाणमितिसंस्थानसङ्ख्यानोच्छ्रयलक्ष्मभिः ।

मासादाः कस्य के वा म्युः सुराजद्विजातिषु ॥ २१ ॥

माकारपरिखागुप्तं पुरे स्याद् गोपुरं क्व च ।

ऽयुग्ममध्याम्युवेद्यमानि क्व च म्युः क्व महानसम् ॥ २२ ॥

कोष्ठागारायुधस्थानभाण्डागारनिवेशनैः ।

व्यायापनृत्तसङ्गीतज्ञानधारागृहादिभिः ॥ २३ ॥

शय्यावासगृहमेक्षावेद्यान्द्रेष्टैः पृथक् ।

श्रीडाडोलाश्रयागिष्टृष्टान्तःपुरवेद्यभिः ॥ २४ ॥

विद्वद्भ्रमनिर्युद्धकक्षासेययनादिभिः ।

अशोकवनिकाभिश्च लनामण्डपवेद्यभिः ॥ २५ ॥

वापीभिर्दोहागिरिभिश्चिन्नाभिः पृष्णवीथिभिः ।

एतेर्विशेषैरन्यैश्च विचित्रैर्विपिनाश्रयैः ॥ २६ ॥

मानान्मानक्रियायामद्रव्याकृतिविनिर्मितैः ।

निर्जनननिवेशः स्याद् गङ्गा भागाश्रिनः कथम् ॥ २७ ॥

पुरोपःसैन्यभूथेष्टैर्वचिन्तकमन्त्रिणाम् ।

कं कं च भागं प्राप्य म्युनिर्वेद्या नृपवेद्यमनः ॥ २८ ॥

पुरे म्युदिन्दु भागेषु पदभागेषु केषु च ।

विमराजन्याविद्वद्गाम्नाज्जीवनैः समम् ॥ २९ ॥

तथा कृपितुलादिनाकलापणशेषजीविनः ।

हिंसाश्रिनाथ पुण्या निवेश्याः म्युः कथं न च ॥ ३० ॥

निवेशाः कीदृशार्थेषां क्रियन्तो वा भवन्ति ते ।

अस्यन्ते केन वा केषां कैः प्रवेशजन्यधरैः ॥ ३१ ॥

विषयमार्गं कनिष्ठैरेव द्रव्याण्यशयानि कानि वा ।

हेतुर्गेषां च सर्वेषां द्याव्य कीदृगनुक्रमः ॥ ३२ ॥

१ पुष्प मिथुनं मेषे देवता नास्ति पुष्पम चानि पीडाप्राप्तं नास्ति च अश्वमेधमिति
ऽऽहम्भः ।

भजन्ते योगमन्योन्यं कानि द्रव्याणि कः सः ।
 कानि योगं न गच्छन्ति कर्वा कः यव वसेत् पुमान् ॥ ३३ ॥
 इष्टकाकर्म किं चेष्टं कीर्तिता कतिधा च भूः ।
 परिकर्मक्रमस्तासां वदद्यम्युपवनंश्च कः ॥ ३४ ॥
 गुरुवर्णिध्वजोर्वीक्षतद्रुत्यप्रतिमा(ः?) पुराम् ।
 वृक्षाः के के प्रयस्ताः स्युर्गृहार्थे के च गर्दिताः ॥ ३५ ॥
 तच्छेदस्त्रावसंभूतं शब्ददिवपातगर्भजम् ।
 विज्ञायते कथं कर्तृकारकादिशुभाशुभम् ॥ ३६ ॥
 प्रमाणं तक्षणच्छेदः शोधितानां कथं भवेत् ।
 आहृत्य स्थापनं पूर्वं दारुणां स्थानके यव च ॥ ३७ ॥
 सामान्यतोऽग्निलानां काः काश्च जातेर्विशेषतः ।
 प्रशस्तैर्लक्ष्मभिर्पुक्ता भूमयः परिकीर्तिताः ॥ ३८ ॥
 शल्योद्धारविधिः कीदृक् कीदृशं भूमिकर्म च ।
 दिग्ग्रहः मूत्रणं चाधिवासनं च कथं भवेत् ॥ ३९ ॥
 प्रमाणं मूलपादस्य शिलान्पासे च को विधिः ।
 विभज्यते कथं वेद्यं शालालिन्दविभाजनैः ॥ ४० ॥
 मानानि कानि भित्तीनां पीठानामुच्छ्रयाश्च के ।
 कथं तानि विकल्प्यानि वर्णानां मेखलादिभिः ॥ ४१ ॥
 समस्तकानां स्तम्भानां द्वारस्तम्भासनैः सः ।
 नागवीथ्युपधानानां समं कण्ठविनिर्गमैः ॥ ४२ ॥
 जयन्तीमङ्ग्रहतुलाकार्याणां वास्तुनोऽपि च ।
 कीदृशं फलकानां च प्रमाणं परिकीर्तितम् ॥ ४३ ॥
 स्वमानान् सर्ववर्णानां तल्लोच्छ्रयास्तु कीदृशाः ।
 या गवाक्षकपोतान्त्रिदिकानाल्लक्षक्रियाः ॥ ४४ ॥
 म्यूणा निमृष्टिर्लोन्मूका मृगा(न्यो?न्यु)पतुल्यास्तथा ।
 रान्तःप्राणिशिरोर्वनाः किंप्रवाणाः प्रकीर्तिताः ॥ ४५ ॥

छाद्योदयाः कियन्तः स्युर्दत्तच्छाद्यक्रमश्च कः ।
 व्यथाणां खण्डवृत्ताणां लुपानां च क्रियाः कथम् ॥ ४६ ॥
 सीमालिन्दशिर(स्त्वाऽस्त्वा)सां कीदृशी चावलम्बना ।
 कनिप्रकाराः मासादशिरसां च विकल्पनाः ॥ ४७ ॥
 यचान्यदेवमादि स्यात् मासादभवनादिषु ।
 'द्रव्यकाष्ठकलासक्ति प्रमाणं तस्य कीदृशम् ॥ ४८ ॥
 शालालिन्दप्रमाणानि चतुःशालेषु धामसु ।
 ज्ञायोमध्ययवीयसु मूपाभिः काष्ठकल्पना ॥ ४९ ॥
 एकद्वित्रिचतुःशालान्येषां संयोगतोऽपि च ।
 कथं कति च वेद्यमाने कल्प्यन्ते मविभागशः ॥ ५० ॥
 कथं च षोडशचतुःषष्ट्येकानीतिथः शतम् ।
 संविभागाः पदानां स्युः कथमत्रामरस्थितिः ॥ ५१ ॥
 आद्यो नवपदो वास्तुरन्त्यः सार्हसिक्कः कथम् ।
 अक्षमत्यक्रमभागेषु केषु केषु क तस्थुषः ॥ ५२ ॥
 कथमेते सुराः सर्वे वास्तोरस्य व्यवस्थिताः ।
 एतद्वंशशिरश्चक्षुःकुक्षिदृन्मूर्धमर्मसु ॥ ५३ ॥
 जायेत पीडा द्रव्येषु सन्निविष्टेषु कस्य का ।
 वास्त्वारम्भप्रवेगेषु यात्रायां स्थापनेषु च ॥ ५४ ॥
 दूतस्यप्रनिमित्तार्थः कथं ज्ञेयं शुभानुभम् ।
 दारुक्रियासु चित्रेषु तथा लेप्यक्रियासु च ॥ ५५ ॥
 'योग्यं किं किमयोग्यं च किं भूपभवनादिषु ।
 हस्तस्य लक्षणं मानमंज्ञा च जायते कथम् ॥ ५६ ॥
 किं द्रव्येष्वप्रिलक्ष्य स्यात् किं च निर्मुक्तलक्षणम् ।
 अनुक्रमेण वर्णानां चत्तिकर्म च कीदृशम् ॥ ५७ ॥
 रिधेयं विधिना केन भवने च प्रवेशनम् ।
 पतिते स्तुतिने जीर्णे प्लुष्टे वज्राग्निलेपने ॥ ५८ ॥

निषप्रमप्रानिषधप्रोगिषु च मानुषु ।

मधुमन्पीकर्मभूनां प्रविष्टे च दासि ॥ ५९ ॥

जायते किं कलं पुत्र प्रायश्चित्तेन को विधि ।

इत्येवमादिक्रमेणैकविधं विधानं वैशंपायनं च पृथगाश्रयमभूतं च ।

अस्माग्ननल्पकृष्णाद्रिंशतिचतुष्टिगोण्यातुषष्टिं गगन्मनुक्रमेण ॥ ६० ॥

इति महाभारतापिमात्रधीधोऋक्षदेवविर्गनते समस्तज्ञानगुणसागराजसि पाम्नुसाय

मश्राध्यायमनुगीयः ॥

अथ गहदादिनर्गश्रतुर्थोऽध्यायः ।

जयस्येति ममाकर्ण्य विश्वकर्मा च तद् वचः ।

जगाद् गर्भदम्भोदध्वनिगम्भीरया गिरा ॥ १ ॥

साधु यत्स ! त्वया सम्यक् प्रहृषातिविशुद्धया ।

मश्रोऽयमीरितो बाम्नुविद्याञ्जवनभास्करः ॥ २ ॥

स त्वं निधाय मश्रानां समुदायममुं हृदि ।

वदतो मेऽयधानेन शृणु यद् ब्रह्मणोदितम् ॥ ३ ॥

इदमासीद् युगान्ताग्निप्लुष्टं संवर्तकादिभिः ।

समुत्सृजद्भिरम्भांसि विश्वमेकार्णवीकृतम् ॥ ४ ॥

तमोभूते ततस्तस्मिन् भोगिपर्यङ्कमाश्रितः ।

हरिः सुप्वाप सलिले कृत्वोदरमतं जगत् ॥ ५ ॥

अथास्य नाभावम्भोजमभूत् तस्मिन्नजायत ।

सर्वज्ञानाश्रयः श्रीमांश्रतुर्वक्त्रः सुरेश्वरः ॥ ६ ॥

स कदाचिद् दधधेतः प्रजासृष्टिं प्रति प्रभुः ।

मदान्तमसृजन् तत्र पूर्वं विश्वस्य हेतवे ॥ ७ ॥

त्रिधादहकृतमेतस्मान्मनोऽभूत् साच्चिदादनः ।
 राजमादपि चाध्याणि तन्मात्राणि च नामसान् ॥ ८ ॥
 तेभ्यः पञ्च महाभूतान्पाविरासन्ननुक्रमान् ।
 व्योमादीनि धरान्तानि स्र्वः स्र्वयुक्तानि तर्गुणैः ॥ ९ ॥
 अररोत्तरभावश्च सम्यगेपामयोच्यते ।
 आर्द्रा पृथ्वी ततोऽव्यम्नादापन्मासां च पावकाः ॥ १० ॥
 तप्पाप्यधस्तात् पवनप्लवः स्वपक्काग्रदम् ।
 भूतादिभ्यं वियन् स्रोऽपि यदन्ता परिव्राजि ॥ ११ ॥
 महाश्च विद्वानि व्यक्तं व्यक्तमव्यक्तकं पुनः ।
 प्रादप्यप्रादकभावेन व्यक्तो भूतगमुद्भवः ॥ १२ ॥
 आधाराधार्यभावश्च यथार्थां च प्पिनिव्यर्था ।
 महाभूतानि सगुणान्येनं सृष्टा ततः प्रभुः ॥ १३ ॥
 मनः पुनरर्गा रगे धैरिक्कः सम्यगादर्था ।
 गुणगुणान् समन्धर्मान् यधरर्थांमि पश्यमान ॥ १४ ॥
 'नामान् मुनीनप्यरगो मनया समसीतनन् ।
 भर्तेन्दु पञ्चु (पीडितो) जार्ता गगनभ्रमणधर्मा ॥ १५ ॥
 गात्रेभ्योऽपि च नाशप्रचयमम्मादजायत ।
 इन्द्रियेभ्यश्च पञ्चव्योऽभूत् नागव्रतपञ्चकम् ॥ १६ ॥
 द्रव्यं पुनर्गतेषामिन्द्रियद्रव्याद् विदुः ।
 गुणद्रव्याविद्यानां विदुः लयजानिनाम् ॥ १७ ॥
 र्धादाजनिभूतां धामीन् वेजेभ्योऽप्युमृषां भवः ।
 विषयापृथग्न वृत्त्यर्थादरगार्तां नाद्वयता ॥ १८ ॥
 विजोर्षादावन्निर्गमासी यद्वः सर्वोत्पत्ता ।
 गणधर्माविद्योऽनमृषां र्धादाविनाम् ॥ १९ ॥

तस्योपरिष्ठादम्भोर्ध्वः कुण्डलितं वपुः ॥ २० ॥

विष्णोः (गन्याः शय्याः) नवगन्धेस्त भक्तोऽनन्तोऽगिन्तु भ्राम् ।
न तत्र मेघं येष्वम्भः प्रदेशेष्वर्कगिम्भिः ॥ २१ ॥

नीलं न नानिलः शोणं नत्र तत्राभ्ययोऽभवत् ।
महाम्भोर्वाचिसाह्वाना विक्षिप्ताधग्दमार्त्तः ॥ २२ ॥

यत्र यत्रापूर्वयं न तत्र तत्राद्रयोऽभवत् ।
निश्चलन्तार्थगतनिर्धर्मवद् चित्ततार्थ नः ॥ २३ ॥

शैलः कीलैरिव स्थानेष्व्यायिता तेषु तेष्वियम् ।
एदिं गताद्रिनिःप्यन्दर्भभृतां प्रविभागता ॥ २४ ॥

निष्प्रगाभूत् ततोऽम्भोर्ध्वः कान्ता निम्नानुसारिणी ।
मेदिन्यन्तेषु जलपिपयेन्तेषु विनिर्षयुः ॥ २५ ॥

अम्भासि यत्र यत्रासंस्तं द्वीपाश्चिररूपिणः ।
सनिम्नगाम्पुधिद्वीपा विभवताखिलभूधरा ॥ २६ ॥

व्यक्ता वभूव कृत्स्नं वं भूगिर्भूतानि विभ्रती ।
स चक्रे रौरवादीनां निरयाणामधः क्षितेः ॥ २७ ॥

स्वकर्मफलधृत्यर्थं स्थानं दुष्कृतकर्मणाम् ।
जरायुजाण्डजोद्भिज्जस्वेदर्जः सह स प्रभुः ॥ २८ ॥

चतुर्थेऽत्यसृजलोके भूतग्रामं चराचरम् ।
द्वेधा जरायुजास्तत्र मनुष्याः पशवस्तथा ॥ २९ ॥

ग्राम्याः सप्ताभवंस्तेषु सप्तारण्यकृतालयाः ।
पुमान् गौस्तुरगच्छार्गा मेघो वेगसरः स्वरः ॥ ३० ॥

ग्रामवासैकनिरताः ससृते परिकीर्तिताः ।
सिंहद्विपोष्टमहिषा शरभो गवयः कपिः ॥ ३१ ॥

अरण्यगोचरा जीवाः सप्तैते वत्स ! निर्मिताः ।

धर्माधर्मविवेकित्वाच्छ्रेयान् ग्राम्येषु पूरुषः ॥ ३२ ॥

अरण्यचारिषु श्रेष्ठः सिंहः शौर्यवलादिभिः ।

मुपर्णा भुजगाः कीटाः येऽपि च स्युः पिपीलिकाः ॥ ३३ ॥

चतुर्थेत्यण्डजन्मानो जन्मिनस्ते प्रकीर्त्तिताः ।

हेन्द (केषिकेश)समुद्भूताः कृमियूकादिजन्तवः ॥ ३४ ॥

सर्वेऽपि स्वेदजन्मानस्ते प्रजापतिना कृताः ।

उद्भिज्जाः पञ्चधा भूँ(त्वा? त्या) निर्दिष्टाः स्थावरराशे ते^१ ॥ ३५ ॥

द्रुमा बल्ल्यश्च गुल्माश्च वंशाः सप्तृणजातयः ।

छद्मान्तःकरणत्वं च स्वस्थानात्पाणितापि च ॥ ३६ ॥

छिन्नप्ररोहिता चैषां वैशेषिकगुणत्रयम् ।

गायत्री भूतसंज्ञै(षां? पा) चतुर्विंशतिपर्विका ॥ ३७ ॥

ज्ञातृवैनां पुरुषः पुण्यां भवति स्वर्गभाजनम् ।

भुवनभूजलवह्निमरुद्विमत्प्रमुख एष भवस्तत्र कीर्त्तितः ।

वसुमतीपरिमाणविनिश्चयं कथयतः शृणु सम्प्रति वत्स ! मे ॥ ३८^१/_२ ॥

इति महाउजाधिराजभीमोजदेवविरचिते समराङ्गणयूत्रधापरानाभि वास्तुराष्ट्रे

महदादिस(ज्ञा? र्गा)ध्यायश्चतुर्थः ॥

अथ भुवनकोशः पञ्चमोऽध्यायः ।

अथां यथाकर्म भूमेः कृत्स्नायाः कथयामि ते ।

विष्कम्भपरिधी वत्स ! बाहुल्यमपि च स्फुटम् ॥ १ ॥

विष्कम्भोऽस्याः समुद्दिष्टो दशयोजनकोटयः ।

लक्षाण्यपि च मेदिन्यास्तद्वदेकोनविंशतिः ।

विष्कम्भत्रिगुणो यावद् विष्कम्भांश्च पञ्चमः ॥ २ ॥

१. 'हेरकोष' (१); २. 'वे' छ, ग, पाठः ।

मोदन्त्याः पादपिम्बेचिमानिनः पादपिम्बेचिनः ।

द्राविणतकोटयः पार्श्वस्थानि पार्श्वः द्विनेः ॥ ३ ॥

अनीनिध मरुमाणि योजनानां प्रदीप्तिनः ।

योजनानां मरुमाणि विननिर्लक्ष्योदयम् ॥ ४ ॥

इति यादून्यमेनस्याः द्विनेवेम् ! तत्रादितम् ।

चतुर्णां मन्त्रिणादीनां भूनादेर्महोऽपि च ॥ ५ ॥

उत्तरीनम्बुर्वातो मानं वनगुणं विदुः ।

गोपादिषु स्थितेयं भूधकृद् वृत्तगान्त्रिनी ॥ ६ ॥

पात्रम्यापेपात्रध्रीहोऽप्यन्यान्पि क्रमान् ।

प्रमाणमिदमेतेषां क्षिण्यादीनां तत्रादितम् ॥ ७ ॥

दीपोदीनां तु पाथोपनिवेशः पुनरुच्यते ।

द्वीपानामम्बुधीनां च समानामपि मध्यगः ॥ ८ ॥

जम्बूद्वीपो भवेद् वृत्तः सदम्बुर्जनविस्तृतः ।

हिमाद्रिर्हेमकूटाख्यो निषधो नीलसंज्ञितः ॥ ९ ॥

श्वेतः शृङ्गी च पडमी भवन्न्यस्मिन् कुलाचलाः ।

एतस्मादुत्तरेणाद्रेस्तुपाराङ्कितमखलात् ॥ १० ॥

पूर्वापरायताः सर्वेऽप्यद्रयो यावदम्बुधि ।

अन्तरा नीलनिषधौ जम्बूद्वीपस्य नाभिगः ॥ ११ ॥

वृत्तः पुण्यजनाकीर्णः श्रीमान् गेरुर्महाचलः ।

उदग्याम्पायते मेरोः प्राग्भागे माल्यवान् गिरिः ॥ १२ ॥

सेवितः सिद्धनारीभिरानीलनिषधायतः ।

सुमेरोः पश्चिमेनाद्रिर्गन्धर्वकुलसहकुलः ॥ १३ ॥

माल्यवत्सदृशायामो महीभृद् गन्धमादनः ।

पर्वतायुभयान्तस्थौ हिमवान् शृङ्गवांसनथा ॥ १४ ॥

१. 'वर', २. 'हरि', ३. 'पावनीषु पायोधेर्निवे' ख. ग. पाठः ।

४. 'समवि' क. पाठः ।

योजनानां सहस्रे दे^१ सार्धे स्यादुच्छ्रयस्तयोः ।

श्वेतश्च हेमकुटश्चेत्यन्तयोः पृथिवीधरो ॥ १५ ॥

योजनानां सहस्रार्धमेकैकस्योच्छ्रयस्तयोः ।

निपथाचलनीलाद्रिमाल्यवद्भन्गाटनाः ॥ १६ ॥

सहस्रयोजनोच्छ्रयाश्चत्वारोऽग्नी पृथक्पृथक् ।

एतेऽष्टावपि शैलेन्द्राः सहस्रद्वयविस्तृताः ॥ १७ ॥

उच्छ्रयार्धमपथापि विन्दव्राः सह मेरुणा ।

मेरोः समुच्छ्रयोऽग्नीतिः सहस्राणि चतुर्वृता ॥ १८ ॥

षोडशाधः सहस्राणि द्वात्रिंशन्मूर्ध्नि विस्तृतिः ।

जम्भूतरुर्गङ्गान् मध्ये मुमेरोर्निपथस्य च ॥ १९ ॥

द्वीपस्यामुष्य^२ ययोगाज्जम्भूद्वीप इति ध्रुविः ।

शृङ्गैर्हिमशिलानर्द्धैः सर्वतो हिमवानयम् ॥ २० ॥

महान्तो निवसन्त्यत्र पिशाना यक्षराक्षसाः ।

कूर्तैर्हमर्षैर्हमकूट इत्यवनीधरः ॥ २१ ॥

यं सर्वतो निपेवन्ते सदा चारणमुखकाः ।

तरुणार्कप्रमाजालप्रतिमो निपथाचलः ॥ २२ ॥

निवसन्ति सुखं तत्र शेषवासुकितक्षकाः ।

हेमाब्जकर्णिकाकारः मुमेरुर्मेणिकन्दरः ॥ २३ ॥

अत्रामराः साप्तरसस्त्रयस्त्रिंशद् वसन्ति ते ।

वैश्वर्धनर्द्धैः त्रिखरैर्नीलो नीलमहीधरः ॥ २४ ॥

कलयन्ति^३ तपोनित्या यत्र वक्षर्षयः^४ स्थितिम् ।

श्वेतः स काञ्चनः शृङ्गैर्गगनोल्लेखिमिदृतः ॥ २५ ॥

दोर्दर्पशालिनां यत्र निवासस्त्रिदशद्विषाम् ।

महानीलमयो वर्द्धिपिञ्जुच्छयो वर्द्धिगङ्गान् ॥ २६ ॥

१. 'दे दे सार्धे उच्छ्र' रा. य. पाठः । २. 'त', ३. 'ततो नि', ४. 'स्थिताः'

पितृणामालयः शृङ्गरुच्छ्रितः शृङ्गवान् गिरिः ।
हिमाचलस्य याम्येन क्षारान्वितमन्यतः ॥ २७ ॥

वर्षं स्याद् भारतं नाम प्रथमं कार्मुकाकृति ।
तुपारनिलयस्याद्रेर्हेमकूटाचलस्य च ॥ २८ ॥

मध्ये किंपुरुषं नाम द्वितीयं वर्षगीरितम् ।
अन्तरे हेमकूटस्य निपथस्य च भूमृतः ॥ २९ ॥

हरिवर्षमिति प्रोक्तं तृतीयं वर्षमुत्तमम् ।
निपथाचलनीलाद्रिमात्यवद्वन्वभूमृताम् ॥ ३० ॥

चतुर्णां मध्यगं वर्षं तुर्यमस्मिन्निलावृतम् ।
उत्तरे नीलशैलस्य याम्ये च श्वेतभूमृतः ॥ ३१ ॥

पञ्चमं वर्षमत्यर्थरम्यं रम्यकसंज्ञितम् ।
श्वेतशृङ्गवतोः शैलराजयोरनयोरिह ॥ ३२ ॥

मध्ये षष्ठं हिरण्यांशुरम्यं हिरण्यकाङ्क्षयम् ।
अस्योत्तरे शृङ्गवतो याम्ये च क्षारवारिधेः ॥ ३३ ॥

कुरुवर्षाभिर्धं वर्षमुत्तरेण प्रचक्षते ।
अन्तरा नीलनिपथी प्राग्भागे मात्यवद्विरेः ॥ ३४ ॥

भद्राश्वमष्टमं वर्षं प्राक्समुद्रान्तमीरितम् ।
गन्धमादनशैलस्य प्रत्यक् प्राक् चापरांशुधेः ॥ ३५ ॥

नवमं वर्षमाचार्याः केतुमालं प्रचक्षते ।
इति प्रोक्तानि वर्षाणि नवामूनि मया तव ॥ ३६ ॥

साम्प्रतं पुनरेतेषां प्रमाणमवधारय ।
प्रमाणेन सदस्यानि चतुस्त्रिंशत्तुर्दिशम् ॥ ३७ ॥

योजनानामिहेच्छन्ति चतुरश्रमित्यावृतम् ।
प्रारभत्यग्भागो वर्षे तस्योद्गम्यमपनः समे ॥ ३८ ॥

एकत्रिंशत्सहस्राणि किञ्चित् प्रावप्रत्यगायते ।
 यान्युक्तानि षडन्यानि वर्षाण्येभ्योऽवराणि ऋते ॥ ३९ ॥
 तेषां नवसहस्राणि प्रत्येकं विस्तृतिर्मता ।
 वर्षे किम्पुश्ये नार्यो नराश्च पुष्टमोजनाः ॥ ४० ॥
 जीवन्त्ययुतमद्भानां जात्यजाम्बूनदत्विषः ।
 हरिवर्षे नरा नार्यो वसन्तीधुरसाशिनः ॥ ४१ ॥
 सायुतं च सहस्रं ते जीवन्ति रजतत्विषः ।
 इलाहृते नराः पद्मरागभासोद्भूतास्तथा ॥ ४२ ॥
 जम्बूफलरसाहाराः सपादायुतजीविनः ।
 नास्मिन् मेरुतदच्छन्ने तारफार्केन्दुरश्मयः ॥ ४३ ॥
 स्वाज्जमभाभिः किन्त्वत्र कृतोद्घोता वसन्त्यमी ।
 कैरवोदरसच्छाया भद्राश्वे साहना नराः ॥ ४४ ॥
 नीलाश्रफफलाहारा भवन्त्यत्रायुतायुषः ।
 दलकुवलयश्यामाः केतुमाले शरीरिणः ॥ ४५ ॥
 शरदामयुतं तेषामायुः पनसमोजिनाम् ।
 श्वेतामी रम्यके रम्ये न्यग्रोधफलमृग जनः ॥ ४६ ॥
 हरिवर्षे इव प्रोक्तमेतस्मिन् मानमायुषः ।
 श्यामत्विषः स्त्रियो वर्षे पुमांसश्च हिरण्यके ॥ ४७ ॥
 जीवन्त्ययुतमद्भानां सर्वेऽपि लकुचाशिनः ।
 कुरुष्वभीष्टदर्वृक्षैर्जीवन्ति स्त्रीयुता नराः ॥ ४८ ॥
 सपादमयुतं देवगर्भभा गौरकान्तयः ।
 पुष्पकर्मा वसत्येषु वर्षेषु नितिलो जनः ॥ ४९ ॥
 शोकव्याधिजरातङ्कशङ्कोन्मुक्तः सदासुखी ।
 वनैः क्रीर्णानि सर्वाणि कुसुमस्नवकान्तैः ॥ ५० ॥
 उद्भिजाद्भिर्नदीभिश्च तैस्तैस्तुङ्गैश्च पादपैः ।
 उद्भ्रष्ट्रीचिभालेन स्नावणेनाविना वहिः ॥ ५१ ॥

• ते हव ।

पश्चिमोऽप्यमुनास्ते जम्बूद्वीपे मयास्थितः ।

द्वादशाभ्युनिवाचत्र पृथग भूमिभूतः स्थिताः ॥ ५२ ॥

प्रथमयो दिशि दिशि ग्गारोर्मिम्यगिनोपल्लाः ।

मैनातश्च चत्वारश्च चक्रनापा च दक्षिणे ॥ ५३ ॥

नारदाग्नौ वगदाग्नयः सौमकाग्नयश्च पश्चिमे ।

उदगभागेऽपि च द्रोणकङ्कणन्दा इति त्रयः ॥ ५४ ॥

भृषको दन्दुमिधैव मार्टकश्चेति पूर्वतः ।

सहस्रं योजनानां ते दीर्घास्तस्याभेमुच्छ्रिताः ॥ ५५ ॥

मप्राप्तदर्थमम्भोर्धो विमृताश्च पराधराः ।

जुष्टाः सर्वे गुरेः शृङ्गर्मादिलीदाविहायसः ॥ ५६ ॥

ज्वलितापधयः कान्तविनिग्रदुमरीरुषः ।

द्वीपाः 'शाककुशक्रौञ्चान्धन्य' इति च क्रमान् ॥ ५७ ॥

गोमेदः पुष्कलग्नयश्च पटमी वायवतः स्थिताः ।

धीराज्यदधिमधेधुरसस्वादम्भसोऽर्णवाः ॥ ५८ ॥

द्वीपान् शाकादिकान्ते परिवार्य स्थिताः क्रमान् ।

स्वद्वीपतुल्याः सर्वे ते प्रमाणेन यथाक्रमम् ॥ ५९ ॥

अमी शाकादयो द्वीपा जम्बूद्वीपप्रमाणतः ।

यथाक्रमं स्पुर्दिगुणास्तथाम्भोनिधयोऽपि च ॥ ६० ॥

शाके सप्तद्रव्यस्तेषूदयो जलधरस्तथा ।

नारको रघतः श्यामो राजतोऽर्थोऽम्बिकेयैकः ॥ ६१ ॥

चतुःसाहसिकस्तेषां विष्कम्भोऽर्धं समुच्छ्रयः ।

तदर्थं भूप्रदेशश्च सेवितानां सुरर्षिभिः ॥ ६२ ॥

वृत्तानां द्वीपवत् तेषां बाह्यतोऽमून्यनुक्रमान् ।

वर्षाणि सन्निविष्टानि सप्त तानि ब्रवीमि ते ॥ ६३ ॥

जलदाख्यं कुमारं च सुकुमारं मणीचकम् ।

कुसुमोत्तरभोदाकीमहाद्रुमवनानि च ॥ ६४ ॥

कुंभं विद्रुमहंमारुतं शुनिमानय पुष्पवान् ।
 कुनेगयो हरिश्वाभृन्मन्दरश्च कुलान्वयः ॥ ६५ ॥
 विष्कम्भोऽष्टसहस्राणि तेषां प्रत्येकमीरितः ।
 नदर्धमुच्छ्रयस्तदुच्छ्रयार्धमधोगमः ॥ ६६ ॥
 उद्भिद्रं वेणुचन्मंत्रं सरान्मथ लम्बनम् ।
 यपं थीमन् प्रभाकृष कपिलं यन्नगामिधम् ॥ ६७ ॥
 कौक्षं कौक्षोऽन्वकारश्च देवो गौविन्दवामनो ।
 दिविदः पुण्डरीकधेत्याम्बिनः सप्त कुन्दादयः ॥ ६८ ॥
 विष्कम्भोऽपुनमेतेषां विष्कम्भार्धं समुच्छ्रयः ।
 अपांगानिस्तदर्धं च वर्षाण्येषां तु बाधनः ॥ ६९ ॥
 ह्रस्वाग्रायाष्टवर्षाण्ये परापतमनानुगे ।
 मुनिवर्षान्धकाराण्ये सप्तमं दुन्दुभीति च ॥ ७० ॥
 गिरयः शान्मन्दिरीपे रक्तः पीनः मितस्तथा ।
 वैपुन्यमेषां द्वाविंशत्सहस्राणि प्रचसते ॥ ७१ ॥
 वैपुन्यार्धं समुन्नायस्तदर्धमवनी गतिः ।
 वपं शान्तभयं वीतभयं वेन्पत्रसंस्थिते ॥ ७२ ॥
 गोपेदे तु मुरधेति कुमुदधेति भूधरी ।
 योजनानां पतुःषष्टिस्तौ महमाणि विस्तृता ॥ ७३ ॥
 उच्छ्रायो विम्बरस्थार्धं नदर्धं वाप्यधेमानिः ।
 घानकीन्वण्डनामाग्न्य मध्ये वर्षमुदीग्नितम् ॥ ७४ ॥
 अग्न्यग्निः पुष्करदीपे घानमोन्नतमग्निः ।
 बाधतो वर्षमेतस्य महारीगामिनि स्मृतम् ॥ ७५ ॥
 विम्भुगोऽष्टौ महमाणि दान्तेऽर्धं द्वे नपापुनः ।
 सहस्रजनमन्यस्य मुरगिद्विर्मैरितः ॥ ७६ ॥
 व्यागार्धनोऽप्ययमनस्य नदर्धेनाप्यधोगमः ।
 गुंजानां नगयोऽग्नित् दत्ता दग्ता निरोदितः ॥ ७७ ॥

ऐन्द्री मर्यादागाम प्राण याग्या मंगमनी मनः ।

मानेनगी गुणा पञ्चान तथा मीम्युनः विद्या ॥ ७८ ॥

धर्मरक्षार्थमेतागु चन्नाग्धतगृध्यानि ।

तथा मोकद्वयवर्ग्यार्थं वृथम् मारुभृतः स्थिताः ॥ ७९ ॥

मोकाभ्योकाचलः स्वादुगजिलाद् द्विगुणां वदिः ।

स्वादुदास्थिममाणान म विम्नागद् द्विगुणांऽपिन ॥ ८० ॥

समुच्छिन्नोऽर्त्ता निपुतं निपुनार्थमशो मनः ।

पञ्च मोनाः प्रतिदिनं निपुनानि तथा नव ॥ ८१ ॥

तद्वय निपुनस्यार्थं मेरुमध्यान् नदन्नरम् ।

समुद्रासितदंढार्थस्तिग्मांशोः किरणरयम् ॥ ८२ ॥

तत्समेन च भूम्यर्थेनाहतः परतः पुनः ।

भौतान्यावरणान्युत्था यस्येतानि स्थितान्यथः ॥ ८३ ॥

याद्यतोऽपिच भूम्युर्ध्वं निविष्टानि तथानय ।

इति षत्स ! तव मोक्तः सन्निवेशोऽखिलः शितः ॥ ८४ ॥

स्थितिं गतिं च कथयाम्यर्कादीनापतःपरम् ।

मूर्येन्दुधिष्यज्ञसितभीमाकिञ्चिदशार्चिताः ॥ ८५ ॥

सप्तर्षयो ध्रुवश्चेति भूमरूर्ध्वं क्रमात् स्थिताः ।

चत्वारि द्वे तथा भूमरूर्ध्वमा मूर्षनन्दनान् ॥ ८६ ॥

पटवमन्तराणि स्युः सहस्राणां शतं शतम् ।

ग्रहान्तराणि यान्यन्यान्यवशिष्टान्यनुक्रमात् ॥ ८७ ॥

तानि चत्वार्यपि द्वे द्वे लक्षे प्रोक्तानि मानतः ।

धरित्रीध्रुवयोर्मध्ये योजनानां चतुर्दश ॥ ८८ ॥

नियुतानि समुत्सेधस्रैलोक्यस्य प्रकीर्तितः ।

एकाय द्वे चतस्रोऽष्टावन्तरं कोटयः क्रमात् ॥ ८९ ॥

महोजनस्तपःसत्यलोकानामुपरि ध्रुवात् ।

ये स्थिताः सत्यलोकोर्ध्वमधस्तादण्डकर्षरात् ॥ ९० ॥

एका कोटिर्भवेत् तेषां पञ्चाशन्नियुतान्वितो ।

अथावरणयोगोऽस्य विहितः (स१प)व्रजन्मना ॥ ९१ ॥

यथैवापस्तथा तिर्यक् तथैवोर्ध्वमपि क्रमात् ।
 वह्नेऽध्वाः प्रवहे मूर्यः स्थितः शीतांशुर्द्वहे ॥ ९२ ॥
 संवहस्थानि नक्षत्राण्यावहस्थाः पुनर्ग्रहाः ।
 सप्तर्षयः परिवहं ध्रुवश्चापि परावहे ॥ ९३ ॥
 प्रदक्षिणमयी सप्त मरुतो भ्रमयन्त्यमृन् ।
 मेधीभूतः स्थितो मध्ये सुमेरुश्चाभूति ध्रुवः ॥ ९४ ॥
 समस्तमपि तद्वर्द्धं ज्योतिश्चक्रं भ्रमत्यदः ।
 सप्ताश्वेनैकचक्रेण रथेन रथिनां वरः ॥ ९५ ॥
 धृतेजोमयेन सततं भ्राम्यति ज्योतिषां पतिः ।
 केतुपाळे (रजन्यर्थेऽव्रजन्नूर्ध्वं) करोत्यस्तं कुरुष्वपि ॥ ९६ ॥
 मध्यन्दिनं च भद्राश्वे(ष्टद्विस्तं ग)च्छन् भारते रविः ।
 रसाब्धिपक्षसङ्ख्यानि योजनानि निमेषतः ॥ ९७ ॥
 सप्तविंशतिकां चाष्टौ भागान् सर्पत्यहर्षतिः ।
 योजनान्य(ध्विनन्दर्तुः ? विभनन्दर्तुः) गुणसङ्ख्यानि काष्ठया ॥ ९८ ॥
 नवांशकचतुष्कं च कामत्यहिमदीपितिः ।
 मह्यमिवसुखेन्द्रश्मासङ्ख्यातान्यग्निनीपतिः ॥ ९९ ॥
 योजनस्य त्रिभागं च मयाति कलयैकया ।
 वियंस्त्वव्योमभूत(वि)गुणपावकसङ्ख्याया ॥ १०० ॥
 योजनान्युष्णकिरणो मुहूर्तेन प्रसर्पति ।
 राज्यहेण सहस्राणि पञ्चाशच्चक्रकोटयः ॥ १०१ ॥
 लक्षाणि सप्तनवतिर्गतिः स्यात् तिग्मरोचिषः ।
 मध्येन पुष्करद्वीपस्पाको गत्यानया व्रजन् ॥ १०२ ॥
 नभस्तलेन पुनरप्युदयादुदयं श्रयेत् ।
 इत्थं गतिरियं सम्पक् तिग्मभानो निरूपिता ॥ १०३ ॥
 गतिं चन्द्रग्रहर्षाणां भोगं चार्काद् विभावयेत् ।
 भोक्तं सर्वेत्पहोरात्रप्रमाणमधुनानयः ॥ १०४ ॥

पश्यासुवर्पादीन् द्युतद्वाराय कन्ययन् ॥ १०४ $\frac{1}{2}$ ॥

इति निगदिन एष द्वीपसंज्ञाभ्युपनीना-
पवनिवलयवर्षा कात्स्न्यतः सन्निवेशः ।
गनिरपि दिनभर्तुः क्रीडिता विश्वमानं

पुनरिह युगधर्मं कीर्त्यमानं निबोध ॥ १०५ $\frac{1}{2}$ ॥

इति महाशक्तिप्रियाप्रभाजदेवविरचिते समराङ्गनृपवत्सलनामि वास्तुशास्त्रे

भुवनकांशाध्यायः पञ्चमः ॥

अथ सहदेवाधिकारः षष्ठोऽध्यायः ।

अथ प्राकथितादस्माद् भूतसर्गादनन्तरम् ।

प्रजासीदमरः सार्धमियं पूर्णजनाकुला ॥ १ ॥

शोकव्याधिभरातद्भविमुक्तासिदशा इव ।

पुराभवन् कृतयुगे पुमांसः स्थिरयवनाः ॥ २ ॥

ते निकुञ्जेषु शैलानां नदीषु च सरस्सु च ।

वनेषु च विचित्रेषु चिक्रीडुर्दन्तैः सह ॥ ३ ॥

हेलया ते समुत्पत्य कदाचिदमरः सह ।

निरर्गलाः समासाद्य स्वविंचेरुः सुरा इव ॥ ४ ॥

चित्राम्बरावृताः सर्वे नानाभरणशालिनः ।

विमानाकृतयस्तेषामासन् कल्पद्रुमा द्रुमाः ॥ ५ ॥

मनोज्ञाभिः सह स्त्रीभिर्विचित्राभरणास्त्रिजयः ।

कल्पद्रुमेष्वकार्षुस्ते वासं क्रीडां च तेष्वथ ॥ ६ ॥

क्षुष्टुद्दुःखोज्झिताः सर्वे बभूवुरयुतायुषः ।

रत्नावदातदेहास्ते कदाचिद् भूरसाश्विनः ॥ ७ ॥

रतिमायास्तदासंस्ते स्वेच्छाहारविहारिणः ।

स्त्रीकारविग्रहच्छेदविशदीकृतचेतसः ॥ ८ ॥

नास्मिन्नेतस्तपत्युग्रं न वाति प्रवर्लोऽनिलः ।
 नीहारच्छेदसुन्दर्यो निशाः पूर्णेन्दुभूषणाः ॥ ९ ॥
 भिन्नमिग्धाञ्जनश्यामाः सतदिन्मन्द्रनिस्वनाः ।
 अचण्डाशनयथासन् कवरीकान्तपो घनाः ॥ १० ॥
 माद्यत्पिकवधूदप्रमाकन्दमुकुरादकुराः ।
 आसन् सदापुष्पफलामोगा येषां वनालयाः ॥ ११ ॥
 एकोऽग्रजन्मा वर्णोऽस्मिन् वेदोऽभूदेक एव च ।
 प्रतुर्वसन्त एवैकः कुसुमायुधवान्धवः ॥ १२ ॥
 रूपधुतसुतैर्धर्मभाजस्ते निखिला अपि ।
 समत्वान्नाभवत् तेषामुत्तमाधममध्यता ॥ १३ ॥
 न खेटनगरग्रामपुरक्षेत्रखलादिकम् ।
 न दंशमशकक्रव्याद्भयं वा न ग्रहादि च ॥ १४ ॥
 कल्पद्रुमाप्तभोगानां न चैषां प्रभुरप्सभूत् ।
 पुरास्मिन् भारते वर्षे तेषां निवसतामिति ॥ १५ ॥
 जगाम सुबहुः कालः सुरैः सार्धं सुर(स्त्रि?)श्रियाम् ।
 अज्ञाततत्त्वमावानां सहसंवाससंभवा ॥ १६ ॥
 अर्धेषामभवद् देवादवज्ञा त्रिदशान् मति ।
 अपूज्यमानास्ते पूज्याः सर्वेऽप्यखिलवेदिनः ॥ १७ ॥
 आदाय तत्कल्पतरुं निपेतुर्घां दिवौकसः ।
 दिवंगमनशक्तिश्च दिव्यो भावश्च तद्वतः ॥ १८ ॥
 सरसः परमो भूमौ भूरसश्च न्यवर्तत ।
 स्पृत्वा कल्पद्रुमास्तांस्तान् क्रीडास्ताश्च सुरैः सह ॥ १९ ॥
 व्यलपन् बहुधात्यर्थमनेर्धकृतचेतसः ।
 ततो विलपतां भूरि स्वरमाहारहेतवे ॥ २० ॥
 प्राणत्राणार्थमेतेषामभूत् पर्यटको भुवि ।
 भूरसेनैव तेनैते कुर्वाणाः प्राणरक्षणम् ॥ २१ ॥

विना कल्पद्रुमैर्वासमन्यवृक्षेषु चक्रिरे ।

अर्थपां पश्यतामेव कदाचिद् भाग्यसंक्षयात् ॥ २२ ॥

विपर्ययाच्च कालस्य भूमेः पर्पटकोऽप्यगात् ।

ततः पर्पटके नष्टे तुपशूककणोज्झिताः ॥ २३ ॥

अकृष्टपच्या मेदिन्यामभवत् शालितण्डुलाः ।

शाल्योदनेन तेनाथ सुस्वादुव्यञ्जनेन ते ॥ २४ ॥

परमां वृक्षिमासेदुः परितोपात्तचेतसः ।

तन्नाशशङ्कया शालितण्डुलानां द्रुमेष्वधः ॥ २५ ॥

ते व्यधुर्महतो राशींस्तर्लक्षेत्राणि च चक्रिरे ।

अजायत ततो लोभो मात्सर्येर्ण्यापुरस्सरः ॥ २६ ॥

तत्र तत्र शनैश्चक्रे पदन्पासं च मन्यथः ।

द्वन्द्वमाप्त्या ततस्तेषां विश्रतामुत्तमां गतिम् ॥ २७ ॥

धैर्यध्वंसाद्भूत् स्त्रीषु भृशं रागतुरज्जमः ।

दारक्षेत्रनिमित्तानि भूयांस्येषामनन्तरम् ॥ २८ ॥

परिल्लेखकमूलानि द्वन्द्वान्यासन् पृथक्पृथक् ।

ततः स्वकलृप्तमर्यादोच्छेदिष्वेध्वजितात्मसु ॥ २९ ॥

अविनीतेष्वभाग्येषु स शालिस्तुपतामगात् ।

महद्वरजसां तेषां सा पुण्यश्लोकता गता ॥ ३० ॥

मलमहत्तिरभवत् तुपधान्योपसेवया ।

तुपधान्ये ततो नष्टे परिभुवन् च सध्वये ॥ ३१ ॥

शीरवल्कलवस्त्राणां फन्दमूलफलाशिनाम् ।

कृतयः काल्पयामान् पद्ममन्तादयोऽभवन् ॥ ३२ ॥

ततस्तेषामभूद् दोषरोगशोकाकुलं वपुः ।

मनश्च कामक्रोधैर्ण्यादिन्यामृषादिदूषितम् ॥ ३३ ॥

आधिदैवकमुष्णाम्पूजीतादिजनितं महन् ।

आधिर्मानिक्यवार्माद् दुरःखं ध्यान्मृगादिजम् ॥ ३४ ॥

इत्थं दुःखत्रयार्त्तास्ते व्यवयाद्यभिमुपेत्ये ।
 हिमनीहारशीताम्बुवाताद्यापच्छिदेऽपिच ॥ ३४ ॥
 अज्ञातप्रीतयो वृक्षैः कुट्टिमानि गृहाणि (तेष्व) ।
 व्यधुर्दिग्भ्रान्तमभिर्वृक्षानन्यान् दुःखार्त्तचेतसः ॥ ३५ ॥
 स्पृष्ट्वा कल्पद्रुमाकारांस्तद्रूपाणि गृहाणि ते ।
 एकद्वित्रिचतुःसप्तदशशालानि चक्रिरे ॥ ३६ ॥
 शब्दां (प)श्चाकारपरितेष्वाच्छन्नेषु नृणादिभिः ।
 हृष्टास्तेष्वनयन् फालमाप्तेषु गृहमेधिनः ॥ ३७ ॥
 इत्यपीषु गृहिणो गृहेषु ते शीतवातजलतापनाशिषु ।
 हर्षसंवलितमानसाधिरं सचिरस्तविषदोऽवसन् सुखम् ॥ ३८ ॥

इति महाभारताभिधानाभिभोजदेवविचित्रिते समराङ्गणपुत्रधारापरनाम्नि वास्तुशास्त्रे

सहदेवाधिकारो नाम पट्ठोऽध्यायः ॥

अथ वर्णाश्रमप्रविभागः सप्तमोऽध्यायः ।

अयामरगणैः सार्धमाजगाम पितामहः ।
 दुःखच्छेदाय मर्त्यानामादाय नृपतिं पृथुम् ॥ १ ॥
 स तानूये मधुर्वोऽर्सा मरुतामिव वासवः ।
 दण्डपारी च दुष्टानां ममावे लोकपालवत् ॥ २ ॥
 मतापनापितारौतिसिंहः सिंहपराक्रमः ।
 युष्माकमाधिपत्येऽन्तावभिपिक्तो मया पृथुः ॥ ३ ॥
 रसावृत् सवर्गिण्यनामुच्छेत्ता दुष्टचेतसाम् ।
 वृत्तितो भीतिहर्ता च भविष्यत्येष वो नृपः ॥ ४ ॥

भवति नैव तद्वत्तु सर्वत्र च यथा ।

परिष्कल्यैव सं नीत्या चानुत्तमांभक्त्यभिनीः ॥ ५ ॥

उत्प्रेक्षितं सद्वाणि मनं नाशयामास मेऽयं नमः ।

भरोचनं दृग्निना दृग्वाट्टमानं प्राप्य नः प्रभो! ॥ ६ ॥

फल्यद्वयमभ्यक्तान् द्वन्द्वानि स्थानचनमः ।

हममनाथंरनिर्मेप्रान् पादि नः गृहिणीपते! ॥ ७ ॥

अथो वृक्षनानिनाम वा भेदं मुद्रमाग्यनाम ।

दृःस्वान्मपदस्त्विमि कम्प्ये न गुणानि नः ॥ ८ ॥

ततः स चतुर्गे वर्णानाश्रयांश्च व्यमानयन् ।

तेषु ये वेदनिष्ठाः स्यान्नाग. संयन्त्रिधाः ॥९॥

गुरयश्चावदानाश्च ब्राह्मणान्नेज्भवंस्तदा ।

यजनाध्ययने दानं याजनाध्यापनाधिनाः ॥ १० ॥

यमीमंतेषां विमुच्यन्त्यान्त्यान्तुन्याः क्षत्रवर्ग्ययोः ।

तु नूरा महोत्सादाः नरण्या गृध्रक्षयाः ॥ ११ ॥

दृष्ट्यायतदेहाश्च क्षत्रियास्त इहाभवन् ।

वेक्रमो लोकसंरक्षाविभागो व्यवसायिता ॥ १२ ॥

तेरामयमप्युक्तो धर्मः शुभफलोदयः ।

नेसर्गान्निपुणं येषां रतिर्विचारजनं प्रति ॥ १३ ॥

आदाक्षयदयाव(न्तो ? ता) वैदयांस्नानकरोदसौ ।

वकित्ता कृपिवाणिज्ये स्थापत्यं पशुपोषणम् ॥ १४ ॥

इस्य कथितो धर्मस्तद्वत् कर्म च तैजसम् ।

तिमानभृतो नातिशुचयः पिशुनाश्च ये ॥ १५॥

शूद्रजातयो जाता नातिधर्मस्ताश्च ये ।

लारम्भापजीवित्व शिल्पता पशुपापणम् ॥ १६ ॥

प्रचारी गृहस्थौ वा वानप्रस्थस्तथा

'नो', २. 'शुचय' ख, ग, पाठः।

इत्याश्रमाः पृथक् तेन चत्वारः पविभाजिताः ।

गुरुशुभ्रपणं भिक्षं व्रतचर्याधिक्यं च ॥ १८ ॥

स्वाध्यायश्चाभिषेकश्च धर्मोऽयं ब्रह्मचारिणः ।

पूजान्यनिधिदेवानां स्ववृत्त्या जीवनं दयः ॥ १९ ॥

असमानपिंगोत्रेषु विवाहः ऋतुगामिता ।

परस्परं स्त्रीषु वैमुल्यं परानुग्रहनीलता ॥ २० ॥

विनिवृत्तिरकार्येभ्यो धर्मोऽयं शूटिणां कृतः ।

देयतानिधिसन्कारो ब्रह्मचर्यं वने स्थितिः ॥ २१ ॥

बलकामिनजराचरिपरारणं जयनं ध्रुवि ।

उपोषणं व्रतैर्देहकर्तृनं नियममनया ॥ २२ ॥

आहारोऽष्टपचर्यश्च धर्मोऽयं वनवासिषु ।

वैराग्यमिन्द्रियजयश्चिन्तान्यासः प्रदाननता ॥ २३ ॥

आकिञ्चन्यमनारम्भो धनिधर्मः सदा स्मृतः ।

क्षमत्वं गुर्वधीनत्वं शौचं स्वाध्यायनिन्यता ॥ २४ ॥

विशुद्धिर्व्यपहरेषु निष्पद्यमोऽयमीरितः ।

शुचित्वं वात्सनःकार्यं धनिशुभ्रपणं क्षमा ॥ २५ ॥

पूतनं धनिपूजयानां शीघ्रमः शौचमेव च ।

एवं वर्णाश्रमान् सम्यक् कृत्वा वर्णाग्नदूजवान् ॥ २६ ॥

विभज्य तेषां चैन्येन ते ते धर्मोः प्रणीर्जिताः ।

एति कर्माणि रतेषां पृथगुदित्य मोग्ध्यपात् ॥ २७ ॥

स्वधर्मावस्थितानां यो भावि लोकादयं मुग्धम् ।

य एतां स्थितिमुदाहृत्य मोहादग्नयद् विभाग्यति ॥ २८ ॥

नग्याहं यमरन् श्रुद्धः परित्याग्यनुजायनम् ।

पुनानां पद्मेषु स्त्रेषु हृत्पथं भवतामरम् ॥ २९ ॥

मेदब्रह्मापरेभ्यो विभाग्यतापि पुमान् च ।

इत्युक्त्वा तानपि शोभ्या दामुक्त्वा पृथुवः ॥ ३० ॥

विषयो गान्ध्यायाम् वृषिर्वा वृष्विष्णुः ।

गन्धार्द्राभ्यां गन्धैर्वा नश्वन्ती तेन वेदिनी ॥ ३१ ॥

विषेर्विषोपाद् दूदरे साधु मग्गानि भूतये ।

वन्तिनाम्नेन वान्तीनां मग्गिनाम्नेर्गु य ॥ ३२ ॥

गमेण वावसायेण वृषादीनां विषक्तयः ।

तेन सीमाप्रवृष्टेर्ध्वं धान्यैर्मर्गैर्गोपानिधि ॥ ३३ ॥

ममग्ग्या क्रियते धोणी भगवन्मग्गुदागमे ।

इन्गुत्तनां निगदिनः प्रथमो नृपस्य

धर्मेण सार्धमग्गिनाध्रमवर्णभेदाः ।

प्रोक्ताः कृषिज्यनिकरोऽग्निर्दृजितम्ने

क्वात्स्न्येन वन्तः ! शृणु देशविभागभूमिम् ॥ ३४^१ ॥

इति महाभारताधिराजभीमोज्ज्वलदेशविरचिते रामराज्यवृषपादारण्यकस्य वास्तुशास्त्रे

वर्णाश्रमप्रविभागो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ भूमिपरीक्षा नामाष्टमोऽध्यायः ।

देशाश्च देशभूम्यश्च समासात् तव सम्प्रति ।

तत्सङ्ख्या तद्विभागाश्च प्रोच्यन्तेऽवहितः शृणु ॥ १ ॥

देशः स्याज्जाङ्गलानूपसाधारणतया त्रिधा ।

त्रिविधस्याप्यर्थतस्य यथाबलक्षम कथ्यते ॥ २ ॥

दूराम्बुरिरिणप्रायो द्रुस्वकण्टकिपादपः ।

रुक्षोष्णचण्डपवनः कृष्णमृत् तेषु जाङ्गलः ॥ ३ ॥

निम्नो भूरिजलः स्निग्धो बहुमत्स्यामिषो हिमः ।

स्यादनूपः सरित्प्रायः स्निग्धोच्छ्रितबहुद्रुमः ॥ ४ ॥

यः पुनर्नातिशीतोष्णः स्याद् देशद्वयलक्षणः ।

स साधारण-इत्युक्तो देशो देशविशारदैः ॥ ५ ॥

जाग्रन्नादिषु देशेषु त्रि(पुण्येष्वप्ये)षु स्वलक्षणैः ।
 युक्ताः षोडश चित्रेषा भूमयः प्रविभागनः ॥ ६ ॥
 बालिशस्वामिनी भोग्या सीतागोचररक्षिणी ।
 अपाश्रयवती कान्ता स्वनिमन्त्यान्धारिणी ॥ ७ ॥
 वणिक्प्रसाधिता द्रव्यसम्पन्नामित्रपातिनी ।
 आश्रेणीपुरुषा श्रव्यसामन्ता देवमातृका ॥ ८ ॥
 धान्या हस्तिवनोपेता सुरक्षा चेति षोडश ।
 भुवः संज्ञाभिरुचिष्ठा लक्ष्म्यासामथ कथ्यते ॥ ९ ॥
 भूभुजा बान्दिनेनापि श्रव्यते या प्रज्ञासितुम् ।
 या च भद्रजना सा स्याद् बान्दिनस्वामिनी क्षितिः ॥ १० ॥
 विनरन्त्यथिर्कं यस्यां मागभोगादिकान् करान् ।
 नरा भूरिश्रियः सात्र भोग्येति सितिरुच्यते ॥ ११ ॥
 यस्यां नदाश्च नद्यश्च गिरिर्मध्येऽथवा बहिः ।
 विमक्तधैर्यसमा सा सीतागोचररक्षिणी ॥ १२ ॥
 सतिद्विषनाथेषु ग्रामाद् यस्यां विवेकजनः ।
 जनापाधकपोम्पत्वादपाश्रयवतीति सा ॥ १३ ॥
 वनोपवनवन्पद्मिनिन्दुज्जमनोहरा ।
 देहिनी समध्वर्या या मा कान्तेनि कीर्तिता ॥ १४ ॥
 यस्यां मर्दव जायन्ते कल्पार्णवादिधानवः ।
 सवणानि च भूयानि प्रादुः स्वनिमनीति ताम् ॥ १५ ॥
 पान्यन्तं नानुपदेन दण्डकोशमनादिभिः ।
 स्त्रीतन्त्रोकाधया या च सा स्याद् भूतान्धारिणी ॥ १६ ॥
 प्रगल्भ्यन्त्यसहृद् यत्र यन्मोघप्रविक्रयाः ।
 वणिक्प्रसाधितेन्युक्ता सा भूरिजगत्सहृता ॥ १७ ॥
 शाराश्वकर्णसदिरधीरर्ज्यास्यन्दनामनः ।
 देणुवैश्वर्यायै युक्ता द्रव्यवतीति भूः ॥ १८ ॥
 यस्यां जननदाः साधु विमलाम्बरशक्तिनाः ।
 चेति धानि च विशाणि स्याद् भूः सावित्रपातिनी ॥ १९ ॥

न भुञ्जन्ति नन्दिनो यस्यां शृङ्गमग्नमभयाः ।
 भूः माधेयीमनुप्येति विनीतगभिरा जनेः ॥ २० ॥
 पन्त्रोन्गाहादिर्वृत्त्यं यस्यां गामन्वभूतः ।
 मज्जन्ते मा स्मृता जस्यगामन्ता भूः समन्तः ॥ २१ ॥
 जीवन्ति धेयिणो यस्यां न वीर्येणगादिनाभिः ।
 गा देवमावृक्तेत्याहृन्मधिराष्टिदाम् ॥ २२ ॥
 निष्पद्यन्तेऽधिरं यस्यां वीजान्युपान्यगमन्तः ।
 कृष्टानुपहनधेया धान्या मा पान्यग्राहिनी ॥ २३ ॥
 पर्यन्तेऽपद्रयो यस्यां या व हस्तिचनोधिना ।
 मा हस्तिचनवन्गुनी भूभृतः सन्यवधिनी ॥ २४ ॥
 हृष्टप्रभृष्यं या नित्यं विपमन्तादरानिभिः ।
 विपमाद्रिगिरिदुग्धा ता गुग्धेति भूः स्मृता ॥ २५ ॥
 पोद्देशेत्युदिता भूम्यः प्रविभागाद् यथानयम् ।
 अन्या जनपदादीनां ममः सम्मिश्रलक्षणाः ॥ २६ ॥
 धातुस्यन्दोद्भसत्कुञ्जगुल्मद्रुमलतावृतः ।
 उत्सहिताः पृथुगिर्लः समन्तादवनीचरैः ॥ २७ ॥
 तीर्थावतारकान्ताभिः स्वादुतोषाभिरावृताः ।
 नदीभिः पुलिनप्रान्तैर्विचित्रद्रुमशालिभिः ॥ २८ ॥
 कोकिलालापमुमगर्मधुमत्तालिशालिभिः ।
 विचित्रफलपुष्पाढ्यैः काननैरुपशोभिताः ॥ २९ ॥
 दलत्कुवलयश्रेणीववणन्मधुपहारिभिः ।
 सरसीदेवस्वातायेर्भूषिताः प्राज्यवारिभिः ॥ ३० ॥
 समैः सुगन्धिभिः स्वादुशीतैः कान्तैरमङ्गुरैः ।
 क्षेत्रैरक्षतसीमान्तैः सस्यनिष्पादिभिर्वृताः ॥ ३१ ॥
 निष्कण्टकादमवल्मीकैः प्रभूतयवसेन्धनैः ।
 विभक्तक्षेत्रसीमान्तैर्गोचरैरुपशोभिताः ॥ ३२ ॥

[illegible]

गामूत्रगोमयशीर्षिकञ्जाम्बुगन्धमाह ।

सामानगन्धा मदिगमाञ्जीकेभमदागर्वः ॥ ४६ ॥

शाल्विविष्टकगन्धैश्च चान्गगन्धैश्च वा तथा ।

प्रशम्नामिन्धवर्णानाधीरगन्धा वगुन्धरा ॥ ४७ ॥

सिता रक्ता च पीता च कृष्णा चैव त्रयान्मही ।

विप्रादीनां ॥ वर्णानां सर्वेणामयत्रा दिता ॥ ४८ ॥

स्वादुः कपाया निक्ता च कटुका नेत्र्यनुक्रमात् ।

वर्णानां स्वादतः शम्ना सर्वेषां मधुगायत्रा ॥ ४९ ॥

गर्मागमे हिमम्पद्मा वा स्यादुष्णा हिमागमे ।

मावृष्णुष्णहिमस्पर्शा सा प्रशम्ना वगुन्धरा ॥ ५० ॥

मृद्वक्षत्रलुफीवेषुदुन्दुभीनां समा ध्वना ।

द्विषा(ध्वाप्यैश्वाग्नि)ममन्वाना चेति स्युर्ममयः शुभाः ॥ ५१ ॥

इदानीममशस्तानां ध्रुवां लक्ष्माभिर्ध्वहे ।

पुरादिसन्निवेशार्थं परित्याज्या भवन्ति याः ॥ ५२ ॥

भस्माहारकपालास्थितुषकेजविषाग्नाभिः ।

मूषकोत्करवल्मीकजर्कराभिश्च निर्भरा ॥ ५३ ॥

रुक्ता प्ररोहिणी निम्ना भङ्गुरा सुपिरोपरा ।

वामावर्तजलास्त्राविष्यसारा विषमोन्नता ॥ ५४ ॥

कटुकण्टकिनिःसारशुष्कनिष्कलपादया ।

क्रव्यात्पक्षिर्सेमाकीर्णा कृमिकीटवती च या ॥ ५५ ॥

सुकृतान्यपि भोज्यान्नभक्ष्यपानानि तत्क्षणात् ।

यस्यां विनाशमायान्ति सह तूर्यादिनिस्वर्नः ॥ ५६ ॥

सरित् पूर्ववहा यस्यां पुरार्यं तामपि त्यजेत् ।

बहुनापि यतस्तत्र कालेनायाति सा पुनः ॥ ५७ ॥

वसासृग्मज्जाविष्मूत्रमलको(धौश)पतत्रिणाम् ।

समगन्धा त्यजेदुर्वी तैलस्य च शवस्य च ॥ ५८ ॥

सदैव धूम्रवर्णा या मिध्रवर्णाथवा मदी ।
 विवर्णा रुक्मवर्णा वा सा न स्यादिष्टदायिनी ॥ ५९ ॥
 निक्ताग्लेखवर्णा चापि भूमिर्षा स्वदन्ता भवेत् ।
 तां श्लोकविष्टेपकरीं त्यजेत् पुरनिवेशने ॥ ६० ॥
 या रुक्तास्वरसंस्पर्शा सदैवोष्णा हिमाववा ।
 अनिष्टगुणसंस्पर्शा या स्यात् नामपि सन्त्यजेत् ॥ ६१ ॥
 प्रोष्टृभस्वरस्थाना या च निर्द्भरनिम्बना ।
 भिन्नमाण्डममरुध्वनिनापि च नेष्यते ॥ ६२ ॥
 इति गन्धादिभिर्भूयिः कथितं यं शुभाशुभा ।
 ह्येन कृष्यमाणायां भूमौ काष्ठं समुत्पद्यते ॥ ६३ ॥
 विद्याद् मयं यद्विभरमिष्टकायां घनागमम् ।
 पाषाणेषु तु कल्याणं कृत्स्नमर्धममस्मिन् ॥ ६४ ॥
 सरागृपेषु सर्वेषु स्नेहेभ्यो मयमादिशेत् ।
 अनूपरा बहुवृणा मस्ता स्निग्धोत्तरवत् ॥ ६५ ॥
 मार्गीभान्तवत् सर्ववत् वा दर्पणादरा ।
 शुभेऽन्त्युपेक्षितः स्नातः शुचिः शुभस्वगम्बरः ॥ ६६ ॥
 स्वस्ति विभान् वाचयित्वा वाप्नुदेवान् ममर्च्य च ।
 कर्ममार्गं कुर्यात् सरां नद्रूमिमध्यगम् ॥ ६७ ॥
 मन्त्रतन्मृदमाहृष्य तद् तर्पयानुपूर्वयेत् ।
 रागाधिकमृदुता भूः श्रेष्ठा मध्या च ममदा ॥ ६८ ॥
 मरीचिकातमृत् भोगी रीना मस्ता न मा नृणाम् ।
 रत्न्यमाने यदा स्वाने तन्मृदोऽन्विष्योरयते ॥ ६९ ॥
 मणिमृदुवराद्यादि मृदातिथेयसी त्रितिः ।
 मापि मन्त्रयते भूमिर्पस्यां रतुः स्वाशमवः ॥ ७० ॥
 सुपर्वेनापवापारमन्त्रादिवत्तराजिताः
 भुव्यादिः स्वातमाहुर्न मस्मिन् दक्षतं यजेत् ॥ ७१ ॥

तारिष्यन्तमग्निः स्वान् नदा भूः गारुडपिरी ।
 मध्यमाग्र घटीजे स्यान् नतां हीननरेऽप्यमा ॥ ७२ ॥
 स्वाने मियादिमान्यानि गस्यां निशुपिनानि च ।
 गदणोनि न शुभगनि गा नदणेंद्रा मदी ॥ ७३ ॥
 स्वानस्यादवभृतिपु द्विषु प्रत्यामयीन वा ।
 दीपान् गस्यां चिं निष्ठेन् नदणेंद्रा दि गा ॥ ७४ ॥
 इत्येवं कीर्तिताः पान्स्यादिदशमभिः पुष्पमयः ।
 खर्वदग्रामवेदानामेता एव स्मृता दिताः ॥ ७५ ॥
 वर्णितां वर्णशब्दां च त्रिविगाणां च सर्वदा ।
 मासादयज्ञादानामेता एवेष्टा भुवः ॥ ७६ ॥
 इत्येवमादिभिर्गि (येऽप्याः) शुभलक्ष्मण्युक्ता
 भूमयः शुभा निगदिता नगरादिहेताः ।
 आभ्यः परेण घट्टा परिकल्प्यमानं
 भूमस्त्रिधा स्थितवतोऽपि कस्य मानम् ॥ ७७ ॥

इति महाराजाधिराजभीमोक्तदेशविरचिते समराज्यनृपप्रशारपरनाभि वालुशास्त्रे
 भूमिपरीक्षा नामाष्टमोऽध्यायः ॥

अथ हस्तलक्षणं नाम नवमोऽध्यायः ।

हेतुः समस्तवास्तूनामाधारः सर्वकर्मणाम् ।
 मानोन्मानयिभागादिनिर्णयैकनिबन्धनम् ॥ १ ॥
 परिध्युदयविस्तारदर्घ्याणां स्थुरमी यतः ।
 ज्येष्ठमध्याधमा भेदा यं च ज्ञात्वा न मुह्यति ॥ २ ॥
 इदानीं तस्य हस्तस्य सम्यङ् निश्चयसंयुतम् ।
 कथ्यते त्रिविधस्यापि लक्षणं शास्त्रदर्शितम् ॥ ३ ॥
 रेण्वष्टकेन वालाग्रं लिङ्गा स्यादष्टभिस्तु तैः ।
 भवेद् युकाष्टभिस्ताभिर्यवमध्यं तदष्टकान् ॥ ४ ॥

अष्टाभिः सप्तभिः पदभिरङ्गुल्यानि यत्रोद्गैः ।

उपेष्टमध्यफानिष्ठानि तद्यनुविद्यनिः करः ॥ ५ ॥*

सोऽष्टभिः पर्वभिर्गुक्तः करः कार्यो विज्ञानता ।

परस्यापि ननुःपरं नेपं व्याद् भक्तमहर्गुणः ॥ ६ ॥

तथाग्रे पर्वरेखाः स्मृन्मिन्मः पुष्पकमुनिताः ।

शेषास्त्रहमुल्लेख्यामु पुण्याणि विद्वशीत न ॥ ७ ॥

अथार्थं मध्यतः कार्यं देवा पञ्चममहत्तुल्यम् ।

मध्यं त्रिषाष्टमे कार्यं चतुर्गं डादमं तनः ॥ ८ ॥

इयम्: श्वाद्गुण्यमानेन विनेयाद्गुण्यमिदं, एते ।

ननु मायं द्विगुणं यापि चाद्भुतं तु नदर्शनः ॥ ९ ॥

कथितः कुर्येदं प्रमदगुह्यतां विभेदनः ।

तस्य निर्माणद्वारुणि देवनाथ प्रचक्षते ॥ १० ॥

सादिगपुननंशादि शत्रुणं हीनं मनोरमम् ।

सारथ्यं भवेद्विष्टं दारु हृन्मनस्यननं ॥ ११ ॥

प्रश्रित्यं सद्यु निद्रंयं जीर्णं विस्फुरितं तथा ।

अरुं कांक्षामानं दास हस्ताय मेप्यते ॥ १२ ॥

श्रियिषस्याप्यर्धनस्य परंगमागु देवताः ।

१ मन्वादारभ्य विज्ञेयाः क्रमेण नव वस्त्रिताः ॥ १३ ॥

० प्रत्या वद्विषमो विभक्त्यो नाथश्च वायव्याम् ।

पादुपनाथस्य रश्मि रश्मिश्चापि नगन्तानः ॥ १४ ॥

पाम्पुद्रप्याकषागु पानु स विविधतः ।
सर्वेभ्यः सर्वेभ्यः सर्वेभ्यः सर्वेभ्यः सर्वेभ्यः ।

माग्धिन यना मान सन्धनः श्रवनाग्नयः ॥ १५ ॥

1. 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675,

[illegible]

* 'ମାତ୍ର ୫୦ । ମାତ୍ର ୫୦ ପ୍ରତି ପ୍ରତି, ପ୍ରତି ପ୍ରତି ପ୍ରତି, ପ୍ରତି ପ୍ରତି ପ୍ରତି

1. 1992-1993-1994-1995-1996-1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003-2004-2005-2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2023-2024-2025-2026-2027-2028-2029-2030-2031-2032-2033-2034-2035-2036-2037-2038-2039-2040-2041-2042-2043-2044-2045-2046-2047-2048-2049-2050-2051-2052-2053-2054-2055-2056-2057-2058-2059-2060-2061-2062-2063-2064-2065-2066-2067-2068-2069-2070-2071-2072-2073-2074-2075-2076-2077-2078-2079-2080-2081-2082-2083-2084-2085-2086-2087-2088-2089-2090-2091-2092-2093-2094-2095-2096-2097-2098-2099-2100-2101-2102-2103-2104-2105-2106-2107-2108-2109-2110-2111-2112-2113-2114-2115-2116-2117-2118-2119-2120-2121-2122-2123-2124-2125-2126-2127-2128-2129-2130-2131-2132-2133-2134-2135-2136-2137-2138-2139-2140-2141-2142-2143-2144-2145-2146-2147-2148-2149-2150-2151-2152-2153-2154-2155-2156-2157-2158-2159-2160-2161-2162-2163-2164-2165-2166-2167-2168-2169-2170-2171-2172-2173-2174-2175-2176-2177-2178-2179-2180-2181-2182-2183-2184-2185-2186-2187-2188-2189-2190-2191-2192-2193-2194-2195-2196-2197-2198-2199-2200-2201-2202-2203-2204-2205-2206-2207-2208-2209-2210-2211-2212-2213-2214-2215-2216-2217-2218-2219-2220-2221-2222-2223-2224-2225-2226-2227-2228-2229-2230-2231-2232-2233-2234-2235-2236-2237-2238-2239-2240-2241-2242-2243-2244-2245-2246-2247-2248-2249-2250-2251-2252-2253-2254-2255-2256-2257-2258-2259-2260-2261-2262-2263-2264-2265-2266-2267-2268-2269-2270-2271-2272-2273-2274-2275-2276-2277-2278-2279-2280-2281-2282-2283-2284-2285-2286-2287-2288-2289-2290-2291-2292-2293-2294-2295-2296-2297-2298-2299-2300-2301-2302-2303-2304-2305-2306-2307-2308-2309-2310-2311-2312-2313-2314-2315-2316-2317-2318-2319-2320-2321-2322-2323-2324-2325-2326-2327-2328-2329-2330-2331-2332-2333-2334-2335-2336-2337-2338-2339-2340-2341-2342-2343-2344-2345-2346-2347-2348-2349-2350-2351-2352-2353-2354-2355-2356-2357-2358-2359-2360-2361-2362-2363-2364-2365-2366-2367-2368-2369-2370-2371-2372-2373-2374-2375-2376-2377-2378-2379-2380-2381-2382-2383-2384-2385-2386-2387-2388-2389-2390-2391-2392-2393-2394-2395-2396-2397-2398-2399-2400-2401-2402-2403-2404-2405-2406-2407-2408-2409-2410-2411-2412-2413-2414-2415-2416-2417-2418-2419-2420-2421-2422-2423-2424-2425-2426-2427-2428-2429-2430-2431-2432-2433-2434-2435-2436-2437-2438-2439-2440-2441-2442-2443-2444-2445-2446-2447-2448-2449-2450-2451-2452-2453-2454-2455-2456-2457-2458-2459-2460-2461-2462-2463-2464-2465-2466-2467-2468-2469-2470-2471-2472-2473-2474-2475-2476-2477-2478-2479-2480-2481-2482-2483-2484-2485-2486-2487-2488-2489-2490-2491-2492-2493-2494-2495-2496-2497-2498-2499-2500-2501-2502-2503-2504-2505-2506-2507-2508-2509-2510-2511-2512-2513-2514-2515-2516-2517-2518-2519-2520-2521-2522-2523-2524-2525-2526-2527-2528-2529-2530-2531-2532-2533-2534-2535-2536-2537-2538-2539-2540-2541-2542-2543-2544-2545-2546-2547-2548-2549-2550-2551-2552-2553-2554-2555-2556-2557-2558-2559-2560-2561-2562-2563-2564-2565-2566-2567-2568-2569-2570-2571-2572-2573-2574-2575-2576-2577-2578-2579-2580-2581-2582-2583-2584-2585-2586-2587-2588-2589-2590-2591-2592-2593-2594-2595-2596-2597-2598-2599-2600-2601-2602-2603-2604-2605-2606-2607-2608-2609-2610-2611-2612-2613-2614-2615-2616-2617-2618-2619-2620-2621-2622-2623-2624-2625-2626-2627-2628-2629-2630-2631-2632-2633-2634-2635-2636-2637-2638-2639-2640-2641-2642-2643-2644-2645-2646-2647-2648-2649-2650-2651-2652-2653-2654-2655-2656-2657-2658-2659-2660-2661-2662-2663-2664-2665-2666-2667-2668-2669-2670-2671-2672-2673-2674-2675-2676-2677-2678-2679-2680-2681-2682-2683-2684-2685-2686-2687-2688-2689-2690-2691-2692-2693-2694-2695-2696-2697-2698-2699-2700-2701-2702-2703-2704-2705-2706-2707-2708-2709-2710-2711-2712-2713-2714-2715-2716-2717-2718-2719-2720-2721-2722-2723-2724-2725-2726-2727-2728-2729-2730-2731-2732-2733-2734-2735-2736-2737-2738-2739-2740-2741-2742-2743-2744-2745-2746-2747-2748-2749-2750-2751-2752-2753-2754-2755-2756-2757-2758-2759-2760-2761-2762-2763-2764-2765-2766-2767-2768-2769-2770-2771-2772-2773-2774-2775-2776-2777-2778-2779-2780-2781-2782-2783-2784-2785-2786-2787-2788-2789-2790-2791-2792-2793-2794-2795-2796-2797-2798-2799-2800-2801-2802-2803-2804-2805-2806-2807-2808-2809-2

५११ अथवा एतत्संज्ञकः कश्चिद्व्यवहारः ।

विद्धैश्च द्रव्यमध्यैश्च देवताभिश्च 'पीडिते ।

प्रत्येकं त्रिदशस्थाने यथोक्तं फलमादिशेत् ॥ १६ ॥

शिरोर्त्तिरनलघोषो मरणं स्थपतेर्वधः ।

अतिसारो मरुद्वाधिरर्थभ्रंशो भयं नृपात् ॥ १७ ॥

कुलपीडा च महती कर्तृकारकयोरिति ।

यथाक्रममी दोषा ब्रह्मादीनां निपीडनात् ॥ १८ ॥

ब्रह्मानलकयोर्मध्ये यदा हस्तं तु धारयेत् ।

कर्मस्वधिगतस्तेषां पुत्रलाभो भविष्यति ॥ १९ ॥

कर्मणः सुष्ठुनिष्पत्तिः (स्तिष्ठतेमोगः) स्थपतेर्भोग्यः भक्षयम् ।

ब्रह्मा यमस्तयोर्मध्ये यदा हस्तं तु धारयेत् ॥ २० ॥

कर्ता सशिल्पकश्चैव (अः) चिरेण विनश्यति ।

विश्वानलकयोर्मध्ये हस्तमूत्रं यदा धृतम् ॥ २१ ॥

सु(ष्ठु)कर्मणि मध्यान्तं निष्पन्ने पुरवृद्धिता ।

यमजलदयोर्मध्ये मध्यमं च विनिर्दिशेत् ॥ २२ ॥

पवनो विश्वकर्मा चोभयोर्मध्ये च धारणम् ।

यदा तु तत्र कर्मान्तं शुभं तत्सर्वकामदम् ॥ २३ ॥

नीरधनदयोर्मध्ये मध्यमं च विनिर्दिशेत् ।

एषां मध्ये यदा चत्वारहस्तं तत्र यदा धृतम् (ः) ॥ २४ ॥

अनाद्यष्टिमयं लोके देशभक्तो न संशयः ।

रुद्रपवनयोर्मध्ये रुचिहस्तं तु धारयेत् ॥ २५ ॥

तत्र लक्ष्मीवतस्तस्य कार्यसिद्धिर्न संशयः ।

विष्णुधनदयोर्मध्ये यदा पाणिकरायतः ॥ २६ ॥

विविधास्तत्र भोगाश्च भजायन्ते नरस्य हि ।

ज्येष्ठादीनामर्धतेषां संज्ञाभेदो विधीयते ॥ २७ ॥

यद्य येन भवेद् द्रव्यं मेयं तदपि कीर्त्यते ।

यथाष्टकाद्गुल्लः कट्टमः प्रकर्षेणायतः किम् ॥ २८ ॥

१. 'पीडितेः' । २. 'रतिः' । ३. 'कार' । ४. 'सुमनिर्म-
दिमध्यतः' । ५. 'रुद्र' । ६. 'द्रव्यं मेयं' । ७. 'रुद्र' । ८. 'तत्र यथा
संज्ञाभेद' । ९. 'य' । १०. 'य' ।

ज्येष्ठो हस्तः स विद्वद्भिः प्रोक्तः प्राशयसंज्ञितः ।
यः पुनः कल्पितः सप्तयवकुल्लैरिहाहगुलैः ॥ २९ ॥
तज्ज्ञैः स मध्यमो हस्तः साधारण इति स्मृतः ।
मात्रेत्यल्पं यतः प्रोक्तं हस्तश्च क्षय उच्यते ॥ ३० ॥
तेन मात्राशयः स स्याद्वस्तो यः पञ्चवाहगुलः ।
विभाग्यापामविस्ताराः खेटग्रामपुरादिषु ॥ ३१ ॥
प्रासादवैष्णवपरिखाद्वाररध्यासभादिषु ।
मार्गाश्च निर्गमा(यैश्चै)षां सीमज्ञेयान्तराणि च ॥ ३२ ॥
वनोपवनभागाश्च देशान्तरविधक्तयः ।
योजनक्रोशगव्यूतिप्रमाणमपि बाध्यनः ॥ ३३ ॥
प्राशयेन प्रमातव्याः स्वातक्रकचराक्षयः ।
तलोच्छ्रयान् मूलपादान् जलोद्देशानधः क्षितेः ॥ ३४ ॥
तथा दोलाम्बुगश्चादि पातेमानविनिर्णयम् ।
शिलखातनिकेतानि सुरुक्तामानमान्तरम् ॥ ३५ ॥
साधारणेन चोत्थध्वमानं च परिकल्पयेत् ।
आयुधानि धनुर्दण्डान् चान्नं क्षयनमासनम् ॥ ३६ ॥
प्रमाणं कृपत्रापीनां गजानां बाजिनां वृगाम् ।
अरयद्रेक्षुपन्त्राणि शुगपूषहलानि च ॥ ३७ ॥
शिल्पपुष्करनौद्यध्वजातोयानि यानि च ।
वृषीधर्मोपकरणपटवानादिकं च यत् ॥ ३८ ॥
नैल्वदण्डांस्तथा मात्राशयहस्तेन मापयेत् ।
भेदत्रयान्वितमपि प्रोक्तं हस्तस्य लक्षणम् ॥ ३९ ॥
संज्ञाभेदोऽथ सामान्यमानानां प्रतिपाद्यते ।
स्यादेकमहगुलं मात्रा कला प्रोक्ताद्गुलद्वयम् ॥ ४० ॥
पर्वं त्रीण्यहगुलान्याहमुष्टिः स्याच्चतुरहगुला ।
नलं स्यात् पञ्चाभिः षडभिः करपादाहगुर्नर्भरेत् ॥ ४१ ॥

१. 'सामानानि', २. 'सविज्ञानानि' ख. ग. पाठः । ३. 'पार्थे च मा'
क. पाठः । ४. 'वीर्तयेत्' ख. ग. पाठः । ५. 'भासद्' क. पाठः ।

पुं ज्येष्ठं निहन्ती गो मध्यमेर्ज्येष्ठरोऽग्निर्गो ।
 मध्यमादधेहस्तेन हीनी स्वानी कनीयमि ॥ १३ ॥
 पुरस्यान्तर्गतौ कार्यौ मध्यमार्गौ तथागौ ।
 राजमार्गमुणोरेनौ प्रमाणेन च तद्विदौ ॥ १४ ॥
 प्रायप्रत्यगायताः समृद्धा मार्गो इतीग्निताः ।
 याम्योत्तरायतास्तद्वन्धे स्पृष्टमध्यमाणतः ॥ १५ ॥
 यष्टामार्गप्रमाणेन यष्टामार्गस्य धावनः ।
 समन्ततो वप्रमुपै रथापयेन् नदिभान्वित् ॥ १६ ॥
 मक्षरध्याममाणेन तदभूमैरायनस्ततः ।
 ध्यासतरातान्तरैः साधे विधेयं परिखात्रयम् ॥ १७ ॥
 स्वातोत्पादोऽग्निनं कार्यं मध्यमेनार्धतोऽग्नि या ।
 ध्यासतः स्यादधेयेण मूलनस्तद्वन्धे तन् ॥ १८ ॥
 कुर्याद् वप्रं स्वभूभागे परिखात्रयानया मृदा ।
 सोत्सर्जं गजपृष्ठं वा गोत्रीयपदवाडितम्* ॥ १९ ॥
 स्वातोद्भूतमृदा वप्रनिर्माणाधिकया ततः ।
 भूमदेशान् पुरा निघ्नानापूर्थ समतां नयेत् ॥ २० ॥
 एवं संशोध्य परिखात्रितयं परितोऽयमभिः ।
 विधेयमिष्टकाभिर्वा सम्पग्वद्धतलं स्थिरम् ॥ २१ ॥
 सिरावारिभिरापूर्णं पूर्णं वागामिनाम्भसा ।
 विचित्राञ्जनमनोहारि § ससंग्राहाम्बुनिर्गमम् ॥ २२ ॥
 सर्वपार्श्वेष्वथैतस्य गन्धान्वमधुपात्रनान् ।
 मुमनोविटपारामान् कुर्याद् वासान् समुत्सकान् ॥ २३ ॥
 वाक्त्रभागं धुनस्तस्य विदध्यात् सर्वतोदिशम् ।
 द्रुममूलैर्लताजालैः कण्टकैरपि संवृतम् ॥ २४ ॥

१. 'नवत्' ख. पाठः । २. 'व्यासः' ख. ग. पाठः । ३. 'गोत्रीय' क. पाठः ।
 ४. 'तलस्थितम्' ख. ॥ पाठः । ५. 'द्वादशकण्डकान्' (१) क. पाठः ।

* गोत्रीयपदवाडितं गोत्रा गोसमूहः तदीयैः पदेस्ताडितं प्रहतम् ।

§ 'उमाहं वाम्बुनिर्गमम्' इति पादः पाठ्यः ।

वमोर्ध्वभागं मध्यं स्थूलोपलंशिलाचितम् ।
 कुर्यात् प्राकारमुदायं यद्वा पञ्चेष्टकायम् ॥ २५ ॥
 ज्यायान् करद्वादशभिर्दशभिर्मध्यमः स्थितः ।
 कनीयानष्टभिर्हस्तैर्विस्तारैः स्यात् त्रिवेत्त्यसौ ॥ २६ ॥
 उच्छ्रायः सप्तदशभिः करैर्ज्यायान् प्रशस्यते ।
 मध्यमः पञ्चदशभिस्तयोदशभिरन्तिमः ॥ २७ ॥
 ऊर्ध्वं न सप्तदशकालं त्रयोदशकादधः ।
 प्राकारोच्छ्रायमिच्छन्ति नापि युग्मकरोन्मितम् ॥ २८ ॥
 हस्तैर्हस्तेऽङ्गुलद्वन्द्वमायतः सम्यगुच्छ्रायात् ।
 यस्य वा द्वादशकरा मूले भवति विस्तृतिः ॥ २९ ॥
 चतु(रस्रोर्हस्तो)च्छ्रितस्तस्य शिरः स्याद् दशविस्तृतम् ।
 हस्तोच्चं कपिशीर्षं स्याद् द्विहस्ता फण्डवारिणी ॥ ३० ॥
 कार्याः कर्णाश्रितद्वारकर्णान्तस्यंश्च संयुताः ।
 प्राकारेऽष्टालकास्तस्मिन् दिक्षुदिक्षु चतुर्दिशम् ॥ ३१ ॥
 द्विभौमांश्चरिकोर्ध्वं च प्राकारोच्छ्रायविस्तृतीन् ।
 नदर्थं निर्गमान् कुर्यात् ससालाष्टालकानय ॥ ३२ ॥
 शतं शतं स्याद्वस्तानां मियथाष्टालकान्तरम् ।
 इत्थं पुरमगम्यं स्यात् पत्तयश्चरयदन्तिनाम् ॥ ३३ ॥
 चरिकां संचरद्वारां सुत्वारोहां सवेदिकाम् ।
 ससोपानां सनिर्घृहां कुर्यात् सकपिशीर्षिकाम् ॥ ३४ ॥
 राजमार्गमहारध्यासंश्रितानि चतुर्दिशम् ।
 ग्रीणि ग्रीणि विषेयानि पुरे द्वाराणि तद्विदा ॥ ३५ ॥
 राजमार्गमहाद्वारचतुष्कं विस्तराच्च ।
 अष्टौ सप्त करानोर्ध्वा द्विगुणं विकरोज्झितम्(१) ॥ ३६ ॥
 महारध्याधयं द्वारं सत् पटपश्चचतुष्करम् ।
 उच्छ्रायान् सार्धसार्धंकहस्तोनं विस्तरेण तत् ॥ ३७ ॥

१. 'वेत्त्यः क' क. पाठः । २. 'एतद्वा', ३. 'हस्ता', ४. 'चरोश्चितम्'
 छ. ग. पाठः ।

कुर्यात् प्रतोलीः सर्वेषु गङ्गाद्वारेण्यथो द्वाः ।
 द्वादार्गन्धेन्द्रकील्याः कपाटपरिधानिनाः ॥ ३८ ॥
 राजमार्गसर्गा श्रान्ता स्यात् प्रतोलीविनिर्गमा ।
 तदर्थं कोष्ठकान्तः स्याद् व्यासोऽध्यर्थं तयोः स्मृतः ॥ ३९ ॥
 चतुरश्रमिति न्यस्य प्रतोली चदनायताम् ।
 व्यासवस्त्रेष्वविन्यस्तमार्गा मृपाद्वयान्विताम् ॥ ४० ॥
 अन्तर्भित्तौ चतुर्धां गङ्गाद्वारेण समितम् ।
 विचल्पकोष्ठकान्तेषु दारुभिस्तद् विभूषयेत् ॥ ४१ ॥
 द्वारे चोभयतःशाले द्वे द्वे द्वारं च मूपयोः ।
 ते कार्ये सम्पुरे व्यासार् द्विके द्विगुणोच्छ्रिते ॥ ४२ ॥
 (पति)दारुमूपयोः पद्मद्वयं पञ्चकंगेच्छ्रितम् ।
 तद्वन् कार्या द्वितीया भूर्धा जपोदगोच्छ्रिता ॥ ४३ ॥
 बाहिर्द्वारविनिर्मुक्तां पूर्ववन् तां प्रकल्पयेत् ।
 पुरःसंरोधनसङ्गैर्वाक्षिग्रतो युताम् ॥ ४४ ॥
 तलं ततो गङ्गाद्वारस्योर्ध्वं चदन्ता तृतीयकम् ।
 रोधनद्वारयुगलम्यरांयुक्तं रापग्निकमम् ॥ ४५ ॥
 सान्ध्यस्तस्तम्भवेद्यन्यदर्थं तम्योपकल्पयेत् ।
 व्यालजालप्रतङ्गमशस्त्रयन्त्रादिभिर्भुतम् ॥ ४६ ॥
 वृद्धिर्वाभाभिमुष्णं धुरन्ध्रं प्ररिकल्पयेत् ।
 वृद्धद्वाराणि परिनिर्मितानिभिः प्रतोलिभिः ॥ ४७ ॥
 प्रतोल्या दक्षिणाद् भागाद्वांस्ततो वामतो गतः ।
 यावद् द्वितीयं गत्वाभमंठः प्रागो वहिः स्थितः ॥ ४८ ॥
 द्वितीयो वामभागात् तु त्रितिन्यासार्थं यष्टतः ।
 कार्यः स्याद्वा नदुन्नामान् प्राक्तनस्तस्य बाहवः ॥ ४९ ॥
 एतयोस्तन्मालं च माननामेव गन्विताम् ।
 एतयोः स्याद्विर्लभं तु तन्मालंमुत्तमम् ॥ ५० ॥

दद्याद्दृष्टोपभोगार्हान् सरिद्धिरिज्ज्वाभयान् ।
 पक्षद्वाराणि कुर्वीत स्वच्छया तत्र तत्र च ॥ ५१ ॥
 गलभ्रमान् पुरे कुर्याच्छिन्नादाव्यतिरोद्भितान् ।
 द्विकरान् करमातान् वा सान्भसोऽभिान् प्रदक्षिणान् ॥ ५२ ॥
 छिन्नकर्णं विकर्णं च यत्नं सुधीषुर्न तथा ।
 वर्तुलं व्यजनाकारं चात्ताडनिर्यं च यत्न ॥ ५३ ॥
 शकटद्विसमं यद्य चिस्तामन् द्विगुणायनम् ।
 विद्विक्स्थं सर्पचक्रं च तत्र पुरं निनिर्दिष्टं भवेत् ॥ ५४ ॥
 छिन्नकर्णं वसह्नीकः पुरे तस्मिन् भवेत् ।
 व्याधिभ्यो वापरेभ्यो वा प्राप्नोतीति विनिर्दिष्टम् ॥ ५५ ॥
 विद्विष्टस्वामिता सर्वलोकगणनपथ्यता ।
 जायते स्वल्पमायुष्यं विकर्णपुरचानिनाम् ॥ ५६ ॥
 स्त्रीजयं विपरोगाथ भेदांश्च विनिर्वाण्यथा ।
 जनो वसन्नप्राप्नोति त्रैलोक्यनिर्गमं पुरं ॥ ५७ ॥
 ब्रजन्ति प्राणिनो नाशं क्षुब्ध्याविपरीपीडिताः ।
 निवसन्तः सदा सुधीमृग्याकाङ्क्षे पुरे ॥ ५८ ॥
 स्वामिना सह दीयन्ते सर्वतः राक्षसोद्भिताः ।
 स्वल्पायुषश्च जायन्ते जना हतपुत्राश्चयाः ॥ ५९ ॥
 असत्यवादिनः स्वल्पायुषः पवनपीडिताः ।
 जनाः स्फुथलविचाथ नगरे व्यजनाकृता ॥ ६० ॥
 दुधारेत्राकृतायुक्तस्तथा वदुर्नपुंसकाः ।
 चापाकारे पुरं लोको निरगन् भरति ध्रुवम् ॥ ६१ ॥
 रोगशोकानलस्तेनभयं तत्र प्रजायते ।
 शकटद्विसमोकारं पुरं तद् विनिर्वच्यते ॥ ६२ ॥
 आरम्भासिद्धिर्न विद्विष्टं जानिष्येष्टम् ।
 पौराणां स्वामिनश्च सदा जनराजित्तयास्तु ॥ ६३ ॥

१. 'मः' ल. ग. पाठः । २. 'मः'क, 'मान्' ख, पाठः । ३. 'लोड्डंत' ल. पाठः । ४. 'न्ते वद् दा' ख. ग. पाठः । ५. 'तुं मू', ६. 'वडावा' ल. पाठः ।

दृष्ट्वा दृष्टोपभोगादीन् समिद्धिमित्यप्रयान् ।
 पक्षद्वाराणि कुर्वन् स्वेच्छया न च न च ॥ ५१ ॥
 जलभ्रमान् पुरं कुर्यान्निजप्रदानिकोदितान् ।
 द्विकरान् करमावान् वा नान्यभोगमिन् प्रदक्षिणान् ॥ ५२ ॥
 छिन्नकर्णं विकर्णं च दत्तं न दीयते तथा ।
 वर्तुणे व्यजनाकारं चासृजि सं च न्न ॥ ५३ ॥
 शकदक्षिमणं यद्य विस्मयान् द्विगुणायनम् ।
 विदिकुम्भं सर्वेषां च न पुं निमित्तं भवेत् ॥ ५४ ॥
 छिन्नकर्णं वमद्विकः पुं नमस्कृतं नयन् ।
 व्याधिभ्यो वापरेभ्यो वा पातं गतिं विनिर्दिशेत् ॥ ५५ ॥
 विदिकुम्भमिन्ना सर्वलोस्यन्त्यस्तथा ।
 नायने मृत्प्रासादपूरं विज्जनापुराणि तम् ॥ ५६ ॥
 मीजपं विषमोमांश्च भद्रांश्च विदितान् तथा ।
 जनो वमद्वाराग्रेति राजासृजि सं च ॥ ५७ ॥
 प्रयन्ति प्राणिनो नाम धृम्भ्याश्चरिष्यद्विनाः ।
 नियमन्तः सदा शर्मागुणान्तरं स पुरं ॥ ५८ ॥
 स्वाभिना सह दीयन्ते मयः सद्योऽभिजाताः ।
 न्यन्तापुपथं जायन्ते न ॥ ५९ ॥
 भगवत्प्रादिनः मन्त्रादुपः परन्मोदिताः ।
 जनाः मृध्मन्त्रविनाथं नयन् पदजनादुप ॥ ६० ॥
 दृष्ट्वा दृष्टोपभोगादीन् समिद्धिमित्यप्रयान् ।
 पक्षद्वाराणि कुर्वन् स्वेच्छया न च न च ॥ ६१ ॥
 जलभ्रमान् पुरं कुर्यान्निजप्रदानिकोदितान् ।
 द्विकरान् करमावान् वा नान्यभोगमिन् प्रदक्षिणान् ॥ ६२ ॥
 छिन्नकर्णं विकर्णं च दत्तं न दीयते तथा ।
 वर्तुणे व्यजनाकारं चासृजि सं च न्न ॥ ६३ ॥
 शकदक्षिमणं यद्य विस्मयान् द्विगुणायनम् ।
 विदिकुम्भं सर्वेषां च न पुं निमित्तं भवेत् ॥ ६४ ॥
 छिन्नकर्णं वमद्विकः पुं नमस्कृतं नयन् ।
 व्याधिभ्यो वापरेभ्यो वा पातं गतिं विनिर्दिशेत् ॥ ६५ ॥
 विदिकुम्भमिन्ना सर्वलोस्यन्त्यस्तथा ।
 नायने मृत्प्रासादपूरं विज्जनापुराणि तम् ॥ ६६ ॥
 मीजपं विषमोमांश्च भद्रांश्च विदितान् तथा ।
 जनो वमद्वाराग्रेति राजासृजि सं च ॥ ६७ ॥
 प्रयन्ति प्राणिनो नाम धृम्भ्याश्चरिष्यद्विनाः ।
 नियमन्तः सदा शर्मागुणान्तरं स पुरं ॥ ६८ ॥
 स्वाभिना सह दीयन्ते मयः सद्योऽभिजाताः ।
 न्यन्तापुपथं जायन्ते न ॥ ६९ ॥
 भगवत्प्रादिनः मन्त्रादुपः परन्मोदिताः ।
 जनाः मृध्मन्त्रविनाथं नयन् पदजनादुप ॥ ७० ॥

पररात्रम्य भुज्यन् ननु पुरं चन्द्रशालिमः ।

द्विगुणायतसंस्थानं यन् क्वचिद् विनिवेश्यते ॥ ६४ ॥

जनशयोऽग्निदाहश्च स्त्रीकृतानि मयानि च ।

पुरं भवति दिङ्मूढं न च नियोगमेति ननु ॥ ६५ ॥

शस्त्रानिन्द्रपिशाचाग्निभूतयक्षमयादिनाः ।

स्वर्पादिनाश्च नश्यन्ति भुजङ्गकुटिले जनाः ॥ ६६ ॥

पुराणामग्रदस्तानि संस्थानानीदृशानि यन् ।

एकस्मिन्नपि तेनैषां न पुरं विनिवेशयेत् ॥ ६७ ॥

संस्थानमेकमप्येषां प्रपादात् क्रियते यदि ।

तदा राष्ट्रं निषीड्येत क्षुद्रादिपद्मातिमृत्युभिः ॥ ६८ ॥

शास्त्रघ्नः स्थपतिस्तस्मात् प्रयत्नपरया धिया ।

यथावत् फथितं चौरु नगरं विनिवेशयेत् ॥ ६९ ॥

वेदीनिवेशयाग्रायां देवागारामिचारयोः ।

नदीकर्मणि मंत्रे च शान्तिं कुर्याच्छ्रेमेषु च ॥ ७० ॥

यज्ञे पुरनिवेशे च स्थापने प्रयतः सुधीः ।

कुर्यात् तथाभ्युदयिकं यद्वा अन्यदपि किञ्चन ॥ ७१ ॥

पुरे भीतिकरं शब्दनापुष्यमर्षाष्टिकम् ।

कृतमप्रयत्नः कर्म नृपतिर्ग्नं च जायते ॥ ७२ ॥

विदितं यद्शास्त्रैर्वैषा निर्लक्षणः कृतम् ।

कृतमप्रयत्नैर्वैषा तद्दशस्तं फल्गोऽग्नितम् ॥ ७३ ॥

शास्त्रघ्नः स्थपतिर्योतिर्विद्रा तद्वत् पुरोधसा ।

अपिष्ठितः पुरे कर्म विदध्याऽऽशान्तिकेषु च ॥ ७४ ॥

पुरोहितोऽग्निं तुष्टुपाद् दधान्माहर्त्तिकः स्थिरम् ।

स्थपतिश्च यन्मि दद्याद् योऽप्येदिति ज्ञान्तिकम् ॥ ७५ ॥

तदा तस्मिन् पुरे ज्ञान्तिर्यत्र ममेभ्यताः गुराः ।

पूजयन्ते मन्त्रं पारिधन्वरस्थापिनस्तथा ॥ ७६ ॥

१. 'सर्वमयः' इति, २. 'वर्त्तमानम्' ल. ग. पाठः । ३. 'यावत् न' क.

४. 'यावत् न' ग. पाठः । ५. 'यौः कर्म त' क. पाठः । ६. 'तम्' ल. ग. पाठः ।

चतुःप्रकारं स्थापत्यमष्ट्या च चिकित्सितम् ।
 धनुर्वेदश्च सप्ताङ्गो ज्योतिषं कमलालयात् ॥ ७७ ॥
 सामान्यलक्षणोत्पातनिमित्तानि च सर्वशः ।
 ब्रह्मा त्रिष्णुश्च रुद्रश्च त्यजन्त्येते न तत् पुरम् ॥ ७८ ॥
 नगरस्य विभागोऽयं यथावत् समुदीरितः ।
 खेटं तदर्धविष्कम्भमाहुर्ग्रामं तदर्धतः ॥ ७९ ॥
 योजनेन पुरात् खेटं खेटाद् ग्रामं प्रचक्षते ।
 गव्यूतिपरिमाणेन ग्रामाद् ग्रामं प्रचक्षते ॥ ८० ॥
 द्विक्रोशाद् विषये सीमा तदर्धेन पुरस्य सा ।
 खेटके पुरसीमार्धं ग्रामे खेटार्धतः स्मृता ॥ ८१ ॥
 त्रिंशद्भूतं विष्कम्भः पुरे दिग्वर्त्यसु स्मृतः ।
 विंशतिः खेटके मार्गो ग्रामे दश च दक्षितः ॥ ८२ ॥
 नैव ग्रामसहस्राणि नवति(श्चैश्च) प्रचक्षते ।
 चतुःषष्टिष्वपि ग्रामान् ज्यायो राष्ट्रं विदुर्बुधाः ॥ ८३ ॥
 देशार्धं च सहस्राणि ग्रामाणां त्रिशती तथा ।
 ग्रामाश्चतुरशीतिश्च मध्यमं राष्ट्रमीरितम् ॥ ८४ ॥
 सहस्रमेकं ग्रामाणां तद्वच्च नतपञ्चकम् ।
 मूना च ग्रामपञ्चाशत् कनीयो राष्ट्रमुच्यते ॥ ८५ ॥
 अध्यर्धसङ्घर्ष्यतेषां ज्येष्ठमध्यकनीयसाम् ।
 विधाय नवर्धकं विभजेद् विधिवत् सुधीः ॥ ८६ ॥
 राष्ट्रेष्वेवं विभक्तेषु यथाभागं विधानवित् ।
 निवेशयेत् पुराण्येषु सप्त सप्त यथागमम् ॥ ८७ ॥
 विभागश्च प्रमाणं च लक्षणं चादिस्य यत् ।
 नातिवर्णाधिवासश्च यथावत् तदिहोच्यते ॥ ८८ ॥
 सुवर्णकारानाम्रेण्यां तथा बह्व्युपजीविनः ।
 निवेशयेत् कर्मकरानन्यानपि विधानवित् ॥ ८९ ॥

१. 'तत्र वा', २. 'दश देव', ३. 'न्यूनाश्च वा' ख, ग. पाठः । ४. 'क्रम'

वैश्यानामक्षधूर्तानां चक्रिकाणां च दक्षिणे ।

नद्यानां नर्तकानां च गृहाणि विनिवेशयेत् ॥ ९० ॥

निवेशयेत् सांकरिकान् मे(यी?पी)कारान् मृगच्छिदः ।

कैवर्तान् नैर्ऋताशयां दमनाधिकृतांस्तथा ॥ ९१ ॥

रथेषु कौशलं येषां येषां स्यादायुधेषु च ।

वारुण्यां दिशि तान् सर्वान् पुरस्य विनिवेशयेत् ॥ ९२ ॥

कर्मस्वधिकृता ये च ये चापि परिकर्मिणः ।

शौण्डिका ये च तान् सर्वान् वायोदिशि निवेशयेत् ॥ ९३ ॥

यतीनामाश्रयान् ब्रह्मवत्सानां च तथा सभाम् ।

प्रपाश्च पुण्यशालाश्च कुर्याद् दिशि धनेशितुः ॥ ९४ ॥

घृतविक्रयिणो ये च फलविक्रयिणश्च ये ।

निवेशिताः प्रशस्यन्ते पुरस्येशानदिग्गताः ॥ ९५ ॥

पूर्वभागे बलाध्यक्षान् राज्ञो मरुयांस्तथा बले ।

निवेशयेत् तथाग्नेय्यां बलं नानाविधं मुधीः ॥ ९६ ॥

श्रेष्ठिनो दक्षिणाशयां तथा देशमहत्तरान् ।

याम्येकहारान् (?) कुर्वीत तथा ककुभिर्निर्ऋतेः ॥ ९७ ॥

कोशपालमहामात्रादेशिकान् कारुकानपि ।

नियामकांश्च कुर्वीत सलिलाधिपतेदिशि ॥ ९८ ॥

वायोः ककुभिर्कुर्वीत दण्डनाथान् सनायकान् ।

पुरोहितज्योतिषिगानुत्तरस्पां निवेशयेत् ॥ ९९ ॥

विप्राः साम्यां दिशो भागे क्षत्रियाः दक्षदिग्गताः ।

वैश्यशूद्रास्तु वर्तेत्या दक्षिणापरयोः क्रमान् ॥ १०० ॥

निधेया वणिजो वेश्या मुन्याश्चापि चतुर्दिग्म् ।

चतुर्दिशं विशेषेण स्थापयित्वा यन्त्रानि च ॥ १०१ ॥

नगरस्य बहिः प्राच्यां त्रिजम्भान् विनिवेशयेत् ।

दक्षानानि तथा तत्तरान् याम्यायां स्थपनिः मुधीः ॥ १०२ ॥

सर्वतोदिशमुद्दिष्टो विभागो नगरे यथा ।
 तथा ग्रामेषु खेटेषु सेनायाश्च निवेशने ॥ १०३ ॥
 नगराभिमुखं कार्यां संपूर्णाहमहोदर्या ।
 द्वारे द्वारे सौम्यमुखं लक्ष्मीर्निश्रवणौ शुभौ ॥ १०४ ॥
 राष्ट्रं खेटमथ ग्रामं ऽ पश्यन्तेतपुरं महत् (?) ।
 तत्रारोग्यार्थसंसिद्धी प्रजाविजयमादिशेत् ॥ १०५ ॥
 ह्येवमन्धर्वलोकाः स्युर्मिथः मूढहिसकाः ।
 ग्रामं खेटं पुरं राष्ट्रं यदेतौ नैव पश्यतः ॥ १०६ ॥
 स्थाप्यन्ते ये यथा देवा नगरे सर्वतोदिशम् ।
 वायान्तरासु भूमीषु मूढे तानतः परम् ॥ १०७ ॥
 चतुर्दिशं समारभ्य प्राकारपरिस्वान्ततः ।
 वहिः शतं शते सार्धं धनुषां दिशतेऽपिच ॥ १०८ ॥
 धनुःशतमितैः शुद्धरनिर्घर्षणीतलैः ।
 स्वस्वभासाद्युक्तानि स्वस्वानुगृह्यैः सह ॥ १०९ ॥
 निवेशनानि कुर्वीत विद्वानां यथाक्रमम् ।
 नगराभिमुखं चित्रवनभाञ्जि शुभानि च ॥ ११० ॥
 याम्योत्तरायतं वंशं विकल्पपुरमध्यगम् ।
 यहिरन्तश्च कुर्वीत देवानां विनिवेशनम् ॥ १११ ॥
 प्राच्यां प्रत्यङ्मुखान् कुर्यात् प्राङ्मुखान्श्चाम्बुभृदिभिः ।
 याम्योदवपार्थयोस्तस्य प्रादक्षिण्येन वंशगान् ॥ ११२ ॥
 दक्षिणस्यां न कुर्वीत विद्वान्पुद्गलमुखान् ।
 चैत्यग्रान्तिसभा यत्नमातृप्रथमयान्विताः (?) * ॥ ११३ ॥
 इत्यमी कथिताः सम्यग् ये यथादिङ्मुखाः सुराः ।
 दिक्षु दिक्षु वहिर्ये स्युस्तानिद्वानां प्रचक्ष्महे ॥ ११४ ॥

१. 'सहोदरो'. २. 'स्यन्तेते पु'. ३. 'प्राग्' ख. पाठः । ४. 'प्रमथया क. पाठः ।

१ 'पश्यन्तेतौ पुरं च यत्' इति पठनीयं भाति ।

* 'प्रमथयान्विताः' इति पठनीयं भाति ।

विशोर्दिनाविनाशाय नारायणाय नमः ।

पदस्य च विनाशायै दिशि प्राचीं निवेदनम् ॥ ११५ ॥

मनश्चक्षुषाविशोर्दिनाय नमः ॥ ११६ ॥

पूर्वदिशिदिशिदिशि दिशि दिशि निवेदनम् ॥ ११७ ॥

मनश्चक्षुषाविशोर्दिनाय नमः ॥ ११८ ॥

भद्रकान्ताः विनाशायै दिशि दिशि निवेदनम् ॥ ११९ ॥

सागन्धर्व नदीनां च दिशिदिशि दिशि दिशि निवेदनम् ॥ १२० ॥

निन्दये विनाशायै दिशि दिशि निवेदनम् ॥ १२१ ॥

कनिना भवने कार्यमपराधमदिगन्तम् ।

नदीधरस्य नदीयै कान्तायै दिशि दिशि निवेदनम् ॥ १२२ ॥

विनाशायै दिशि दिशि निवेदनम् ॥ १२३ ॥

पृथक्पृथक् विनाशायै दिशि दिशि निवेदनम् ॥ १२४ ॥

नगद्वारादिदिशि दिशि दिशि निवेदनम् ॥ १२५ ॥

पूर्वादिदिशि दिशि दिशि निवेदनम् ॥ १२६ ॥

नदीनामम्पृथानां च सप्तनामगरस्य च ।

कान्तारैष्वदिशि दिशि दिशि निवेदनम् ॥ १२७ ॥

निवेद्यन्ते स्वदिग्भागेष्वेवं यस्मिन् गुरोत्तमाः ।

सम्यक्समृद्धिमाप्ताय चिरं नन्दति तत्पुरम् ॥ १२८ ॥

नगरस्य विद्वरेऽपि ककुप्सु निखिलास्तपि ।

चास्यतोऽभिमुखं देवाः शस्यन्ते न पराङ्मुखाः ॥ १२९ ॥

क्रियते यदि भूभागे वंशेन स पराङ्मुखः ।

विधिमेवं तदा तस्मिन्स्तब्धः शास्त्रोक्तमाचरेत् ॥ १३० ॥

तद्वेपवर्णभूषाद्यैर्वाहैरन्वितं सुरम् ।

तद्विचित्रं प्रकटाकारं नगराभिमुखं लिखेत् ॥ १३१ ॥

वैकङ्कतशयीविल्वैः धीरकण्टकिभिर्द्रुमैः ।

उदपानान्यगारेषु स्याच्च दोषोऽन्तरस्थितः ॥ १३२ ॥

अर्चाश्रितेष्वयं प्रोक्तो विधिर्नालेख्यवर्तिषु ।

क्याः सर्वतोवक्त्रास्तस्माच्चित्तगताः सुराः ॥ १३३ ॥

विधानं यद् यथा प्रोक्तं सुप्रधानां पुराद् बहिः ।

तत् तथाभ्यन्तरेऽपि स्यात् कार्यं स्वस्वदिगाथयम् ॥ १२९ ॥

मध्ये पुरस्य कर्तव्यं गृहमम्भोजजन्मनः ।

निवेशनं तथेन्द्रस्य तथैव हलिकृष्णयोः ॥ १३० ॥

मातृयक्षगणाधीशान् शिवकान् भूतसंज्ञकान् ।

विनापि वेदमभिः कुर्यात् पुरे चत्वरमार्गगान् ॥ १३१ ॥

राज्ञा वर्णाश्रमकलापण्यशिल्पोपजीविनः ।

स्वदिवपदस्थाः कर्तव्यास्ते देवाथेच्छता थियम् ॥ १३२ ॥

प्रासादे सति भर्ताच्छाशक्तियुक्तो यदापरम् ।

प्रासादं कारयेत् पूर्वं न तदा पीडयेत् सुधीः ॥ १३३ ॥

मतिवेदम प्रतिग्रामं मतिदेवकुलं तथा ।

कुर्यात् मतिपुरं चापि न ग्राह्मानगुणाधिकम् ॥ १३४ ॥

पूर्वप्रासादतो रुद्रसोमयोर्ग्रहणोऽथवा ।

प्रासादे विहितेऽन्यस्मिन् भवेत् पीडाग्रजन्मनाम् ॥ १३५ ॥

कृते धाम्न्यधिकेऽन्यस्मिन् बदेर्वाचस्पतेरुत ।

पुरोधसां भयं विधाद् ध्रुवं ज्योतिर्विदां तथा ॥ १३६ ॥

धनाधिपामराधीशयमानां वरुणस्य वा ।

अधिके विहिते धाम्नि भयं विद्यान्महीपतेः ॥ १३७ ॥

स्कन्दधाम्नां अधिकेऽन्यस्मिन् विहिते तस्य वेदमनि ।

सेनापतेर्वलानां च पीडा सञ्जायते ध्रुवम् ॥ १३८ ॥

प्रजापतेरभ्यधिकं हरेर्वान्यत् कृतं गृहम् ।

कर्तुः कारयितुश्च स्याद् वन्धायं च विनष्टये ॥ १३९ ॥

गणेशयक्षकणिनामधिकोऽन्यः कृतो यदि ।

प्रासादः स्यात् तदा नित्यं सेनाप्रानां महज्जयम् ॥ १४० ॥

स्त्रीनाम्न्यो देवतास्तासां पीडयन्ते यदि वेदमभिः ।

दुष्ट्यानां पुरनारीणां तदा कुर्वन्त्युपद्रवम् ॥ १४१ ॥

पूर्वामरं पु सर्वं पु पीडितेष्मरालयः ।

अन्यैस्तद्विभिनां पीडा चैत्यर्वा चैत्यपीडितः ॥ १४२ ॥

हीनाधिकप्रमाणेषु दुर्निविष्टेषु धामसु ।

कर्तुः कारयितुः पीडा स्यान्न पूजा तथास्य च ॥ १४३ ॥

नैवातिसंभृतं कुर्यात् स्वल्पमल्पामरालयम् ।

पुरं चानाश्रितं कुर्याद् वेधभागाश्रितं न च ॥ १४४ ॥

ज्येष्ठमध्यकनिष्ठानि नवपदत्रिपदान्तरे ।

सुरवेष्मानि कुर्वति दोषायापरथा पुनः ॥ १४५ ॥

कथितोऽयं विधिः स्वैः स्वैस्त्रिदशानां निवेशने ।

यदिनिवेशनात् स्वेच्छं विदध्यादमरालयम् ॥ १४६ ॥

नगरेषु समग्रेषु ग्रामेषु निखिलेषु च ।

खेटकेषु च सर्वेषु सामान्योऽयं विधिः स्मृतः ॥ १४७ ॥

इत्युक्त एष नगरोपगतः सुराणां

स्वस्वमभागविहितः पदसन्निवेशः ।

ब्रूमो विभागमधुना गृहदेवतानां

सम्यक् शुभाशुभफलप्रविभागयुक्तम् ॥ १४८ ॥

इति महाराजाधिराजश्रीभोजदेवधिरचिते समराङ्गणवृन्तधारपरमाग्नि वास्तुशाले

पुरनिवेशो दशमोऽध्यायः ॥

अथ वास्तुत्रयविभागो नामैकादशोऽध्यायः ।

चतुरर्थावृत्ते क्षेत्रे विभक्ते नवधा ततः ।

मध्ये महापुनिर्यस्या विधेयो नवभिः पदैः ॥ १ ॥

तस्मादनन्तरं प्राच्यां पश्चदः कीर्त्तितोऽयमा ।

आग्नेयकर्णे सवितृसावित्री पट्टिकावृत्ता ॥ २ ॥

ब्रह्मणोऽनन्तरं याम्ये विवस्वान् पदपदाश्रितः ।
नैर्ऋते पेदिका कर्णे जयेन्द्रो कविताबुधौ ॥ ३ ॥

पदपदः स्यान् ततो मित्रः काष्ठायां पत्युरम्मसः ।
कर्णेऽपरोत्तरे यस्मा रुद्रश्च पदिकाबुधौ ॥ ४ ॥

पदभिः पदेस्ततः सौम्ये निश्चलः पृथिवीपरः ।
आपस्तेयांपवत्सश्च पदिकावीशदिग्गता ॥ ५ ॥

इत्यन्तःसंश्रया देवाः शोक्ता भूमौ बहिःस्थितान् ।
क्षेपं प्रदासिणं तेषां स्थानं पूर्वोत्तरादितः ॥ ६ ॥

अमिस्तदनु पर्जन्यां जयन्तथेन्द्र एव च ।
रविः सत्यो भृशश्चेति नमस्नस्मान् ततोऽनिलः ॥ ७ ॥

पृषाण्यो वितथारूपश्च गृहसतयमावय ।
गन्धर्वो भृशराजश्च भृगुः पितृगणमनः ॥ ८ ॥

दौषारिकोऽथ सुग्रीवः पुण्ड्रन्नो जेनेश्वरः ।
असुरः शोपनामा च पापयस्मा नवः परम् ॥ ९ ॥

रोगो नागश्च मृग्यश्च महादः सोम एव च ।
परकोऽयादिर्निर्दत्तयमानेति पददेवताः ॥ १० ॥

बह्वर्षायां पितृणां च व्याधेर्धैव क्रमाद् बहिः ।
चरफी च विदारी च पूनना पापराश्रमी ॥ ११ ॥

पदभोगोऽग्निर्नैनामां स्थानमेव हि केवलम् ।
पदभोगमय भूमौ बहिःस्थानां नमःसदाय ॥ १२ ॥

नगार्ष्टा द्विपदार्ष्टा जयन्तो भृश एव च ।
विनापो भृशसुग्रीवशोपमुग्यामनयादितिः ॥ १३ ॥

एभ्यः क्षेपा बहिर्ये तु ने स्युः पदभृजः सुगः ।
एवार्ष्टातिरुदं मोक्तो देवनानां पदप्रमः ॥ १४ ॥

पपुरर्धाहने धैरे दम्भया परिवर्त्तमाने ।
धैरेऽप्यनपदो वास्तुर्भूमौऽप्यमगमिनिम् ॥ १५ ॥

दिग्गुणिते माये पदमेतं विनामदः ।

भुवने धनरते पाप्मां अनुगुणितमर्पमा ॥ १६ ॥

विचरन्तोऽथ मित्रस्य नद्वयं वृर्गिभिर्नः ।

भोगमिच्छन्ति नैवेद्यामर्पण इव गृह्यः ॥ १७ ॥

सविप्रायापचन्मान्ता ये च भोक्ताः गुणगमाः ।

यथैकाशीनिके नद्वयं तेषां भोगः पदाष्टकम् ॥ १८ ॥

भक्त्यन्तर्निधायना मगधं तिनोऽनितम् ।

रोगोऽदिनिस्तथाऽभेदमात्रं परिः स्थिताः ॥ १९ ॥

पतुर्विभक्तिरुक्ता ये पर्जन्यायाः गुणगमाः ।

अदिग्यन्ता दिपदिकांस्ते जेषं प्राक् प्रमापितम् ॥ २० ॥

पतुरश्रीरुते धोत्रे पूर्ववद् भानितेऽष्टमिः ।

पतुःपष्टिपदो वास्तुधतुःपष्ट्या पर्दभवेन् ॥ २१ ॥

अस्मिन् पदानि चत्वारि भुनक्त्यन्नः पितामहः ।

अर्पमायाः गुणश्चात्र द्वे द्वे मध्यगताः पदे ॥ २२ ॥

मध्येऽष्टौ वाद्यतोऽष्टौ ये स्थिताः कर्णेषु चाष्टगु ।

ये देवाः सर्व एवात्र ते पदार्थभुजः स्मृताः ॥ २३ ॥

पर्जन्योऽथ भृशः पूषा भृङ्गर्दवारिका तथा ।

शोपनागादितिग्रान्ताः स्युरध्यर्धपदस्पृशः २४ ॥

जयन्तादिषु § वाद्येषु चरकान्तेषु कीर्तिता ।

मत्येकं षोडशस्यत्र सुरेषु द्विपदस्थितिः ॥ २५ ॥

सिरां वह्निपदादूर्ध्वं नयेत् पितृपदान्ततः ।

याज्ञाशानिर्गतां चैनां रोगनामानमानयेत् ॥ २६ ॥

द्विनाम्नः प्रापयेद् मृङ्गं भृङ्गात् सुग्रीवमानयेत् ।

ततोऽदिति तां गमयेद् द्विनामानं प्रवेक्षयेत् ॥ २७ ॥

१. 'रः धयः ।', २. 'स्तैः' क. पाठः । ३. 'द्विनामादि' ख. पाठः ।

§ 'द्विनामादिप्ति'ति पाठे द्विनामशब्दो जयन्तपर्यायः ।

सौराद् याम्यं पदं नीत्वा वारुणं प्रापयेत् ततः ।

नयेत् पदं ततः सौम्यं तत आदित्ययानयेत् ॥ २८ ॥

भृशदानीय वितथं शोपाख्यं वितथादथ ।

शोपान्मुख्यं समानीय नयेत् तस्मात् पुनर्भृशम् ॥ २९ ॥

ये विमाणाः समुद्दिष्टा यथासङ्ख्येन तैरिह ।

यन्नामरन्तृणां वास्तुं समस्तं विभजेत् सुधीः ॥ ३० ॥

देवैः सर्वैरप्यसीभिर्विशोकः प्रीत्युत्कर्षादित्यपालोक्यतेऽसौ ।

कृत्स्नानेपोऽप्यज्जपत्रापत्ताक्षः पश्यत्येतान् स्फारितेनेक्षणैः ॥ ३१ ॥

इति महाकाव्यसिद्धिर्वाग्भोजदेवविचित्रे समराङ्गणवृत्तधारापरनाशि वास्तुशास्त्रे

वास्तुत्रयविभागो नाम एकादशोऽध्यायः ॥

अथ नाट्यादिसिरादिविकल्पो नाम द्वादशोऽध्यायः॥

अयंभिषीयते वास्तुः कनीयान् पौडशास्पदः ।

पदं पौडशाभिः स स्यात् तत्र देवान् प्रचक्ष्यहे ॥ १ ॥

भुङ्क्ते मध्ये स्थितो मुख्यः पदमेकं सुरोत्तमः ।

क्लृप्तं पदचतुर्भागैश्चतुर्भिश्चतुराननः ॥ २ ॥

पदार्धभागभोक्तारश्चत्वारोऽप्यी सुरोत्तमाः ।

अर्यमा च विवस्वाश्च मित्रश्च क्षाघरोऽपि च ॥ ३ ॥

सवित्राद्यापवत्सान्ता येऽष्टौ कौण्डिण्ये वेधसः ।

चतुर्भागमुजस्ते स्युस्त्रिदशास्तपनत्वयः ॥ ४ ॥

चतुर्(र्षीः)र्षी(र्षी)शादिकौण्डिण्ये ये स्थिताः क्रमशः सुराः ।

अष्टमागमुजस्तेऽष्टौ विनिर्दिष्टा मनीषिभिः ॥ ५ ॥

ये तथादितिपर्यन्ताः पर्जन्याद्याः सुरोत्तमाः ।

तेऽष्टौ चतुर्भागमुजो विद्वद्भिरिह कीर्तिताः ॥ ६ ॥

चरफान्ता जयन्ताद्या ये बाह्यस्थितयोऽधराः ।

भोगोऽर्धपदिकस्तेषां षोडशानामपि स्मृतः ॥ ७ ॥

चतुरश्रीकृते क्षेत्रे त्रयस्त्रिंशद्विभाजिते ।

अन्त्यपक्ष्तिद्वयं सार्धं चरव्याघर्थमुत्सृजेत् ॥ ८ ॥

अन्तरे वीथिकामर्धपदिकामुत्सृजेत् ततः ।

मध्ये तु सप्तविंशत्या भागैर्वास्तु विभाजयेत् ॥ ९ ॥

एकोनत्रिंशता युक्तं पदानां शतसप्तकम् ।

यद् भवेत् तत्र गर्भे स्यादेकाशीतिपदः स्वभूः ॥ १० ॥

अष्टादशपदाश्चाष्टौ चापप्रभृतयः पृथक् ।

अर्धमाद्यं चतुःपञ्चाशत्पदं स्याच्चतुष्टयम् ॥ ११ ॥

ईशादयस्त्वदित्यन्ता याज्ञा नवपदाः सुराः ।

देशानां सन्निवेशेऽसौ साहस्रो वास्तुरुच्यते ॥ १२ ॥

अथोच्यते वृत्तवास्तुवृत्तमासादहेतवे ।

एकश्चतुःपष्टिपदभागः शतपदोऽधरः ॥ १३ ॥

अष्टधा भाजिते वृत्तविष्कम्भे भागिकान्तरान् ।

चतुरः परिधीन् कुर्यान्मध्यवृत्तं द्विभागिकम् ॥ १४ ॥

स्याद् बहिर्वृत्तबलयमष्टाविंशतिभागिकम् ।

तदन्तर्वृत्तबलयमष्टाष्टांशोऽङ्गितं क्रमात् ॥ १५ ॥

एवं कृते भवेन्मध्ये ब्रह्मणस्तच्चतुष्पदम् ।

इत्थं चतुःपष्टिपदो वृत्तवास्तुरुदाहृतः ॥ १६ ॥

दशधा भाजिते वृत्तविष्कम्भे भागिकान्तराः ।

कार्याः परिधयः पञ्च मध्ये वृत्तं द्विभागिकम् ॥ १७ ॥

बहिस्थं बलयं तस्य भजेत् पद्त्रिंशता ततः ।

शेषं चतुःपष्टिपदस्यित्या स्याच्छतवास्तुनि ॥ १८ ॥

देवतापदसदृशिमिरनयोश्चतुरश्रवन् ।

एवं कार्यवशात् कार्या वास्तवोऽन्येऽपि धीमता ॥ १९ ॥

१. 'स्ते पक्ष्तिद्वयं' क. पाठः । २. 'लायोः श' ३. 'चरः' ख. पाठः ।

४. 'वृत्तविष्कम्भे विभक्ते भा' ५. 'एव', ६. 'स्याद्वृत्तवा' क. पाठः ।

ज्येष्ठे षष्ठे चाष्टमे षोडशे च वृत्तवत् ।
वृत्तायतेऽर्थचन्द्रे च वास्तौ पदविभाजनम् ॥ २० ॥

एक एव पुमानेषु बहुधा परिकल्पितः ।
सर्वस्मिन्नपि संस्थाने विभक्ते लक्षयेत् ततः ॥ २१ ॥

शरीरं वास्तुपुंसोऽस्य गुणदोषा मयन्ति यत् ।
मुखं मूर्धा ततः श्रोत्रे दृक्कालोष्ठरदाः क्रमात् ॥ २२ ॥

वक्षः कण्ठः स्तनी नाभिर्मेढ्रमुष्कावयो गुदम् ।
घाहू मवाहू पाणी स्फिगूरुजङ्घं पदद्वयम् ॥ २३ ॥

कल्पयेदेवमेतेन स भवेत् पुरुषाकृतिः ।
सिरावंशालुवंशाश्च सन्धयः सानुसन्धयः ॥ २४ ॥

मर्माण्यथ महावंशा लक्ष्या वास्तुशरीरगाः ।
सिराः कर्णगता याः स्युस्ता नाड्यः परिकीर्तिताः ॥ २५ ॥

पदस्य षोडशो भागस्तत्प्रमाणं प्रकीर्तितम् ।
महावंशी भावप्रतीच्यौ याम्योदीच्यौ च मध्यगौ ॥ २६ ॥

प्रमाणं पञ्चमो भागः पदस्योदाहृतं तयोः ।
वंशास्तेऽस्मिन् समुदिष्टा रेखा याः स्युर्मुखापताः ॥ २७ ॥

यास्तिर्यगायता रेखास्तेऽनुवंशाः प्रकीर्तिताः ।
सम्पाता ये स्युरेतेषां मर्म तत् संप्रचक्षते ॥ २८ ॥

उपमर्षाणि तान्याहुः पदमध्यानि यानि हि ।
भागोऽष्टमोऽथ दशमो द्वादशः षोडशोऽपि च ॥ २९ ॥

पदतो मानमिष्टं स्याद् वंशादीनामनुक्रमात् ।
वंशाष्टकस्य यः सन्धिः स सन्धिरिति कीर्तितः ॥ ३० ॥

ये शुनः स्युस्तदङ्गानां मोक्षास्ते चानुसन्धयः ।
शालाग्रतुल्यं सन्धीनां प्रमाणं परिचक्षते ॥ ३१ ॥

तदर्थमनुसन्धीनां प्रमाणं समुदीरितम् ।
पञ्चनेतानि सन्त्यज्य वास्तुविद्याविनासदः ॥ ३२ ॥

द्रव्याणि प्रयत्ना नित्यं स्थपतिर्विनिवेशयेत् ।

महावंशस्य नाक्रान्तिं कृयाद् द्रव्येण केनचित् ॥ ३३ ॥

इतरेषु पुनर्द्रव्यं मध्यवंशेषु सन्त्यजेत् ।

महावंशसमाक्रान्तौ भवेत् स्वामिवधो ध्रुवम् ॥ ३४ ॥

चर्पेण तपनाद् भीतिं वंशानां पीडनाद् विदुः ।

उपमर्माणि रोगाय मर्माणि कुलहानये ॥ ३५ ॥

उद्वेगायार्थनाशाय सिराश्च स्युः प्रपीडिताः ।

कलिः स्यात् सन्धिविद्वेषु पीडितेष्वनुसन्धिषु ॥ ३६ ॥

तस्मादेतानि सर्वाणि पीडितान्युपलक्षयेत् ॥ ३६ १/२ ॥

ज्ञात्वा सिराः सानुसिराश्च नाडीवंशानुवंशानपि वास्तुदेहे ।

यन्नेन मर्माणि फलानि चैषां वैधं त्यजेद् यस्तमुपैति नापत् ॥ ३७ १/२ ॥

इति महाराजाधिराजश्रीभोजदेवविरचिते समराङ्गणएवधारापरनाम्नि वास्तुशास्त्रे

नाडीवंशानुवंशानां सिरानुसिरामर्मानुमर्मवेधविकल्पो नाम

द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ मर्मवेधस्रयोदशोऽध्यायः ।

एकाशीतिपदो यः स्यात् तथा शतपदश्च यः ।

चतुःषष्टिपदो यश्च वास्तुरत्न त्रिशोदितः ॥ १ ॥

यद् येन विभजेत् तेषु तदिदानीं प्रचक्ष्महे ।

यानि मर्माणि चैतेषां कथ्यन्त इह तान्यपि ॥ २ ॥

वर्णिनां भवनादीनि निवेशा राजवेश्मनाम् ।

एकाशीतिपदेनेन्द्रस्थानं च विभजेत् सुधीः ॥ ३ ॥

मासादा विविधांस्तद्वद् विविधाश्चात्र मण्डपाः ।

तान् मासयेच्छतपदप्रविभागेन बुद्धिमान् ॥ ४ ॥

यः पुनः स्याच्चतुःषष्टिपदस्तेन विभाजयेत् ।
 नरेन्द्रशिखिरग्रामखेटादि नगरादि च ॥ ५ ॥
 अन्तस्त्रयोदश मुरा द्वारविंशद् वास्तवश्च ये ।
 तेषां स्थानानि मर्माणि सिरा वंशाश्च तेषु तु ॥ ६ ॥
 मुले हृदि च नाभौ च मूर्ध्नि च स्तनयोस्तथा ।
 मर्माणि वास्तुषुसोऽस्य पण्महान्ति प्रचक्षते ॥ ७ ॥
 वंशानुवंशसम्पाताः पदमध्यानि यानि च ।
 देवस्थानानि तान्याये पदपोडशकान्विते ॥ ८ ॥
 देवस्थानानि सम्पाताश्चतुःषष्टिपदे पुनः ।
 तथैकाशीतिपदिके पदान्तशतिकाऽपि च ॥ ९ ॥
 चतुर्ध्रुपि विभागेषु सिरा याः स्पृशन्तुर्दिशम् ।
 मर्माणि तानि चोक्तानि द्वारमध्यानि यानि च ॥ १० ॥
 भित्तिविस्तृतमध्येन यद्वा मध्येन दारुणः ।
 मर्म यत् पीड्यते येन गृहे तत्रोच्यते कलम् ॥ ११ ॥
 द्वारं वा भित्तिभिर्वापि मर्मणां परिपीडनात् ।
 दौर्गत्यं गृहिणः प्राहुः कुलहानिमथापि वा ॥ १२ ॥
 भवेत् स्वातिमिश्रयः स्नग्धस्तुलाभिः स्त्रीपरिक्षयः ।
 स्तुपावधो जयन्तीभिर्वन्धुनाश्च सद्ग्रहः ॥ १३ ॥
 मर्मस्थानगर्तः कार्यमर्तुः कायो निपीड्यते ।
 मुहुरिष्टैर्मिच्छन्ति सन्निपातैश्च तद्विदः ॥ १४ ॥
 नागवादीर्धनोच्छेदां नागदन्तः मुहूर्त्तयः ।
 फलिच्छेदश्च मर्मस्यैः प्रेष्याणां ध्वषादिशेत् ॥ १५ ॥
 पद्ददारकाप्यनुसिरागवाक्षालोकनानि च ।
 मर्ममध्योपगान्येनान्यावहन्ति धनक्षयम् ॥ १६ ॥
 द्वारद्रुष्यतुलास्तम्भनागदन्तगवाक्षकैः ।
 द्वारमभ्यादितं रोगकुलपीडाधनक्षया(ः) ॥ १७ ॥

तान् मापयेच्छतपदप्रविभागेन

अर्कः स्याद् दक्षिणे वामे भुजे सोमः प्रनिष्ठितः ।
 मोहन्तश्चर्या माधवन्मावस्योगमि स्थिता ॥ ३ ॥
 स्तनेऽर्जमा दक्षिणे स्याद् वामे च पृथिवीधरः ।
 यस्या गेगध नागध मुस्यो भट्टाद इत्यर्मा ॥ ४ ॥
 दक्षिणेनग्मेनस्य धातुं देवाः समाधिताः ।
 मस्यो भुजो नभो वायुः पूषा चेन्मथ दक्षिणम् ॥ ५ ॥
 पश्चापि धातुमेनस्य संधितानिदिर्वाक्रमः ।
 सावित्रमविनागं च रुद्रमक्तिधरावपि ॥ ६ ॥
 चन्वारोऽग्नी कः (लाधिः) पाणिभ्याः करगोर्हृदि च सन्भूः ।
 वितर्थाकः क्षतां पाशं दक्षिणेऽस्य स्ववस्थिता ॥ ७ ॥
 वामे पुनः स्थितावस्य देवा शोषामुगाभिर्ता ।
 मित्राभिर्ता विवस्वाश्च द्वावप्युदरमाभिर्ता ॥ ८ ॥
 मेदमभ्यग्नितानस्य गुगचिन्द्रजपाभिर्ता ।
 यमश्च वज्रधोरोः प्रमाद दक्षिणवापयोः ॥ ९ ॥
 गन्धर्वभृङ्गः मयूरा जह्वा मज्जापथेनगाम् ।
 द्वाभ्यमुग्रीचपुष्पाख्याः संधिताः पितृगोर्द्विधाः ॥ १० ॥
 एषागीनिषदभ्येनादिनिनागाधितं शिरः ।
 मोहन्तीसंधितं विद्यामनुःपदिषदस्य तु ॥ ११ ॥
 एषागीनिषदभ्येनातो वायुः शतपदाभिधः ।
 यः पोटप्रपदः स एषागनुष्पाष्टिगोऽवः ॥ १२ ॥
 वस्ये य एव देवानां स्थितो दद्यान्नमोभवः ।
 ॥ स गदमाननोऽर्धेन्यविभर्ता जगतां प्रभुः ॥ १३ ॥
 योऽग्रे वादिरिभः स सर्वभूतहरो हरः ।
 एतन्मनाया यथायं हृदिमानमुदरादिरः ॥ १४ ॥
 जयन्मनु दिनामास्यः चरयो भगवानपिः ।
 मोहन्तश्च गुगगीतो हनुमानां विपदेनः ॥ १५ ॥
 भादिर्यं पुनोऽप्यादि विवस्वन्मदरवश्च ॥

७१५. ७४३२ पाठ्य पाठन य प्रवर्धन ।

द्वारमन्त्रेषु षड्द्वारमन्त्रेष्वपि च मुख्यः ॥ १८ ॥

कर्णद्रव्यादिभिर्विद्धेष्वेतदेव फलं विदुः ।

शय्यानुवंशविहिता गृहिणां कुलनाशिनी ॥ १९ ॥

क्षयावहा नागदन्ता भर्तुः शश्वोवितानगाः ।

वातायनैरथ स्तम्भये विद्धा नागदन्तकाः ॥ २० ॥

ते शस्त्रभीतिदा भर्तुर्यद्धा चारभयमदाः ।

द्रव्यधान्यविनाशाय शोकाय कलहाय च ॥ २१ ॥

गृहमध्यगतं द्वारं भवेत् स्त्रीदूषणाय च ।

द्रव्येणान्यतरेणापि महार्थं निषीदितम् ॥ २२ ॥

भवेत् सर्वस्वनाशाय गृहिणो मरणाय च ।

अंशुकाश्वाध्वशश्च तुम्यकाः सन्द्रकालकाः ॥

पुरप्रासादगेहानां वेषेऽप्येते न दोषदाः ॥ २३

इत्थं सुराक्षातपत्रणगृहाश्रिताऽयं

भदः पदप्राखिलममगता न्ययश्च ।
नक्तः पञ्चमभाषायाः पदं न स्यात् ।

प्रमोऽथ वास्तप्ररुपाङ्गविभागमत्र ॥

ति महा राजाधिराजभीभोजनदेवाधिराजित समराक्षण

[illegible]

मर्मवेधो नाम त्रयोदशोऽ

राजनिवेशः पञ्चदशोऽध्यायः ।

मिश्रो हलधरो माली'ल्लस्तुक्तो महेश्वरः ।

राजयक्ष्या गुहः श्रोक्तः क्षितिधोऽन्त उच्यते ॥ ३० ॥

चरकी च विदारी च पूतना पापराक्षसी ।

रक्षोयोनिभवा येता देवतानुचरीविदुः ॥ ३१ ॥

इत्येव वास्तुदेवानां निषण्डुः परिकीर्तितः ।

धो मूर्ध्नि हो दशोर्मध्ये सो घ्राणे चिबुके तु पः ॥ ३२ ॥

शः कण्ठे हृदये वः स्याल्लकारो नाभिदेशगः ।

रंफो वस्तौ यकारस्तु मेद्रे मः * (पुण्यमुष्क)काबुमौ ॥ ३३ ॥

नकार ऊर्ध्वो जानु अकारः पिण्डिकाग्रितः ।

(हंङ्)कारो गुल्फयोरन्ते पकारोऽङ्गघितले स्मृतः ॥ ३४ ॥

उक्तानि वास्तुपुरुषस्य यथावदित्यमज्ञानि वास्तुपददैवतनामभेदाः ।

षर्णाथ वास्त्ववयवेऽपिह पोह्यैव भूमोऽथ दैवतवशेन पुरे निवेशम् ॥ ३५ ॥

इति महाभारताधिराजभीमोज्ज्वलदेवविरचिते समराङ्गणसूत्रधारपरनाम्नि वास्तुशास्त्रे

पुरुषाङ्गदेवतानिग्रन्थक्षराङ्गनिर्णयो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ राजनिवेशो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ।

कृते पुरनिवेशेऽथ चतुःषष्टिपदाश्रये ।

नियुक्तपरिखासान्गोपुराट्टालकैऽपिच ॥ १ ॥

विभक्तश्चैव परितः प्रविमाजितचत्वरैः ।

क्रमान्तर्वहिःकृत्स्नदेवतायतनस्थितौ ॥ २ ॥

प्रागुद्वप्रवणे देशे प्राग्द्वाराभ्युन्नतेऽथवा ।

यशःश्रीविजयाद्यापि मैत्रं पदमाधिष्ठितम् ॥ ३ ॥

यथावर्णक्रममायातं चतुरर्थं समं शुभम् ।

पुरमध्यादपरतोदिक्स्थं कुर्यान्नुपालयम् ॥ ४ ॥

१. 'म' क. पाठः । २. 'अगुल्लयकारोद्भोः शिवायेऽङ्गि (?)' ख. पाठः ।

३. 'निवासम्' क. पाठः । ४. 'नय' ख. पाठः ।

पाञ्चनाभः स्मृता देवस्वयम्भः समुदाहृतम् ।
 मातुः वायुसिद्धिः पुत्रा मातृगणः स्मृतः ॥ १७ ॥
 भधर्मा विनयाभ्यः स्यान् कर्त्तव्यप्रतिपदः सुतः ।
 गृहधनः पुनर्गोत्र्य स चन्द्रनयनो वृषः ॥ १८ ॥
 प्रेतापिणो मनः श्रीमान् यमो देवस्वयम्भ सः ।
 गन्धर्वो भगवान् देवो नाभः पश्चिर्वातिनः ॥ १९ ॥
 भूतगजपिहोच्छन्नि शासकं निर्कुतः सुतम् ।
 यो यमोऽग्निधनन्तः स स्वयंभूर्धर्म इत्यपि ॥ २० ॥
 पितरस्तु स्मृता देवाः पितृलोकाभिवागिनः ।
 स्मृता देवाग्निः नन्दी प्रमथानामर्षाश्च ॥ २१ ॥
 आदिः प्रजापतिः मेघा मनुः गुप्तीन ईरिनः ।
 पुण्यदन्तस्तु विनतातनयः स्यान्महाजवः ॥ २२ ॥
 वरुणः पाधर्मा नाभो लोकपालः स कीर्तिनः ।
 असुरो राहुर्येन्दुमर्दनः सिंहिकान्मजः ॥ २३ ॥
 शोपस्तु भगवानेष सूर्यपुत्रः शर्मथरः ।
 पापपक्ष्मा क्षयः प्रोक्तो रोगस्तु कथितो ज्वरः ॥ २४ ॥
 भुजङ्गमानामपिपः श्रीमान् नागस्तु वासुकिः ।
 त्वष्टा स्यान्मुख्यसंज्ञोऽय विश्वकर्माभिपथ सः ॥ २५ ॥
 चन्द्रो भन्वाद् इत्युक्तः कुबेरः सोमसंज्ञितः ।
 चरको व्यवसायाख्यः श्रीरिहादितिसंज्ञिका ॥ २६ ॥
 दितिरलोच्यते शर्वः शूलभृद् वृषभध्वजः ।
 हिमवानाष इत्युक्त आपवत्स उमा स्मृता ॥ २७ ॥
 आदित्यस्त्वय्यमा वेदमाता सावित्र उच्यते ।
 * देवी गङ्गाव विद्वद्भिः सवितेति प्रकीर्तिता ॥ २८ ॥
 मृत्युः शरीरहर्तासौ विवस्वानिति स स्मृतः ।
 जयाभिधस्तु वज्रीति स्यादिन्द्रो बलवान् हरिः ॥ २९ ॥

१. 'महा म' क. पाठः ।

§ 'महाट' इति प्राक् पाठः ।

* इत आख्यायिकां पृ. पुस्तके न पठ्यते ।

राजनिवेशः पञ्चदशोऽध्यायः ।

मिश्रो हलधरो माली रुद्रस्तुक्तो महेश्वरः ।
 राजयक्ष्मा गुहः प्रोक्तः क्षितिध्रोऽनन्त उच्यते ॥ ३० ॥
 चरकी च विदारी च पूतना पापराक्षसी ।
 रक्षोयोनिभवा बेता देवतानुचरीविंदुः ॥ ३१ ॥
 इत्येव वास्तुदेवानां निघण्डुः परिकीर्तितः ।
 क्षो मूर्ध्नि हो दशोर्मध्ये सो घ्राणे चिबुके तु षः ॥ ३२ ॥
 णः कण्ठे हृदये चः स्याल्लकारो नाभिदेशगः ।
 रेफो वस्तौ यकारस्तु मेद्रे मः * (पुष्पामुष्क)काकुमौ ॥
 नकार ऊर्णो जालु अकारः पिण्डिकाश्रितः ।
 (हंङ्)कारो गुल्फयोरन्ते पकारोऽङ्घ्रितले स्मृतः ॥ ३४ ॥
 उक्तानि वास्तुपुरुषस्य यथावदित्थमङ्गानि वास्तुपददेवतनामभेदा
 वर्णाश्च वास्तवव्यवेष्टिह पोदृशं च ग्रामोऽथ देवतवशेन पुरे निवेशम्
 इति महाराजाधिराजभीमोज्ज्वलदेवविरचिते समराङ्गणसूत्रधारपरनाम्नि वास्तु
 पुरुषाङ्गदेवतानिघण्डुक्षराङ्गनिर्णयो नाम चतुर्दशोऽध्यायः

अथ राजनिवेशो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ।

कृते पुरनिवेशेऽथ चतुःपट्टिपद्माश्रये ।
 नियुक्तपरिखासालगोपुराट्टालकेऽपि च ॥ १ ॥
 विभक्तमध्ये परितः प्रविभाजितचत्वरैः ।
 क्रमादन्तर्बहिःकन्तुसदेवतायतनस्थितौ ॥ २ ॥
 प्रागुदक्प्रवणे देशे प्राग्द्वाराभ्युच्चतेऽथवा ।
 यद्वाःश्रीविजयाभाषि मैत्रं पदमाधिष्ठितम् ॥ ३ ॥
 यथावर्णक्रमेण यातं चतुर्थं समं शुभम् ।
 पुरमध्यादपरतोदिक्स्थं कुर्यान्तृपालयम् ॥ ४ ॥

१. 'म' क. पाठः । २. 'इगुल्लगणकारोदोः विच्छायेऽङ्घ्रि (?)' ख. पाठः ।
 ३. 'निवासम्' क. पाठः । ४. 'वर्ण' ख. पाठः ।

यऽन्तारिक्षः स्मृता देवस्तमभः समुदाहृतम् ।
 मारुतो वायुरुद्दिष्टः पूषा मातृगणः स्मृतः ॥ १७ ॥
 अधर्मा वितथाख्यः स्यान् कन्धेरप्रतिमः सुतः ।
 गृहक्षतः पुनर्योऽथ स चन्द्रतनयो बुधः ॥ १८ ॥
 प्रेताधिपो मतः श्रीमान् यमो वैवस्वतश्च सः ।
 गन्धर्वो भगवान् देवो नारदः परिकीर्तितः ॥ १९ ॥
 भृङ्गराजमिहेच्छन्ति राक्षसं निर्ऋतेः सुतम् ।
 यो मृगोऽस्मिन्ननन्तः स स्वयंभूर्धर्म इत्यपि ॥ २० ॥
 पितरस्तु स्मृता देवाः पितृलोकनिवासिनः ।
 स्मृतो दैवारिको नन्दी प्रमथानामभीश्वरः ॥ २१ ॥
 आदिः प्रजापतिः स्रष्टा मनुः सुग्रीव ईरितः ।
 पुष्पदन्तस्तु विनतातनयः स्यान्महाजवः ॥ २२ ॥
 वरुणः पाथसां नाथो लोकपालः स कीर्तितः ।
 असुरो राहुरर्केन्दुमर्दनः सिद्धिकात्मजः ॥ २३ ॥
 ज्योपस्तु भगवानेप सूर्यपुत्रः शर्नध्वरः ।
 पापयक्ष्मा क्षयः प्रोक्तो रोगस्तु कथितो ज्वरः ॥ २४ ॥
 भुजङ्गमानामधिपः श्रीमान् नागस्तु वासुकिः ।
 त्वष्टा स्यान्मुख्यसंज्ञोऽथ विश्वकर्माभिधश्च सः ॥ २५ ॥
 चन्द्रो भल्वाटः § इत्युक्तः कुबेरः सोमसंज्ञितः ।
 चरको व्यवसायाख्यः श्रीरिहादितिसंज्ञितः ॥ २६ ॥
 दितिरवोच्यते शर्वः शूलभृद् वृषभध्वजः ।
 हिमवानाप इत्युक्त आपवत्स उमा स्मृता ॥ २७ ॥
 आदित्यस्त्वर्यमा वेदमाता सावित्र उच्यते ।
 • देवी गङ्गाव विद्वद्भिः सवितेति प्रकीर्तिता ॥ २८ ॥
 मृत्युः शरीरहर्तासां विवस्वानिति स स्मृतः ।
 जयाभिधस्तु वच्चीति स्यादिन्द्रो बलवान् हरिः ॥ २९ ॥

१. 'मला म' क. पाठः ।

§ 'भल्वाट' इति प्राक् पाठः ।

• इति आख्यायिका न. पुस्तके न पठ्यते ।

राजनिवेशः पञ्चदशोऽध्यायः ।

मिश्रो हलधरो माली रुद्रस्तूक्तो महेश्वरः ।

राजयक्ष्मा गुहः प्रोक्तः क्षितिधोऽनन्त उच्यते ॥ ३० ॥

चरफी च विदारी च पूतना पापराक्षसी ।

रक्षोयोनिमवा हेता देवतानुचरीर्विदुः ॥ ३१ ॥

इत्येष वास्तुदेवानां निषण्डुः परिकीर्तितः ।

धो मूर्ध्नि हो ह्योर्मध्ये सो घ्राणे चिबुके तु पः ॥ ३२ ॥

शः कण्ठे हृदये वः स्याल्लकारो नाभिदेशगः ।

रेफो वस्तौ यकारस्तु मेढ्रे मः * (पुष्प/मुष्क)कावुर्मा ॥ ३३ ॥

नकार ऊरुर्णो जालु अकारः पिण्डिकाश्रितः ।

(हं/ङ)कारो गुल्फयोस्ते पकारोऽङ्घ्रितले स्मृतः ॥ ३४ ॥

उक्तानि वास्तुपुरुषस्य यथावदित्यमङ्गानि वास्तुपददेवतानामभेदाः

वर्णाश्च वास्तुत्रयवेष्टिह पोडशैव भूमोऽथ देवतवशेन पुरे 'निवेशम्' ॥

इति महाराजाधिराजधीमोजदेवविरचिते समराङ्गणसूत्रधारपरनाम्नि वास्तुशा

पुरुषाङ्गदेवतानिषण्डक्षराङ्गनिर्णयो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ राजनिवेशो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ।

कृते पुरनिवेशेऽथ चतुःषष्टिपदाश्रये ।

नियुक्तपरिखासालगोपुराट्टालकेऽपि च ॥ १ ॥

विभक्तमध्ये परितः प्रविभाजितचत्वरे ।

प्रमादन्तर्बहिःकलस्रदेवतायतनस्थिता ॥ २ ॥

प्रागुद्वप्रवणे देशे प्राग्द्वाराभ्युच्यतेऽथवा ।

पश्चःश्रीविजयाभायि मैत्रं पदमाधिष्ठितम् ॥ ३ ॥

यथार्धेर्णक्रमायातं चतुरथं समं शुभम् ।

पुरमध्यादपरतोदिक्स्थं कुर्यान्नुपालयम् ॥ ४ ॥

१. 'म' क. पाठः । २. 'इगुल्लगलकारोऽतोः पिण्डकेऽङ्घ्रि (?)' ग.
३. 'निवासम्' ग. पाठः । ४. 'ययै' ख. पाठः ।

दृग्गै भवमान् कार्यं गता दिश्यामस्यति ।

विरम्भदक्षभगवत्प्रां कार्यमन्वयते नरे ॥ ५ ॥

विनन्वाग्निना गृहे ज्येष्ठं व्याहृदं धनुःघने ।

मध्यं घने नृ द्वापट्टिः घने गाष्ट्रमन्निमम् ॥ ६ ॥

ज्येष्ठं पुन विधानज्यं ज्येष्ठं गजनिवेशनम् ।

मध्यमे मध्यमे कार्यं कनिष्ठं च कर्नागमि ॥ ७ ॥

प्राकारपरिवृत्तागुम् चारुकास्ति गमन्नतः ।

तमहभ्रमनिर्गुदगुरदाष्टाष्टकान्तिनम् ॥ ८ ॥

एकाग्राल्या पदभक्तं विधेयं नृपमन्दिरम् ।

गजमार्गं गमाधिर्य वास्तुद्वारमुददम्बुराम् ॥ ९ ॥

गुप्तन्यायैव कर्तव्यमन्यदिवर्मभ्रयैः प्रिय ।

भद्राष्टपदवर्त्मस्य गोपुरद्वारमिष्यते ॥ १० ॥

तत्पुद्गारविस्मार्गेन्द्रायसम्पितमिष्टम् ।

महेन्द्रं द्वारमिच्छन्ति निविष्टस्य मदीयं ॥ ११ ॥

वैयस्वते पुष्पदन्तमर्यामि च गृहसतम् ।

अन्येष्वेवामपन्नः प्रदक्षिणपदेष्वथ ॥ १२ ॥

अन्यान्यपि स्वासु दिक्षु द्वाराण्येवं प्रकल्पयेत् ।

आभिमुख्ये च सर्वेषां अस्यन्ते गोपुराणि च ॥ १३ ॥

तदीयनगरद्वाराद् विंशत्यंशोज्जितानि वा ।

पञ्चद्वाराणि सुग्रीवे जयन्ते मुख्यनाम्नि च ॥ १४ ॥

वितथेऽथ भ्रमांस्तद्वद् विदधीत प्रदक्षिणान् ।

वास्ता विभक्ते पुरवन् कल्लोऽपरपदव्रजः ॥ १५ ॥

तत्र मैत्रपदस्थाने निवेशयावनीपतेः ।

प्रासादः प्राङ्मुखः कार्यो यथावत् पृथिविज्ञयः ॥ १६ ॥

श्रीवृक्षं सर्वतोभद्रं मुक्तकोणमथापरम् ।

यमिच्छेन्नृपतिः कुर्यात् प्रासादं शुभलक्षणम् ॥ १७ ॥

शालापरिक्रमोपेतकर्मान्तरपिचान्वितम् ।
 तत्र प्राच्यां भवेद् गेहमादित्यपदसंश्रितम् ॥ १८ ॥
 धर्माधिकरणं सत्ये व्यवहारेक्षणाय च ।
 भूशे च कोष्ठागारं स्यादम्बरे मृगपक्षिणाम् ॥ १९ ॥
 भग्नेः ककुभमाश्रित्य कार्यं वायोर्महानमम् ।
 सभाजनाश्रयं पूणि विदध्याद् भोजनास्पदम् ॥ २० ॥
 सावित्रे वायशाला स्यात् सवितृस्थाश्च वन्दिनः ।
 चर्माणि वितथे कुर्यात् तद्योग्यान्पायुधानि च ॥ २१ ॥
 स्वर्णरूप्यादिकर्मान्तान् विदधीत गृहक्षते ।
 याम्ये दक्षिणतो गुप्तिं कोष्ठागारं च कल्पयेत् ॥ २२ ॥
 प्रेक्षासह्यीतकानि स्फुर्गन्धर्वे वासवेभ्य च ।
 कार्पा वैवस्वते शाला रथानां दन्तिनां तथा ॥ २३ ॥
 पश्चिमोत्तरभागस्थां वापीमपिच कारयेत् ।
 वा(र्या?)सुग्रीवपदयोर्गन्धर्वस्य च वायतः ॥ २४ ॥
 कुर्यादन्तःपुरस्थानं प्राकारबलयावृतम् ।
 कुर्यात् तक्षोपुरद्वारमुदगास्यं जयाभिधे ॥ २५ ॥
 कार्यः स्थपतिना चैव प्रासादभूषणह्यमुषः ।
 क्रीडादोलालयान् भूके कुमारीभवनं तथा ॥ २६ ॥
 नृपान्तःपुरमिच्छन्ति भूमे पिथ्ये स्वयस्करम् ।
 नृपसीणामुपस्थानमृहमिन्द्रपदे विदुः ॥ २७ ॥
 सुग्रीवपदसंसक्तपरिष्ठागारमिष्टम् ।
 प्रास्थगुर्वावपि(र्या?)शपथाद्भागं मनोह्रम् ॥ २८ ॥
 विधेयाशोकवनिका स्नानधाराण्डाणि च ।
 सतापण्डपसंयुक्ताः स्युर्गर्वेव जनामृदाः ॥ २९ ॥
 दाम्ज्जलाश्च वाप्यश्च पुष्पवीज्यः मुकान्विताः ।
 पुष्पदन्ते भवेद् य(न?)न्व)कमान्तिः पुष्पवेद्य च ॥ ३० ॥

वसुधैव कुटुम्बकम् कुर्याद् वापीपानगृहाणि च ।

स्यान् कोष्ठागारमगुरे शोणे त्वायुधमन्दिरम् ॥ ३१ ॥

भाण्डागारं तु रौद्राग्नये विदध्यान् स्थपतिः श्रिये ।

उन्दुखलशिलायन्त्रमवनं पापयक्ष्मणि ॥ ३२ ॥

दारुकर्मान्तमप्याहुः श्रेयसे राजयक्ष्मणि ।

स्यादोषधेरधिष्ठानं रोगे दिशि नभस्वतः ॥ ३३ ॥

नागानां शस्यते स्थानं पदे नागस्य मूरिमिः ।

भयन्ति मुख्ये व्यायामनायचित्रगृहाणि च ॥ ३४ ॥

गवां स्थानं तथा क्षीरगृहं भल्लाटनामनि ।

उदक्प्रदेशे सौम्यस्य पुरोधःस्थानमिष्यते ॥ ३५ ॥

राज्ञोऽभिषेचनं चात्र दानाध्ययनशान्तयः ।

चामरच्छप्रधाम स्यान्मन्त्रवेष्टम च भूधरे ॥ ३६ ॥

कार्यिणां चात्र कार्याणि स्थितः पश्येन्नराधिपः ।

विधेया मन्दुराश्वानामुत्तरं पार्श्वमाश्रिता ॥ ३७ ॥

महीधरपदस्यैव यथावद् दक्षिणामुखी ।

कार्या सर्वत्र चाश्वानां शाला राज्ञो यथागृहम् ॥ ३८ ॥

विशतो दक्षिणेन स्याद् वामेन च विपाणिनाम् ।

वेष्टमानि राजपुत्राणां विदध्याच्चरकाभिधे ॥ ३९ ॥

अत्रैव विद्याधिगमशालार्थिणां निवेशयेत् ।

नृपस्य मातुरदितिस्थाने कुर्यान्निवेशनम् ॥ ४० ॥

पृथगत्रैव शिविकाशय्यासनगृहं विदुः ।

नृपद्विपानां शस्ता स्यादापे सदनकल्पना ॥ ४१ ॥

अभिषेचनकं स्थानमिहैव स्याद् विपाणिनाम् ।

आपवेत्सपदे हंसकौञ्चसारसनादिनाः ॥ ४२ ॥

स्युः फुल्लान्नवनाः स्वच्छसलिलाः सलिलाशयाः ।

पितृप्यमातुलादीनां कार्यं दिनिपदे गृहम् ॥ ४३ ॥

अन्येषामपि चात्रैव सामन्तानां महीपतेः ।
 पेशान्यात्मनलस्थाने वोच्छिद्रतस्तम्भवेदिकम् ॥ ४४ ॥
 कार्यं देवकुलं चारुं सुस्त्रिष्टपणिकृष्टिमम् ।
 पर्जन्यस्य पदे होराज्योतिर्विदग्धहमिष्यते ॥ ४५ ॥
 जये सेनापतेर्वैष्णवं विधेयं विजयप्रदम् ।
 द्वारं प्राकारमाश्रित्य पदेर्ज्यम्णः प्रशस्यते ॥ ४६ ॥
 प्राग्दक्षिणाश्रितं शस्त्रकर्मान्तं जलमत्र च ।
 विमुञ्चेद् ब्रह्मणः स्थानमिन्द्रध्वजयुतं नृणाम् ॥ ४७ ॥
 तत्राशुमानि वैष्णानि निवेशाश्वासुखावहाः ।
 गवाक्षस्तम्भशोभिन्वो विषेयाश्चानुकायतः ॥ ४८ ॥
 सभा यथादिवप्रभवा नृपवैष्णवाभिगुप्तये ।
 सर्वत्र नृपतेः सौधान् नृपसौधस्य सम्मुखा ॥ ४९ ॥
 पश्चाद्भागाश्रिता यद्वा शाला कार्या विषाणिनाम् ।
 इत्यास्पदं सुरपदास्पदकल्पमाय-
 मेतद् यथावदनुतिष्ठति यः सदैव ।
 स क्षामिमां भुजवलक्षितारिपक्षः
 सप्ताम्बुराशिरशर्ना नृपतिः प्रशस्ति ॥ ५० ^१/_२ ॥

इति महाभारताधिराजभीमोजदेवविरचिते समयज्ञानवृत्तभारापरन्ताग्रि वास्तुशास्त्रे

राजनिवेशो नाम षड्दशोऽध्यायः ॥

अथ वनप्रवेशो नाम षोडशोऽध्यायः ।

प्राग्वोदम्बापि गेहार्थं द्रव्यं विधिरदानयेत् ।
 गन्तव्यमेव पिण्येषु मृदुक्षिप्रचरेषु च ॥ १ ॥

अकाले पुष्पफलिनो रोगरपि च पीडितान् ।
 वासभूतानुत्कानां त्यजेदन्धानपीडितान् ॥ १५ ॥
 खदिरं धीनकः सान्धे मधुकः शार्कान्निग (पीपि) ।
 सर्गाहनाञ्जनाशोकाः कदरो गोहिर्नानकः ॥ १६ ॥
 विकङ्कतो देवदारुः श्रीपर्णापादपस्तथा ।
 कुटुम्बितापमी शोक्ताः पुष्टिदा जीवदास्तथा । १७ ॥
 वृक्षाणां लक्ष्यते येषां भारवारीमहिष्जना ।
 ते यथायोग्यमन्येनपि शस्यन्ते गृह्यमणि ॥ १८ ॥
 फणिकारपत्रपुष्पकपिन्धविषमन्त्रदाः ।
 शिरीषोदुम्बराभयमेन्दुन्यग्रोपगम्भराः ॥ १९ ॥
 निम्बाम्रकोविदागोक्षप्याभिषानाथ गर्दिताः ।
 गृह्यमणि नेष्टास्ते यन्मन्त्रेन निष्टदापिनः ॥ २० ॥
 नेष्टाः कण्टकिनः स्वादुहत्याः धीरद्रुमाश्च ये ।
 गुग्गुलुश्च ये तद्द भुवं तेषु पशुधयः ॥ २१ ॥
 शम्भ्रप्रमाणश्याया तु नियतं दृश्यते यदा ।
 द्रुमश्याया तदा श्याया तन्प्रमाणम् तु त द्रुमः ॥ २२ ॥
 मधुप्रे मधुपेद् वृक्षे पूर्वस्यां तिष्ठति तिष्ठतेः ।
 एषाद् मध्यापार्श्वं यस्य तत्र जानं तदादिमेव ॥ २३ ॥
 क्षुण्णं न स्वापिनो वृक्षे शान्ता गावश्चमेव च ।
 भद्रान्ध्रिषोर्ध्वं शिखरमेतुं सागममन्त्रिणम् ॥ २४ ॥
 दीनगन्धं हस्तिपदं हृत्तं पादपदं पादपम् ।
 द्विजान् गन्तव्यं च श्वानि वाचं च श्वतर्गवतः ॥ २५ ॥
 वहावशादिर्गन्तव्यं भूतनैः गुगमरैः ।
 गन्तव्यं भूपदानैश्च शक्तिं दद्याद्विजालये ॥ २६ ॥
 श्वतर्गवतः भूतानि दानि श्वतर्गवतः दि ।
 श्वतर्गवतः श्वतर्गवतः श्वतर्गवतः ॥ २७ ॥

धन्यः शिवः पुष्टिकरः प्रजावृद्धिकरो भव ।

स्वस्ति (तेच)न्द्रानिलयमाः मूर्यरुद्रानलास्तथा ॥ २८ ॥

दिशो नद्यस्तथा शैलाः पान्तु त्वामृषिभिः सह ।

जल्पेद् यो मानुषगिरा कम्पते वामिमन्त्रितः ॥ २९ ॥

स त्याज्यः स्यात् तथा म्लानप्रवालकुसुमश्च यः ।

ततो भास्करमालोक्य वृक्षं कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥ ३० ॥

स्वस्तिवाक्येन विप्राणां छेत्ता स्थित्वोद्गाननः ।

प्राङ्मुखो वा तहं छिन्द्याच्छस्त्रैः क्षौद्राद्रिताननैः ॥ ३१ ॥

शाखिनश्छिद्यमानस्य जायते यद्यसृक्ष्युतिः ।

कम्पनं वा ध्वनिर्वापि मृत्युः स्याद् गृहिणस्तदा ॥ ३२ ॥

यद्वा दधिमधुक्षीरघृतानि स्रवति द्रुमः ।

छिद्यमानस्तदा विद्याद् बन्धन्याधीन् कुटुम्बिनः ॥ ३३ ॥

अतीव यस्य स्रवति श्यामः स्नेहान्वितो रसः ।

सुगन्धिः स्वल्पमधुरः कषायः स प्रशस्यते ॥ ३४ ॥

प्राच्यां शुभस्तरोः पात उदीच्यां कर्मसाधकः ।

याम्यप्रत्यङ्गनिपाते तु शान्तिं कृत्वा द्रुपं त्यजेत् ॥ ३५ ॥

ज्ञातितः स्यात् तदा भीतिर्यदान्यं मर्दयेत् पतन् ।

दूरं दलति यो मू(लं)ले) छिन्नो वा धरणीरुहः ॥ ३६ ॥

कूजत्यतीव वायुश्च स्मृतः सोऽथ शुभप्रदः ।

खरोपूयोः शृगालानां दर्शनं भुजगस्य वा ॥ ३७ ॥

छेदे स्यात् कर्मविघ्नाय निगडैर्वन्धनाय वा ।

हलचक्रपताकाञ्जध्वजच्छत्रादिदर्शनम् ॥ ३८ ॥

श्रीवृक्षवर्धमानादिदर्शनं वा शुभप्रदम् ।

उत्क्षिप्यते यदिच्छेदात् तदर्द्धिः स्यात् कुटुम्बिनः ॥ ३९ ॥

सर्वतः परिहानिः स्याच्छिन्नश्चाक्षिप्यते यदि ।

एकवृत्ते यथोदितलक्षणोत्क्षेपदर्शने ॥ ४० ॥

शेषान् दोषविनिर्मुक्तान् पादपानुपलभयेत् ।

धीरस्त्वं कल्पयेत् सम्पगनुलोमानर्चं तस्मै ॥ ४१ ॥

छिन्द्याच्च शुभभार्गार्धदशभागाधिकं कृतम् ।
 तृतीयाद्यवध्यय(१)सगर्भो घरणीरुहः ॥ ४२ ॥
 ज्ञेयानि मण्डलान्यस्य तत्सणोच्छेद्विधेः छेदनेऽपि च ।
 मज्जिष्ठामे विदुर्मकं कपिलाभे च मूपकम् ॥ ४३ ॥
 पीतभासि तथा गोधां सर्पं दीर्घसितायते ।
 शुद्धच्छाये मधु मवेत् कृकलासस्तधारुणे ॥ ४४ ॥
 गृहगोधा कपोताभे गौधरो घृतमण्डमे ।
 रसाञ्जनाभे दृष्टाभे कमलोत्पलमासि च ॥ ४५ ॥
 धातासियष्टिवर्णे च मण्डले जलमादिशेत् ।
 आफारो पक्ष्य सर्पस्य वर्णो वा संमदृश्यते ॥ ४६ ॥
 तं सर्पगर्भितं वृक्षमादिशेद्विचारयन् ।
 तत्स्फुरेभ्यो मयं क्षौद्रे सलिले सन्निहाद् भयम् ॥ ४७ ॥
 विद्यात् सर्पे विषाद् मीनि पापाणे भयमापितः ।
 अजाविगोमहिष्युष्ट्रासभादिनिर्णीहितम् ॥ ४८ ॥
 गोधागौधैरमणूककृकलासश्च गर्भिते ।
 मूपके पुनरिच्छन्ति मरणं वास्तुवेदिनः ॥ ४९ ॥
 अमुनव वदन्त्यन्ये गृहपीडां मनीषिणः ।
 धेमेण यद्यविघ्नः स्यादसन्नभ्रातृभ्यो यदि ॥ ५० ॥
 धनान्तरं तदा क्षेमं मुनिभिर्यथा समादिशेत् ॥ ५० १/२ ॥
 अर्पदानविधिना विधानविद् द्रव्यमागतमिहाचरेद् गृही ।
 प्रत्युपेतंकुलितामुपध्वनं द्रव्यमुज्ज्वलमुनावनीपतिः ॥ ५१ १/२ ॥
 इति महाव्यासविग्रजर्षीमोक्षदेवविद्विरे समराङ्गनमूरपचारयन्तानि बाह्युक्तानि
 वनप्रवेशो नाम षोडशोऽध्यायः ॥

अथ छन्दश्चजनिरूपणं नाम सप्तदशोऽध्यायः ।

सुराणावर्गमिदं नमः व गग न गुह्यं ।

यथा प्रकृत्यन्तेऽन्यान् प्रादु र्भवा नर्गन्तः ॥ १ ॥

भगवन्मयाभ्यां जगत्तमं वनमतीतिः ।

श्रीवाच कथमिदं जगत्तमं भगवन्मयाभ्यां ॥ २ ॥

गोऽग्रवीनं सर्वगन्तानां चतुर्न कृत्स्नं गङ्गाः ।

न चाभिवाहिर्कर्मन्तस्त्वं दन्तोऽभिदन्ति नम् ॥ ३ ॥

स्मितं चोपमि गन्धस्य सम्पद् पद्मिनी न्वितम् ।

भद्रतो देवर्गस्य नयनो जगत्तमः ॥ ४ ॥

महामभारमणेरुमन्यं विपुकुम्भान्तरम् ।

दिव्यरूपमयं प्रादाद् ध्वजमिन्द्राय दूर्ध्वम् ॥ ५ ॥

वीर्यमवर्धनी चेष्टितं दर्शं विधीयते ।

कर्मणानेन निःशेषान् शक्रः शशूष नयेदिति ॥ ६ ॥

जयंती तमय क्षिप्रममृतमेनमा ध्वजम् ।

यन्त्रस्थितं स यनाजायमान्यदरीन् हरिः ॥ ७ ॥

आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवास्तथाभिर्ना ।

अलक्षकुस्तमालोचय मरुतश्च विभूषणैः ॥ ८ ॥

तेजो वीर्यं वपुश्चेष्टां बलमप्येष पश्यताम् ।

अहरच्छत्रुसैन्यानां तेजस्वी तरसा ध्वजः ॥ ९ ॥

तमभ्यर्च्य सुरार्थीशः शत्रून् बलवतोऽप्यसौ ।

विरात्रेणाजयद् युद्धे कुलिशेन बलाद् बली ॥ १० ॥

ततः प्रीतिस्तमृषेऽसौ वैष्णवे द्वादशे तिर्या ।

त्रैलोक्यराज्यं प्राप्याभ्यपिञ्चद् बलनिषूदनः ॥ ११ ॥

न सर्वलोकाभ्यर्च्य सर्वलोकाभिपूजितः ।

ध्वजमभ्यर्च्य तुष्टाव शक्यैर्वृत्रनिषूदनः ॥ १२ ॥

ननस्तमन्त्रिके वीक्ष्य ध्वजं श्रोत्राच्च वासवः ।
 इन्द्रध्वजोक्तया लोकाः करिष्यान्नि तत्तार्चनम् ॥ १३ ॥
 वीक्षयाणां निमित्तानि भूमिपालाश्च शास्त्रतः ।
 ततः प्रमृत्त्यर्त्ता लोके सर्वलक्षणममृतः ॥ १४ ॥
 वरप्रदानादिन्द्रस्य नृपः शक्रध्वजोऽर्चयेत् ॥
 दुर्गपायनं वक्तिशरणं वेदिकाः कृताः ॥ १५ ॥
 विविधाः स्थानिकापाका भक्षणानि यानि च ।
 पतान्पायनानां प्राक् स्फुरेद्वान्यानि प्रकल्परयेत् ॥ १६ ॥
 विभेजुं यदि वाञ्छास्ति दुर्धरां देविणां रणे ।
 तेजो पश्यं यशसाञ्जुं तद्वन्द्यं कारयेद् ध्वजम् ॥ १७ ॥
 सेनायां वा पुरे वापि मतिश्रान्त्य पुरन्दरम् ।
 रिजपार्थ मरीचार्तिरेभिवस्यमानाश्च ॥ १८ ॥
 पथा शक्रध्वजोऽयानविधानं तजनीध्वजः ।
 करिष्यान्नि तथा गम्यकृ कान्त्यर्थेन प्रतिपादयेत् ॥ १९ ॥
 वनादुपाहनं द्रव्यमथ प्राग्विधिना गुह्यैः ।
 पाषाण्यदिमिरभ्यस्ये गन्धर्वान्गन्धर्वहृत्तम् ॥ २० ॥
 द्विजान् गेहूय च गुह्यैः देवे गम्यस्वमार्गिनः ।
 पूर्वार्धमुत्तमार्धं वा मयनादवतारयेत् ॥ २१ ॥
 प्रागुदगं वा पुष्पपात्रं स्थरतिः चर्मचान्दर ।
 पात्रयेत् सर्वपन्थाणि ध्वजदूराणि निन्दितभिः ॥ २२ ॥
 भ्रातृ ह्यप्रियं वा हर्षैर्विन्दया पुनराह्वयिभिः ।
 माने वनान्मध्यमे मय्य चतुर्गन्धर्वपापनम् ॥ २३ ॥
 मूर्धनिशुक्तिगदाभातदगुत्तारं चरेचरे ।
 रिश्वरमोऽग्ने ॥ मूर्धनिशुक्तिं मूर्धनिशुक्तिं ॥ २४ ॥
 ध्वजदूराह्वयिभिः रिश्वरमोऽग्ने ॥ २५ ॥
 रिश्वरमोऽग्ने ॥ २६ ॥

ध्वजविस्तरवहलं साङ्घ्रिवाहल्यविस्तृतम् ।

भ्रमपीठं विधातव्यं सार्धायामं शुभावहम् ॥ २६ ॥

सम्मितो ध्वजकुप्येण वेधः स्याद् भ्रमपीठगः ।

कुप्यकोट्यधिकावृत्तावधौ कोटिद्वयायता ॥ २७ ॥

कार्यावद्धी भ्रमस्थूलौ भ्रमविस्तृतिविस्तृता ।

तद्युक्तिवेधे तावेत(विंद्दि)स्तृतेर्द्विगुणोच्छ्रिता ॥ २८ ॥

ध्वजायतिचतुर्भागात् पीठमत्र प्रकल्पयेत् ।

मल्लप्रतिष्ठितं मध्ये प्रान्तयोः स्तम्भधारितम् ॥ २९ ॥

तत्पीठस्तम्भनीयाभ्यां द्वाराभ्यामन्वितं दृढम् ।

याम्योत्तरप्रतिधोभं प्राङ्मुखं सुदृढार्गलम् ॥ ३० ॥

केतुव्यासार्धविस्तारं तदैर्घ्याष्टांशकोच्छ्रितम् ।

विस्तारसदृशायां मध्ये स्याद् बज्रिणो गृहम् ॥ ३१ ॥

मल्लश्च पीठिकाङ्घ्री च बाहू स्तम्भविनिर्गतौ ।

शक्रमाता कुमार्यश्च ध्वजविस्तृतिविस्तृताः ॥ ३२ ॥

निम्नभागाश्च सर्वेषां स्वविस्तृतिचतुर्गुणाः ।

कार्या वा पञ्चगुणिताः सप्त (कांवा) मूलदेश(कैतः) ॥ ३३ ॥

फन्यानामुदयः प्रोक्तो यः प(ष्टयो?)ष्टांशसिसंगुणः ।

इन्द्रमाता तु सर्वाभ्यः स्यात् तदष्टांशतोऽधिका ॥ ३४ ॥

वेधः स्वविस्तरः सप्तभागे स्यात् फन्यकोदयात् ।

निर्वेधश्चतुरश्रः स्याल्लकटस्य समाहितः ॥ ३५ ॥

निर्वेधावस्य चोर्ध्वाधः सप्तांशान्तरवर्तिनौ ।

कार्या मूर्चीव्यधावन्यौ मूर्चीमानप्रमाणतः ३६ ॥

फन्याव्यासत्रिभागेन मूर्ची विस्तारतो भवेत् ।

पादोनवहला चारुदारुजा दृढसंहिता ॥ ३७ ॥

कुमारीन्याससंपुक्ता द्विगुणा लकटायनिः ।

एतद्व्यासान्तरं शान्वा यन्त्रं संयोजयेत् सप्तः ॥ ३८ ॥

तयोरभस्तदर्धेन गृगाल्यौ मूचिविस्तृतौ ।
 क्षेत्रस्य लेखितं कार्यं सम्यन्धे मूचिकन्ययोः ॥ ३९ ॥
 साङ्घिकेतनमूलार्थं लकटे विस्तृतायती ।
 अक्षध्यां योजयेत् सम्यग् दृढं बाह्वक्षेत्रयोः ॥ ४० ॥
 पञ्चानामपि तुल्यैव कन्यानां स्यात् प्रकल्पना ।
 कृत्स्नानुपूर्व्या यन्त्राणि स्यापयेदखिलान्यपि ॥ ४१ ॥
 आश्विने मासि पक्षे च घवले प्रतिपत्तिथौ ।
 स्थिरोदयैर्ग्रहैः सौम्यैर्वाशिते स्वाष्ट्रभेजपिच ॥ ४२ ॥
 पौरजानपदैः सर्ववादिध्वनितेन च ।
 यन्त्राण्युत्तिष्ठ्य यष्टिं च कर्मस्थानान्नपेज्जलम् ॥ ४३ ॥
 चित्रप्रतिसराकीर्णां यष्टिं तत्राङ्गलेपिताम् ।
 चूर्णैः सर्वापधीभिश्च स्थपतिः स्नापयेत् स्वयम् ॥ ४४ ॥
 जलाशयात् समुत्तार्य नृणां कलकलस्वनैः ।
 माग्रां स्थापयेद् दारुहस्तिन्योः प्राक्समुन्नतम् ॥ ४५ ॥
 अहतेप्सितवासोभिराच्छाद्यार्च्य स्रगादिभिः ।
 विशिष्य च वलिं दिक्षु द्विजातीन् स्वास्ति वाचयेत् ॥ ४६ ॥
 त्रिसन्ध्यं पूजितां तत्र सर्वप्रकृतिमिस्ततः ।
 पञ्चाष्टं वासयेद् यष्टिं गुप्तां चापधरैर्नरैः ॥ ४७ ॥
 तस्मिन्नेवाहि यन्त्राणि सर्वाण्यपिच यष्टिवत् ।
 स्नातान्याच्छादितानीन्द्रस्थानदेशं प्रवेशयेत् ॥ ४८ ॥
 मूर्वितेज्य ध्वजस्थाने यष्टेरष्टांशदैर्ध्वतः ।
 तदर्धविस्तृते दिक्स्थे समे प्रागायते शुभे ॥ ४९ ॥
 विभक्तेऽत्र विभागानामेकाशीत्या ततः क्रमात् ।
 विन्यस्तास्त्रय सर्वासु देवतासु यथातथम् ॥ ५० ॥
 प्राचि मध्ये मय्यपदे तन्मध्यान्मरुतो दिशि ।
 महं निम्नप्रमाणेन पादकोणे निवेशयेत् ॥ ५१ ॥

न्यसेद् दृग्भ्यो तदो रीतिं मते न निनिवेशयेत् ॥ ५२ ॥

पीठिका निवेशे रज्जुद्वन्द्वे तद्वैययोगतः ।

साम्भिन्यौ रोदरेद् द्वाभौ दृग्भ्यस्तद्वयं भित्ते ॥ ५३ ॥

प्रतिधोभावेह औ औ दृग्भ्योऽन्यथाभितौ ।

बाधतः प्रान्तरद्वयोर्द्वयोर्निनिवेशयेत् ॥ ५४ ॥

प्राच्यां मल्लप्रतो ज्ञात्वा कुरुत्सोर्ध्वगतिं क्रमात् ।

योजयेद् भवनलोके चै भवनसादरभङ्गुरौ ॥ ५५ ॥

मल्लान् पार्थिवदिग्भावे दृष्टत्स्याभितौ पदम् ।

भद्रां निवेशयेज्जितमानसः कम्पात्तम् ॥ ५६ ॥

स्युः पर्जन्यान्तरिक्षदार्पस्मात्स्मिन् पदमाभिताः ।

क्रमाच्चन्दोपनन्दारुचस्यारुचरिजराभिताः ॥ ५७ ॥

विन्यस्तास्त्वथ सर्वोक्तु कुमारीषु दिभागर्जः ।

तयस्वयः मातृभोभा योज्या दास्याच बाधतः ॥ ५८ ॥

निधिपन्नरित्तं द्रव्यं धोवयेत् पददेवताः ।

मामोनि तत्तदार्त्तयां तद्द्रव्ये पूजो य तत्तताम् ॥ ५९ ॥

पीठीपृष्ठसमं कन्यापार्श्वपोरुभनोत्पि ।

कुर्यादनुसारद्वन्द्वं कीलकैर्वद्मपापसैः ॥ ६० ॥

संभित्यानुसारद्वन्द्वं पीठी पोषति सद्ब्रह्मात् ।

पथीयात् कीलकैर्माहर्षिपञ्चनिधमनाहने ॥ ६१ ॥

पञ्चरूपिणि निर्दृष्ट इति शास्त्रविधानतः ।

मोक्षपीत स्वस्थाने त्रिदशाधिपत्यम् ॥ ६२ ॥

ज्ञातव्यं विधिदद् वसन्तसमस्यापेक्षितव्यं च ।

धीमताः गुग्मभिः सुगुग्मभिः ॥ ६३ ॥

हीहिणादिमूहैर्न शिवु मेषैः यन्निगः ।

प्रवेष्टव्यमिमन्दानि कर्णोत्पत्तिवितु च ॥ ६४ ॥

१. 'द्वन्द्वं' 'व' 'यु' 'य' 'य' । २. 'व' 'य' 'य' 'य' 'य' । ३. 'व' 'य' 'य' 'य' 'य' ।

४. 'व' 'य' 'य' 'य' 'य' । ५. 'व' 'य' 'य' 'य' 'य' । ६. 'व' 'य' 'य' 'य' 'य' ।

७. 'व' 'य' 'य' 'य' 'य' ।

स्थपतिर्वा पुरोधा वा शुचिः स्नातः समाहितः ।
 गन्धमाल्यार्चितान् निष्ठांस्तर्पयेद् दक्षिणादिभिः ॥ ६५ ॥
 ततो मङ्गलशोपेण वादिश्रनिनन्देन च ।
 पुण्याहजयशब्देस्तमुत्क्षिपेयुः ममाहिताः ॥ ६६ ॥
 अलङ्कारभूतः पाराः प्रहृष्टमनसोऽग्निव्याः ।
 नीरुजो बलिनः शक्ताः मरुत्यभिमनाश्च ये ॥ ६७ ॥
 स्तुवीरन् पुण्यमनसः स्तुतिभिः मनपागवाः ।
 वन्देरन् वन्दिनर्धनं मेवेरन् गणिका अपि ॥ ६८ ॥
 प्रविशन्तं निजं स्थानपनुगच्छंस्मराधिपः ।
 गुराधिपं बल्यमात्यर्षाग्मानपटान्वितः ॥ ६९ ॥
 प्रोद्यत्कलकलारावमुस्वगाः पुरुषा यदि ।
 उत्क्षिपेयुः प्रहृष्टा वा वट्युरा गुराधिपम् ॥ ७० ॥
 तदा भवति भूषालो जयी नन्दन्ति च प्रजाः ।
 राधे मुखं पुरे हर्षो भवेद्यद्यन्ति चेतयः ॥ ७१ ॥
 सुधस्तुत्यापिनः कृत्वाद् यदि शय्यां मे गौरवान् ।
 तदा नृपतिरभ्येति महतीं विमनस्पताम् ॥ ७२ ॥
 स्वललो दुःखिता दीना निःशमनः पदे पदे ।
 वक्षिष्यमानो गच्छेत्पुद्गलानिस्तदा ध्रुवम् ॥ ७३ ॥
 भूमीं यदेकदेशेन जग्निः(?)पतति ध्वजः ।
 न गुभिर्धं न च क्षेमो न शत्रो विनयस्तदा ॥ ७४ ॥
 दीर्घे मोक्षाय पतिने कृन्त्ये चाग्निं नमूदने ।
 स्थान्प्रपत्तारनिष्ठादः गुणध्वंमोक्षवा मतिः ॥ ७५ ॥
 वरान्दहृतिमान्पानो हृणात् पतनादुत ।
 तारमदपरिधंसः पौगणो भवति ध्रुवम् ॥ ७६ ॥
 पुं भवति निःशब्दं निःशब्दं वा भवेज्जने ।
 मनुजेषु वा शत्रव्य मदा नमामदृष्टानि ॥ ७७ ॥

शक्रं स्वस्थानमानीतं शीघ्रं सुखमधिगतः ।
 प्राग्वत् प्रदक्षिणं न्यस्येत् प्रागग्रं शयने निजे ॥ ७८ ॥
 कुर्यात् तत्रैव नक्षत्रे शय्यास्थस्यामरेशितुः ।
 भ्रमे कुप्ये च संयोगं यथाभागविकल्पितम् ॥ ७९ ॥
 कुप्ये संयोज्यमानश्चेद् ध्वजो निपतति क्षितौ ।
 तदा नरपतेः स्थानभ्रंशो भवति निश्चितः ॥ ८० ॥
 कुप्ययोगे यदा शक्रो वामतः परिवर्तते ।
 तदा स्यात् स्थपतेर्मृत्युर्भवेद् भङ्गश्च दक्षिणे ॥ ८१ ॥
 स्ववेधं प्रतिपद्येत तदाष्टिर्यदि कृच्छृतः ।
 प्रमादिनस्तदा राज्ञो जायते व्यसनं महत् ॥ ८२ ॥
 निष्कुप्य योजितः शक्रध्वजो विघटते यदि ।
 विश्लिष्यति तदा सन्धिः सामन्तः सह भूपतेः ॥ ८३ ॥
 स्फुटेद् भज्येत वा कुप्ये योज्यमानोऽथ सर्वतः ।
 तदा भङ्गे नृपव्याधिः स्फुटनादङ्गनावधः ॥ ८४ ॥
 अविदीर्णमपर्यस्तमव्यङ्गमैविलम्बितम् ।
 यथावन्प्रासमायाति योगं चेद् वासवध्वजः ॥ ८५ ॥
 धनभृत्याङ्गनापत्यैः सामन्तैश्चान्वितोऽनुगैः ।
 निरातङ्गो घलाङ्गश्च वृद्धिमेति तदा नृपः ॥ ८६ ॥
 यत्नतो रक्ष्यमाणस्य शय्यास्थस्यैव वज्रिणः ।
 तस्याङ्गान्यखिलान्येव कुट्टन्यादीनि योजयेत् ॥ ८७ ॥
 ऐन्द्रं वलाङ्कं यक्षेशं सर्पमादं दिगाङ्गम् ।
 मयूरं चन्द्रशीर्षं च पिङ्गाष्टकमित्यदः ॥ ८८ ॥
 स्वप्रमाणेन कर्तव्यं स्पर्शरूपसमन्वितम् ।
 तदाख्याधान्तरप्रेषां सन्धयो वस्त्रनिर्मिताः ॥ ८९ ॥
 भूलादन्यप्रमायातः स्ववंशविद्वल्लङ्घनः ।
 गुणश्च वेष्टेद्वनं घनैरशिधिलैर्ध्वजम् ॥ ९० ॥

१. 'कूप्ये' ख. पाठः । २. 'कुप्यो' । ३. 'मयूर' क. पाठः । ४. 'कु' ख.

पाठः । ५. 'जा' । ६. 'स्वेष्ट' । ७. 'दाशाधा' क. पाठः । ८. 'क्षेत्रं च' ख. पाठः ।

गादग्निषा ध्वजनाहेन मध्यंशेनाथ विष्मृतिः ।
 विषेया शक्रपितृहृष्योन्मत्तयस्तु नदर्शनः ॥ ९१ ॥
 अस्मिन्नष्टौ दिग्गः कृत्वा नंदन्यवहिते नतः ।
 न्यम्येद दिग्गानांशुस्त्वम्योयसि यथादिनम् ॥ ९२ ॥
 पथमांगमने कृत्वाद् वाग्रजः पितृकं कृते ।
 शेषाण्यप्यष्टमांगानान्यस्मिन् न्यम्येद यथाक्रमम् ॥ ९३ ॥
 यथाकाशीनि विष्मृत्वा यग्गानानि पंचाक्षिणी ।
 स्वरणवन्ति कृत्वा नि यमर्णावकवन्ति च ॥ ९४ ॥
 भद्रपानविषया मोक्षेन मिट्टयः पितृसोऽप्याः ।
 यथादिनं न्यम्येदप्यष्टमांगमन्येदयसि यथादिनम् ॥ ९५ ॥
 शुद्धान्नामान्यविषयानां यत्नस्य यमसोऽपि च ।
 यममप्याथ धारसां च नृपते शपुःशेषाण्य च ॥ ९६ ॥
 केतुपदमागविष्मताग श्रुत्वांशौ मुरनिताः ।
 विषेयाः स्मृतेनापामात्रिगुणायनयो ह्यः ॥ ९७ ॥
 तादिने च विदिदि विः कुंरे इदनीमतिं शुभम् ।
 यमेनामपदिनमे विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ ९८ ॥
 अथेन्द्रप्रतापार्थं वेत्तुमुन्मत्तमन्येदयम् ।
 तादृशःशुभं कृत्वाप्राप्तोऽभितेन शुभम् ॥ ९९ ॥
 ममाप्यप्यप्यप्यात्तं शुभमप्यप्यप्यप्यम् ।
 श्रुत्वांशौ विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०० ॥
 अथेन्द्र विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०१ ॥
 विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०२ ॥
 अथेन्द्र विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०३ ॥
 विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०४ ॥
 अथेन्द्र विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०५ ॥
 विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०६ ॥
 अथेन्द्र विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०७ ॥
 विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०८ ॥
 अथेन्द्र विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ १०९ ॥
 विदुःवाक्यमप्यवनम् ॥ ११० ॥

प्रमोदगीतवादिननन्दनैरसंगुनः ।

तदग्रे जागरः कार्यः गमस्नामेव तां निग्राम् ॥ १०४ ॥

पुरोहितमननो भास्वगुदिते प्रयतेन्द्रियः ।

अग्रेः पश्चिदे कुर्यान्मृत्युं प्रागुदन्दिनि ॥ १०५ ॥

कृतोपलेपनं तरिपन्नुदेवाभ्युत्थर्णमनः ।

संस्कृत्यास्नीये दम्भांश्च ज्वालयेत् तत्र पावकम् ॥ १०६ ॥

तत्राज्यपात्राग्याज्यं च गन्धांश्च कृणुमानि च ।

द्रव्याणि वापनीयानि समिधश्च पलाशजाः ॥ १०७ ॥

गौवर्णां मृकृसुखाविन्द्रभक्तं च बल्योऽपि च ।

इत्येतत्सर्वमाहृत्य जुहुयात् पावकं ततः ॥ १०८ ॥

पुत्रदारपशुद्रव्यमन्ययुक्तस्य भूषणैः ।

विजयानामिजनकर्मन्त्रैः शान्तिविधायिभिः ॥ १०९ ॥

गुह्यतः गुमहारिभ्यः स्निग्धभेदोऽपि च स्वयम् ।

कान्तिमान् गुरभिर्जिघ्रन् होतारं शस्यतेऽनलः ॥ ११० ॥

तप्तकाञ्चनसच्छायो लाक्षाभः किंशुकच्छविः ।

प्रवालविद्रुमाशोकमुरगोपसमधुतिः ॥ १११ ॥

ध्वजादकुशलदृच्छत्रयूपप्राकारतोरणैः ।

सदृशार्चिः प्रशस्तोऽग्निर्पार्श्वपरपरस्तथा ॥ ११२ ॥

स्निग्धः प्रदक्षिणशिखो विधूमो विधुलोऽनलः ।

सुभिक्षधेमदः श्रोक्तो दीप्यमानधिरं तथा ॥ ११३ ॥

धूम्रो विवर्णः परुषः पीतो वा नीलकोऽथवा ।

विच्छिन्नो भैरवरवो वामावर्चशिखोऽल्पकः ॥ ११४ ॥

मन्दार्चिर्धुतिमुक्तोऽसृग्बसागन्धः स्फुलिहवान् ।

धूमावृतः सफेनश्च हुतशुग् न जयावहः ॥ ११५ ॥

दर्भाणां संस्तरं बद्धिर्होमाह्वान्यपराणि वा ।

हवमानो दहति चेद्दानिस्तदभिनिर्दिशेत् ॥ ११६ ॥

होमे वोत्सर्पयेत् पीठं दह्यमानो(?)यदाग्निना ।
 भूमेयकदेशनाशः स्याल्लोभः स्यादुपकर्षणान् ॥ ११७ ॥
 सर्वतो वाप्यगाधो यः स वर्धयति पार्थिवान् ।
 यां दिशं यान्ति च ज्वालास्तस्यां विजयमादिशेत् ॥ ११८ ॥
 दुर्वर्णाशुचि दुर्गन्धि मक्षिकासुविदम्बितम् ।
 आज्यं राज्यच्छिदे प्राहुर्हूयते यच्च भस्मनि ॥ ११९ ॥
 हीनाधिकप्रमाणाश्च विदीर्णा घृणभक्षिताः ।
 वातरुणद्रुमोत्थाश्च समिधोऽर्थक्षयावहाः ॥ १२० ॥
 सगर्भाश्च सपुष्पाश्च विच्छिन्नाग्रास्तृणान्विताः ।
 कुर्वन्त्युपद्रवं दर्भा दुष्पलूनाश्च ये तथा ॥ १२१ ॥
 दुष्टानि पांसुकीर्णानि कीटजर्जरितानि च ।
 बीजानि बीजनाशाय स्युरपुष्टानि यानि च ॥ १२२ ॥
 माल्यं विगन्धि प्रम्लानं न पीतं न सितं च यत् ।
 कीटैः खण्डितपीतं च न जयाय न वृद्धये ॥ १२३ ॥
 विस्रावीण्युद्धतान्युग्रखण्डितस्फुटितानि च ।
 दुर्भिक्षरोगकारीणि प्राहुः पात्राणि सर्पिषः ॥ १२४ ॥
 अशुचौ पतिते च स्यान्मक्षिकाकीटदूषिते ।
 बलौ च शक्रमक्ते च धुंन्मारः केशभाजि च ॥ १२५ ॥
 यथोदितान्यरूपाणि सर्पिरादीन्बलुक्रमात् ।
 भवन्ति राष्ट्रपुरयोर्मयाय निखिलान्यपि ॥ १२६ ॥
 वितीर्थं गन्धमाल्यादीन् देवताभ्यां यथादिशम् ।
 पुरोधाः स्थपतिर्वाथ ग्रीतचित्तः क्षिपेद् बलिम् ॥ १२७ ॥
 ध्वजनैर्ऋतदिग्भागे द्विजमुख्यालुपस्यितान् ।
 शीलवृत्तयुतान् भूरिगन्धमाल्यैः स्वलङ्कृतान् ॥ १२८ ॥
 वृद्धान् पट्कर्मनिरतान् सुहृदो वेदपारगान् ।
 मनःविषान् पूर्णगात्रान् समर्थान् सर्वतः शुचीन् ॥ १२९ ॥

शुक्लाम्बरान् दशनीयान् गौरप्रायान् बलान्वितान् ।
अमुण्डाजटिलोत्तरीवा(न?)दीक्षितान् व्याधिताकृशान् ॥ १३० ॥

यथेष्टं दक्षिणाभिस्तान् संयोज्याष्टशतेन वा ।
साक्षतः प्रीतमनसः कुमुभः स्वस्ति वाचयेत् ॥ १३१ ॥

शक्रं ते चाष्टभिः कुम्भः मुहूर्तवारिपूरितः ।
स्वर्चितैरभिपिञ्चेयुर्मूले चोक्तृष्टमण्डलः ॥ १३२ ॥

स्तुतैर्वैजयिर्कर्मन्त्रैः स्तुतिभिश्च द्विजोत्तमैः ।
राज्यमापोपयेदेतैरात्मना च महीपतिः ॥ १३३ ॥

कुर्वीत सर्ववन्धानां मोक्षं हिंसां समुत्सजेत् ।
दोषान् जनपदस्यापि दशाहं विपहेत वै ॥ १३४ ॥

सुवासो भूपितः स्नातः सदाचारप्रयत्नवान् ।
ध्वजोच्छ्रायं शुचिर्भूषः सबलः प्रतिपालयेत् ॥ १३५ ॥

सोपवासः शुचिः स्नातः प्रयतो विजितेन्द्रियः ।
कृताञ्जलिपुटश्रेमं मन्त्रं स्थपतिरुचरेत् ॥ १३६ ॥

ओं नमो भगवति वागुले सर्वविट्प्रमर्दनि स्वाहा ।
सुरासुराणां सङ्ग्रामे प्रवृत्ते त्वं यथोत्थितः ।

तथा नृपस्य देवेन्द्र ! जयायोत्तिष्ठ पूजितः ॥ १३७ ॥
स्तुत्येति स्थपतिस्तस्य कृत्वा चानुप्रदक्षिणम् ।

फारयन् देवराजस्य ध्वजदण्डसमुच्छ्रयम् ॥ १३८ ॥

स्वैलङ्कृतः सितस्वच्छमाल्याम्बरविलेपनैः ।
परिर्जानपदस्तद्वत् प्रयतः परिचारकैः ॥ १३९ ॥

सान्निह्यलङ्करीनङ्गनन्दिदिण्डिमगोमुरैः ।
हृष्टैरन्यथ वादित्रैर्वाद्यमानैर्महास्वनैः ॥ १४० ॥

गायद्भिश्च नटद्भिश्च गायनैर्नटनैर्वकैः ।
हृष्टैरन्यथोद्गतध्वानैर्गजस्यन्दनवाजिभिः ॥ १४१ ॥

मा=परिधुषणैर्षोः शब्दद्वयकल्पनैः ।

यान्ति सेतुस्युत्तरेण गजस्थानेष्वरं प्रथमम् ॥ १६८ ॥

श्रीयने अयपितरं वृष्टेः अदरेभ्य वा ।

एतयोः प्रत्ययि नवाहर्षाणि पूर्वे विरामिः ॥ १६० ॥

मङ्गे सुगार्त्तान्तरुशशागैश्यानामनुवमात् ।

पीडा मत्प्रापने चेद्वानृशनिधेष्टिगतिनाम् ॥ १७० ॥

भयं भयानकं दैत्यं मातृमातृमारुहिनः ।

राष्ट्रं हन्तुर्नरेन्द्रश्च त्रिधापातुमुत्तमान् प्रमान् ॥ १७१ ॥

निर्पाशोऽन्ननिष्कृता वा पत्रे यदि पशुं मदा ।

भनाष्टमं सातः वसन्त्यमयादिभू ॥ १७२ ॥

कुर्वन्नि मक्षिषाः नमः सपुण्यं गमुच्छिने ।

यस्मिंस्तत्र द्विदशोपं वज्रपाशादिभिरु पुं ॥ १७३ ॥

दीक्षया वा स्वगा वा वेद भ्रमेषुः पार्थिवो हरः ।

प्रदक्षिणा परिस्थानेमानायाद्गुह्यता मृनिम् ॥ १७४ ॥

पृथग्देनकशोनाभिर्हृत्पायने नमःपुनः ।

नदा कुन्ति दृष्टिप्रविशतिनिर्गमयान् ॥ १७५ ॥

एदि कर्ता निर्मायन्ते कृषांस्तु कृषायमाः ।

रायः यमान् नदा एन्पुमान्निपुयपुगायतः ॥ १७६ ॥

मयूरा पादः सः सः मयाश्रयात् पादवत् ।

समस्तलक्षणान्तरम्भद्रा स्थित्वृषः मुनः ॥ १७३ ॥
तर्हि तत्त्वज्ञानं तर्हि न तर्हि तेनैव सिद्धिमेव ।

महा नृपतिर्मायाप्रसादोऽपनिमज्जरीम ॥ १७

सर्वः सत्यमिदं सर्वं । सतिष्ठं सर्वं सत्यमिदं ।

विद्यादिमित्रं हर्मिषं भीतिः स्यात् पिशितादिमि

महि निपादयाम्यस्यः श्रमार्थं विमोक्षयाम् ।

विशिष्टाकृतिभिर्युक्ता वादनायप्रभर्षणः ॥

१. 'नमावमाहस्तदित्या वृ' (?) ल. पाठः । ३. 'सु' क

छन्नं धतुर्भिः पार्श्वर्यत् तद्यतुश्शालमुच्यते ।

त्रिमिस्त्रिशालं तत् प्राहुर्द्वाभ्यां तत् स्याद् दिशालकम् ॥ १८ ॥

एकशालकमकेनच्छन्नं गृहमुच्यते ।

गृहमेकं तु यच्छन्नं सर्वं शालेति सा स्मृता ॥ १९ ॥

शालानां यत् पुनर्मध्यं वापी पुष्करिणी च सा ।

संछन्ना (चा?सा)पि यस्य स्यात् तद् गर्भगृहमुच्यते ॥ २० ॥

गृहे महाजनस्थानं त्रिकुड्यं यत् प्रकल्पितम् ।

उपस्थानं तदद्वाहुः स्याद्योपस्थानकं लघु ॥ २१ ॥

प्रासादस्तु स एव स्यादल्पा प्रासादिका स्मृता ।

दीर्घप्रासादिका यासां बलमीत्यभिधीयते ॥ २२ ॥

शालाग्रे बलमी या स्यादलिन्देति वदन्ति ताम् ।

शालां विना तु बलमी बलमेति निगद्यते ॥ २३ ॥

अल्पाल्पास्तु चतुष्कुड्या ये तेऽपवरका मताः ।

गृहे चाभ्यन्तरस्थानं शुद्धान्त इति कीर्त्यते ॥ २४ ॥

प्रतोलीं तां विदुर्लोकः सुरङ्गामिव यां वसेत् ।

सा कसेत्पुदिता तज्जैर्षदवस्थान्तरं गृहे ॥ २५ ॥

यदुपस्थानकं नाम ये चापवरकास्तथा ।

ते कोष्ठका या तु कण्ठा कुड्यं भित्तिश्चयश्च सा ॥ २६ ॥

भेक्तशाला भवेद् या तु तन्महानसमुच्यते ।

यच्छन्नं द्वारदेशे तु तमाहुर्द्वारकोष्ठकम् ॥ २७ ॥

भवेशनमिति प्राहुर्द्वारनिर्गमनं तथा ।

जलनिर्गमनस्थानं विज्ञेयमुदकभ्रमः ॥ २८ ॥

भवनस्याङ्गणं यत् तदाहुर्मवनाजिरम् ।

वनाजिरं वनमही त्वाश्रमाजिरमाश्रमे ॥ २९ ॥

उत्तरोदुम्बरस्याधः श्लिष्टां मध्ये च कुण्डययोः ।

तज्ज्ञास्तां देहलीत्याहुः कपाटयमेव च ॥ ३० ॥

अष्टौ च ककुभो भूर्ताः प्रनृत्ताश्चाप्सरोगणाः ।

सग्रहास्तारका मेघाः स्फीता नद्यस्तथान्धयः ॥ १८१ ॥

धाप्यः पङ्केरुहच्छन्ना हंसवन्ति सरांसि च ।

फलपुष्पावतंसानि वनान्युपवनानि च ॥ १८२ ॥

देवतायतना(न्याय?न्यट्)गोपुराणि पुराणि च ।

भवनान्यतिशुभ्राणि शयनासनवन्ति च ॥ १८३ ॥

महृष्टाः पार्थिवा भृत्या बलबाहनशालिनः ।

पौरा जानपदा लोकाः क्रीडाभाजः कुमारकाः ॥ १८४ ॥

चत्वारो मुदिता वर्णा नटनर्तकशिल्पिनः ।

सगोम्रजलतागुल्मद्रुमौषधिभृतो नगाः ॥ १८५ ॥

मृगपक्षिगणाः शस्ता मङ्गलान्यखिलानि च ।

विचित्रापानवसुधाः फलभक्षाश्च पक्षिणः ॥ १८६ ॥

यथानिवेशं शोभन्ते तदा देशे पुरेऽपि च ।

क्षेमरोग्यसुभिक्षाणि जयं राज्ञश्च निर्दिशेत् ॥ १८७ ॥

एतेषां कुट्टने पाते छेदे नाशेऽथवा हृता ।

ध्रुपे वाप्यशुभं वाच्यं यथायोनि यथादिशम् । १८८ ॥

स्थिते वा पतिते वापि चित्रपट्टे भुवस्तले ।

उपप्लवो नरेन्द्रस्य भवेज्जनपदस्य च ॥ १८९ ॥

राजते यद्यलङ्कारः सकलो यावदुत्सवम् ।

अनस्तोऽविप्लुतश्चोर्वी तदा कुत्स्नां जयेन्मृत्युः ॥ १९० ॥

नटनर्तकसङ्घेषु प्रनृत्यन्तु पठन्तु च ।

शुभे शुभं समादेश्यमितरस्मिन्नशोभनम् ॥ १९१ ॥

ये वर्गाः सम्प्रहृष्यन्ति मङ्गल्या गजवाजिनः ।

सुवेपचेष्टालङ्काराः शुभं तेष्वदिशेद् ध्रुवम् ॥ १९२ ॥

अमङ्गलैः पिणो ये स्युर्विकृता दीनचेतसः ।

पुरुषा योपितो वापि निर्दिशेत् तेषु वैशसम् ॥ १९३ ॥

प्रभिन्नकरया नागा बृहन्तस्तोयदा इव ।
 अदीनाश्च स्वतन्त्राश्च नृपतेर्विजयावहाः ॥ १९४ ॥
 आलिखन्तः सूरैः क्षोणीं दक्षिणैर्हृष्टचेतसः ।
 हेममाणा हयाद्यापि शंसन्ति नृपतेर्जयम् ॥ १९५ ॥
 सतदिद्वर्जिताम्भोदा वृष्टिश्चेज्जायते तदा ।
 महीपतेर्जयं विद्यात् सुमिधं क्षेममेव च ॥ १९६ ॥
 अधार्धरात्रे सम्प्राप्ते रोहिण्यां दशमेऽहनि ।
 शक्रस्य पातमिच्छन्ति मुनयः प्रतिवत्सरम् ॥ १९७ ॥
 ततः समाजे निवृत्ते शक्रकेतौ प्रतिष्ठिते ।
 गन्धतोयैश्च पुष्पैश्च विदधीताम्बुसेवनम् ॥ १९८ ॥
 अमेध्यैर्वस्त्रखण्डैर्वा भस्मकेशास्थिकर्दमैः ।
 यदा क्रीडन्ति मनुजा दुर्मिधं जायते तदा ॥ १९९ ॥
 विमाः प्राँच्यां विल(म्पे)म्पे)युः पतन्तं वासवध्वजम् ।
 सुमिधं क्षेममारोग्यमन्यथा स्याद् विपर्ययः ॥ २०० ॥
 अष्टाहोक्तो ध्वजाग्रे यो विशेषः सोऽथ कथ्यते ।
 पुरे ब्रह्मपुरात् प्राच्यामिन्द्रस्थानं विधीयते ॥ २०१ ॥
 मात्राशयेन हस्तेन प्रमाणं तस्य कीर्तितम् ।
 चतुःषष्टिसमायामं चतुरर्धं समन्ततः ॥ २०२ ॥
 एकाशीतिपदेनैव भजेत् क्षेत्रं विभागतः ।
 क्षेत्रस्पर्धेन कुर्वीत ध्वजायामं प्रमाणतः ॥ २०३ ॥
 ततो वृद्धिर्विधातव्या हस्ते हस्तेऽङ्गुलं बुधैः ।
 अधोऽङ्गुलं वा वृद्धिः स्याद् ध्वजस्फेन्द्रस्य कुत्रचित् ॥ २०४ ॥
 तावद् वृद्धिर्विधातव्या यावत् क्षेत्रसमोऽङ्गुलैः ।
 ततः प्रमाणमाद्यं यत् तत् पुनर्विनिर्गोत्रयेत् ॥ २०५ ॥
 प्रमाणमङ्गुलैः केतोः स्याच्चत्वारिंशता मितम् ।
 तस्य संवत्सरे वृद्धिः कर्तव्या द्वयङ्गुलैर्बुधैः ॥ २०६ ॥

ग्रामस्थाने च कुर्वीत ग्रामान्तं विनश्रमः ।

ग्रामाणां जन्तारं ग्राम्या भवेद् दैवतपर्यया ॥ २०७ ॥

तत्र यन्त्रस्य पार्श्वे स्तः समुच्छ्रायेण गर्भे (पार्श्वे) ।

तस्यैव पश्चिमे भागे मिश्रो भवति देवता ॥ २०८ ॥

ततः प्रभृति यन्त्रस्य ++ वेधो नतो भवेत् ।

पूर्वापरं च निम्नं स्यादेव यन्त्रविधिः स्मृतः ॥ २०९ ॥

यन्त्रस्य पश्चिमे भागे वरुणा देवतं भवेत् ।

वरुणस्य पदान्ते च वंसस्थे द्वे कुमारिके ॥ २१० ॥

स्थानिले (?) चतुरो हस्तान् दशहस्तोच्छिन्ने च ते ।

रुद्रस्थाने च कर्तव्या कुमारी मुपतिष्ठिता ॥ २११ ॥

सोमयोगे चतुर्थी स्यादापभागे च पञ्चमी ।

षष्ठी च सवितुर्भागे यमभागे च सप्तमी ॥ २१२ ॥

इति महाराजाधिराजभीभोजदेवविरचिते समग्रजगन्मन्त्रधारणरत्नाभि वास्तुशास्त्रे

इन्द्रध्वजनिरूपणं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ नगरादिसंज्ञा नामाष्टादशोऽध्यायः ।

नगरं मन्दिरं दुर्गं पुष्करं साम्परायिकम् ।

निवासः सदनं सञ्च क्षयः क्षितिलयस्तथा ॥ १ ॥

यत्रास्ते नगरे राजा राजधानी तु तां विदुः ।

शाखानगरसंज्ञानि ततोऽन्यानि प्रवक्षते ॥ २ ॥

शाखानगरमेवाहुः कर्वटं नगरोपमम् ।

ऊनं कर्वटमेवेह गुणैर्निगम्य उच्यते ॥ ३ ॥

ग्रामः स्यान्निगमादूनो ग्रामकैल्यो गृहस्त्वसौ ।

गोकुलावासाभिच्छन्ति गोष्ठमल्पं तु गोष्ठकम् ॥ ४ ॥

१. 'न', २. 'नृसंयदायो', ३. 'कल्पय' ख, पाठः ।

उपस्थानं भवेद् राज्ञां यत्र तत् पत्तनं विदुः ।
 बहुस्त्रीतवणिग्मुक्तं तदुक्तं पुटभेदनम् ॥ ५ ॥
 विधाय कुटिका यत्र पत्रशाखातृणोपलैः ।
 पुलिन्दाः कुर्वते वासं पल्ली स्वल्पा तु पल्लिका ॥ ६ ॥
 नगरं वर्जयित्वान्यत् सर्वं जनपदः स्मृतः ।
 नगरेण समं कृत्स्नं राष्ट्रे देशोऽथ मण्डलम् ॥ ७ ॥
 आवासः सदनं सप्त निकेतो मन्दिरं मतम् ।
 संस्थानं निधनं धिष्ण्यं भवनं वसतिः क्षयः ॥ ८ ॥
 अगारं संश्रयो नीडं गेहं शरणपालयः ।
 निलयो लयनं वेश्म गृहमोकः प्रतिश्रयः ॥ ९ ॥
 गृहस्योपरिभूमिर्या हर्म्यं तत् परिकीर्तितम् ।
 तस्यारोहणमार्गो यः सोपानं तत् प्रचक्षते ॥ १० ॥
 फाण्डकैर्यत्र रचितं स्थूणयोरपिरोहणम् ।
 सा निःश्रेणिरिति प्रोक्ता सोपानैर्विपुलैः पदैः ॥ ११ ॥
 स्मृतः काष्ठविट्क्रोऽसौ यत् काष्ठैः संवृतं गृहम् ।
 सुधालिप्ततलं हर्म्यं सौधं स्यात् कुट्टिमं च तत् ॥ १२ ॥
 वर्षाभयेन या छान्ना तालशकदलादिभिः ।
 स्मृताभिगुप्तिरन्तस्था सर्वोपरि गृहस्य सा ॥ १३ ॥
 वातायनं तु भित्तीनामवलोकनमुच्यते ।
 लघुर्वातघ्नो यः स्पादवलोकनकं हि तत् ॥ १४ ॥
 हर्म्यस्य मध्ये यच्छिद्रं स जलोक इति स्मृतः ।
 हर्म्यमाकारकः स स्यात् कण्ठा हर्म्यतलस्य या ॥ १५ ॥
 वितर्दिकाष्टमाला स्यात् सर्वतश्छेदमूलगा ।
 तत्स्तम्भेषु मृगा ये तु ते स्फुरीहामृगा इति ॥ १६ ॥
 निर्गृहो हर्म्यदर्शाद् यः काष्ठानामुपनिर्गमः ।
 बलीकमिति विज्ञेयं काष्ठं छेदाद् विनिर्मितम् ॥ १७ ॥

छेदधनुर्भिः पार्श्वेभ्यः तद्युग्मालमुच्यते ।

त्रिभिस्त्रिगुणं तत् प्राहुर्द्वाभ्यां तत् स्याद् द्विगुणकम् ॥ १८ ॥

एकगुणकमेकेनच्छन्नं गृहमुच्यते ।

गृहमेकं तु यच्छन्नं सर्वं शालेति सा स्मृता ॥ १९ ॥

शालानां यत् पुनर्मध्यं वापी पुष्करिणी च सा ।

संछन्ना (चास्ता)पि यस्य स्यात् तद् गर्भगृहमुच्यते ॥ २० ॥

गृहे महाजनस्थानं त्रिकुण्डं यत् प्रकल्पितम् ।

उपस्थानं तद्वत्तद्गुः स्यादुपस्थानकं लघु ॥ २१ ॥

प्रासादस्तु स एव स्यादल्पा प्रासादिका स्मृता ।

दीर्घप्रासादिका यासां बलमीत्यभिधीयते ॥ २२ ॥

शालाग्रे बलमी या स्यादलिन्देति वदन्ति ताम् ।

शालां विना तु बलमी बलमेति निगद्यते ॥ २३ ॥

अल्पालपास्तु चतुष्कुड्या ये तेऽपवरका मताः ।

गृहे चाभ्यन्तरस्थानं शुद्धान्त इति कीर्त्यते ॥ २४ ॥

प्रतोलीं तां विदुर्लोकः सुरङ्गामिव यां वसेत् ।

सा कक्षेत्पुदिता तज्ज्ञैर्यदवस्थान्तरं गृहे ॥ २५ ॥

यदुपस्थानकं नाम ये चापवरकास्तथा ।

ते कोष्ठका या तु कण्ठा कुण्डं मित्तिश्च यथा सा ॥ २६ ॥

भैक्तशाला भवेद् या तु तन्महानसमुच्यते ।

यच्छन्नं द्वारदेशे तु तमाहुर्द्वारकोष्ठकम् ॥ २७ ॥

प्रवेशनमिति प्राहुर्द्वारनिर्गमनं तथा ।

जलनिर्गमनस्थानं विज्ञेयमुदकभ्रमः ॥ २८ ॥

भवनस्याङ्गणं यत् तदाहुर्मवनजिरम् ।

वनजिरं वनमही त्वाथ्रमाजिरमाथमे ॥ २९ ॥

उत्तरोदुम्बरस्याधः श्लिष्टां मध्ये च कुण्डयोः ।

तज्ज्ञास्तां देहलीत्याहुः कपाटाश्रयमेव च ॥ ३० ॥

१. 'छि', २. 'सर्वशा' क. पाठः । ३. 'भ्येति विधीयते' ख. पाठः । ४. '२',

५. 'शुक्तिशा' क. पाठः । ६. 'य उद', ७. 'शिष्टयोः' ख. पाठः ।

कपाटं द्वारपक्षः स्यात् कपाटपुटमेव च ।

पक्षः पिधानो वरणो द्वारसंवरणं तथा ॥ ३१ ॥

कपाटं संपुटस्ते द्वे (!) कपाटयुगलं च तत् ।

कलिका द्वारवन्धार्या या स्यात् तामर्गलां विदुः ॥ ३२ ॥

सा स्यादर्गलमूनीति यदि दीर्घा प्रमाणतः ।

पुराणां सा तु परिधः कलिहो गजवारणम् ॥ ३३ ॥

छिद्रैर्गवाधप्रतिमैश्छिद्रितं सर्वतस्तु यत् ।

फलकं तद् गवाधः स्याज्जालमित्यपि कथ्यते ॥ ३४ ॥

हर्म्यद्वारे गृहद्वारे तथा हर्म्यावलोकने ।

प्राकारान्तरपृष्ठे तु या च प्रासादिका भवेत् ॥ ३५ ॥

पार्श्वयोरुभयोरेषां फलकद्वयमुच्छिद्रतम् ।

उपर्युपरि संश्लिप्तमर्धचन्द्रद्वयाकृति ॥ ३६ ॥

आनने द्वे यया चास्मिन् शिष्टैरर्धमहाधरैः ।

तयोरुपरि सन्ध्यां च तारकाकृति षण्डलम् ॥ ३७ ॥

तत् तोरणमिति प्रोक्तं यच्च तेन परिष्कृतम् ।

सुवर्णतोरणं च स्यान्मणितोरणमेव च ॥ ३८ ॥

पुष्पतोरणमप्येतन् क्रियते पुष्पकादिभिः ।

तोरणान्ने ठकारो यः सिंहकर्णः स उच्यते ॥ ३९ ॥

नाम्ना संयमनानीति गृहसञ्चरभूमयः ।

गृहस्य पार्श्वे यद्यस्मिन्तत् तत्संयमनं विदुः ॥ ४० ॥

मित्तेर्यद्वाथ दारुणां तरङ्गाग्रवद्भानतम् ।

मरालपार्ली सा हर्म्या(न्) मणाली निर्गमोऽम्भसः ॥ ४१ ॥

स च प्राकार इत्युक्तः कण्ठः स्पाद्गणस्थ यः ।

द्वारस्ये तु समीपं यत् प्रद्वारं तदिहोच्यते ॥ ४२ ॥

१. 'नगरादिसंज्ञा' क. पाठः । २. 'कपाटं', ३. 'द्वार' ख. पाठः । ४. 'वावन',
५. 'वावन' क. पाठः । ६. 'मित्तिलामान्यं वाथ यमिनो मयः । निर्गमोऽम्भसः
मयी' (१) ख. पाठः । ७. 'स च समीपे यत्' क. पाठः ।

छेदभर्तुभिः पार्श्वर्यत् तद्यतुःशान्
 त्रिमिस्त्रिशालं तत् प्राहुर्द्वाभ्यां
 एकशालकयेकेनच्छन्नेन गृहमुख्यं
 गृहमेकं तु यच्छन्नं सर्वं शालेति
 शालानां यत् पुनर्मध्यं वापी पु
 सेछन्ना (चास्ता)पि यस्य स्यात्
 गृहे महाजनस्थानं त्रिकुड्यं यत्
 उपस्थानं तदताहुः स्याथोपस्था
 मासादस्तु स एव स्यादल्पा प्रा
 दीर्घप्रासादिका यास्तौ बलमीत्य
 शालाग्रे बलमी या स्यादलिन्दं
 शालां विना तु बलमी बलमेति
 अल्पाल्पास्तु चतुष्कुड्या ये ते
 गृहे बाभ्यन्तरस्थानं शुद्धान्त इ
 प्रतोलीं तां विदुर्लोकः सुरङ्गाणि
 सा कक्षेत्पुदिता तज्जैर्धवस्थानं
 यदुपस्थानकं नाम ये चापवरकः
 ते कोष्ठका या तु कण्ठा कुड्यं ति
 भेक्तशाला भवेद् या तु तन्महान्
 यच्छन्नं द्वारदेशे तु तमाहुर्द्वारको
 मवेशनमिति प्राहुर्द्वारनिर्गमनं तथा
 जलनिर्गमनस्थानं विज्ञैर्यमुदकभ्रम
 भवनस्याद्वयणं यत् तदाहुर्मवनार्
 वनाजिरं वनमही त्वाभ्रमाजिरमाश्च
 उत्तरोदः

क्रीडागृहं यदत्रोक्तं क्रीडागारं तदुच्यते ।

विहारभूमिराक्रीडभूमिरित्यभिधीयते ॥ ५६ ॥

देवधिष्ण्यं सुरस्थानं चैत्यमर्चागृहं च तत् ।

देवतायतनं ग्राहुर्विबुधागारमित्यपि ॥ ५७ ॥

छन्नं भवेद् यत्तु महाजनस्य स्थानं समा सा कथिता च शाला ।

गवां पुनर्मन्दिरमत्र गोष्ठमाचक्षते वास्तुनिवेशविज्ञाः ॥ ५८ ॥

इति महाप्रजापिराजप्रीभोजदेवविरचिते समस्तब्रह्मण्डव्याख्यानपरम्पराणि वास्तुशाले

नगरकर्तृद्वारायगृहायतनसंज्ञा नामाष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ चतुःशालविधानं नामैकोनविंशोऽध्यायः ।

द्रुमो नृपचमूनाथवर्णिनां भवनान्यथ ।

मशस्तान्यप्रशस्तानि कृत्स्नान्यपि यथाक्रमम् ॥ १ ॥

वेश्मनामेकशालानां शतमष्टाधिकं स्मृतम् ।

द्वापञ्चाशद् द्विशालानां त्रिशालानां द्विसप्ततिः ॥ २ ॥

चतुःशालानि वैश्वानि यानि तेषां शतद्वयम् ।

पञ्चाशचाधिका पद्मिर्विज्ञातव्या मनीषिभिः ॥ ३ ॥

सहस्रं पञ्चशालानां स्थात् तथा पञ्चविंशतिः ।

पद्मशालानां पणवतिः स्थात् सहस्रचतुष्टयम् ॥ ४ ॥

अष्टाङ्गे त्वेकशालस्य भेदाः पञ्चाशदीरिताः ।

द्विशालानां तु सर्वेषां प्रभेदाः शतपञ्चकम् ॥ ५ ॥

शतं शतं च प्रत्येकं त्रिशालानामुदाहृतम् ।

द्विचत्वारिंशदधिकं चतुःशालैश्चताष्टकम् ॥ ६ ॥

दिनवत्युत्तराण्येवं शतानि दश सप्त च ।

षोडशैव सहस्राणि षोडशानां चतुःशती ॥ ७ ॥

यदिष्टकचितं मूले द्वारस्य भवति स्थलम् ।

दीर्घं वा ह्रस्वमथवा तदास्थलकमिष्यते ॥ ४३ ॥

मैत्रभूमिरमेध्येति वर्चस्कोऽन्वस्करस्तथा ।

यदाद्य भित्तिसामान्यं यायं पगिरसो मतः ॥ ४४ ॥

निस्तीर्णमुच्छ्रितं यन् स्याद् वेद्यं सोऽष्ट उदाहृतः ।

संक्षिप्तमेतदेवोक्तं तज्ज्ञेयद्वालकाव्यया ॥ ४५ ॥

तदेवात्यन्तसंक्षिप्तमद्वालीति निगद्यते ।

अद्वाली या तु नात्युचा तामत्राद्वालिकां विदुः ॥ ४६ ॥

एकनाडीगतच्छिद्रं काष्ठनालं परिश्रितम् ।

यत्र काष्ठप्रणालीति^१ छदपृष्ठेऽभ्यु धावति ॥ ४७ ॥

स्तम्भशीर्षकरूपाणि काष्ठमूलाश्रितानि च ।

मुपिराणि प्रयत्नेन काष्ठनाडीमुखान्तरं(?) ॥ ४८ ॥

रूपाणामथ तेषां तु स्तननासामुखाक्षिभिः ।

नानास्थानस्थितानां च वृषवानरदंष्ट्रिणाम् ॥ ४९ ॥

कृतमूक्षमान्तरच्छिद्रं प्रवर्पति समन्ततः ।

तद् धारागृहमित्युक्तं धारागारादिनामभृत् ॥ ५० ॥

कांस्यैर्लोहैस्तथा पट्टैर्निर्मृष्टादर्शनिर्मलः ।

निचिता यस्य भित्तिः स्वात् तद् दर्पणगृहं विदुः ॥ ५१ ॥

पक्षद्वारं तदत्रादुर्यन्महाद्वारतोऽपरम् ।

यत् प्राकाराश्रितं द्वारं पुरे तद् गोपुरं विदुः ॥ ५२ ॥

निर्गताश्चोच्छ्रिताश्चैव प्राकारस्यान्तरान्तरा ।

उपका(ल्याऱ्या) इति प्रोक्ताः क्षौमाद्याद्वालका मताः ॥ ५३ ॥

चयप्राकारशालाः स्युः पुरीसंवरणाभिधाः ।

प्राकारादनुपालास्तु प्राकार उपनिष्कलाः(?) ॥ ५४ ॥

क्रीडागृहं यदारामे तदुद्यानं प्रचक्षते ।

तीरेऽम्भसो जलोद्यानं जलवेद्याम्बुमध्यगम् ॥ ५५ ॥

१. 'मैत्रभूमिरमेध्येति भान्तो व', २. 'कृतम्' ल. पाठः । ३. 'भिः' क. पाठः ।
४. 'प्राकार', ५. 'स्युः' ल. पाठः ।

कर्णमूत्राद् बहिः स्तम्भान् न्यसेन् सर्वान् प्रयत्नतः ।
धात्रां षोडशहस्तानां पञ्चानां चतुरुत्तरा ॥ २१ ॥

वृद्धिः शालास्तु तेषां स्पृशतुरंगेन विस्तृताः ।
शालाव्यामार्धनोऽलिन्दः सर्वेषामपि वेष्टनाम् ॥ २२ ॥

तस्याः षोडशहस्तं स्यात् पञ्चमात्रद्वयेन वा ।
ममषांशद्वयेन स्याद् द्वयोरपरवेष्टनतः ॥ २३ ॥

अन्त्ययोर्हस्तयोः स स्याद्यनुमिनेवषांशकः ।
पञ्चभिः षट्भिरेभिश्च सार्धं सौहृदिनगः कर्तुः ॥ २४ ॥

दृष्ट्यं स्याद् दशभिः सार्धं शालायाः षोडशादिषु ।
निवेदशदणमोशो यः स युतः सप्तभिः कर्तुः ॥ २५ ॥

शालाया विस्तृतः प्रोक्तः श्रेष्ठानामिह वेष्टनाम् ।
अलिन्दमार्गं प्रागेव मोक्तं निग्निलवेष्टनाम् ॥ २६ ॥

षष्ठालालिन्दयोः श्रेष्ठं मवेद् गर्भगुहं हि तन् ।
मृषावेन्निष्ठमिच्छन्ति शालादृष्ट्यं विपश्चिनः ॥ २७ ॥

शालाव्यामप्रमाणा स्यान् सर्वेषामवकोमिता ।
दिनायु भवने शाला विदिशार्कगतामयः (१) ॥ २८ ॥

कर्णशाला नैतु या प्रोक्ता सा च शेषारकोमिता ।
अलिन्दशालयोर्मध्ये या स्यान्मृषेति सा स्मृता ॥ २९ ॥

• पूर्वद्वारं नियम्यादावादिमृषा नदुनग ।

मृषा भद्रा इति प्राहृन्मर्मण्यमवधारयेत् ॥ ३० ॥

शालन्मृषं भवेद् वेष्ट्य तावद् भद्रं नदुनयेत् ।

भद्रामेष्टं शुकटिस्थे मर्मस्थामेष्टे यमाश्रिते ॥ ३१ ॥

शालाशाले मनीषीण्ये मर्मस्थामेष्टे निराश्रिते ।

अलिन्दा इति केऽप्याहृमृषा इत्यरेव विदुः ॥ ३२ ॥

१. 'हस्त' क. पठ्यते । २. 'शाला' म. पठ्यते । ३. 'विदिश' । ४. 'मर्म' ।
५. 'मर्म' । ६. 'मर्म' क. पठ्यते । ७. 'मर्म' म. पठ्यते ।

पेश्मानि ममशालानि भवन्ति परिमहचया ।
 पञ्चपट्टिमहस्याणि तथा पञ्चशतानि च ॥ ८ ॥
 गृहाणामष्टशालानां पद्मविग्रहपरा भवेत् ।
 लक्षद्वयं सहस्राणि द्विपट्टिः शतमेव च ॥ ९ ॥
 गृहाणां नवशालानां चत्वारिंशत्तुर्गुणा ।
 दशलक्षसहस्राणि चत्वारिंशत् तथाष्ट च ॥ १० ॥
 शतानि दशशालानां पञ्च पद्मसप्ततिस्तथा ।
 गृहद्वितययोगेन संयुक्ताख्यानि विंशतिः ॥ ११ ॥
 गृहद्वितययोगेन द्वात्रिंशदिह वेष्मनाम् ।
 दशपञ्च तथान्यानि भवन्ति हलकान्यपि ॥ १२ ॥
 गृहमालाय सहस्रो गृहनाभिर्गृहाङ्गणम् ।
 उद्भिन्नं भिन्नकक्षं च निलीनं प्रतिपादितम् ॥ १३ ॥
 अन्धानि चाष्टभेदानि भवन्त्युत्तमवर्णिनाम् ।
 लक्षणां नाम संस्थानं चैतेषां प्रतिपाद्यते ॥ १४ ॥
 वर्णिनां स्याच्चतुःशालं मितं द्वात्रिंशता करैः ।
 सेनापतेश्चतुःपट्टिस्तद्वदेव पुरोधसः ॥ १५ ॥
 श्रेष्ठमष्टशतं राज्ञामेतानि तु यथाक्रमम् ।
 चतुःपट्टिहान्या स्युः पञ्चमं च पृथक् पृथक् ॥ १६ ॥
 विशोधयेत् कनीयोभिर्मध्यमानि यथाक्रमम् ।
 नरेन्द्रपुरुषाणां स्युर्वेष्मान्येतानि वृद्धये ॥ १७ ॥
 गृहाणि शोधयेत् प्राग्बज्ज्यायांस्यापि च मध्यमैः ।
 भवन्त्येतानि भूपानां रतिकोशप्रतिश्रयाः ॥ १८ ॥
 दशांशयुक्तो विस्तारादायामो विप्रवेश्यनाम् ।
 अष्टपदचतुरंशाढ्यः क्षत्रादिव्रयवेष्मनाम् ॥ १९ ॥
 यो विस्तारः स एव स्यादायामोऽस्मिन् यथाक्रमम् ।
 विदग्धयोः स्यादाधिक्यं मध्ये ज्येष्ठे च सप्तनि ॥ २० ॥

भद्रा इति जगुः केचिदन्ये परिसरा इति ।

एकद्वित्रिचतुःपञ्चषड्महा(ष्टा?ष्ट)क्रमेण याः ॥ ३३ ॥

मूपास्नामां प्रवक्ष्यामिहाः स्युर्व्यमनामिह ।

तासामाद्याः प्रवक्ष्यामिः स्युःप्रवक्ष्यामिः पराः ॥ ३४ ॥

नामतो गुणतश्च शुभाशुभकठोदयोत् ।

अष्टावादां गुरुन् न्यस्येत् ततश्चाद्यगुरोरधः ॥ ३५ ॥

लघुं न्यस्येत् ततः शेषान् विदधीत यथोपरि ।

गुरुभिः पूरयेदादिं यावत् स्युर्लघ्वनोऽखिद्याः ॥ ३६ ॥

§ आद्यपङ्क्तौ गुरुश्चैको लघुश्चैको यथाक्रमम् ।

अतः परं तु द्विगुणाः प्रतिपङ्क्तिं भवन्त्यमी ॥ ३७ ॥

मूपाभेदाधतुःश्ले पदपञ्चाशच्छतद्वयम् ।

अलिन्दवीथीमग्रीवनिर्गुहकगवाक्षकः ॥ ३८ ॥

तमस्तुभद्रविन्यासरचनाभिरनेकधा ।

अपरस्परसंवाधात् संवर्तन्निवर्तन्तरपि ॥ ३९ ॥

गृहमेदाः प्रमूयन्ते येषां संख्या न विद्यते ।

यत्सर्वद्वचतुश्चाष्टममूपाब्धिन्दकं हि तत् ॥ ४० ॥

एकभद्रादिगेहानां श्रूयो नामान्यतः परम् ।

यान्येकलघुलक्षणाणि प्रस्तारे तानि तद्विदः ॥ ४१ ॥

कथयन्त्येकभद्राणि क्रमसंख्याविभागतः ।

प्रागाप्यतं प्राग्विलग्नं जयं संयमनप्रियम् ॥ ४२ ॥

प्रतीच्यं प्रासविन्यासं सुभद्रं कलहोत्तरम् ।

अष्टौ तान्येकभद्राणि द्विभद्राण्यभिध्महे ॥ ४३ ॥

१. 'णाः सं', २. 'यः' क. पाठः । ३. 'अष्टवादा' ख. पाठः ।

५. 'यदं च' क. पाठः ।

§ 'आद्यपङ्क्तिं प्रथमायामावन्त्ये एको गुरुः, तस्याधस्तादपरो लघुः कर्तव्यः । एवं यथाक्रमं प्रस्तारस्तत्क्रमाक्रमित्वाल्लिखेत् । तच्च—चतुर्गुरुप्रस्तारे षोडश गुरुलघवः । ततस्तदमरो द्वौ गुरुः द्वौ लघुः इति एवैकस्याधो न्यसेत् । तदग्रतोऽपि चत्वारो गुरुवन्त्यपरो षडः । ततोऽपि अष्टौ गुरुवः अष्टौ लघवः । एवं प्रतिपङ्क्तिं द्विगुणान् गुरुलघून् न्य-
अयमपरः प्रस्तारः ।' इति द्विगुणमन्त्रि ।

पूर्वोत्तरोत्तरं पूर्वाद् भद्रादिह विधानतः ।
 स्यातां प्राग्मेलकाद्यद् पूर्व्या दक्षिणा परे(?) ॥ ४४ ॥
 ईरं सुनीर्थमाग्रेयं द्वीपमाप्यं सुसंयमम् ।
 अर्धचर्ममं व्याकोशं नैर्ऋतं वृषमं विनम् ॥ ४५ ॥
 फौव्यं विपासमानीरं कान्तं सौमं विपथिमम् ।
 गवयं श्रीचहं श्लिष्टं गणं भीममयोगमम् ॥ ४६ ॥
 षट् चले श्वटे क्रान्तमित्यष्टाविंशको गणः ।
 द्विभद्राणां समारुयातस्त्रिभद्राणामतः परम् ॥ ४७ ॥
 ऐन्द्रं विलोममायामं वधमेकाक्षर्मन्तिकम् ।
 मकाशं पैत्रमायस्तं भद्रं भान्तं प्रसाधकम् ॥ ४८ ॥
 क्षेमं विघातमायार्तं कान्तं चित्रं द्विमन्दिरम् ।
 सुदक्षिणं भयं श्लिष्टं प्रमोदं व्यायतं वियत् ॥ ४९ ॥
 भाप्यं सुनार्गं नागेन्द्रमीरितं शोभनं यनम् ।
 श्वस्तोत्तरं कर्कं कर्णं कुष्टं कान्तं क्रमागतम् ॥ ५० ॥
 द्विदशस्तं द्विभयं प्रोक्तं चक्रं मलवमायतम् ।
 वनं भारं सुगाराख्यमागारं वीरमेव च ॥ ५१ ॥
 व्यायाममायुतं तद्वद् व्याहृतं च ततः परम् ।
 दुर्गमं क्षोभंसंज्ञं च कृत्रिमं शोभणं तथा ॥ ५२ ॥
 चारुस्वयाभिधानं च ध्रुवं कथमिति क्रमात् ।
 पद्मञ्चाञ्चत् त्रिभद्राणि चतुर्भद्राण्यतः परम् ॥ ५३ ॥
 कृतमर्चायनं पौष्णमुद्रतं मिश्रमुत्सुकम् ।
 विघ्नं विपक्षमाहृतं रुचकं वर्षनं पृथुं ॥ ५४ ॥
 * कलहं छेदमायास्यं त्रिनाभं स्वस्तिकं स्थिरम् ॥ ५५ ॥

१. 'प्राधोदिका' ख. पाठः । २. 'तमा' क. पाठः । ३. 'दीप्य बाप्यमु',
 ४. 'फौव्यं विकाराभा', ५. 'तम्', ६. 'मान्तिरुम्' ख. पाठः । ७. 'क्षेमं',
 ८. 'भयं', ९. 'मत्तं', १०. 'ध्रु' क. पाठः । ११. 'चल' ख. पाठः ।

[illegible]

वाजि नेत्रं भ्रमं घोषं सप्तभद्राण्यतः परम् ।
भाण्डीरं * वैसेहं प्रस्थं प्रतानं वासुलं कटम् ॥ ६८ ॥
लक्ष्मीवासं सुगन्धान्तमष्टधैतानि नामतः ।
अन्यच्च सर्वतोभद्रमेकं भद्राभिरष्टभिः ॥ ६९ ॥
संप्रकल्प्यं चतुःशालं भूम्यर्धपां शुभाशुभम् ।
प्रदक्षिणा शुभा मूपा विपरीता विपर्यये ॥ ७० ॥
समवाये यथा भूयो जानीयात् साध्वसाधु च ।
तथाष्टात्रैकभद्राणि सप्तभद्राणि च क्रमात् ॥ ७१ ॥
द्विभद्राण्यष्टभिर्भुक्ता षड्भद्राणि च विंशतिः ।
षड्पञ्चाशत् त्रिभद्राणि पञ्चभद्राणि चोच्येत् ॥ ७२ ॥
सप्ततिश्च चतुर्भद्राण्येकं भद्राभिरष्टभिः ।
एवं शतद्वयं पिण्डः षड्पञ्चाशच्च वेश्मनाम् ॥ ७३ ॥
भद्रैः पूर्वविधानेन चतुःशालाक्रियादिषु ।
मूपा स्यात् कुड्यजैस्तेषु चतुःशालेषु वेश्मसु ॥ ७४ ॥
अनुवङ्गाश्रिते भूमे स्वस्तिके तत्पराङ्मुखे ।
मुखायते च पुरतो द्वे स्यातामवकोसिमे ॥ ७५ ॥
नोदङ्मुखः स कर्तव्यः कार्यः प्राग्जीवसंयुतः (?) ।
वर्धमाने तथा का(र्यै?)यो यथा प्राग्जीवसंयुतः ॥ ७६ ॥
वर्धमाने तथा कार्ये द्वारभूमे मुखायते ।
मूपाया दक्षिणे स्यातां दीर्घवामेऽवकोसिमे ॥ ७७ ॥
नन्धावर्तगृहे सर्वा नन्धावर्ता भवन्ति ताः ।
द्वे(स्तरु?)पे रुचके स्यातामायते त्ववकोसिमे ॥ ७८ ॥
सर्वद्वारवहा मूपाः सर्वतोभद्रवेश्मानि ।
आदिमूपा भवेदेका गृहे प्रागायतं हि तत् ॥ ७९ ॥
द्वितीयया प्राग्विलग्रमेकया तदनन्तरम् ।
प्रदक्षिणेन वेश्मानि जयादीन्येकयैकया ॥ ८० ॥

मृषया मृषुः क्रमादेवं कथ्यन्ते तत्कल्याण्यम् ।

धनमर्थविनाशश्च नपर्थनाशुभं सदा ॥ ८१ ॥

प्रीतिरुद्देगकल्याणकलहाश्रप्यनुक्रमात् ।

यत्र पूर्वं उभे मृषे तर्हीरं परिकीर्तितम् ॥ ८२ ॥

यत्र पूर्वा तृतीया च तत् ; सुनीतं गृहं विदुः ।

आग्नेये द्वितृतीये स्तो द्वीपे चाद्यचतुर्थके ॥ ८३ ॥

द्विचतुर्थ्यां तथाचाप्ये विचतुर्थ्यां सुसंयमे ।

अर्धेर्चं त्वाद्यपञ्चम्यां द्वितीयमे सपञ्चमी ॥ ८४ ॥

व्याकोशे च विपञ्चम्यां नैर्ऋते द्विद्वारामिधे ।

वृषमे प्रथमापष्ठ्यां द्विपष्ठ्यां च तथा विने ॥ ८५ ॥

क्राव्ये तृतीया पष्ठी च विपासेऽग्निरसाभिधे ।

आनीरे पञ्चमीपष्ठ्यां साद्या कान्ते च सप्तमी ॥ ८६ ॥

सौमे द्वितीयासप्तम्यां त्रिसप्तम्यां विपथिमे ।

गवये सप्तमीतुर्ये श्रीवहे पञ्चसप्तमी ॥ ८७ ॥

सपष्ठी सप्तमी श्रिष्टे गणे पूर्वाष्टमी तथा ।

भीमेऽष्टमी द्वितीया च अपष्ट्यां चाप्ययोगमे ॥ ८८ ॥

वर्ते चतुर्थी पष्ठी च पञ्चमी चाष्टमी चले ।

पष्ठपष्टम्यां शठे क्रान्ते सप्तमी चाष्टमीति च ॥ ८९ ॥

इत्यष्टाविंशतिः प्रोक्ता द्विभद्राणामिहोक्तसाम् ।

अथ भूमस्त्रिभद्राणि तर्गन्त्रं पुष्टिवर्धनम् ॥ ९० ॥

स्याद् याम्यपश्चिमद्वारमाद्यमृषात्रयान्वितम् ।

आद्या द्वितीया तुर्या च यस्य द्वारं विपथियम् ॥ ९१ ॥

विलोमं नाम तद् वेङ्गं शूद्राणां पुष्टिवर्धनम् ।

आद्या तृतीया तुर्या स्यादायामे सर्वतोमुखे ॥ ९२ ॥

वधे द्वित्रिचतुर्थ्यः स्युर्द्वारं च स्यादुदग्दिशि ।

यत्र साद्ये द्विपञ्चम्यावेकाधं तदुदाहृतम् ॥ ९३ ॥

१. 'सौमे' क. पाठः । २. 'ते' ख. पाठः ।

३. स्यादुदाहृतं तु सुनीतमिति पाठम् ।

ऋधे यत्र द्विपञ्चम्यौ तत् प्रोक्तं गृहमन्तिकम् ।
 त्र स्युर्द्वित्रिपञ्चम्यः प्रकाशं सर्वदृढिकृत् ॥ ९४ ॥
 र्वा चतुर्थीपञ्चम्यौ यत्र तत् पत्रमुच्यते ।
 ऋमी द्विचतुर्थ्यां च मन्त्रापस्तं तदीरितम् ॥ ९५ ॥
 चतुःपञ्चमीयुक्तं भद्रमाहुर्मनीषिणः ।
 ऋया द्वितीया पष्ठी च यत्र तत् प्रान्तशब्दितम् ॥ ९६ ॥
 ऋया तृतीया पष्ठी च स्यात् प्रसाधकवेष्मनि ।
 १ भवेत् सर्वतोद्धारं तथा सर्वार्थसाधकम् ॥ ९७ ॥
 ऋया च तृतीया च पष्ठी च धेमनापनि ।
 प मत्पन्दिशि द्वारं शूद्रवर्गस्य चेष्टदम् ॥ ९८ ॥
 १ चतुर्थी चाद्या च स्युर्विधाताख्यवेष्मनि ।
 १ द्विदुयं यस्मिस्तदायातं दक्षिणामुखम् ॥ ९९ ॥
 ऋत्विष्युतं कान्तं तत् स्यात् सर्वार्थसाधकम् ।
 ऋधौनिर्वृतं चित्तं तद्य स्याद् याम्यदिहमुखम् ॥ १०० ॥
 ऋपञ्चमीपष्ठयो यस्मिन् स्युस्तद् द्विमन्दिरम् ।
 त्रिपञ्चमीपष्ठ्यस्तद् वदन्ति मुदक्षिणम् ॥ १०१ ॥
 ऋपञ्चमीपष्ठ्यौ भये स्युस्तद्य दृढिकृत् ।
 द्वितीयासप्तम्यो यत्र तच्छिष्टसंज्ञितम् ॥ १०२ ॥
 तस्यमिदमिच्छन्ति शुभं सर्वार्थदं नृणाम् ।
 तृतीयासप्तम्यौ भ्रमादेः परिकीर्तिते ॥ १०३ ॥
 युर्द्वित्रिसप्तम्यस्तद् वेद्य व्यायनं स्मृतम् ।
 १ च चतुर्थी च सप्तम्यपि च तद् वियत् ॥ १०४ ॥
 ऋसप्तमीमूपमाप्यं स्याद् दक्षिणामुखम् ।
 त्सप्तमीभिस्तु गुनागं वेद्य कीर्त्यते ॥ १०५ ॥
 ऋपापरमुखं पनशान्यमुखप्रदम् ।
 पञ्चमी पूर्वा मृषां नागन्द्रगमिने ॥ १०६ ॥

मृगा द्विषक्षगममृगो गार्ग्यं च मृगपीडिते ।

त्रिषक्षगमपीमृगाशोभितं शोभने भवेत् ॥ १०७ ॥

चतुर्थी पञ्चमी यत्र गममृगि च तद् वनम् ।

पूर्वा षष्ठी गमपी च स्मृता शम्भोशं गृहे ॥ १०८ ॥

द्वितीयागमपीषष्ठ्यो यस्मिन् तद् कर्मश्रितम् ।

द्वारं वाक्पमेनस्य द्वितं च स्याद् द्वित्यन्याम् ॥ १०९ ॥

कर्णं स्यान् पश्चिमद्वारं त्रिषष्टीगमपीयुतम् ।

चतुर्थीगमपीषष्ठ्यो मृगाः स्युः कृष्टमंश्रिते ॥ ११० ॥

गमपीपञ्चमीषष्ठ्युक्तं कान्तं यत्र स्यात् ॥

आद्याष्टमी द्वितीया च मृगा शोक्ता कपागते ॥ १११ ॥

आद्याष्टमी तृतीया च द्विषस्ते भवने स्मृताः ।

यत्राष्टमी त्रिद्वितीये द्विषयं तद् ददातम् ॥ ११२ ॥

आद्याष्टमी चतुर्थी च यत्र तत्र श्रमश्रितम् ।

तुर्थाष्टमी द्वितीया च यत्र तन्मन्यं विदुः ॥ ११३ ॥

तुर्थाष्टमी तृतीया च यत्र तद् श्रोक्तमायतम् ।

आद्याष्टमी पञ्चमी च स्याद् यस्मिन् तद् वनं स्मृतम् ॥ ११४ ॥

द्वितीया पञ्चमी मृगा यत्र स्यादष्टमी तथा ।

तद् भाराख्यमुदम्बकं शुभं विघ्नकृदन्यथा ॥ ११५ ॥

त्रिषक्षम्यष्टमीभिस्तु मुगारं परिकीर्तितम् ।

यत्राष्टमी तदागारं चतुर्थी पञ्चमी तथा ॥ ११६ ॥

यस्मिन्नाद्याष्टमीषष्ठ्यो वीरं तदिह कीर्तितम् ।

पष्ठ्यष्टमी द्वितीया च गृहे व्यायामनामनि ॥ ११७ ॥

पष्ठ्यष्टमीतृतीयाभिर्मृगाभिः श्रोक्तमायुतम् ।

पष्ठ्यष्टमीचतुर्थ्यः स्युर्यत्र तद् व्याहृतं विदुः ॥ ११८ ॥

पष्ठ्यष्टमीपञ्चमीभिर्दुर्गमं व्याधिकृन्तम् ।

आद्याष्टमीसप्तमीभिः संयुक्तं शोभमुच्यते ॥ ११९ ॥

द्विसप्तम्यष्टमीयुक्तं गृहं कृत्रिमसंज्ञितम् ।

त्रिसप्तम्यष्टमीभिस्तु मृगाभिः शोभणं भवेत् ॥ १२० ॥

चारुरुच्यं चतुःसप्तम्यष्टमीभिः समन्वितम् ।
 सप्तपञ्चम्यष्टमीभिर्युक्तं ध्रुवमिति स्मृतम् ॥ १२१ ॥
 षट्सप्तम्यष्टमीयुक्तं कथं सर्वार्थसिद्धिदम् ।
 इत्युक्तानि त्रिभद्राणि शस्तान्येतेषु यानि च ॥ १२२ ॥
 तानि नित्यं प्रयोज्यानि वर्णानां च मनीषिभिः ।
 आद्याश्चतस्रो मृषाः स्युर्यत्र तत् कृतसंज्ञितम् ॥ १२३ ॥
 सर्वद्विगुणकृत् पूर्वप्रत्यग्द्वारं नचान्यथा ।
 आद्यास्तिस्रः पञ्चमी च यस्मिन्नर्चायनं हि तत् ॥ १२४ ॥
 तद् भवेत् पश्चिमद्वारं गृहं सर्वगुणान्वितम् ।
 यस्मिन्नाद्या द्वितीया च चतुर्थी पञ्चमी तथा ॥ १२५ ॥
 तत् पौष्णं दक्षिणद्वारं सर्ववृद्धिकरं नृणाम् ।
 (आद्या)द्यास्तिस्रस्तथाद्या च यस्मिस्तद् गृहमुद्रतम् ॥ १२६ ॥
 द्वारेण पश्चिमेनैतच्छस्यते दक्षिणेन वा ।
 द्याद्याश्चतस्रो यत्र स्युस्तन्मिथं प्रीतिवर्धनम् ॥ १२७ ॥
 प्रशस्तं क्षत्रियादीनां तस्य द्वाः प्राच्यपाचि वा ।
 आद्यास्तिस्रस्तथा षष्ठी यस्मिन् मृषास्तदुत्सुकम् ॥ १२८ ॥
 तच्छस्तं पश्चिमद्वारं विषादीनां जयावहम् ।
 आद्या द्वितीया तुर्या च मृषा षष्ठी च यत्न तत् ॥ १२९ ॥
 याम्योपत्यद्मुखं शस्तं विघ्नं नाम कुलदिकृत् ।
 आद्या तृतीया तुर्या च यस्मिन् षष्ठी च तच्छुभम् ॥ १३० ॥
 विपक्षं नाम धाम स्याद् द्वारमस्य च पश्चिमम् ।
 द्याद्यास्तिस्रो गृहे यस्मिन् मृषा षष्ठी च तच्छुभम् ॥ १३१ ॥
 स्याद् याम्यपश्चिमद्वारम्भाहतं नाम तद् गृहम् ।
 आद्याद्वितीयापञ्चम्यो यत्र षष्ठी च तद् भवेत् ॥ १३२ ॥
 रुचकं नाम याम्यप्राग्द्वारं सकलकामदम् ।
 एकत्रिपञ्चपष्ठथः स्युर्यत्र तदर्धमानकम् ॥ १३३ ॥

प्राक्पश्चिमोत्तरद्वारं चातुर्वर्ण्यस्य वृद्धिदम् ।

यत्र स्युर्द्वित्रिपञ्चम्यो मूषाः पष्ठी च तद् गृहम् ॥ १३४ ॥

स्यात् पूर्वदक्षिणद्वारं प्रथितं पृथुसंज्ञया ।

यस्मिन्नाद्याचतुःपञ्चपष्ठ्यस्तत् कलभं विदुः ॥ १३५ ॥

गुणैरुपेतं सकलैरुदग्द्वारं निकेतनम् ।

द्विचतुःपञ्चमीपष्ठ्यो यस्मिन्स्तच्छैलमुच्यते ॥ १३६ ॥

दक्षिणं मुखमेतस्य पश्चिमं वा प्रशस्यते ।

चतस्रस्यादयो यस्मिन्नाद्यास्यं तदुदीरितम् ॥ १३७ ॥

अप्रशस्तं वदन्त्येतत् तद्विदो भवनाथमम् ।

आद्यास्तिस्रः सप्तमी च मूषाः स्युर्यत्र तद् गृहम् ॥ १३८ ॥

त्रिनाभमुत्तरद्वारं शस्तं सर्वगुणान्वितम् ।

आद्याद्वितुर्यासप्तम्यो यत्र तत् स्वस्तिकं स्मृतम् ॥ १३९ ॥

प्राक्पश्चिमोत्तरद्वारं चातुर्वर्ण्येऽपि शस्यते ।

आद्याचतुर्थीसप्तम्यो मूषाः स्युर्यत्र वेष्मनि ॥ १४० ॥

तदिह स्थिरमित्युक्तं द्वारं चैतस्य दक्षिणम् ।

आद्यास्तिस्रः सप्तमी च यत्र तत् सरळं विदुः ॥ १४१ ॥

तद् भवेत् पश्चिमद्वारं सर्वदोषोज्झितं गृहम् ।

यत्राद्या च द्वितीया च पञ्चमी सप्तमी तथा ॥ १४२ ॥

द्विगुणं नाम तद् वेष्टम् द्वारं चास्य यथेप्सितम् ।

आद्यातृतीयापञ्चम्यः सप्तम्यपि च यत्र तत् ॥ १४३ ॥

नाथं नामातिशीलाथं(?)प्रशस्तं सर्वदेहिनाम् ।

द्वितीया च तृतीया च पञ्चमी सप्तमी गृहे ॥ १४४ ॥

यत्र तद्यित्रनामेष्टद्वारं चित्रगुणैर्हतम् ।

आद्याचतुर्थीपञ्चम्यो यत्र स्युः सप्तमी तथा ॥ १४५ ॥

तद् भ्रान्तं नाम पूर्वदिग्द्वारं भवनमुद्धिक्त् ।

यत्र द्वितीया तुर्या च स्यान् पष्ठी सप्तमी तथा ॥ १४६ ॥

विधारणं गृहं तन् स्यात् सर्वकामविवर्धनम् ।

तृतीया यत्र तुर्या च पञ्चमी सप्तमी तथा ॥ १४७ ॥

तन् साधारणमित्याहुः सर्वद्वारं सुखावहम् ।

आद्या द्वितीया षष्ठी च सप्तमी यत्र तत्रतम् ॥ १४८ ॥

आद्या द्वितीया षष्ठी च श्र्यंशे स्यात् सप्तमी तथा ।

द्वितीया च तृतीया च ऋषे षष्ठी च सप्तमी ॥ १४९ ॥

आद्या तुर्या च षष्ठी च रोगं स्यात् सप्तमी तथा ।

यत्र द्वितीया तुर्या च स्यात् षष्ठी सप्तमी च तत् ॥ १५० ॥

विशोपणं नाम गृहं दक्षिणांशरदिद्मुत्तम् ।

तृतीया यत्र तुर्या च स्यात् षष्ठी सप्तमी गृहे ॥ १५१ ॥

प्रतीक्ष्यमीप्सितद्वारं तद् गृहं सर्वकामदम् ।

यत्राद्यापञ्चमीषष्ठीसप्तम्यग्निसमं हि तत् ॥ १५२ ॥

प्रभूतवृद्धिदं वेद्यं समस्तरन्विनं गुणः ।

द्वितीयापञ्चमीषष्ठीसप्तम्यो यत्र वेद्यमग्नि ॥ १५३ ॥

तदिह स्वरमित्याहुर्धनधान्यसुखावहम् ।

तृतीयापञ्चमीषष्ठीसप्तम्यो द्वारमुत्तरम् ॥ १५४ ॥

पथिमं वा भवेद् यत्र सुमतीर्कं च वृद्धिदम् ।

तुर्यागामिधनमृभिर्नलमुत्तरदिद्मुत्तम् ॥ १५५ ॥

आद्याद्विष्यष्टमीभिः स्यात् सर्वकामानिहृत् क्षयम् + ।

स्यामे पूर्वा द्वितीया च स्याद्यतुर्या तथाष्टमी ॥ १५६ ॥

आद्यातृतीयातुर्याः स्युरासीदं तद्वदष्टमी ।

ग्रायास्तिष्ठः कमाद् व्यर्थं मृषाः स्यादष्टमी तथा ॥ १५७ ॥

ईशानाग्नये स्युरायाद्विष्यष्टम्योऽष्टमी तथा ।

पूर्वाष्टमीविष्यष्टम्यो यस्मिस्तत् सुममोदितम् ॥ १५८ ॥

तन् पूर्वोददनुगं वृद्धं जायते दानयेऽन्यथा ।

यत्र स्युराष्टमीद्विष्यष्टम्यग्निराग्नयम् ॥ १५९ ॥

द्वारं यथेष्टमेतस्य नाम्पुरिषाविदो जगुः ।
 यस्मिन् पूर्वाष्टमीतुर्थापञ्चम्यो मगर्ह हि तन् ॥ १६० ॥
 प्रागुद्वयधिमद्वारमिदं शंसन्ति गुरुयः ।
 यत्र द्वितुर्थापञ्चम्यो मृषाः स्युस्तद्वदष्टमी ॥ १६१ ॥
 तन् धिर्म नाय गुरुकृद् यथेष्टं द्वागमिष्यते ।
 विपञ्चम्यष्टमीतुर्था आगस्त्ये पथिमामुने ॥ १६२ ॥
 द्वितीयाद्याष्टमीपष्ठयो यत्रकोनं तदुच्यते ।
 तृतीयाद्याष्टमीपष्ठयो यत्र तद् द्विगेनं गृहम् ॥ १६३ ॥
 द्वित्रिपष्ठयोऽष्टमी चापि यस्मिन्स्त्रिद्विमुच्यते ।
 आद्यातुर्थाष्टमीपष्ठयो यत्र तद् पक्षमुच्यते ॥ १६४ ॥
 पष्ठपष्ठमीद्वितुर्थाभिः(?) स्याद् विन्योमाभिर्धं गृहम् ।
 पञ्चाष्टमीद्वितुर्थाभिरुद्विष्टमिति कीर्तितम् ॥ १६५ ॥
 यस्मिन्नाद्याष्टमीपष्ठोपञ्चम्यो मुष्टमेव तन् ।
 द्विपञ्चम्यष्टमीपष्ठयो मृषा मातङ्गसंज्ञिते ॥ १६६ ॥
 त्रिपञ्चम्यष्टमीपष्ठयो भवन्त्यस्वलनामनि § ।
 तत् सर्वनाम तुर्थाद्यास्तिस्रो यस्मिन्स्थाष्टमी ॥ १६७ ॥
 आद्याद्वितीयासप्तम्यः पिनाके स्युस्तथाष्टमी ।
 त्रिसप्तम्यष्टमीपूर्वा यत्रोद्यन्तं तदुच्यते ॥ १६८ ॥
 अष्टमीद्वित्रिपञ्चम्यो यस्मिन्स्तद् विशिखं गृहम् ।
 आद्याचतुर्थीसप्तम्यः प्रसमे स्युस्तथाष्टमी ॥ १६९ ॥
 रजे द्वितुर्थासप्तम्यो मृषाः स्युस्तद्वदष्टमी ।
 त्रिसप्तम्यष्टमीतुर्था यत्र तद् रुचकं विदुः ॥ १७० ॥
 प्राक्प्रत्यग्द्वारमेतस्य शृङ्गाणामतिवृद्धिदम् ।
 सप्तम्याद्याष्टमी मृषा पञ्चम्यपि च सैफले ॥ १७१ ॥
 यत्तु यामे द्विपञ्चसप्तम्यो मृषा ज्ञेयास्तथाष्टमी ।
 त्रिपञ्चसप्तम्यष्टम्यो यस्मिन्स्तद् वर्धमानकम् ॥ १७२ ॥
 त्रिपञ्चसप्तम्यष्टम्यो यस्मिन्स्तद् वर्धमानकम् ॥ १७२ ॥

त
 यत्तु
 § २०० क,
 त्रिपञ्चसप्तम्यष्टम्यो यस्मिन्स्तद् वर्धमानकम् ॥ १७२ ॥
 त्रिपञ्चसप्तम्यष्टम्यो यस्मिन्स्तद् वर्धमानकम् ॥ १७२ ॥

त्रिपञ्चसप्तम्यष्टम्यो यस्मिन्स्तद् वर्धमानकम् ॥ १७२ ॥
 त्रिपञ्चसप्तम्यष्टम्यो यस्मिन्स्तद् वर्धमानकम् ॥ १७२ ॥

विशेषतो दृष्टिकरं वैश्यानामिति तद्विदः ।

चतुःपञ्चाष्टसप्तम्यो यस्मिंस्तद् धावनं भवेत् ॥ १७३ ॥

सप्तम्याद्याष्टमीपञ्च्यो यत्र तत् सहस्रमुच्यते ।

द्विसप्तपञ्चाष्टमीभिर्मृषाभिश्चयनं भवेत् ॥ १७४ ॥

पञ्चाष्टमीद्विसप्तम्यो (?) यस्मिंस्तत् सेव्यमीरितम् ।

यत्र तुर्याष्टमी पष्टी सप्तमी चेति तत् कल्म ॥ १७५ ॥

तीर्णे पष्टपष्टमीपञ्चसप्तम्यः सर्वकामदे ।

यत्राद्याः पञ्च तत् मोक्तं कानलं सर्वकामदम् ॥ १७६ ॥

एकद्वित्रिचतुःपष्टयो यत्र तल्लोलुपं स्मृतम् ।

आद्यास्तिस्रः पञ्चपष्टयो यस्मिंस्तज्जिह्वमुच्यते ॥ १७७ ॥

प्रगाले पञ्चमीपष्टीतुर्यापूर्वाद्वितीयकाः ।

त्रितुर्यापञ्चमीपष्टयः साद्याः स्युः सालिनाभिधे ॥ १७८ ॥

यत्र द्वित्रिचतुःपञ्चपष्टयस्तज्जिनमुच्यते ।

एकद्वित्रिचतुर्ध्वः स्युः सुजये सप्तमीयुताः ॥ १७९ ॥

पञ्चमीसप्तमीद्वित्रिपूर्वाः स्युर्विजयाभिधे ।

पञ्चैकद्विचतुःपञ्चसप्तम्यो यामनाम तत् ॥ १८० ॥

पञ्चैकत्रिचतुःपञ्चसप्तम्यस्तज्जयं विदुः ।

रूपा द्वित्रिचतुःपञ्चसप्तम्यो (जाड्या)नसंज्ञिते ॥ १८१ ॥

प्राद्यास्तिस्रस्तथा पष्टीसप्तम्यो यत्र तज्जपम् ।

प्राद्याद्वितुर्यापष्टाभिः सप्तम्या च तपं विदुः ॥ १८२ ॥

ष्टीत्रितुर्यासप्तम्यो ज(यैमि)पूर्वान्विता यनाः ।

द्वित्रितुर्यास्तथा पष्टीसप्तम्यो वैरसंज्ञिते ॥ १८३ ॥

रं तद् यत्र पूर्वं द्वे पञ्चपदसप्तमीयुते ।

वैत्ये स्यान् सप्तमी पष्टी पञ्चम्याद्या तृतीयका ॥ १८४ ॥

रोपे द्वित्रिपञ्चम्यः स्यान् पष्टी सप्तमी तथा ।

तुर्या पञ्चमी पष्टी सप्तम्याद्या च सुयमे ॥ १८५ ॥

‘तुभ’, २. ‘य’ सं. पाठः ।

१. दुष्पदसप्तमीयुते च ‘वैरे’ इति पाठश्च ।

दुःस्थितं यत्र पञ्चाद्या चतुर्थी सप्तमी तथा ।
 स्थितेऽष्टमीद्विसप्तम्यस्त्रिपञ्चावपि च स्मृते ॥ २०० ॥
 चक्रे षष्ठ्यष्टमीतुर्यासप्तम्याद्याः प्रकीर्तिताः ।
 वैक्रे द्वितीयासप्तम्या षष्ठ्यष्टम्या चतुर्थिका ॥ २०१ ॥
 लघेऽष्टमीत्रिसप्तम्यस्तुर्याषष्ठ्या च कीर्तिते ।
 पञ्चमीसप्तमीषष्ठ्यो लामे पूर्वाष्टमी तथा ॥ २०२ ॥
 द्विपञ्चसप्तम्यष्टम्यः षष्ठी संपर्कसंज्ञिते ।
 त्रिपञ्चषष्ठीसप्तम्यो मूलनाम्नि तथाष्टमी ॥ २०३ ॥
 स्युरष्टसप्तपदपञ्चचतुर्थ्यस्त्वप्ययाभिधे ।
 पूर्वाद्या यत्र षण्मृषाः किञ्चरं नाम तद् गृहम् ॥ २०४ ॥
 यत्राद्याः मञ्च सप्तम्या सह तत् फास्तुमं विदुः ।
 पूर्वाद्वित्रिचतुःषष्ठीसप्तम्यो हर्म्यसंज्ञिते ॥ २०५ ॥
 सप्तमी पञ्चमी षष्ठी द्वित्रिपूर्वाद्य धार्मिके ।
 निषधे द्विचतुःपञ्चषष्ठ्याद्याः सप्तमी तथा ॥ २०६ ॥
 त्रिचतुःपञ्चषष्ठसप्तम्याद्याः स्युर्यत्र तद् वसु ।
 साटीके त्रिचतुःपञ्चद्विषष्ठ्यः स्युस्तथाष्टमी ॥ २०७ ॥
 यत्राद्यापञ्चसप्तम्यो वामने नाम तद् विदुः ।
 आद्याद्वित्रिचतुःषष्ठ्यः साष्टम्यो गौरनामनि ॥ २०८ ॥
 आद्याद्विष्यष्टमीषष्ठ्यः पञ्चमी चास्थिराभिधे ।
 क्रमिगे त्रिचतुःपञ्चपूर्वाः षष्ठ्यष्टमी तथा ॥ २०९ ॥
 खले पूर्वाष्टमीषष्ठीत्रितुर्याः पञ्चमीयुनाः ।
 विचरे त्रिचतुःपञ्चद्विषष्ठ्यः स्युस्तथाष्टमी ॥ २१० ॥
 आद्याद्वित्रिचतुःसप्तम्यष्टम्यो वान्तिनाभिधे ।
 पूर्वाष्टमीद्वित्रिमज्जपञ्चम्यो घौमनामनि ॥ २११ ॥
 त्रिषुष्टे द्विचतुःपञ्चसप्तम्याद्यास्तथाष्टमी ।
 मन्दिरे त्रिचतुःपञ्चसप्तम्याद्यास्तथाष्टमी ॥ २१२ ॥

प्रभाख्ये द्विचतुःपञ्चपञ्च्यः स्युः सप्तमी तथा ।

त्रिचतुःपञ्चसप्तम्यः षष्ठी च स्यात् प्रतीक्षकं ॥ १८६ ॥

आद्याश्चतस्रो यत्र स्युः साष्टम्यः धमिणं हि तत् ।

स(स?)पूर्वा द्वित्रिपञ्चम्यो युक्तनान्नि तथाष्टमी ॥ १८७ ॥

शान्ते द्वितुर्यापञ्चम्यः पूर्वा स्यादष्टमी तथा ।

पूर्वात्रितुर्यापञ्चम्यः साष्टम्यस्त्वतसंज्ञिते ॥ १८८ ॥

विनोदे द्वित्रिपञ्चम्यश्चतुर्थी चाष्टमी तथा ।

सन्दोहे त्वष्टमीषष्ठ्या तिस्रः पूर्वादिकास्तथा ॥ १८९ ॥

आद्याद्वितुर्याषष्ठीभिरष्टम्या विप्रदोदकम् ।

षष्ठ्यष्टमीत्रितुर्याद्या यस्मिस्तद् विदुतं विदुः ॥ १९० ॥

द्वित्रितुर्याष्टमीषष्ठ्यो यत्र तद् सततं मतम् ।

आद्याद्विपञ्चमीषष्ठ्यस्ततनान्नि तथाष्टमी ॥ १९१ ॥

आद्यात्रिपञ्चमीषष्ठ्यो व्याकुले स्युस्तथाष्टमी ।

द्वित्रिपञ्चचतुष्पष्ठ्यो विज्ञेया लीनसंज्ञके ॥ १९२ ॥

तुर्याद्यापञ्चमीषष्ठ्य आलीने स्युस्तथाष्टमी ।

द्वितुर्यापञ्चमीषष्ठ्यो विचित्रे तद्वदष्टमी ॥ १९३ ॥

आद्याश्चतस्रो मूपाः स्युः साष्टम्यो लम्बनादये ।

आद्यास्त्रिस्रोऽष्टमी तद्वत् सप्तम्यपि भवेत् खरे ॥ १९४ ॥

नेखरे सप्तमीतुर्याद्वितीयाद्यास्तथाष्टमी ।

विबुधे त्वष्टमी तुर्या तृतीयाद्याथ सप्तमी ॥ १९५ ॥

चैत्राख्ये ऋष्टमीतुर्यासप्तम्यः सतृतीयकाः ।

आद्याद्विपञ्चसप्तम्यो व्यासक्तारूपे तथाष्टमी ॥ १९६ ॥

आद्यात्रिपञ्चसप्तम्यः साष्टम्यः सम्पदाभिधे ।

यत्र द्विपञ्चम्यष्टमीषष्ठ्यसप्तम्यस्तत् पदं विदुः ॥ १९७ ॥

तुर्याद्यापञ्चमी(षष्ठी)सप्तम्यभिधिरपि तथा ।

द्विपञ्चम्यष्टमीतुर्यासप्तम्यश्चतुराभिधे ॥ १९८ ॥

त्रिसप्तम्यष्टमीतुर्यापञ्चम्यः शान्तनामानि ।

आद्याद्वितीयासप्तम्यः षष्ठ्याष्टम्या च गुण्येन ॥ १९९ ॥

दुःस्थितं यत्र पञ्चाद्या चतुर्थी सप्तमी तथा ।
 स्थितेऽष्टमीद्विसप्तम्यस्त्रिपञ्चादपि च स्मृते ॥ २०० ॥
 चक्रे षष्ठ्यष्टमीतुर्यासप्तम्याद्याः प्रकीर्तिताः ।
 वैक्रे द्वितीयासप्तम्या षष्ठ्यष्टम्या चतुर्थिका ॥ २०१ ॥
 लघेऽष्टमीत्रिसप्तम्यस्तुर्याषष्ठ्या च कीर्तिता ।
 पञ्चमीसप्तमीषष्ठ्यो लघे पूर्वाष्टमी तथा ॥ २०२ ॥
 द्विपञ्चमसप्तम्यष्टम्यः षष्ठी संपर्कसंज्ञिते ।
 त्रिपञ्चषष्ठीसप्तम्यो मूलनाम्नि तथाष्टमी ॥ २०३ ॥
 स्युरष्टसप्तपदपञ्चचतुर्थ्यस्त्र्ययामिधे ।
 पूर्वाद्या यत्र षण्मूपाः किन्नरं नाम तद् गृहम् ॥ २०४ ॥
 यत्राद्याः मञ्च सप्तम्या गृह तत्र कौस्तुभं विदुः ।
 पूर्वाद्वित्रिचतुःषष्ठीसप्तम्यो इर्यसंज्ञिते ॥ २०५ ॥
 सप्तमी पञ्चमी षष्ठी द्वित्रिपूर्वाश्च धार्मिके ।
 निषधे द्विचतुःपञ्चषष्ठ्याद्याः सप्तमी तथा ॥ २०६ ॥
 त्रिचतुःपञ्चषष्ठ्यष्टम्याद्याः स्युर्यत्र तद् वसु ।
 सार्वकं त्रिचतुःपञ्चद्विषष्ठ्यः स्युस्तथाष्टमी ॥ २०७ ॥
 यत्राद्यापञ्चमस्यो यामने नाम तद् विदुः ।
 भाषाद्वित्रिचतुःषष्ठ्यः माष्टम्यो गौतमापनि ॥ २०८ ॥
 भाषाद्विषष्ठ्यष्टमीषष्ठ्यः पञ्चमी चाम्बिराभिधे ।
 प्रमिणे त्रिचतुःपञ्चपूर्वाः षष्ठ्यष्टमी तथा ॥ २०९ ॥
 लले पूर्वाष्टमीषष्ठीत्रिचतुः पञ्चमीपुनाः ।
 विनरे त्रिचतुःपञ्चद्विषष्ठ्यः श्रुत्वाष्टमी ॥ २१० ॥
 भाषाद्वित्रिचतुःसप्तम्यष्टम्यो बालिप्राभिधे ।
 पूर्वाष्टमीद्वित्रिचतुःषष्ठ्यो र्वापनापनि ॥ २११ ॥
 त्रिषष्ठे द्विचतुःपञ्चसप्तम्याद्यास्तथाष्टमी ।
 मन्दिरं त्रिचतुःपञ्चसप्तम्याद्यास्तथाष्टमी ॥ २१२ ॥

अथ निम्नोच्चादिफलानि नाम विंशोऽध्यायः ।

अग्रतःपृष्ठतःशब्दौ द्वारेण नियतां गृहे ।
 यतो द्वारं तदग्रं स्यात् पृष्ठं पृष्ठमुदाहृतम् ॥ १ ॥
 द्रव्यायामोदयव्यासैः ज्ञात्वा यत्राधिका भवेत् ।
 वामा वा दक्षिणा चापि अग्रतः पृष्ठतोऽपि वा ॥ २ ॥
 हन्ति द्रव्याधिका द्रव्यमायामाभ्यधिका कुलम् ।
 उच्छ्रायाभ्यधिका पूजां सन्ततिं विस्तराधिका ॥ ३ ॥
 यस्य निम्ना भवेद् भूमिर्वामा दक्षिणकार्श्यला ।
 बहुदोषं हि तद् वास्तु पुत्रपौत्रविनाशकम् ॥ ४ ॥
 यस्य दक्षिणका निम्ना भूमिर्वामास्थला भवेत् ।
 यत्नेनापि कृतं तत् स्याद् भर्तुरल्पफलोदयम् ॥ ५ ॥
 पश्चिमेन भवेन्निम्ना भूमिः स्थूलतराग्रतः ।
 यत्र तत् सर्ववर्णेषु सर्वकामप्रदं गृहम् ॥ ६ ॥
 अग्रतश्च यदा हीनं पृष्ठतश्चोच्छ्रितं भवेत् ।
 भवनं स्वामिनो द्यौस्तु विरागव्यसनाय तत् ॥ ७ ॥
 सच्छत्रं च सकक्षं च तथैव सपरिक्रमम् ।
 सप्रभं च समाख्यातं गृहमथ चतुर्विधम् ॥ ८ ॥
 बाणोदकं च सच्छत्रं सकक्षमुभयोदकम् ।
 सावश्यायं तु यद् वेष्टम् तद् विद्यात् सपरिक्रमम् ॥ ९ ॥
 एकेनाप्यत्र मुखतः पृष्ठतः पार्श्वतोऽपि वा ।
 सप्रभं स्यादलिन्देन लक्षणं तु पृथक्पृथक् ॥ १० ॥
 ऐकोऽलिन्दस्तु कर्तव्यो मुखतो दक्षिणेन वा ।
 मुखे राजपसादाय दक्षिणैर्ध्वनिवर्धनः ॥ ११ ॥

१. 'गा', २. 'द्वारे' ख. पाठः । ३. 'इ' क. पाठः । ४. 'वा' ख. पाठः ।
 ५. 'प्रायो नि' ख. पाठः । ६. 'स्तु' क. पाठः । ७. 'सगृहीर्गिका' ख. पाठः ।
 ८. 'स्थ' क. पाठः । ९. 'त्व', १०. 'द्वायु', ११. 'स्वाय' ख. पाठः ।

वामनस्तु न कर्तव्य एकोऽलिन्दो न पृष्ठतः ।
वामनोऽर्धविनाशाय पृष्ठतो म्रियते गृही ॥ १२ ॥

यस्य स्वात्मानालिन्दो द्यौः गृहस्योभयपार्श्वयोः ।
धनलाभं विनानीयात् तत्प्रवेगे कुटुम्बिनः ॥ १३ ॥

यस्य स्वात्मानालिन्दो द्वावग्रतः पृष्ठतस्तथा ।
धनवान्धनबालोति सौभाग्यं चापि तद्गृही ॥ १४ ॥

यस्य वा ह्यल्कालिन्दो कुत्तनो दक्षिणेन वा ।
राजसत्तास्त्वस्त्वामी धनधान्यं च वर्धते ॥ १५ ॥

यान्तो ह्यल्कालिन्दो कुत्तनश्च कुतो यदि ।
राजदम्भनं विधात् पत्नी चास्य विनश्यति ॥ १६ ॥

राक्षसो ह्यल्कालिन्दः पश्चिमश्च कुतो यदि ।
तप्तः स्याति हृदिः स्यात् सौभाग्यं च परं भवेत् ॥ १७ ॥

पृष्ठतो ह्यल्कालिन्दो बानतश्च कुतो यदि ।
कलत्रदत्तं तत्र भवेद् दुर्भगतापि च ॥ १८ ॥

पृष्ठतो बानतश्चैव पुरतो दक्षिणेन वा ।
अलिन्दस्य कृतस्याथ वक्ष्यामोऽनुक्रमात् फलम् ॥ १९ ॥

पृष्ठतो हारनाशाय धनलाभाय दक्षिणे ।
अदे राजसत्तायां वामनोऽर्धविनाशनः ॥ २० ॥

सदादिते तु यद् वास्तु सर्वतः परितोषितम् ।
स्वादिनस्तत्र भवेद् धन्यं स्यपनेध यशस्करम् ॥ २१ ॥

अर्धेनैव वर्धते तस्य हृदि स्यात्पृथग्विधा ।
धर्मकामश्च वर्धन्ते स्त्रीर्षितायुर्वृद्धौ वलम् ॥ २२ ॥

नित्यं दक्षीणितजने नित्यं समिहितमि तत् ।
हस्तशक्तिर्नैव नित्यामोदं निरामयम् ॥ २३ ॥

तत्र वैष्णवकास्तपि धिक्कातान्मुपनययेत् ।
अकारेण च सर्वेषु निष्ठां पान्थापनोऽभिप्रा ॥ २४ ॥

एकस्मिन् स्वामिनो मृत्युरपरस्मिन् धनक्षयः ।
 पूर्वोत्तरोज्झेर्ता धन्यौ संज्ञात्रैषां प्रकारतः ॥ २५ ॥
 स्युरुदक्पूर्वयाम्याप्यशालाहीनान्यनुक्रमात् ।
 हिरण्यनाभसुक्षेत्रचुलीपक्षग्रनाभभिः ॥ २६ ॥
 विनियोगो यथालिन्दमलिन्दव्यूढिरिच्छया ।
 वेश्मान्यथ द्विशालानि कीर्त्यन्ते पद् यथाक्रमम् ॥ २७ ॥
 द्विक्षणेषु द्विशालानि तत्कर्णान्येषु निर्दिशेत् ।
 संमुखे द्वे समेतानि पङ्क्त्यान्धुपलक्षयेत् ॥ २८ ॥
 सिद्धार्थं दक्षिणाग्रत्यगं भवन्त्यग्रार्थसिद्धयः ।
 यममूर्त्यमुदक्प्रत्यक् तत्र मृत्युमयं सदा ॥ २९ ॥
 मागुदीच्योस्तु दण्डः स्याद् दण्डस्तत्र सदा भवेत् ।
 माग्यान्धयोस्तु वाताख्यं चास्तु तत् कलहोचरम् ॥ ३० ॥
 उदग्दक्षिणसाम्मुख्ये द्विशालं काचवास्त्विति ।
 तत्र ज्ञातिविरोधः स्याच्च तत् कुर्यात् कदाचन ॥ ३१ ॥
 माक्प्रतीच्योस्तु साम्मुख्ये चुलीवास्तु विनिर्दिशेत् ।
 तत्र वित्तक्षयो घोरः कदाप्येतन्न कारयेत् ॥ ३२ ॥
 शतुश्शालं त्रिशालेन प्रान्तं प्राकारवर्तिना ।
 पूर्वेण सप्तशालेषु मणिच्छन्द इति स्मृतम् ॥ ३३ ॥
 अन्यानि चैवं त्रीण्याहुः प्रान्तमेव प्रदक्षिणम् ।
 अपरं परिधानं च सपक्षमिति तानि च ॥ ३४ ॥
 एकभिर्त्ती तु शाले द्वे गृहसंघट्ट उच्यते ।
 न तं कुर्यात् स हि सदा बन्धदोषवधमदः ॥ ३५ ॥

भेदा दिरण्यनामस्येत्यष्टादश भवन्त्यमी ।

नागं मूर्धप्रमाण्यं च यत्तवारणकं तथा ॥ ९ ॥

चतुर्थं केसरीत्युक्तं वासवं चेन्द्रियेव च ।

हरिर्दमं सारग्राह्यं कृत्स्नं तोयदं तथा ॥ १० ॥

मैत्र्याल्लाभिधानं च धाम्मारं महोदरम् ।

कर्दमं नामतश्चान्यतु सुभेप्रं प्रकरं तथा ॥ ११ ॥

गुह्यशानुगतान्याद्गन्धान्यद् घान्यपूङ्गम् ।

पुद्गीमेदानय म्पस्तेषामाद्यं भुजक्रमम् ॥ १२ ॥

निर्जीवाण्यं विद्वत्तं च भक्त्यं पञ्चगादयम् ।

अतस्त्रिउद्रे च सपं च कोपसंज्ञं भगन्दग्म् ॥ १३ ॥

उद्धेतनायकं सल्ल्यागं निस्तोषं करुणानर्नम् ।

धारणं क्षारणं बुद्धिं प्रकुदं वन्द्यं तथा ॥ १४ ॥

इति शुद्धीयमेदं मन्दिराणि दद्यात् ॥

धूमः पक्ष्मगंबद्धसुहनामानि सम्यनि ॥ १५ ॥

राधसं • ध्वान्तमंसारं देवारि मुत्तदाणम् ।

पोषणं व्याप्रशार्द्धं शोषणाख्यं विशोषणम् ॥ १६ ॥

मरुतं च निरानन्दं शङ्कनं विघ्ननिवृत्ते ।

विपुलं हि दपछं गुणं हरिपूरणम् ॥ १७ ॥

इत्यष्टादश पञ्चप्रभेदाः प्रोक्ता यथाक्रमम् ।

हिरण्यनाभमैश्वर्यं पश्यं नाम्बूनदं एवम् ॥ १७ ॥

भाषायाभिमतगुणैर्मृषाभिगन्तुधितम् ।

यथायादित्रिषष्टयो दिग्भ्यो नाम नष्टुभ्यम् ॥ १९ ॥

पञ्चम्याद्यादिभिरुपाभिः स्याद् एतत् एतत् नृपम् ।

आवापितुर्वापय्यो मद नष्टेयमंशितम् ॥ २० ॥

१. 'अ', २. 'आ', ३. 'इ', ४. 'उ', ५. 'ए', ६. 'ऐ', ७.

¹ १०३ ६१ १ ११, ६११ १ ६. ² ३१ ११, ६११ १ ६.

द्वित्रितुर्यापञ्चमीभिः कनकं कनकावहम् ।
 साद्याभिद्वित्रिपष्टीभिः काञ्चनं काञ्चनप्रदम् ॥ २१ ॥
 आद्याद्वितुर्यापष्टीभिः स्वर्णं स्वर्णविहृद्भये ।
 सुवर्णमाद्यात्रिचतुःपष्टीभिः स्यात् सुवर्णदम् ॥ २२ ॥
 स्याद् द्वित्रितुर्यापष्टीभिः सन्तापं तापशान्तिकृत् ।
 आद्याद्विपञ्चमीपष्टयो यत्र तत् सारमुत्तमम् ॥ २३ ॥
 चामीकरं त्रिपष्ट्याद्यापञ्चमीभिर्गृह्योत्तमम् ।
 द्वित्रिपद्विपञ्चमीभिः स्यात् तपनं नाम मन्दिरम् ॥ २४ ॥
 पदतुर्याद्यापञ्चमीभिस्तापनीयमुदाहृतम् ।
 शातकुम्भं द्विपद्विपञ्चतुर्याभिर्भवेद् गृहम् ॥ २५ ॥
 हिरण्यनाभं त्रिचतुःपञ्चपष्टीभिरीरितम् ।
 कल्याणमाद्यात्रिचतुःपञ्चपष्टीभिरुच्यते ॥ २६ ॥
 पद्विपञ्चद्वित्रितुर्याभिर्भवेद् भूषणसंज्ञितम् ।
 आद्याद्वित्रिचतुःपञ्चपष्टीभिर्भूतभूषणम् ॥ २७ ॥
 अथ सुक्षेत्रभेदानां लक्षणान्यभिदध्महे ।
 यत्राद्याद्वित्रितुर्याभिस्तन्नामं नाम मन्दिरम् ॥ २८ ॥
 यत्राद्याद्वित्रिपञ्चम्यस्तत् मूर्त्यप्रभमुच्यते ।
 आद्याद्वित्रितुर्यापञ्चम्यो यत्र तन्मत्तवारणम् ॥ २९ ॥
 आद्यात्रितुर्यापञ्चम्यो यत्र तन् केसरीं विदुः ।
 वामनं पञ्चमर्तुर्याद्विनीयाभिस्तदुच्यते ॥ ३० ॥
 पष्ट्याद्यात्रिद्विनीयाभिरिन्द्रमन्दिरमीरितम् ।
 आद्याद्वित्रितुर्यापष्टीभिर्हरिमं त्रमुदाहृतम् ॥ ३१ ॥
 आद्यात्रितुर्यापष्टीभिर्हंससंज्ञं निवेदनम् ।
 पष्टीद्वित्रिचतुर्धीभिः सारमं नामतो भवेत् ॥ ३२ ॥
 आद्याद्विपञ्चपष्टीभिः कथयन्तीह कुडारम् ।
 आद्यात्रिपञ्चपष्टीभिर्विज्ञेयं तोयदं दृढम् ॥ ३३ ॥

मेघमालं त्रिपदपञ्चद्वितीयाभिरुदाहृतम् ।

धारासारं चतुःपञ्चपदाद्याभिर्भवेद् गृहम् ॥ ३४ ॥

द्विचतुःपञ्चपट्टीभिर्महोदरमिति स्मृतम् ।

कर्दमं नाम पदपञ्चत्रितुर्थाभिर्जपावहम् ॥ ३५ ॥

पदपञ्चतुर्याज्याद्याभिः सुक्षेत्रं स्याद् धनमद्रम् ।

द्वित्रिपदपञ्चतुर्याभिर्भवेन् प्रकरमुद्दिदम् ॥ ३६ ॥

आद्याभिश्च पदेताभिः(?)विज्ञेयं धान्यपूरकम् ।

अष्टादशैते सुक्षेत्रगृहभेदाः प्रकीर्तिताः ॥ ३७ ॥

आद्याद्वित्रिचतुर्थाभिर्मृपाभिः स्याद् भुजङ्गम् ।

निर्जावमाद्यापञ्चत्रिद्वितीयाभिर्निरेक्षणम् ॥ ३८ ॥

आद्याद्विपञ्चतुर्याभिर्व(हन्तीभिर्वि?)दन्तीह वि)हङ्गम् ।

पञ्चाद्यात्रिचतुर्थाभिर्मृपाभिर्नकुलं विदुः ॥ ३९ ॥

पञ्चद्वित्रिचतुर्थाभिः पद्मगं नामतो भवेत् ।

शतच्छिद्रं पदाद्योत्रिद्वितीयाभिर्भवेद् गृहम् ॥ ४० ॥

आद्याद्वितुर्यापट्टीभिः सर्पमित्यभिधीयते ।

आद्यात्रिपदचतुर्थाभिः कोणमिन्धभिर्गन्दिनम् ॥ ४१ ॥

पदचतुस्त्रिद्वितीयाभिर्भवेद् वेद्यम भगन्दरम् ।

आद्याद्विपञ्चपट्टीभिर्द्वेजनमुदाहृतम् ॥ ४२ ॥

सन्त्यासमाद्यापञ्चत्रिपट्टीभिर्वचनापमम् ।

द्वित्रिपदपञ्चमीभिस्तु † निस्तोपमभिर्धीयते ॥ ४३ ॥

तुर्याद्यापञ्चपट्टीभिः करुणाननमुच्यते ।

द्विचतुःपञ्चपट्टीभिर्वाग्धं मुखवारणम् ॥ ४४ ॥

त्रिचतुःपञ्चपट्टीभिर्दारणं श्रीविदारणम् ।

पुत्रपाद्यात्रिचतुःपञ्चपट्टीभिर्विजनाशनम् ॥ ४५ ॥

१. '६ विह' ल. पाठः । २. 'भवेत्' क. पाठः । ३. 'द्वित्रिद्वितीया',

४. 'पट्टा', ५. 'द्विपञ्च' ल. पाठः ।

पदपञ्चद्वित्रितुर्याभिः कन्दुदं नाम मन्दिरम् ॥

कन्दरं पदचतुःपञ्चत्रिग्रायाभिर्घृहाणम् ॥ ४६ ॥

अथाष्टादश कथ्यन्ते भेदाः पञ्चगमंश्रयाः ।

तेषु राधसमाद्याद्वित्रिचतुर्थीभिरुच्यते ॥ ४७ ॥

पञ्चाद्याद्वितृतीयाभिर्ध्वान्तसंघातमीरितम् ।

पञ्चाद्याद्विचतुर्थीभिर्देवारीनि निगद्यते ॥ ४८ ॥

आद्यात्रिपञ्चतुर्याभिर्विज्ञेयं देवदारुणम् ।

पञ्चत्रिद्विचतुर्थीभिर्घोषणं दुःस्वर्गोपणम् ॥ ४९ ॥

पद्माद्याद्वितृतीयाभिर्घ्याघ्रमित्यभिर्धायते ।

आद्याद्वितुर्यापष्टीभिः शार्दूलं स्यान्निवेशनम् ॥ ५० ॥

आद्यात्रितुर्यापष्टीभिः शोषणं पुत्रशोषणम् ।

पद्मत्रितुर्याद्वितृतीयाभिर्विजानीयाद् विशोपणम् ॥ ५१ ॥

आद्याद्विपञ्चपष्टीभिर्मत्तदं नाम मन्दिरम् ।

निरानन्दारुयमाद्यात्रिपञ्चपष्टीभिरुच्यते ॥ ५२ ॥

पञ्चपद्मद्वितृतीयाभिः शाकुनं नामतो भवेत् ।

विघ्नमाद्याचतुःपञ्चपष्टीभिर्विघ्नवर्धनम् ॥ ५३ ॥

निर्घृणं पदचतुःपञ्चद्वितीयाभिरसौख्यकृत् ।

त्रिचतुःपञ्चपष्टीभिर्वदन्ति रिपुसंहदम् ॥ ५४ ॥

पदपञ्चतुर्याग्या(द्या)भिः पक्षघ्नं सुतनाशनम् ।

पदपञ्चद्वित्रितुर्याभिः सुतघ्नं सुतसूदनम् ॥ ५५ ॥

पदपञ्चद्वित्रितुर्याद्या यत्र तद् वैरिपूरणम् ।

पञ्चगस्यानुगान्येवं गृहाण्यष्टादश क्रमात् ॥ ५६ ॥

चतुराद्यास्त्रिशालेषु मूपा वासा न चान्तरा ।

स्याद् विनाद्यां द्वितीयां च त्रिशालं पञ्चभद्रकम् ॥ ५७ ॥

बाह्यतः क्रममुत्सृज्य त्रिशालविधिरीरितः ।

हिरण्यनाभादिनिकेतनानां चतुष्टयस्यैवमयी मकाराः ।

द्विसप्ततिः कृत्स्नतयोषदिष्टाः प्रत्येकमष्टादशभेदकलृप्ताः ॥ ५८ $\frac{1}{2}$ ॥

इति महायज्ञाविराजन्तीभोजदेवावरचिते समराङ्गणयूजधारापरनाम्नि वास्तुशास्त्रे

द्वासप्ततिविशाललक्षणं नामकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्विशालगृहलक्षणं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ।

द्विशालानि द्विपञ्चाशत् स्युः शुभान्यशुभानि च ।

लक्षणानि क्रमान् तेषामिदानीं सम्प्रचक्ष्महे ॥ १ ॥

सिद्धार्थं यममूर्त्यं च दण्डाख्यं वातमंक्षितम् ।

चुल्ली काचं च मुरुयानि द्विशालानि पदेव हि ॥ २ ॥

भनेकभेदमिन्नानि लघुमस्तारयोगतः ।

मृषाभेदक्रमेण स्पृर्भेदाभेदक्रमेण तु ॥ ३ ॥

तथा निलीनकरणाद् बीथिकान्दिन्द्रपार्श्वतः ।

प्राग्ग्रीवादिविधानेन द्विशाल्यादिविपर्ययात् ॥ ४ ॥

पथासम्भवमेतानि कथयामः ममासतः ।

निर्वाहतश्च मृषाणापनिर्वाहाश्च नामतः ॥ ५ ॥

छन्दतो गुणतो रूपादशुभानि शुभानि च ।

हितार्थाय नरेन्द्राणां वर्णिनां लिङ्गिनामपि ॥ ६ ॥

इस्तिनी महिषी चेति द्वे शान्ते यत्र वेदमणि ।

तत् सिद्धार्थमिति ज्ञेयं वित्तमभ्यानिकारकम् ॥ ७ ॥

धृत्युदं महिषीणावीभ्यां भवेद् यममूर्पकम् ।

दण्डं स्वाच्छगलीगारीनाम्नाभ्यां दण्डमीतिदम् ॥ ८ ॥

पातं करेणुच्छगलीयुक्तमद्वेगकारकम् ।

काचं कण्टकादीनां सुदुर्गन्धविनिर्माणम् ।
 एकमुपयुज्यते च न द्विजानेषु काचोत् ॥ १० ॥
 अस्यास्यान् कान्तुन्मयोश्च गवाभिस्त्रिभिर्यथा ।
 चत्वार्योद्यानि भिद्यन्ते मृगप्रसङ्गयोगतः ॥ ११ ॥
 प्रत्येकमेकादशभा मन्दिशान्यभिधानतः ।
 भन्ते शतुषां भिद्यन्ते प्रत्येकं द्वे निवेष्टनं ॥ १२ ॥
 एषां मृगा भिदाभेदान् तद्वाचाचारहेतुकाः ।
 शतुषारं भवेन् तेषामाप्यं मिद्वार्थकं ततः ॥ १३ ॥
 कल्याणकं नाश्वनं च गिरं कामप्रदं तथा ।
 श्रीदं शान्तं निष्कलङ्कं धनार्थिनां कृतेष्टकम् ॥ १४ ॥
 सिद्धार्थमनुनान्येयमेनान्येकादश क्रमान् ।
 संहारं यममूर्त्यं च कालं वैचस्वतं यमम् ॥ १५ ॥
 करालं विकरालं च कपन्धं मृतकं शैवम् ।
 यममूर्त्यस्य भेदाः स्युः सप्तनो महिषं तथा ॥ १६ ॥
 प्रचण्डचण्डे दण्डाग्न्यमुदण्डं काण्डकोटरं ।
 विग्रहं निग्रहं धूम्रं निर्धूमं दन्तिदारुणम् ॥ १७ ॥
 एकादशामी दण्डस्य भेदा दण्डभयप्रदाः ।
 मरुत्पवनघाताख्यान्यनिलं सप्रभञ्जनम् ॥ १८ ॥
 घनैर्यम्युदविर्धसि * प्रलयं कलहं कलिः ।
 कलिचुल्ली च वातस्य भेदा उद्वेगदायकाः ॥ १९ ॥
 रोगं चुल्लयनलं भस्म चुल्लया भेदचतुष्टयम् ।
 काचस्य तु च्छलं काचं कुलग्रं † च विरोधि च ॥ २० ॥
 द्वापश्चाशद् द्विशालानाममी भेदाः प्रकीर्तिताः ।
 मूमः साम्प्रतमेतेषां लक्षणानि पृथक्पृथक् ॥ २१ ॥

१. 'दत्त', २. 'कः', ३. 'शिवम्', ४. 'मं', ५. 'नार्य' क. पाठः ।

६. 'लं' ख. पाठः ।

लक्षणश्लोके एतत्स्थाने रोगमिति पठ्यते । † लक्षणपाठरीत्या ॥ कुलहमिति पाठयम् ॥

आद्याद्वितीये बहतो यत्र मूये धनप्रदे ।
 वसुधाराभिधानं तद् गृहं सर्वार्थकानुगम् ॥ २२ ॥
 आद्यातृतीये बहतो यत्र सिद्धार्थकं हि तत् ।
 सर्वोपद्रवनिर्मुक्तं सिद्धिकुचिन्तितार्थकैत् ॥ २३ ॥
 द्वितृतीयं बहन्मूपं भवेत् कल्याणमृद्धिकृत् ।
 बहदाद्यचतुर्थीकं शाश्वतं गृहमुत्तमम् ॥ २४ ॥
 शिवं द्वितीयातुर्याभ्यां बहन्तीभ्यां सुखप्रदम् ।
 कामदं त्रिचतुर्थीभ्यां भवेच्चिन्तितकामदम् ॥ २५ ॥
 आद्याद्याभिः (सुंस्तु) तिसृभिः स्त्रीप्रदं संप्रदं(?) प्रभोः ।
 आद्याद्वितीयातुर्याभिः शान्तं शान्तिप्रदायकम् ॥ २६ ॥
 आद्यातृतीयातुर्याभिर्निष्कलङ्कं समृद्धिकृत् ।
 द्वितृतीयाचतुर्थीभिर्धनेशं धनवर्द्धनम् ॥ २७ ॥
 आद्याद्याभिश्चतसृभिः कुशेरं वित्तवृद्धिकृत् ।
 यममूर्यप्रभेदेषु ब्रूमो लक्ष्म फलानि च ॥ २८ ॥
 आद्याद्वितीयामूषाभ्यां संहारं स्वामिनाशनम् ।
 गृहमाद्यातृतीयाभ्यां मृत्युदं यममूर्यकम् ॥ २९ ॥
 द्वितृतीयं बहन्मूपं कालं योपिदिनाशनम् ।
 वैवस्वतं बहत्तुर्यप्रथमं रोगकारकम् ॥ ३० ॥
 यमालयं द्वितुर्याभ्यां स्वामिनो यमदर्शनेम् ।
 करालं त्रिचतुर्थीभ्यां भर्तुः प्राणविनाशनम् ॥ ३१ ॥
 आद्याभिस्तिष्ठभिः स्वामिनाशनं विकरालकम् ।
 आद्याद्वितीयातुर्याभिः कवन्धं मर्तनाशनम् ॥ ३२ ॥
 आद्यातृतीयातुर्याभिर्भर्तृघ्नं मृतकालयम् ।
 श्वं द्वित्रिचतुर्थीभिः स्वामिनो मरणप्रदम् ॥ ३३ ॥
 आद्याद्याभिश्चतसृभिः स्वामिघ्नं महिषं विदुः ।
 प्रचण्डं दण्डभेदेषु पूर्वया सद्वितीयया ॥ ३४ ॥

१. 'सिद्धार्थ' क. पाठः । २. 'दम्', ३. 'मितिष्ठ', ४. 'क' ख.
 पाठः । ५. 'द्वि' क. पाठः । ६. 'श्वं', ७. 'तुर्याभिः' ख. पाठः ।

गृहमादी विजानीयाद् भर्तृवृषमयप्रदम् ।

चण्डमाद्यातृतीयाभ्यां चण्डदण्डभयप्रदम् ॥ ३५ ॥

दण्डं स्याद् द्वितृतीयाभ्यां गजदण्डाय दारुणम् ।

उदण्डमाद्यातुयोभ्यां स्वाभिनां दण्डभीतिदम् ॥ ३६ ॥

काण्डं द्वितीयातुर्याभ्यां काण्डवज्रदकारकम् ।

कोटरं त्रिचतुर्थीभ्यां स्वाभिनां विग्रहावहम् ॥ ३७ ॥

प्रथमा(द्वि)तृतीयाभिर्विग्रहं वधर्वचक्रम् ।

आद्याद्वितीयातुर्याभिर्विग्रहं विग्रहावहम् ॥ ३८ ॥

आद्यातृतीयातुर्याभिर्धूमं सर्वधनापहम् ।

द्वितृतीयाचतुर्थीभिर्निर्धूमं धननाशनम् ॥ ३९ ॥

आद्याद्याभिश्चतसृभिर्दन्तिदारुणमर्थहन् ।

आद्याद्वितीयामृषाभ्यां वातभेदेषु मन्दिरम् ॥ ४० ॥

महसंज्ञं भवेत् तत्र वसतां कलहः सदा ।

उद्वेगकारि पवनं तृतीयाद्योपलक्षितम् ॥ ४१ ॥

वाताख्यं द्वितृतीयाभ्यां सदा सन्तापकारकम् ।

सन्तापोद्वासकार्याद्यातुर्याभ्यामनिलं भवेत् ॥ ४२ ॥

प्रमञ्जनं द्वितुर्याभ्यां शोकसन्तापकारकम् ।

तृतीयया चतुर्थ्या च धनार्थुद्वेगकारकम् ॥ ४३ ॥

आद्यया द्वितृतीयाभ्यां रोगं कार्यार्थनाशनम् ।

आद्याद्वितीयातुर्याभिः प्रलयं चित्तापकृत् ॥ ४४ ॥

आद्याद्वितीयातुर्याभिः कलहं कलहावहम् ।

द्वितृतीयाचतुर्थीभिः कलिः सन्तापकारकम् ॥ ४५ ॥

आद्याद्याभिश्चतसृभिः कलियुद्धी धनापहा ।

रोगमाद्याद्वितीयाभ्यां युद्धीभेदेषु शोकदम् ॥ ४६ ॥

१. 'वाय' ख. पाठः । २. 'व(न)प्र' क. पाठः । ३. 'मृषाभिः' ख. पाठः ।

४. 'लिष' क. पाठः ।

स्याद् द्वितीयातृतीयाभ्यां चुल्ली विचविनाशनी ।

वसुध्रमनेलं नाम त्रितुर्ग्याभ्यां निवेशनम् ॥ ४७ ॥

वित्तममाद्यातुर्ग्याभ्यां भस्मालयं स्वामिनः सदा ।

उदद्मुखंभ्यां मूपाभ्यां काचभेदेषु मन्दिरम् ॥ ४८ ॥

छलं नाम भवेन्नित्यं बन्धुवर्गापमानकृत् ।

दक्षिणोत्तरमूपाणां पौरस्त्ये बहतो यदि ॥ ४९ ॥

† काञ्चं नाम तदा वेद्यं सज्जनानन्दकारकम् ।

मूपाभ्यां दक्षिणाभ्यां स्यात् कुल्लं त्रिकुलधयम् ॥ ५० ॥

दक्षिणोत्तरमूपाणां पाश्चात्ये बहतो यदि ।

‡ विरोधं नाम तद्वेद्यं सर्वलोकविरोधकृत् ॥ ५१ ॥

उक्तान्येवं द्विषञ्चाशद् द्विशालानां समासतः ।

एनानि मूपावहनप्रभेदात् फलप्रभेदाच्च निदर्शितानि ।

द्विशालवेष्मान्यधुनैकशालान्युदाहियन्ते भवनानि सम्यक् ॥ ५२ १/२ ॥

इति महाराजाधिराजभोजदेवविरचिते समराङ्गवज्रधारापरनाभि वास्तुशास्त्रे

द्विशालगृहलक्षणं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकशाललक्षणफलादि नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ।

गृहाणामेकशालानां वक्ष्यामो लक्षणान्यथ ।

शस्तानां निन्दितानां च यथावदनुपूर्वशः ॥ १ ॥

विन्यसेद्यतुरः पूर्वं गुरुं वर्णान् यथाविधि ।

एभ्य एव प्रसूयन्ते भेदाः षोडश वेष्मनाम् ॥ २ ॥

१. 'त्रि', २. 'सी' क. पाठः । ३. 'लं हन्ति कु' ख. पाठः ।

४. 'रुव' क. पाठः ।

† लक्ष्यपाठानुरोधात् काचमिति पाठ्यम् । ‡ लक्ष्ये विरोधीति पठ्यते ।

गुरोरघो लघुं न्यस्येत् पूर्वं ज्ञेयं यथोपरि ।
 गुरुभिः पूरयेत् पश्चाद् यावत् स्युर्लघवोऽखिलाः ॥ ३ ॥
 विद्यादलिन्दान् सर्वेषु लघुस्थानेषु पण्डितः ।
 मन्यावर्तं गृहमुखादेतांश्च विनियोजयेत् ॥ ४ ॥
 एषामलिन्दसंयोगाद् भवनानां पृथक् पृथक् ।
 नामानि गुणदोषाश्च वक्ष्यन्तेऽनुक्रमादतः ॥ ५ ॥
 ध्रुवं धन्यं जयं नन्दं खरं कान्तं मनोरमम् ।
 सुमुखं दुर्मुखं क्रूरं सुपक्षं धनदं क्षयम् ॥ ६ ॥
 आक्रन्दं विपुलं चैव विजयं गृहमुत्तमम् ।
 ध्रुवे जयमवाप्नोति धन्ये धान्यागमो भवेत् ॥ ७ ॥
 जये सपत्नाञ्च जयति नन्दे सर्वाः समृद्धयः ।
 खरमायासदं वेदम कान्ते च लभते श्रियम् ॥ ८ ॥
 आयुरारोग्यमैश्वर्यं तथा वित्तस्य सम्पदः ।
 मनोरमे मनस्तुष्टिर्गृहभर्तुः प्रकीर्तिता ॥ ९ ॥
 सुमुखे राज्यसन्मानं दुर्मुखे कलहः सदा ।
 क्रूरव्याधिभयं क्रूरे सुपक्षं गोत्रवृद्धिकृत् ॥ १० ॥
 धनदे हेमरत्नादि गाश्चैव लभते पुमान् ।
 क्षयं सर्वक्षयं गेहमाक्रन्दं ज्ञातिमृत्युदम् ॥ ११ ॥
 आरोग्यं विपुले ख्यातिर्विजये सर्वसम्पदः ।
 यदि धन्ये द्वितीयोऽपि सुखालिन्दः प्रयुज्यते ॥ १२ ॥
 तद् गृहं रम्यनामेह भर्तुः सौभाग्यकारकम् ।
 सुखालिन्देन नन्दाख्यं द्वितीयेन सुयोजितम् ॥ १३ ॥
 तत्तन्नीपरमिनि ख्यातं तस्मिन् धीर्निर्दयमाविशेत् ।
 अलिन्दधेद् द्वितीयोऽपि कान्तस्याख्ये निवेश्यते ॥ १४ ॥
 मुदितं तद् भवेद् भर्तुर्भूतिहृद् भवनोत्तमम् ।
 सुमुखस्य यदालिन्दो वक्ष्येऽन्यो विनिवेश्यते ॥ १५ ॥

वर्धमानं तदा तत् स्यात् स्वामिलक्ष्मीविवर्धनम् ।
 कूरं युक्तं द्वितीयेन मुखालिन्देन मन्दिरम् ॥ १६ ॥
 करालं तद् विजानीयाद् मर्ता तस्य विनश्यति ।
 अलिन्देन द्वितीयेन धनदं योजितं पुनः ॥ १७ ॥
 सुनाभं तद् भवेत् तस्मिन् पैगून् पुत्रानवाप्नुयात् ।
 आक्रन्दस्य पुरोभागे यद्यलिन्दः कृतोऽपरः ॥ १८ ॥
 ध्वाङ्क्षसंज्ञं गृहं तज्ज्ञा निन्दितं प्रवदन्ति तत् ।
 द्वितीयालिन्दघटना विजयस्य मुखे यदि ॥ १९ ॥
 तत् समृद्धिमिति ख्यातं गृहं स्यात् पुण्यकर्मणाम् ।
 यान्युक्तानि ध्रुवादीनि पूर्ववेद्यानि षोडश ॥ २० ॥
 शालाविभागं ह्यार्त्यपां तिर्यक् पद् दारु विन्यसेत् ।
 षोडशान्ये च भेदाः स्युः संज्ञार्थपामनुक्रमात् ॥ २१ ॥
 सुन्दरं वरदं भद्रं प्रमोदं विभुसं शिवम् ।
 सर्वलामं विशालं च विलसमशुभं ध्वजम् ॥ २२ ॥
 उद्घोतं भीषणं ध्रुवमजितं कुलनन्दनम् ।
 नामभिर्वेद्यनामेषां गुणदोषान् प्रकल्पयेत् ॥ २३ ॥
 यथार्थनामान्येतानि यस्मान् मोक्षान्यविस्तरात् ।
 एभ्य एवापराणि स्युर्वेद्यान्यन्यानि षोडश ॥ २४ ॥
 शालापुरोविनिर्गुक्ततिर्यक्पद्दारुकारणान् ।
 हंसं गुलक्षणं साम्यं जयन्तं भन्यमुत्तमम् ॥ २५ ॥
 रुचिरं सम्भृतं क्षेममाप्तं मुकृतं वृषम् ।
 उच्चरत्नं व्ययमानन्दं मुनन्दं चेति कीर्तितम् ॥ २६ ॥
 एषामपि यथार्थत्वाद् गुणदोषान् निरूपयेत् ।
 शालामध्ये च निर्यवस्थं पद्दारु विनिवेशयेत् ॥ २७ ॥
 विराय मर्षणां केरानयीपापेन वेद्यनाम् ।
 षोडशैव परेषु स्युर्भेदास्तांश्च यथाक्रमम् ॥ २८ ॥

इत्येकशालभवनान्युदितान्यलिन्द-

पट्टदारुकापचरकावरणादिभेदैः ।

संज्ञा च लक्षणफलैः करिणीमुखाभिः

शालाभिरेवमपराणि च युग्मजानि ॥ ४१^१/_२ ॥

इति महाराजाधिराजभीमोजदेवविरचिते सम्राट्कणखण्डधारपरनामिन् वास्तुशाले
एकशाललक्षणफलद्विहंसकादिलक्षणफलानि नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ।

अथ द्वारपीठभित्तिमानादिकं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ।

कर्णशालानिवद्धानि षण्डपैरन्तरस्थितैः ।

असम्बाधाजिराणि स्युर्हलानि दद्यात् पञ्च च ॥ १ ॥

ईश्वरं वृषभं चन्द्रं रोगं पापं भयप्रदम् ।

नन्दनं स्वादकं ध्वाहृतं विकृतं विलयं क्षयम् ॥ २ ॥

याम्यं च विपरीतं च भद्रकं चेति नामतः ।

एतानि हलकारुणानि विद्याद् गेहानि यत्रतः ॥ ३ ॥

अग्निरक्षोनिलेशानकोणंगानां यथाक्रमम् ।

एकद्वित्रिचतुर्थाख्या हलकानां प्रकल्पयेत् ॥ ४ ॥

अनेन क्रमयोगेन च्छन्दोभेदा भवन्ति च ।

तत्राद्येनेश्वरं नाम हलकेन गृहं भवेत् ॥ ५ ॥

सर्वलक्षणसंयुक्तं सर्ववृद्धिफलप्रदम् ।

वृषभं तु द्वितीयेन पुत्रदारविवर्धनम् ॥ ६ ॥

प्रथमं च द्वितीयं च गृहे तु हलकं यदि ।

चन्द्रं वृद्धिकरं नृणां सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ ७ ॥

वापच्यं हलकं यत्र रोगं रोगविवर्धनम् ।

प्रथमं च तृतीयं च गृहे तु हलकं यदि ॥ ८ ॥

१. 'मलाभिः' क, 'मितानि', ख. पाठः । २. 'जे भागां य',
३. 'रादिभ', ४. 'भयप्रदम्' ख. पाठः ।

द्वात्रिंशतोऽपरश्चेति † पञ्च वर्गाधिपा मताः ।
 शालाचतुर्थभागेन भित्तिविस्तार इष्यते ॥ २२ ॥
 वर्गेषु भित्तिलक्ष्मोक्तं षोडशादिषु पञ्चसु ।
 मर्मपीडा भवेद् यत्र भित्तिस्तम्भतुलादिभिः ॥ २३ ॥
 कुर्वीत हासं वृद्धिं वा तत्र धर्मव्यथां त्यजेन् ।
 अतिसंवृत्तैर्विस्तारं कार्यमुद्दिश्य बुद्धिमान् ॥ २४ ॥
 शालाप्रविष्टं कुर्वीत ‡ हीनवास्तुष्वलिन्दकम् ।
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे भूमिभागे समीकृते ॥ २५ ॥
 उपरिष्ठाद् भवेत् पीठं * तलादर्धसमुच्छ्रितम् ।
 नियुक्ते तु ततः पीठे वास्तुविस्तारतोऽङ्गुलम् ॥ २६ ॥
 प्रतिहस्तं समुद्धृत्य सप्तत्या सह योजयेत् ।
 द्वारोच्छ्रायाः समाख्याता वर्गेषूक्तेषु पञ्चसु ॥ २७ ॥
 उच्छ्रायार्धेन वैपुल्यमष्टांशेन निवर्जितम् ।
 द्वारविस्तारपादांशे षट्त्रिंशत इष्यते ॥ २८ ॥
 विस्तारार्धेन बाहुल्यं सार्धं वेद्या(तस्ति)लोपरि ।
 उत्तरोत्तरवैपुल्यं कुर्याच्छास्त्रानुशाद् बुधः ॥ २९ ॥
 वेद्या विस्तारबाहुल्ये विधेये शास्त्रयोरपि ।
 द्वारविस्तारपादेन मूले स्तम्भस्य विस्तृतिः ॥ ३० ॥
 दशभागविहीनाग्रे षट्त्रिंशतः स्तम्भेन सम्मितः ।
 स्तम्भाग्रस्य त्रिभागेन षट्कोटिर्विधीयते ॥ ३१ ॥
 हीरप्रहणमायामे स्तम्भाप्रात् तु चतुर्गुणम् ।
 षट्त्रिंशन्पुद्गलवत् (?) तत् व्यासबाहुल्ययोस्तथा ॥ ३२ ॥

१. 'प्राप्त', २. 'जेत्', ३. 'त' क. पाठः । ४. 'वेद्यातलोपरि' (१)

५. 'गोता' ख. पाठः । ६. 'दा' क. पाठः । ७. 'व्याख्या' ख. पाठः ।

† 'ते पञ्चसमुदायाः विप्रादीनां व्युत्क्रमेण यथा (यथ) योग्याः । व्यासस्येदं विष्ट-
 मानम्' इति, ‡ 'पञ्च + + + + हीनवास्तुप्रमाणं तद्वदं शालाख्यं तदन्तर्गतं षोडश-
 कं कुर्यात्' इति, * 'तलान्देन प्रथमभूम्युच्छ्रायः' इति च टिप्पणानि सन्ति ।

पट्टकोष्पार्थमुग्गेषादुत्तमार्थेन निर्गन्तम् ।

गन्धकस्य प्रमाणं म्यात्रिनि प्राग्विद्धो विदुः ॥ ३३ ॥

द्रुमराण्युपवर्गस्य पक्ष्मगविभागनः ।

पट्टकोष्ठाधनुर्धेन परिभागेन ह्यगमेत् ॥ ३४ ॥

पूर्वामुग्गे गृहं गच्छ द्वारं माहेन्द्रमंथुतम् ।

दस्तिनी च भवेच्छाला तद् गृहं भद्रांशितम् ॥ ३५ ॥

भद्रं भद्रकरं भर्तृशोचन्निवर्धनम् ।

सिध्यन्ति चास्य कार्याणि भद्रागमे वसतो गृहे ॥ ३६ ॥

दक्षिणामिमुखं वेदम द्वारं चास्य गृहधतम् ।

महिषी च भवेच्छाला तद् गृहं नन्दपीठकम् ॥ ३७ ॥

नन्दपीठगृहं पुंसां नित्यानन्दकरं स्मृतम् ।

सर्वसम्पद्गुणोपेतं धनधान्यविवर्धनम् ॥ ३८ ॥

वारुण्यभिमुखं सप्त द्वारं च कुसुमाढयम् ।

गावी चैव भवेच्छाला सौरभं तद्विदुर्बुधाः ॥ ३९ ॥

सौरभे नित्यदृष्टत्वं वसतां गृहमेधिनाम् ।

सफलं कृषिवाणिज्यं पुत्राश्च वशवर्तिनः ॥ ४० ॥

उत्तराभिमुखं धिष्ण्यं द्वारं भद्राटसंयुतम् ।

छागली च भवेच्छाला पुष्कराख्यं तदुच्यते ॥ ४१ ॥

शीलवान् नित्यसैन्तुष्टः सुहृत्सुजनवत्सलः ।

सुभगः पुष्कराख्ये च बहुपुत्रधनान्वितः ॥ ४२ ॥

भद्रं च नन्दपीठं च सौरभं पुष्करं तथा ।

प्रथमार्थे तु वर्गस्य प्रथमस्य प्रयोजयेत् ॥ ४३ ॥

सर्वभद्रादिकाः सर्वे निवेशा ये प्रकीर्तिताः ।

उत्पन्नास्ते विमानेभ्यः पञ्चभ्यः पञ्चपञ्चके ॥ ४४ ॥

डारस्य पीठस्य च मन्दिरेषु भित्तेषु मानं कथिनं क्रमेण ।

तथोदिता दारुकल्यास्तु सम्यक् महीणवास्तोः सकलं च लक्ष्म ॥

इति महापञ्चाङ्गविराजन्तीभोजदेवविर्गचने समस्तगृहव्याख्यानाग्रि वास्तुशास्त्रे

डारपीठभित्तिमानदारुकल्याहीनवास्तुलक्षणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ समस्तगृहाणां सङ्ख्याकथनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

वेष्टमतां पञ्चशालानां कथ्यन्ते लक्षणान्यथ ।

चतुर्विंशतिसंयुक्तं सदस्यं तानि सङ्ख्यया ॥ १ ॥

गुरुणां दशमङ्क्यानां प्रस्तास्य च कल्पनात् ।

गृहाणां पञ्चशालानां भेदा लघुविभागतः ॥ २ ॥

पञ्चशालं भवेद् योगाद् गृहयोऽष्टिविशालयोः ।

यद्वा योगाद् भवेदेतत्तुःशालं कृशालयोः ॥ ३ ॥

चतुर्णामपि वर्णानाभिर्द्वा मय मशस्यते ।

दिरण्यनाभयभृति वर्णानामिह वेष्टमनाम् ॥ ४ ॥

सिद्धार्थादिसमायोगामिष्यते गृहाष्टकम् ।

योगादिरण्यनामस्य सिद्धार्थेन गृहे भवेत् ॥ ५ ॥

हेमहृदाग्न्यमर्त्येन वातेन स्पर्शमेवम् ।

तुष्टेयस्य च सिद्धार्थसंयोगेन धियात्रम् ॥ ६ ॥

तस्यैव यमगूर्वेण भवेद् वेष्टम महानिशिः ।

शुक्लपास्तु यमगूर्वेण मदादीर्घं प्रनायने ॥ ७ ॥

दण्डमंयोगतस्तस्य विप्रमान्वाविषं भवेत् ।

पथप्रस्य तु दण्डेन मदोदोषं शिनिदिमेत् ॥ ८ ॥

पथप्रस्यैव वातेन योगामिर्विप्रहृष्यते ।

न वापशुक्लागंयोगविज्ञानादिषु कल्पते ॥ ९ ॥

भन्योन्यवीर्यमाणानां भेदात्नेनैव नादिनाः ।
 एकशालयु(नीति)भेदाः स्पृधतुभ्यान्नेभ्यनि ॥ १० ॥
 यत्नारः पञ्चशालानां मृषन्नेषां च विंशतिः ।
 यदा मरन्यजा शान्ता सर्वनाभश्चेन्मनी ॥ ११ ॥
 गुद्वर्जनमिति पादुः पञ्चशालं तदा गृहम् ।
 तदेव करिणीयांगान् गुरुगमिति कथ्यते ॥ १२ ॥
 गुन्दरं पक्षिणीयांगान् शार्वाणीयांगान् शोभनम् ।
 गर्भमानस्य चैनात्ता शालानां योगतः क्रमान् ॥ १३ ॥
 गुन्तारं गुमर्षं योग्यं विनोदं च भवेद् गृहम् ।
 नन्द्यावर्तेऽप्येवमेव शालायोगेन जायते ॥ १४ ॥
 गुल्लेदं नन्दनं नन्दं पुण्डरीकं च मन्दिगम् ।
 रुचकस्याप्यजादीनां योगेन स्पृधतुक्रमाद् ॥ १५ ॥
 नामतो भद्ररुचिररेणविष्णुनि प्रहर्षणम् ।
 स्वस्तिकेऽप्यनया युवस्या भवेद् गृहचतुष्टयम् ॥ १६ ॥
 घोषं सुघोषणं निन्दिघोषं श्रीपद्मेव च ।
 विंशतिः सर्वतोभद्रप्रभृत्यान्त्ययोगतः ॥ १७ ॥
 जातानि पञ्चशालानि योग्यानि पृथिवीभुजाम् ।
 पूर्वोक्तिरष्टभिः सार्धं स्यादष्टाविंशतिर्गृहैः ॥ १८ ॥
 + कथ्यते^१ पञ्चशालानां मृषामेदक्रमोऽधुना ।
 विभद्रमेकं तत्रैकं भद्राणि दशसङ्ख्याया ॥ १९ ॥
 द्विभद्राणि पुनः पञ्चचत्वारिंशत् प्रचक्षते ।
 त्रिभद्राणां शतं विंशत्युत्तरं द्वे दशोत्तरे ॥ २० ॥
 चतुर्भद्रगृहाणां ॥ द्विपञ्चाशच्छतद्वयम् ।
 गृहाणां पञ्चभद्राणां षड्भद्राणां दशोत्तरे ॥ २१ ॥

१. 'नाम्', २. 'नन्द', ३. 'न्ते' सं. पाठः ।-४. 'व' क. पाठः ।

+ 'अमीनामष्टाविंशतीनां(१)मध्ये एकतमस्य मृषामेदे कृते एतावन्ति रूपाणि भव-
 न्ति' इति टिप्पणमस्ति ।

द्वे शते सप्तमद्राणां स्याद् विंशत्युत्तरं शतम् ।

गृहाणामष्टमद्राणां चत्वारिंशच्च पञ्च च ॥ २२ ॥

दश स्युर्नवमद्राणि तर्धकं दशमद्रकम् ।

एवं सहस्रमेकं स्याद् विंशतिश्च चतुर्थता ॥ २३ ॥

गृहाणां पञ्चशालानां मूषावहनसहस्र्यया ।

अथ लक्ष्म च संख्या च धूमः षट्शालवेद्यमनाम् ॥ २४ ॥

एकद्वित्रिचतुश्शालगृहाणां योजनान्मियः ।

द्विशालस्यैकशालस्य त्रिशालस्य च योगतः ॥ २५ ॥

षट्शालं जायते वेद्यं भेदास्तस्य तु षोडश ।

पञ्चप्रवातयोर्योगादेकशालगृहस्य च ॥ २६ ॥

स्यात् पङ्कजाङ्कुरं नाम गृहं षट्शालमुत्तमम् ।

हिरण्यनाभं सिद्धार्थं चैकशालेन वेद्यमना ॥ २७ ॥

संयोज्यं तु यदा गेहं तदा स्याच्छ्रीगृहं शुभम् ।

संयोगादेकशालेन मुक्षेत्रयममूर्ययोः ॥ २८ ॥

धनेश्वरं नाम गृहं जायते धनवृद्धये ।

दण्डाल्यनुल्लघोः संयोगादेकशालगृहस्य च ॥ २९ ॥

मभूतकाञ्चनकरं गृहं स्यात् काञ्चनप्रमम् ।

द्वादशान्यानि जानीयाद् भवनान्यनया दिशा ॥ ३० ॥

एतेषामेव भेदेषु शुभान्यस्तिलवर्णिनाम् ।

तुल्यान् त्रिशालद्वितयात् षट्शालकचतुष्टयम् ॥ ३१ ॥

स्याद् द्विशालवतुःशालयोगादन्यचतुष्टयम् ।

सिद्धार्थेन चतुःशालं वेद्यं (नो?ना?संयु(निये?नं य)दा ॥ ३२ ॥

गृहं तदा स्यात् षट्शालं त्रिन्शत्यनन्दकं शुभम् ।

यममूर्येण संपुक्तं त्रिंशत्यनन्दकमुत्तमम् ॥ ३३ ॥

दण्डपुक्तं चतुःशालं गुग्गुदं नामनो मवेत् ।

पानेन च चतुःशालं संपुक्तं भीमदं मवेत् ॥ ३४ ॥

चतुर्विंशतिरेन्यानि पञ्चालान्यन्ययोगतः ।
 पञ्च यानि चतुष्पालान्युचिन्तानि मदीमृताम् ॥ ३५ ॥
 तेषां द्विजालयोगेन पञ्चालान्यभिदध्यहे ।
 सिद्धार्थं सर्वतोमद्रयुक्ते स्याच्छ्रीपुरं गृहम् ॥ ३६ ॥
 श्रीवासं सर्वतोमद्रे यममूर्त्योन्निते भवेत् ।
 दण्डाल्ये मद्रयुक्ते श्रीभूषणं जायते गृहम् ॥ ३७ ॥
 पाताल्यं सर्वतोमद्रयोगाच्छ्रीभाजनं विदुः ।
 सिद्धार्थं वर्षमानेन युक्तं स्याद् भूतिमण्डनम् ॥ ३८ ॥
 यममूर्त्यं तु तेनैव संयुक्ते भूतिभाजनम् ।
 भूतिमानं तु दण्डाल्ये पाताल्ये भूतिभूषणम् ॥ ३९ ॥
 नन्यावर्तस्य योगेन सिद्धार्थादिचतुष्टयम् ।
 श्रीमुखं श्रीधरं श्रीकृच्छ्री(धृक्)रं चेति जायते ॥ ४० ॥
 सिद्धार्थादिचतुष्टयस्य भवेद् रुचकयोगतः ।
 त्रिपाकारं त्रियोवासं त्रियानं श्रीमुखं तथा ॥ ४१ ॥
 सिद्धार्थादिचतुष्टयस्य भवेत् स्वस्तिकयोगतः ।
 धनपालधनानन्तधनप्रदधनाड्यम् ॥ ४२ ॥
 भवन्त्येवं राजवेश्मयोगतो विंशतिर्गृहाः ।
 प्राक् चतुर्विंशतिश्चेति चत्वारिंशचतुर्युता ॥ ४३ ॥
 मूपाव्यूढिवशादेकमद्रादीन्यभिदध्यहे ।
 भिदाभिरकं(१)मूपाभिरभद्रं द्वादशैकया ॥ ४४ ॥
 द्वाभ्यां पट्पटिरुद्विष्टा विंश द्वे तिसृभिः श(तैः१ते) ।
 स्याद् व्युदाभिश्चतसृभिः पञ्चोनं शतपञ्चकम् ॥ ४५ ॥
 शतानि पञ्चमद्राणां सप्त द्वावतिस्तथा ।
 चतुर्विंश नवशती पद्मद्राणामुदाहृता ॥ ४६ ॥
 जानीयात् सप्तमद्राणि संख्यया पञ्चमद्रवत् ।
 गृहाणामष्टमद्राणां पञ्चोनं शतपञ्चकम् ॥ ४७ ॥

हे विंशे नवभद्राणां भवनानां शते विदुः

पदपटिर्दशभद्राणि तथा द्वादशसङ्ख्यया ॥ ४८ ॥

स्युरेकादशभद्राख्यान्येकं द्वादशभद्रकम् ।

एवं पद्मशालगेहानां स्यात् साहस्रचतुष्टयम् ॥ ४९ ॥

पण्णवत्यधिकं धूमः सप्तशालानि साम्प्रतम् ।

तुल्यं त्रिशालद्वितयमेकशालेन युज्यते ॥ ५० ॥

यदा स्युः सप्तशालानि तदा द्वादशसङ्ख्यया ।

एकशालं द्विशालं च चतुःशालेन युज्यते ॥ ५१ ॥

यदा तदा सप्तशालमपरं वैश्व जायते ।

सैकशालं चतुःशालं यममूर्त्येण संयुतम् ॥ ५२ ॥

तदा भवेद् विभेदः (१) स्यात् तद्गृहं श्रीप्रदायकम् ।

वातेन श्रीपदं तद्गृहं दण्डेन श्रीप्रदं भवेत् ॥ ५३ ॥

सिद्धार्थकेन श्रीमालं तद्गृहेण प्रजायते ।

पञ्चानां राजयोग्यानां स्युश्चतुःशालवैश्वनाम् ॥ ५४ ॥

सप्तशालानि संयोगादेकशालद्विशालयोः ।

युज्यते सर्वतोभद्रं सिद्धार्थं च यदा गृहम् ॥ ५५ ॥

एकशालेन जायेत श्रीपदं श्रीपदं त(था)दा ।

सर्वतोभद्रगेहस्य यममूर्त्येकशालयोः ॥ ५६ ॥

योगेन श्रीफलं नाम स्याद् गृहं श्रीफलावहम् ।

सर्वतोभद्रदण्डाभ्यामेकशालं युतं यदा ॥ ५७ ॥

श्रीस्थलं नाम भवनं तदा स्यादास्पदं त्रियः ।

स्यादेकशाले मिलिते सर्वतोभद्रवातयोः ॥ ५८ ॥

लक्ष्मीनिवासभवनं गृहं श्रीतनुसंज्ञितम् ।

यदेकशालं सिद्धार्थं वर्षमानं च युज्यते ॥ ५९ ॥

श्रीपर्वताभिधानं स्यात् तदानीं भवनोत्तमम्

यममूर्त्येण योगेन वर्षमानैकशालयोः ॥ ६० ॥

श्रीवर्धनं नाम गृहं श्रीयो वृद्धिकरं भवेत् ।
 दण्डं च वर्धमानं चैकशालं यदा भवेत् ॥ ६१ ॥
 तदा श्रीसप्तमं नाम भवेद् भवनमुत्तमम् ।
 यदैकशालं वाताख्यं वर्धमानं च युज्यते ॥ ६२ ॥
 भवनं श्रीप्रसन्नाख्यं नृपयोग्यं तदा भवेत् ।
 सिद्धार्थैकशालेन नन्द्यावर्तन चान्वितम् ॥ ६३ ॥
 श्रीभारं नाम भवनं भवेद् भूपालमेवितम् ।
 नन्द्यावर्तस्य योगेन यमसूर्यैकशालयोः ॥ ६४ ॥
 राज्ञां सुखावहं वेश्म श्रीभारमिति च स्मृतम् ।
 श्रीशैलमेकशालेन स्यान्नन्द्यावर्तदण्डयोः ॥ ६५ ॥
 योगाद् भोगावहं राज्ञां सप्तशालं गृहोत्तमम् ।
 एकशालस्य योगेन स्यान्नन्द्यावर्तवातयोः ॥ ६६ ॥
 श्रीखण्डं नाम भवनं भूभृतां भूतिकृद् भवेत् ।
 सिद्धार्थस्यैकशालेन संयोगाद् रुचकस्य च ॥ ६७ ॥
 श्रीपेण्डं नामतो वेश्म भवेद् योग्यं महीभृताम् ।
 रुचकस्यैव योगेन यमसूर्यैकशालयोः ॥ ६८ ॥
 स्याच्छ्रीनिधानं श्रीकुण्डं तस्य दण्डैकशालयोः ।
 वातैकशालरुचकैर्युक्तैः श्रीनाभमुच्यते ॥ ६९ ॥
 भवनं भूमिपालानां तद् भवेद् भूतिदायकम् ।
 एकशालेन युज्यते सिद्धार्थस्वस्तिके यदा ॥ ७० ॥
 श्रीप्रियं स्यात् तदा वेश्म सन्ततं बल्लभं श्रियः ।
 यमसूर्यैकशालाभ्यां स्वस्तिकं युज्यते यदा ॥ ७१ ॥
 तदा श्रीकान्तमित्याहुर्भवनं भूभृतां हितम् ।
 एकशालेन संयोगो दण्डस्वस्तिकयोर्धदा ॥ ७२ ॥
 श्रीमतं नामतो वेश्म तदा स्याद् विजयावहम् ।
 वातस्वस्तिकसंयोगमेकशालं यदा व्रजेत् ॥ ७३ ॥

श्रीप्रदत्तमिति प्राहुस्तदा वेश्म महीभृताम् ।
 एकैकस्य द्विभेदत्वाच्चत्वारिंशदियं भवेत् ॥ ७४ ॥
 एवमत्र प्रकाराः स्युश्चत्वारिंशद् युताष्टभिः ।
 यदा त्रिशालं भवनं चतुश्शालेन युज्यते ॥ ७५ ॥
 तदापि सप्तशालं स्याच्चतुर्धेदं समासतः ।
 पञ्चानां राजगोदानां मिलत्येकतमस्य चेत् ॥ ७६ ॥
 त्रिशालं स्यात् तदा सप्तशालं विंशतिभेदवत् ।
 हिरण्यनाम(भोः)भेन सर्वतोभद्रमन्दिरम् ॥ ७७ ॥
 श्रीवत्सं जनयेद् वेश्म नरेन्द्राणां हितावहम् ।
 श्रीवृक्षं सर्वतोभद्रे सुक्षेत्रे मिलिते भवेत् ॥ ७८ ॥
 चुल्लीयुक्ते पुनस्तस्मिन् श्रीपालं नाम जायते ।
 पक्ष्म्रे सर्वतोभद्रयुक्ते धीकण्डमुच्यते ॥ ७९ ॥
 हिरण्यनामे श्रीवासं वर्धमानयुते भवेत् ।
 श्रीनिवासं तु सुक्षेत्रे वर्धमानेन मिश्रिते ॥ ८० ॥
 वर्धमानेन चुल्ल्या च गृहं श्रीभूषणं विदुः ।
 पक्ष्मं वर्धमानेन यदा संयोगमृच्छति ॥ ८१ ॥
 तदा श्रीमण्डनं नाम जायते भवनोत्तमम् ।
 जाते हिरण्यनामस्य नन्द्यावर्तेन सङ्गमे ॥ ८२ ॥
 स्याद् वेश्म श्रीकुलं नाम धियः कुलनिकेतनम् ।
 नन्द्यावर्तेन सुक्षेत्रे युक्ते श्रीगोकुलं भवेत् ॥ ८३ ॥
 नन्द्यावर्तस्य चुल्ल्याथ योगे श्रीस्यावरं गृहम् ।
 नन्द्यावर्तस्य पक्ष्मयोगे कुम्भं प्रजायते ॥ ८४ ॥
 हिरण्यनामरुचकयोगे स्याच्छ्रीसमुद्रकम् ।
 धीनन्दं नाम सुक्षेत्रे रुचकाख्येन संयुते ॥ ८५ ॥
 चुल्ल्यां रुचकयुक्तायां श्रीह्रदं नाम जायते ।
 धीधरं नाम पक्ष्म्रे भवेद् रुचकसंयुते ॥ ८६ ॥

यच्चतुर्दशभिर्भेदैरेकमेव हि वेद्यं तत् ।
 इत्येषां सप्तशालानां सहस्राण्यत्र षोडश ॥ ९९ ॥
 एकोनत्रिंशती तद्वदशीतिश्चतुर्चरा ।
 इदानीमष्टशालानि भवनान्यभिदध्यहे ॥ १०० ॥
 बहिरन्तश्चतुःशालद्वयादेकं समासतः ।
 अन्यानि सर्वभद्रादिद्वयसंयोगतो दश ॥ १०१ ॥
 एकोनत्रिंशता क्षेत्रं चतुरश्रं विभाजयेत् ।
 भागद्वयेन मूषा स्याच्छाला भागचतुष्टयात् ॥ १०२ ॥
 कुर्वीत पञ्चभिर्भागैस्तन्मध्येऽङ्गणवापिकाम् ।
 चतस्रश्च प्रतिदिशं मूषाः स्युस्तत्र वास्तुनि ॥ १०३ ॥
 शालयोनं सप्तशालं पद्मशालं द्वितीयोऽङ्गितम् ।
 त्रिहीनं पञ्चशालं स्यादष्टशालमिदं क्वचित् ॥ १०४ ॥
 तुल्यत्रिशालद्वितयं द्विशालेन युतं यदा ।
 अष्टौ तदाष्टशालानि गृहाण्यन्यानि निर्दिशेत् ॥ १०५ ॥
 मूषाव्युदिवशादष्टशालानामथ कथ्यते ।
 सद्व्यासा तत्र विभक्तं स्यादवहन्मूपसंज्ञितम् ॥ १०६ ॥
 षोडशैकभद्राणि द्विभद्राणां शतं विदुः ।
 विंशं पष्ट्यां त्रिभद्राणां विज्ञेयं शतपञ्चकम् ॥ १०७ ॥
 अष्टादशाहुर्विंशानि चतुर्भद्रशतानि च ।
 पञ्चभद्रसहस्राणि चत्वारि स्युः शतत्रयम् ॥ १०८ ॥
 अष्टपष्टिश्च गेहानि तानि सम्यग् विभावयेत् ।
 सहस्राष्टकमष्टौ च षड्भद्राणि प्रचक्षते ॥ १०९ ॥
 एकादशसहस्राणि तथा शतचतुष्टयम् ।
 जानीयात् सप्तभद्राणि चत्वारिंशद् गृहाणि च ॥ ११० ॥
 द्वादशैवाष्टभद्राणां सहस्राणि शताष्टकम् ।
 सप्तत्याभ्यधिकं माहुर्वास्तुविद्याविशारदाः ॥ १११ ॥

एकादशसहस्राणि तथा शतचतुष्टयम् ।
 चत्वारिंशच्च गेहानि नवभद्राणि सङ्ख्यया ॥ ११२ ॥
 अष्टौ स्युर्दशभद्राणां सहस्राण्यष्टभिः सह ।
 तथैकादशभद्राणां सङ्ख्या स्यात् पञ्चभद्रवत् ॥ ११३ ॥
 अष्टादशशतानि स्युर्विंशतिर्भवनानि च ।
 इति द्वादशभद्राणां सङ्ख्या भवति वेष्मनाम् ॥ ११४ ॥
 स्यात् त्रयोदशभद्राणां पष्टचग्रं शतपञ्चकम् ।
 स्याच्चतुर्दशभद्राणां विंशत्यभ्यधिकं शतम् ॥ ११५ ॥
 वेष्मनि स्युस्तथा पञ्चदशभद्राणि षोडश ।
 एकमेव हि विज्ञेयं गृहं षोडशभद्रकम् ॥ ११६ ॥
 † पञ्चपष्टिसहस्राणि पद्त्रिंशं शतपञ्चकम् ।
 गृहाणामष्टशालानां भवत्येकत्र सङ्ख्यया ॥ ११७ ॥
 स्यात् समानचतुश्शालद्वययोगात् समासतः ।
 एकैकशालयोगाच्च नवशालचतुष्टयम् ॥ ११८ ॥
 सर्वतोभद्रमुख्यानां मिथो द्वितययोगतः ।
 एकैकशालयोगाच्च चत्वारिंशत् तथापरा ॥ ११९ ॥
 तुल्यत्रिशालत्रितययोगेन च चतुष्टयम् ।
 गृहाणां नवशालानामन्यदुक्तं पुरातनैः ॥ १२० ॥
 संस्थानमुक्तं गेहानां नवशालात्मनापिदम् ।
 मृपायहनमेदेन तत्सङ्ख्या कथ्यतेऽधुना ॥ १२१ ॥
 अवहन्मूपमेकं स्याद् बहन्त्यष्टादशैकया ।
 द्वाभ्यां शतं त्रिपञ्चाशदधिकं वेष्मनां भवेत् ॥ १२२ ॥

१. 'सहस्राणि विंश', २. भद्राणां भ', ३. 'त्य' लः पाठः ।

† अष्टशालद्वय- णामैकयं ६५५३६	गृह १	१६	१२०	१६०	१८२०	४३९८	८००८	११५४६	१२८७०
षोडशगुरुनां संस्थाने	भद्र १६	१५	१४	१३	१२	११	१०	९ भद्र	८

तिसृभिः स्युः शतान्यष्टौ सहस्रोदशभिर्गृहैः ।
 पट्यां सहस्रत्रितयं तामिथतसृभिर्मवेत् ॥ १२३ ॥
 पञ्चाशीतिशतान्यष्टपष्टियुक्तानि पञ्चभिः ।
 वहन्तीभिः प्रजायन्ते मूपाभिरिह वेष्मनाम् ॥ १२४ ॥
 अष्टादशसहस्राणि तथा पञ्चशतानि च ।
 चतुःपष्टिं च गेहानि मूपाभिः पद्भिरादिशेत् ॥ १२५ ॥
 एकत्रिंशत्सहस्राणि सहितान्यष्टभिः शतैः ।
 चतुर्विंशतियुक्तानि मूपाभिः सप्तभिर्विदुः ॥ १२६ ॥
 चत्वारिंशत्सहस्राणि त्रिसहस्री च वेष्मनाम् ।
 शतानि चाष्टपञ्चाशन् सप्त मूपाभिरष्टभिः ॥ १२७ ॥
 चत्वारिंशत्सहस्राणि सहस्रान्यष्ट पट्शती ।
 विंशतिं चैव मूपाभिर्द्वेष्टाणां नवभिर्विदुः ॥ १२८ ॥
 चत्वारिंशत्सहस्राणि सहस्रत्रयमोक्तसाम् ।
 मूपाभिर्दशभिः साष्टपञ्चाशच्छतसप्तकम् ॥ १२९ ॥
 एकत्रिंशत्सहस्राणि चतुर्विंशच्छताष्टकम् ।
 मूपाभिरेकादशभिर्गृहाणां सुनयो जगुः ॥ १३० ॥
 अष्टादशसहस्राणि तथा पञ्चशतानि च ।
 धान्नां द्वादशमूपाणां चतुःपष्टिश्च जायते ॥ १३१ ॥
 भयन्त्यष्टौ सहस्राणि तथा पञ्चशतानि च ।
 स्यात् त्रयोदशमूपाणामष्टपष्टिश्च वेष्मनाम् ॥ १३२ ॥
 स्याच्चतुर्दशमूपाणां त्रिसहस्री सप्तपष्टिका ।
 मूपाभिः पञ्चदशभिः षोडशाष्टशती तथा ॥ १३३ ॥
 धान्नां षोडशमूपाणां त्रिपञ्चाशच्छतं भवेत् ।
 स्युः सप्तदशमूपाणि वेष्मान्यष्टादश स्फुटम् ॥ १३४ ॥
 मूपाभिरष्टादशभिर्वेष्मकं तद्विदो विदुः ।
 लक्षद्वयं सहस्राणि द्वापष्टिश्च शतान्विता ॥ १३५ ॥

वेष्मना नवशास्त्रानां चत्वारिंशन्नुपैता ।

स्यान् गमानवतुःशान्द्रयगोणान् गमागनः ॥ १३६ ॥

एकेन च द्विशान्तेन दशशान्त्रचतुष्टयम् ।

सर्वतामद्रमुक्त्यानां मिश्रो द्वितयगोणनः ॥ १३७ ॥

एकद्विशान्द्रयोगान्त्र चत्वारिंशन् तथापरा ।

तुल्यत्रिशान्त्रितयमेकशान्त्रयुग्मं यदा ॥ १३८ ॥

साधारणं तदानीन् स्याद् दशशान्त्रचतुष्टयम् ।

तुल्ये त्रिशान्ते युज्येते सर्वमद्रादिभिर्गदा ॥ १३९ ॥

तदान्या दशशालानां समुत्पयेन विंशतिः ।

नेप्थेकमवहन्मूपं विंशतिर्मूपगंकया ॥ १४० ॥

यहन्त्या स्यादुभाभ्यां तु नवत्यभ्यधिकं शतम् ।

चत्वारिंशानि तिस्रभिः शतान्येकादश ध्रुवम् ॥ १४१ ॥

चत्वारि स्युश्चतस्रभिः सहस्राणि शताष्टकम् ।

चत्वारिंशच्च गेहानि जायन्ते पञ्चभिः सह ॥ १४२ ॥

पञ्चभिस्तु सहस्राणि मूषाभिर्दशपञ्च च ।

जायन्ते सचतुष्काणि तथा पञ्चशतानि च ॥ १४३ ॥

अष्टाविंशत्सहस्राणि पद्भिः सप्त शतानि च ।

पष्ट्युत्तराणि जायन्ते वेष्मनां परिसहस्रव्या ॥ १४४ ॥

गृहाणां स्युः सहस्राणि सप्तभिः सप्तसप्ततिः ।

शतपञ्चकमन्यच्च भवेद् विंशतिसंयुतम् ॥ १४५ ॥

लक्षमेकं सहस्राणि पञ्चविंशतिरष्टभिः ।

शतानि नव जायन्ते सप्तत्यभ्यधिकानि च ॥ १४६ ॥

लक्षमेकं सहस्राणि सप्तपष्टिः शतानि च ।

नव स्युः पष्ट्युक्तानि नवमूषाप्रचारतः ॥ १४७ ॥

लक्षं चतुरशीतिश्च सहस्राणि शतानि च ।

सप्त स्युर्दशभिस्तद्वत् पञ्चाशच्च पटुचरा ॥ १४८ ॥

लक्षमेकं सहस्राणि सप्तपष्टिश्च वेष्मनाम् ।

शतानि चैकादशभिः पष्ट्यानि नव निर्दिशेत् ॥ १४९ ॥

लक्षं तथा सहस्राणि जायन्ते पञ्चविंशतिः ।
 शतानि च द्वादशभिर्नव तद्वच्च सप्ततिः ॥ १५० ॥
 सहस्राणि निकेतानां सहस्र्यया सप्तसप्ततिः ।
 सविंशतिः पञ्चशती त्रयोदशमिरीरिता ॥ १५१ ॥
 अष्टात्रिंशत्सहस्राणि तथा सप्तशतानि च ।
 स्युश्चतुर्दशभिः पष्ट्या वेष्मनामन्वितानि च ॥ १५२ ॥
 स्यात् पञ्चदशसाहस्री शतैः पञ्चभिरन्विता
 मृषाभिः पञ्चदशभिश्चत्वारि भवनानि च ॥ १५३ ॥
 स्युः सहस्राणि चत्वारि तद्वदष्टौ शतानि च ।
 तथा षोडशमृषाणां चत्वारिंशच्च पञ्च च ॥ १५४ ॥
 सहस्रं सप्तदशभिः शतमेकं च वेष्मनाम् ।
 चत्वारिंशच्च वेष्मानि भवन्ति परिसहस्र्यया ॥ १५५ ॥
 शतं नवत्यभ्यधिकमष्टादशभिरुच्यते ।
 भवत्येकानविंशत्षा मृषाणां वेष्मविंशतिः ॥ १५६ ॥
 एकमेव घृहं मृषाविंशतेर्वहनाद् भवेत् ।
 सहस्र्येषं दशगालानां मृषाभेदप्रचारतः ॥ १५७ ॥
 प्रयुतं चत्वार्ययुतान्यष्टसहस्राणि पञ्च च शतानि ।
 षट्सप्ततिर्घृहाणि च दशगालेभ्येकसहस्र्येषम् ॥ १५८ ॥
 चतुःशालादिगेहानि यावन्त्यादशगालतः ।
 चतुर्गुणानि प्रत्यानं तान्यन्विन्देन निर्दिशेत् ॥ १५९ ॥
 एकद्वित्रिचतुःशालवेष्मनां सप्तमान्मिथः ।
 गृहाणि दशगालान्तान्येवमुक्तानि विस्तरात् ॥ १६० ॥
 समारभ्य चतुःशालादिदशगालान्नवेष्मनाम् ।
 सहस्र्यामिदानीमिदमेव सर्वेषामभिदध्यहे ॥ १६१ ॥
 मृषाभेदेन लघाणि स्युश्चषोडश वेष्मनाम् ।
 सहस्राण्यष्टनवनिस्तथा वेष्मानि षोडश ॥ १६२ ॥
 मृषागंस्थानभेदेन भिद्यानां वेष्मनां पुनः ।
 जायन्ते कोटिशो भेदा यस्माच्चोक्तानि तान्यतः ॥ १६३ ॥

इत्थं चतुःशतमुक्तानि त्रैश्यामुक्तानि यावद्दशशतम् ।

शाल्यापभेदेन मिथोऽभिप्रायः सदस्या च नेषामुदिता गगानम् ॥ १६४ ॥

१/१ शाल्यापभेदेन मिथोऽभिप्रायः सदस्या च नेषामुदिता गगानम्

समस्तगृहाणां सदस्याकृत्यर्त्तं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ आयादिनिर्णयो नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

इदानीमभिधास्यामः सूत्रपातविधेः प्रथमम् ।

शस्ते मासि सिते पक्षे विदध्यात् तं शुभेऽहनि ॥ १ ॥

चैत्रे शोकाकुलो भर्ता वृक्षाखं च धनान्वितः ।

उपेष्टे गृही विपद्येत नश्यन्ति पशवः शुर्चा ॥ २ ॥

श्रावणे धनवृद्धिः स्यान्नभस्येन वसेद् गृहे ।

कलहश्चाश्विने मासि भृत्या नश्यन्ति कार्तिके ॥ ३ ॥

मार्गशीर्षे धनप्राप्तिः सहस्ये कापसम्पदः ।

माघे बहिर्भयं चैव फाल्गुने श्रीरनुत्तमा ॥ ४ ॥

द्वितीया पञ्चमी मुख्या सप्तमी नवमी तथा ।

एकादशीत्रयोद(श्यस्तिः श्यां ति)थयः स्युः शुभावहाः ॥ ५ ॥

चन्द्रतारावलं भर्तुरनुकूलं च शस्यते ।

इयं हि सूत्रपाताख्या क्रिया मासादकर्मणि ॥ ६ ॥

कार्या पुरनिवेशे च प्रारम्भे भवनस्य च ।

शिलानिवेशने द्वारस्तम्भोच्छ्रायादिकेषु च ॥ ७ ॥

आद्रियेत सिते पक्षे शोभने लग्न एव हि ।

रवौ कन्यातुलालस्थे गृहे वरुणदिङ्मुखम् ॥ ८ ॥

न कुर्यात् तद्धिः शून्यं स्यान्न च हृद्धिर्भवेत् प्रभोः ।
 ने दक्षिणमुखं कुम्भमृगधनिस्थिते रवौ ॥ ९ ॥
 कुर्वीत निष्फलं तत् स्यान्तृपदण्डवधादिकृत् ।
 न मीनवृषमेपस्थे कुर्वीत ग्राह्यमुखं रवौ ॥ १० ॥
 तद् धनघ्नं कलिबुद्रराजचौरातिहृद् यतः ।
 रवौ पिपुनसिहस्थे न कर्कस्थेऽप्युदशमुखम् ॥ ११ ॥
 कुर्यात् तद्धिः दरिद्रत्वं दद्याच्चरणदासनाम् ।
 आयच्ययांशकसांणि प्रवक्ष्यामोऽथ वेद्मनाम् ॥ १२ ॥
 गृहमानवशात् सम्यक् कर्तुः स्थानबलाबन्धम् ।
 नगरे वा पुरादां वां दण्डमानं विधीयते ॥ १३ ॥
 तदलामे करैः कार्यं सम्यगायविशुद्धये ।
 यत्र हस्तैर्मितिः क्षेत्रे तत्रायां हस्तसंभितः ॥ १४ ॥
 क्षेत्रालामे तु तत्रैव प्रायः स स्यादिन्द्राङ्गुलः (१) ।
 अङ्गुलैस्तु मिते क्षेत्रे सोऽङ्गुलस्तदलाभतः ॥ १५ ॥
 पार्श्वार्धं पर्वर्वापि प्रायः संत्रानुसारतः ।
 गृहेषु कर्महस्तेन मानं स्वामिकरेण वा ॥ १६ ॥
 देवतानां तु धिष्ण्येषु कर्महस्तेन केवलम् ।
 दैर्घ्यं हन्यात् पृथुत्वेन हरेद् भागं ततोऽष्टभिः ॥ १७ ॥
 यच्छेषमायं तं विद्याच्छास्त्रदृष्टं ध्वजादिकम् ।
 ध्वजो धूमोऽथ सिंहश्च वा वृषः सरकुञ्जरा ॥ १८ ॥
 ध्वाङ्घ्र्येति तं सरिष्टाः शान्यायासु मदक्षिणम् ।
 अन्योन्याभिमुख्यास्ते च कामे स्तच्छन्दचारिणः ॥ १९ ॥
 पूर्वाचार्यः सप्रतिष्ठा आयुर्विधिपायकाः ।
 वृषसिंहजाः शस्त्राः श्रामाद्रपुरवेद्यसु ॥ २० ॥
 ध्वजैर्ध्वजधः सज्जापो धूमे धौगो मृगापिपे ।
 कलिः शुनि धनं पान्यं हवे ग्रीहृषणं खरे ॥ २१ ॥

१. 'दक्षिणमुख', २. 'धर्मप' ल. ५३: । ३. 'सिंह' ४. ५४: ।

गजे भद्राणि हृष्यन्ते ध्वाङ्क्षे न मर्षं धुतम् ।
 वृषभ्याने गजे कुर्यान् गिरि वृषभहस्तिनोः ॥ २२ ॥
 न कुर्यात् वृषभस्य वृषभेन सर्वतो ध्वजः ।
 कल्याणं कुरुते गिरौ द्वाद्यगम्य विद्योतनः ॥ २३ ॥
 धन्विग्रमस्य गजः वृषभः वृषभेन विजः ।
 शूद्रस्य ध्वज सर्वकः वृषभेन र्ध्वपदः मदा ॥ २४ ॥
 एतमेते गृहादीनामायाः सर्वे प्रकीर्तिताः ।
 प्रदद्यादासने सिंहमानपत्रेषु तु ध्वजम् ॥ २५ ॥
 चिह्नेष्वपि च सर्वेषु चामरवृजनादिषु ।
 सिंहं गजे वा शस्त्रेषु रथेषु कवचेषु च ॥ २६ ॥
 सार्यश्वेगजपर्याणेष्विधं वृषभमेव च ।
 अर्थधारणपात्रेषु शयनेषु मतङ्गजम् ॥ २७ ॥
 याने च वाहने चैव मतिमान् योजयेद् गजम् ।
 मासाद्रप्रतिमालिङ्गपीठमण्डपवेदिषु ॥ २८ ॥
 कुण्डेषु च ध्वजं दद्याद् देवोपकरणेषु च ।
 आयो गृहवदुद्वाहवेदीमण्डपयोर्भवेत् ॥ २९ ॥
 महानसे वृषं दद्याज्जलाधारे जलाशये ।
 स्थाल्यां भोजनपात्रे च कोष्ठागारेऽश्वधारणे ॥ ३० ॥
 एतद्गृहे तथा दद्याद् गृहोपकरणेषु च ।
 वृषं गजशालायां प्रदद्याद् गजमेव वा ॥ ३१ ॥
 वृषं तुरगशालासु गोशालागोकुलेषु च ।
 गजाश्ववृषशालासु सिंहं यत्रेन वर्जयेत् ॥ ३२ ॥
 अथमानां खरध्वाङ्क्षधूमन्वानः शुभावहाः ।
 धूमोऽग्निजीविनां शस्तो ध्वाङ्क्षः सन्न्यासिनां हितः ॥ ३३ ॥
 स्वगणानां स्वपाकानां स्ववेशमानां खरः शुभः ।
 नटनर्तकवेश्मेषु पण्यस्त्रीणां खरः शुभः ॥ ३४ ॥
 कुलालरजकादीनां तथा गर्दभजीविनाम् ।
 गृहादिषु क्षेत्रफलं गणयेदष्टभिर्भजेत् ॥ ३५ ॥

त्रिघनेन मजेच्छेषं नक्षत्रेऽष्टहते व्ययः ।
 पिशाचो राक्षसो यक्ष इति त्रेधा व्ययो मतः ॥ ३६ ॥
 साम्याधिस्यन्यूनतामिरायतः स्याद् यथाक्रमम् ।
 व्ययं क्षेत्रफले क्षिप्त्वा गृहनामाश्वराणि च ॥ ३७ ॥
 भागं त्रिभिर्हरेत् तत्र यच्छेषं सौऽशको भवेत् ।
 चतुरङ्गो यथा मन्त्रो मुख्यो लघे नवांशकः ॥ ३८ ॥
 तथा गृहादिषु प्रोक्तं मुख्यत्वेनांशकत्रयम् ।
 इन्द्रो यमश्च राजा च त्रयो नामभिरंशकाः ॥ ३९ ॥
 स्वनामतुल्यफलदा विज्ञातव्यास्त्रयोऽपि च ।
 गणयेत् स्वामिन्क्षत्राद् यावत् स्याद् भवनस्य मम् ॥ ४० ॥
 नवमिर्माजिते तस्मिन् शेषं तारा प्रकीर्तिता ।
 जन्मसम्पद्विपत्तौपसाधकनैधनीः ॥ ४१ ॥
 मंत्रीपरममन्यौ च माहुः संज्ञाः समाः फले ।
 त्रिसप्तपञ्चमीर्भर्तुर्गृहतारा विवर्जयेत् ४२ ॥
 आयाद्वितीयाष्टम्यस्तु ताराः स्युरिह मध्यमाः ।
 तथा ऋक्षेऽपि चानिष्टे चन्द्रेऽष्टमगतेऽपि च ॥ ४३ ॥
 नयते दुरितं तारा चतुःपण्णवती(१)वृणाम् ।
 सुरराक्षसमर्त्याख्या ऋक्षाणां स्युर्गणास्त्रयः ॥ ४४ ॥
 यद्गणधो भवेद् भर्ता तद्गणधं गृहं शुभम् ।
 मृगाभिरवतीस्वात्यो मंत्रं पुण्यपुनर्वसू ॥ ४५ ॥
 हस्तः श्रवण इत्येव देवाख्यो नवको गणः ।
 विशाखा कृत्तिकाश्लेषा नैर्ऋतं वारुणं मघा ॥ ४६ ॥
 चित्रा ज्येष्ठा धनिष्ठेति नवको राक्षसो गणः ।
 आर्द्रामरण्या रोहि(र्ण्या)१(१)ण्या) निस्रः पूर्वास्तयोत्तराः ॥ ४७ ॥
 इति नक्षत्रनवकं विज्ञेयं मानुषे गणे ।
 गणसाम्यं शुभा ताग यस्याया(वृ१)व्ययोऽन्यकः ॥ ४८ ॥

गजे भद्राणि दृश्यन्ते ध्वाङ्क्षे तु मरणं ध्रुवम् ।
 वृषस्थाने गजं कुर्यात् सिंहं वृषमहस्तिनोः ॥ २२ ॥
 न कुर्याद् वृषमन्यत्र शस्यते सर्वतो ध्वजः ।
 कल्पाणं कुरुते सिंहो ब्राह्मणस्य विशेषतः ॥ २३ ॥
 क्षत्रियस्य गजः शस्तो वृषभः शस्यते विशः ।
 शूद्रस्य ध्वज एवैकः शस्यतेऽर्थप्रदः सदा ॥ २४ ॥
 एवमेते गृहादीनामायाः सर्वे प्रकीर्तिताः ।
 प्रदद्यादासने सिंहपातपत्रेषु तु ध्वजम् ॥ २५ ॥
 चिह्नेष्वपि च सर्वेषु चामरव्यजनादिषु ।
 सिंहं गजं वा शस्त्रेषु रथेषु कवचेषु च ॥ २६ ॥
 सार्यभंगजपर्याणेष्विभं वृषभमेव च ।
 अर्थधारणपात्रेषु शयनेषु मतङ्गजम् ॥ २७ ॥
 याने च वाहने चैव मतिमान् योजयेद् गजम् ।
 मासादप्रतिमालिङ्गपीठमण्डपवेदिषु ॥ २८ ॥
 कुण्डेषु च ध्वजं दद्याद् देवोपकरणेषु च ।
 आयो गृहबहुद्वाहवेदीमण्डपयोर्भवेत् ॥ २९ ॥
 महानसे वृषं दद्याज्जलाधारे जलाशये ।
 स्थाल्यां भोजनपात्रे च कोष्ठागारेऽश्वधारणे ॥ ३० ॥
 एतद्गृहे तथा दद्याद् गृहोपकरणेषु च ।
 वृषभं गजशालायां प्रदद्याद् गजमेव वा ॥ ३१ ॥
 वृषं तुरगशालासु गोशालागोकुलेषु च ।
 गजाश्ववृषशालासु सिंहं यज्ञेन वर्जयेत् ॥ ३२ ॥
 भयमानां खरध्वाङ्क्षधूमश्वानः शुभावहाः ।
 धूमोऽग्निजीविनां शस्तो ध्वाङ्क्षः सन्न्यासिनां हितः ॥ ३३ ॥
 स्वगजानां श्वशकानां स्ववेश्मानां खरः शुभः ।
 नटनर्तकवेश्मेषु पण्यस्त्रीणां खरः शुभः ॥ ३४ ॥
 कुलालरजकादीनां तथा गर्दभजीविनाम् ।
 गुरादिषु क्षेत्रफलं गेणयेदष्टभिर्भजन् ॥ ३५ ॥

त्रिघनेन भजेच्छेपं नक्षत्रेऽष्टहृते व्ययः ।
 पिशाचो राक्षसो यक्ष इति त्रैधा व्ययो मतः ॥ ३६ ॥
 साम्याधिन्यन्यूनताभिरायतः स्याद् यथाक्रमम् ।
 व्ययं क्षेत्रफले क्षिप्त्वा गृहनामाक्षराणि च ॥ ३७ ॥
 भागं त्रिभिर्हरेत् तत्र यच्छेपं सौंशको भवेत् ।
 चतुरश्रो यथा मन्त्रो मुख्यो लग्ने नवांशकः ॥ ३८ ॥
 तथा गृहादिषु प्रोक्तं मुख्यत्वेनांशकत्रयम् ।
 इन्द्रो यमश्च राजा च त्रयो नामभिरंशकाः ॥ ३९ ॥
 स्वनामतुल्यफलदा विज्ञातव्यास्तयोऽपि च ।
 गणयेत् स्वामिनक्षत्राद् यावत् स्याद् भवनस्य भम् ॥ ४० ॥
 नवभिर्भाजिते तस्मिंश्च क्षेपं तारा मकीर्तिता ।
 जन्मसम्पाद्विपत्क्षेमपापसाधकनैधनीः ॥ ४१ ॥
 मैत्रीपरममैत्र्या च माहुः संज्ञाः समाः फले ।
 त्रिसप्तपञ्चमीर्भर्तुर्गृहतारा विवर्जयेत् ४२ ॥
 आद्याद्वितीयाष्टम्यस्तु ताराः स्युरिह मध्यमाः ।
 तथा ऋक्षेऽपि चानिष्टे चन्द्रेऽष्टमगतेऽपि च ॥ ४३ ॥
 नयते दुरितं तारा चतुःपण्णवती(?)नृणाम् ।
 सुरराक्षसमर्त्याख्या ऋक्षाणां स्युर्गणास्तपः ॥ ४४ ॥
 यद्गणक्षो भवेद् भर्ता तद्गणक्षं गृहं शुभम् ।
 मृगाश्विरेवतीस्वात्यो मैत्रं पुष्यपुनर्वसू ॥ ४५ ॥
 हस्तः श्रवण इत्येष देवाख्यो नवको गणः ।
 विशाखा कृत्तिकाश्लेषा नैऋतं बारुण मघा ॥ ४६ ॥
 चित्रा ज्येष्ठा धनिष्ठेति नवको राक्षसो गणः ।
 आर्द्राभरण्या रोहि(?)ण्या तिस्रः पूर्वास्तपोत्तराः ॥ ४७ ॥
 इति नक्षत्रनवकं विज्ञेयं मानुषे गणे ।
 गणसाम्यं शुभा तारा यस्याया(तु?)व्ययोऽत्यकः ॥ ४८ ॥

हिनींजकश्च तद्वैद्य भर्तुः शुभकल्पप्रदम् ।

आयं स्यादथ योनिर्न नाराभ भवर्नामताः ॥ ४० ॥

गृहनामेति चिन्तयानि करणानि गृहस्य पद ।

त्रिभिः शुभैः शुभं वैद्य द्वाभ्यामेतेन चाशुभम् ॥ ४० ॥

कारणश्रतुराद्यस्तु शुभं गतिशुभं भवेत् ।

न समाप्यग्यं वैद्य माय्यं नाधिक्यग्यम् ॥ ४१ ॥

न द्वितीयांशमगम्योनिमं च न कारयेत् ।

भर्तुत्तयाभिधानं च गृहं दृष्ट्वा परिगमयेत् ॥ ४२ ॥

सप्तसप्तकमेकं तुतीयैकादशं तथा ।

चतुर्थदशकं चेति कर्तव्यं मन्दिरं सदा ॥ ४३ ॥

पदकोष्ठकं त्रिकोणं च वज्रं द्विर्द्वादशं तथा ।

पदकोष्ठकं मूर्तिद्वयं त्रियोगश्च भवेद् गृहे ॥ ४४ ॥

त्रिकोणे वसतां दुःखं वैधव्यं च प्रजायते ।

द्विर्द्वादशे पुत्रपौत्रगुरुवधुधनक्षयः ॥ ४५ ॥

हृतेऽष्टभिः क्षेत्रफलं खनेत्रग्रशिभाजिते ।

शेषं जीवितमेतस्मिन् पञ्चभक्ते भवेन्मृतिः ॥ ४६ ॥

सञ्जुगं सहस्रद्वारं मुखमण्डपसंयुतम् ।

आयामतः पृथुत्वाच्च मानं कृत्वा विभाजयेत् ॥ ४७ ॥

सर्वतः शोधितं वास्तु यच्च सम्यङ्मितं भवेत् ।

स्वामिनस्तद् भवेद् धन्यं स्थपतेश्च यशस्कर्म ॥ ४८ ॥

अर्चितं वर्धते वास्तु नारीभिः पशुभिर्नरैः ।

कीर्त्यायुर्धनधान्यैश्च प्रमोदैस्तु महोत्सवैः ॥ ४९ ॥

मेरुश्च खण्डमेरुश्च पताका सूचिका तथा ।

उद्दिष्टं नष्टमिति पदं छन्दांसीह प्रवक्षते ॥ ५० ॥

एकाद्येकोत्तरान् कोष्ठान् विन्यसेदिच्छयात्मनः ।

आद्यादारभ्य तद्गृहद्विषया स्यात् पार्श्वयोः समम् ॥ ५१ ॥

मेरोरेकाधिका सङ्ख्या शरावस्थेव चाकृतिः ।
 प्रथमे कोष्ठके रूपमन्तं यावच्च पार्श्वयोः ॥ ६२ ॥
 आसनोर्ध्वस्थयोर्न्यस्येन्मध्ये सङ्कलितं पृथक् ।
 तस्मिन्निष्टविकल्पानां सङ्ख्या स्यादन्त्यपङ्क्तिगा ॥ ६३ ॥
 खण्डमेरुं तु विन्यस्येत् तद्भवेवैकपार्श्वतः ।
 प्रष्टव्यः कोष्ठकैस्तत्राप्यङ्काः प्राग्वत् फलं तथा ॥ ६४ ॥
 अथापरः खण्डमेरुः कोष्ठांस्तत्रेष्टसङ्ख्यया ।
 कृत्वैकापचितान् चामविभगापचितानधः ॥ ६५ ॥
 एकाद्येकोत्तरानङ्कानाद्यपरङ्का निवेशयेत् ।
 अन्यासु पङ्क्तिप्रामान्तं शून्या(न्पाऽना)द्येषु कल्पयेत् ॥ ६६ ॥
 द्वितीयेषु च कोष्ठेषु तासामेकैकमावयेत् (?) ।
 द्वितीयायां तृतीयादिकोष्ठकेषु यथाक्रमम् ॥ ६७ ॥
 विकर्णयोगजानन्यान्ध्वाधोयोगसंभवान् ।
 फलं विकर्णयोगोत्थमेकस्मिन् परिकल्पयेत् ॥ ६८ ॥
 एकाधिकानभीष्टायाः सङ्ख्यायास्तिर्यगालिखेत् ।
 कोष्ठाने(कांचितांश्च) रूपादींस्तन्मध्ये द्विगुणोत्तरान् ॥ ६९ ॥
 एकोनं पृष्ठतस्तेषामेकं द्विगुणमग्रतः ।
 नातिक्रामेत् परां सङ्ख्यां पताकाछन्द उच्यते ॥ ७० ॥
 तद्विनेष्टाद्यगा सङ्ख्येत्येकाद्यैस्तैस्ततो मृदे ।
 न्यस्ताङ्कसङ्ख्याः सङ्ख्याः स्युरलिन्दाद्यैः प्रकल्पिताः ॥ ७१ ॥
 एकैकमिष्टस्थानेषु लिखेत् संकेप्ततः परम् ।
 अन्त्या(दैर्दे)ते पूर्वपूर्वयुक्तेनायोजयेत् परम् ॥ ७२ ॥
 अन्त्यादारभ्य तद्वनावेकाद्येषु (?) च पर्ययात् ।
 अलिन्दादिषु यत्र स्यात् सङ्ख्या सूचीं तु तां विदुः ॥
 वक्षिणे स्थापयेत् सङ्ख्यामुद्दिष्टां सम्म(वेजे)च्च ताम् ।
 दलयेद् रूपयुक्तां तु दलयेन्नाम सम्मवेत् (?) ॥ ७४ ॥

निष्पृष्टसौर्ध्वैर्घा(?) स्यादेकस्यां वा यदा त्रिंश ।
 नन्दा भद्रा जया पूर्णा क्रमेण स्युः समास्तदा ॥ ४ ॥
 पद्भागभाजिते क्षेत्रे कर्णभित्ति निवेशयेत् ।
 सभा स्याद् भाविता नाभ सभाग्रीवात्र पञ्चमी ॥ ५ ॥
 स्तम्भान् पद्त्रिंशदेतासु पञ्चस्यपि निवेशयेत् ।
 स्तम्भान् प्राग्ग्रीवसंबद्धान् पृथगेभ्यो विनिर्दिशेत् ॥ ६ ॥
 दक्षेति पट्टी परितस्तृतीयालिन्दवेष्टिता ।
 प्रवरा सप्तमी द्वारैर्युक्तपा परिकीर्तिता ॥ ७ ॥
 प्राग्ग्रीवद्वारसंयुक्ता विदुरेस्त्यष्टमी सभा ।
 सभानामिदमष्टानां लक्षणं समुदाहृतम् ॥ ८ ॥
 इत्यष्टानां लक्ष्यं सम्यक् समाना-
 मेतत् प्रोक्तं दिग्भ्रालिन्दभेदात् ।
 तद्वद् द्वारालिन्दसंयोगतश्च
 ज्ञातेऽत्र स्याद् भूमृतां स्थानयोगः ॥ ९ ॥

इति महाराजाभिघातभीमोज्ज्वलदेवविद्यविते समराजगणहृत्पथारपरनाभि वास्तुशान्ते
 सभाष्टकं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ गृहद्रव्यप्रमाणानि नामाष्टाविंशोऽध्यायः ।

उपादेयानि यान्यत्र परित्याज्यानि यानि च ।
 गृहद्रव्यप्रमाणानि तानीदानीं प्रवक्ष्ये ॥ १ ॥
 द्वारस्य गृहविस्तारैस्तनुन्याह्युर्ध्ववेत् ।
 उच्छ्रायः सप्तभिर्युक्तैर्विस्तृतिस्तु तदर्धतः ॥ २ ॥
 प्रफलपेदं गृहद्वारं कर्मणैश्च कनीयमा(म) ।

सप्तहस्तो भवेज्ज्येष्ठे मध्यमे पङ्करोन्मितः ।

पञ्चहस्तः कनिष्ठे विधातव्यस्तथोदयः ॥ १७ ॥

ज्येष्ठे भवेत् सप्तदशहस्ताच्छाला प्रविस्तृता ।

मध्यमे दशहस्तात् तु पञ्चहस्तात् कनीयसि ॥ १८ ॥

उदुम्ब(रा?रस्य) बाहु(त्पा?ल्यात्) तलन्यासं तु कारयेत् ।

तलन्याससमं पट्टमलिन्दस्य परिग्रहे ॥ १९ ॥

द्वारविस्तारपादेन स्तम्भकोटिर्विधीयते ।

साष्टांशेनाधिकेनाथ सत्रिभागेन वा पुनः ॥ २० ॥

कुर्यादेकादशांशेन तथास्यैव प्र(या?णा)लिनीम् ।

स्तम्भान् कुर्याद्विष्टांशस्य द्वादशधाथवा ॥ २१ ॥

भागैस्ततः स्वार्धसमैरर्धभागसमन्वितैः ।

अधस्तादष्टभागा स्यात् स्तम्भस्य प्रतिपालना ॥ २२ ॥

स्तम्भमूलस्य विस्तारादर्धेन स्थलनिर्गमः ।

तदर्धेन विधातव्यो ममूरकविनिर्गमः ॥ २३ ॥

उत्कालकसमुच्छ्रायः स्तम्भपिण्डसमः शुभः ।

कुम्भिकोत्कालवत् पिण्डे विस्तारेऽष्टांशसम्पिता ॥ २४ ॥

प्रागुक्तस्तम्भभागेन सपादेन विधीयते ।

दीर्घत्वमाद्यपत्राणां शेषाणां पादहानितः ॥ २५ ॥

पादः पादो भवेन्न्यूनः पत्राणां रसनोच्छ्रयात् ।

सार्धभागोच्छ्रिता कार्या रसना कण्टकोपमा ॥ २६ ॥

सार्धपादोच्छ्रिता यद्वा जड्वा शेषं यथोदितम् ।

इत्थं स्यात् पत्रकस्तम्भो युक्त्या युक्तस्वरूपकैः ॥ २७ ॥

अष्टाश्रो वा विधातव्यः स्तम्भमूत्रपरिक्रमात् ।

तद्विस्तारसमं त्यक्तोत्सेधं भागान् विभाजयेत् ॥ २८ ॥

अष्टाश्रच्छेदमानेन बाह्यमूत्रानुपल्लवान् ।

विदध्यान्मध्यभागे तु कोणांश्च पल्लिकाकुलान् (?) ॥ २९ ॥

इत्युच्छ्रितिस्तदर्थेन सर्वेणामपि विम्बः ।

उच्छ्रायमृतमानी तु कुर्यादष्टांशवर्जितम् ॥ ४ ॥

विस्ताराद्गुणसंयुक्तोक्तं कुर्यादनिर्गम्यमा ।

चतुःषष्टिद्वारमुदयेनार्धविम्बितम् ॥ ५ ॥

विस्तारहस्ततुल्यानि षष्ट्या पञ्चाशतायता ।

संयुतान्यद्गुणानि स्यादुच्छ्रायांर्जन विस्तृतिः ॥ ६ ॥

गृहोत्सेधेन वा श्र्यंशहीनेन स्यात् सगुच्छ्रितिः ।

तदर्थेन तु विस्तारो द्वारस्येत्यपरो विधिः ॥ ७ ॥

द्वारोच्छ्रायकर्तृस्तुल्येष्वद्गुणेषु विनिक्षिपेत् ।

चत्वारि पेद्यापिण्डः स्यात् सपादं विदर्शित तम् ॥ ८ ॥

सार्धं वा सत्रिमासं वा द्विगुणं चाधिकं न तु ।

एवं कृते भवेद् द्वारपेद्याया विस्तृतिः स्फुटा ॥ ९ ॥

सार्धेन पेद्यापिण्डेन पिण्डं स्यात्पिण्डस्योद्वयरो भवेत् ।

सार्धस्तु पेद्याविस्तारः स्यादुद्वयविस्तृतिः ॥ १० ॥

पेद्यापिण्डेन तुल्या स्याच्छाखाया विस्तृतिः शुभा ।

सार्धया व्रतया रूपशाखाया अपि विस्तृतिः ॥ ११ ॥

विस्तारार्धेन पेद्यायाः खल्वशाखा विधीयते ।

रूपशाखासमा वा स्यात् सार्धा वा बाह्यमण्डला ॥ १२ ॥

पादोना श्र्यंशहीना वा विस्तारादर्थमेव वा ।

मासादेषु च तुल्यः स्याद् भारशाखाविनिर्गमः ॥ १३ ॥

आद्या शाखा भवेद् देवी द्वितीया नन्दिनीति च ।

तृतीया सुन्दरी नाम चतुर्थी स्यात् म्रियानना ॥ १४ ॥

भद्रेति पञ्चमी शाखा प्रशस्ताः पञ्च वेश्मनि ।

अतोऽधिकास्तु याः शाखा गृहद्वारि न ताः शुभाः ॥ १५ ॥

विस्तारात् षोडशो मागश्चतुर्हस्तसमन्वितः ।

तलोच्छ्रयः प्रशस्तोऽयं भवेद् विदितवेश्मनाम् ॥ १६ ॥

सप्तहस्तो भवेज्ज्येष्ठे मध्यमे षट्करोन्मितः ।
 पञ्चहस्तः कनिष्ठे तु विधातव्यस्तथोदयः ॥ १७ ॥
 ज्येष्ठे भवेत् सप्तदशहस्ताच्छाला प्रविस्तृता ।
 मध्यमे दशहस्तात् तु पञ्चहस्तात् कनीयसि ॥ १८ ॥
 उदुम्बं(रा?रस्य) बाहु(त्य?ल्यात्) तलन्यासं तु कारयेत् ।
 तलन्याससमं षट्मलिन्दस्य परिग्रहे ॥ १९ ॥
 द्वारविस्तारपादेन स्तम्भकोटिर्विधीयते ।
 साष्टांशेनाधिकेनाथ सत्रिभागेन वा पुनः ॥ २० ॥
 कुर्याद्रेकादशांशेन तथास्यैव प्र(या?णा)लिनीम् ।
 स्तम्भान् कुर्याद्विंशेष्टांशास्तत्र द्वादशधा यवा ॥ २१ ॥
 भागैस्ततः स्वार्धसमैरर्धभागसमन्वितैः ।
 अधस्तादष्टभागा स्यात् स्तम्भस्य प्रतिपालना ॥ २२ ॥
 स्तम्भमूलस्य विस्तारादर्धेन स्थलनिर्गमः ।
 तदर्धेन विधातव्यो मसूरकविनिर्गमः ॥ २३ ॥
 उत्कालकसमुच्छ्रायः स्तम्भपिण्डसमः शुभः ।
 कुम्भिकोत्कालवत् पिण्डे विस्तारेष्टांशसम्पिता ॥ २४ ॥
 प्रागुक्तस्तम्भभागेन सपादेन विधीयते ।
 दीर्घत्वमाद्यपत्राणां शेषाणां पादहानितः ॥ २५ ॥
 पादः पादो भवेन्न्यूनः पत्राणां रसनोच्छ्रयात् ।
 सार्धभागोच्छ्रिता कार्या रसना कण्टकोपमा ॥ २६ ॥
 सार्धपादोच्छ्रिता यद्वा जह्वा शेषं यथोदितम् ।
 इत्थं स्यात् पत्रकस्तम्भो युक्त्या युक्तस्वरूपकैः ॥ २७ ॥
 अष्टाश्रो वा विधातव्यः स्तम्भमूत्रपरिक्रमात् ।
 तद्विस्तारसमं त्यक्तोत्सेधं भागान् विभाजयेत् ॥ २८ ॥
 अष्टाश्रच्छेदमानेन वातमूत्रानुपलुवान् ।
 विदध्यान्मध्यभागे तु कोणांश्च पट्टिकाकुब्जान् (?) ॥ २९ ॥

पटिका पुष्पमालामिः पट्टव्योपशोभिता ।

छन्दभागः समः कार्यो यद्विर्माणविवर्जितः ॥ ३० ॥

पटपट्टवक्रो नाम स्तम्भोऽयं परिकीर्तितः ।

विहितो वेष्टनानामेष स्वामिनः श्रेयसे भवेत् ॥ ३१ ॥

कुपेरो वा विधातव्यः षोडशाश्रकियान्वितः ।

ऊर्ध्वतः पल्लवाकीर्णो जहास्य चतुरश्रिका ॥ ३२ ॥

श्रीधरश्च भवेद् वृत्तः कल्पनास्य कुबेरवत् ।

एवं गृहाणां चत्वारः स्तम्भा लक्ष्मधिरीरिताः ॥ ३३ ॥

स्तम्भमूलस्य विस्तृत्या तलपट्टस्य विस्तृतिः ।

सपादया विधातव्या धातुल्यं पादहीनया ॥ ३४ ॥

स्तम्भेन तुल्यं विस्तारे बाह्व्ये पदसम्पन्नम् ।

हीरग्रहणमायामे स्तम्भाग्रात् त्रिगुणं भवेत् ॥ ३५ ॥

हीरग्रहणविस्तारं भागात् सप्त प्रकल्पयेत्(१) ।

तत् स्यात् स्रष्टोत्तरं भागं भागेनेष्टं प्रवेशनम् ॥ ३६ ॥

तस्याधस्तात् त्रिकण्डेन त्रिभागं लम्बितेन च ।

लिखेदुभावरधचन्द्रां पार्श्वयोरुभयोरपि ॥ ३७ ॥

खल्वं कृत्वा ततो मध्यं भागद्वयमधोगतम् ।

कुर्यात् त्रिकण्डकं कान्तं तुम्बिकामथ लम्बिकाम् ॥ ३८ ॥

द्वयोर्मध्येऽपरं भूयो द्विभागस्थं च कण्डकम् ।

तुम्बिकां लम्बमानां वा पत्रजातिविभूषिताम् ॥ ३९ ॥

तस्याध्वापरतीरं स्यात् पद्मपत्र्या विभूषितम् ।

तलपट्टसमः पेट्रो विस्तारात् पिण्डतोऽपि च ॥ ४० ॥

पट्टत्र्यंशेन तीरे स्यात् पट्टापिण्डार्धनिर्गमः ।

स्तम्भाग्रेण समा कार्या विस्तारस्थौल्यतस्तुला ॥ ४१ ॥

तदर्धेन जयन्तीनां कर्तव्ये पिण्डविस्तृती ।

ताभ्यो विधेयाः पादोनाः सन्धिपाला यद्वच्छया ॥ ४२ ॥

निर्युद्धेषु च ये पट्टाः पादोनांस्तांस्तु कारयेत् ।

तुलापट्टाश्च पादोनास्तदर्धेन जयन्तिकाः ॥ ४३ ॥

तुलार्धेन विधातव्या प्रतिपोकस्य विस्तृतिः ।

पट्टस्योपरि कण्ठः स्याद् भूपितो रूपकर्मणा ॥ ४४ ॥

वेदिका(जैजा)लरूपाद्या निर्युहे संप्रशस्यते ।

विधातव्या च सच्छत्रा निवद्वाक्कणैवापिका ॥ ४५ ॥

स्तम्भपट्टां(शुस्तु) विस्तीर्णान् सपादांस्तत्र कल्पयेत् ।

तुलापिण्डाः समाः कार्याः सहस्रहैः सुदुर्गुताः ॥ ४६ ॥

वेदिकाजालसम्पन्नं तलं कार्यं मनोरमम् ।

भूर्माभूर्मा भवेत् तद्यद्वाद्वांशविवर्जितम् ॥ ४७ ॥

प्रणाल्यः सर्वतः कार्या मूलग्राह्यनिर्गमाः ।

दण्डच्छाद्यं गृहेषु स्याज्ज्ञेयं तद्यद्चतुर्विधम् ॥ ४८ ॥

भूताल्यं तिलकं तदन्मण्डलं कुमुदं तथा ।

गृहच्छाद्येषु तेषु स्यादुच्छ्रायोऽपि चतुर्विधः ॥ ४९ ॥

क्षेत्रतुपांशतः कार्यो दूर्घ्येणच्छाद्यदण्डकः ।

तदर्थं मुष्टिकायामो दण्डैर्व्यगेन लम्बना ॥ ५० ॥

चतुरर्धं समं कान्तं मधुरं सुदृढं घनम् ।

वैर्मना छाद्यकं कार्यं भूतं नाम्ना सुपूजितम् ॥ ५१ ॥

तर्पवाष्टादशो भागो यदा स्यादुच्छ्रयेऽधिकः ।

उदयस्तिलको नाम गस्तः स गृहकर्मणि ॥ ५२ ॥

द्राभ्यामुग्नरः पूर्वं मण्डलः कुमुदसिन्धिः ।

अभित्ति(स्येस्यं) भवेच्छा(द्येद्यं) चन्द्रेस्ताविभूपितम् ॥ ५३ ॥

गुणरागान्विता भित्तिर्यद्वा घनचयात्मिका ।

तत्रच्छाद्यं भवेद्यान्यद्वयधारणसंज्ञितम् ॥ ५४ ॥

सिंहकर्णरूपोनालीचण्डाकर्णार्धपञ्चगाः ।

ध्वजच्छत्रकुमाराश्च एतेषु परिवर्जयेत् ॥ ५५ ॥

न पक्षराजिध्वजसिंहकर्णकुमारघण्टाः समरालपलीः ।
न प्रस्वल्गार्धानि नैर्चय पत्राण्यायोजयेद् वेश्मसु मङ्गलार्थी ॥

इति महाराजाधिराजभीमोज्ज्वलदेवधिराजिने समराङ्गणयुवधारपरनाग्नि वाद्यु

अथ शयनासनलक्षणं नाम एकोनत्रिंशोऽध्यायः

शुमानुषपरिज्ञानं येन सन्यक् प्रजायते ॥ १ ॥

सम्पूज्य देवताः सम्यक् कर्माग्भ्यं मयाचरेन् ॥ २ ॥

निन्दकः मांस्वार्थं च निरीषामनधन्वनाः ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

दृष्टं चानि शिषिं ये नेष्टा ब्रह्मसंन्यासि निन्दिताः ।

महा महा शया कायो विराजते ।

अविनाशे महात्मने विविधान्याय ॥१०॥

सुखदुःखवशात्सुखं मन्वाद्युपादेयं तथा ।

॥ ८ ॥

$$y_1 = \frac{1}{\sqrt{\lambda}} e^{\lambda t} \cos(\omega t) \quad y_2 = \frac{1}{\sqrt{\lambda}} e^{\lambda t} \sin(\omega t)$$
$$x^2 + 2x - 3 = (x+3)(x-1)$$

शयनासनलक्षणं नामकोनविंशोऽध्यायः ।

कर्माङ्गुलं समुद्दिष्टं चितुर्परष्टभिर्यवैः ।

अष्टोत्तरशतं तेषां शय्या ज्येष्ठा महीभुजाम् ॥ ९ ॥

मध्ये महीभुजां शय्या शतं स्याच्चतुस्तसम् ।

शतं कनीयसी प्रोक्ता शृषाणां विजपावहा ॥ १० ॥

नवतिर्नृपपुत्रस्य मन्त्रिणः सा पङ्क्तिर्ज्ञेता ।

द्वादशोना बलपतेस्त्रिपद्कोना पुरोधसः ॥ ११ ॥

आयामार्धेन विस्तारं सर्वं शय्यासु कल्पयेत् ।

यद्वा निजाष्टभागेन पद्भागेनाथवाधिकम् ॥ १२ ॥

विप्राणां शस्यते शय्या दैर्घ्येणाङ्गुलसप्ततिः ।

द्वाभ्यां द्वाभ्यामङ्गुल्याभ्यां हीना स्याच्छेषवर्णिनाम् ॥ १३ ॥

बाह्व्यमुत्पलस्य स्यादुत्तमस्याङ्गुलत्रयम् ।

अङ्गुलद्वितयं सार्धं मध्यस्य द्वे कनीयसः ॥ १४ ॥

बाह्व्यमीशादण्डस्य कुर्यादुत्पलसम्मितम् ।

सार्धं सपादं सत्पञ्च तस्य विस्तारमुत्पलात् ॥ १५ ॥

विस्तारार्धेन शय्यायाः स कुप्यस्य विधीयते ।

तत्पादस्याद(यो?)र्मा) मध्यहीना द्विचतुस्त्रिंशता ॥ १६ ॥

अर्धेन मध्यविस्तारान्मध्ये बाह्व्यमिष्यते ।

प्रिभागहीनेमिच्छन्ति पादोर्ध्वमपि केचन ॥ १७ ॥

सर्वाल्लेपेन पादोऽथः त्रीर्षादुत्पलेन समो भवेत् ।

मध्ये सपादः सार्धं तले वृद्धिः क्रमेण सा ॥ १८ ॥

पद्भागोऽस्याधिको यद्वा मध्ये त्र्यंशाधिकस्तले ।

तत्कुप्यमुत्पलत्र्यंशो भूत्वे तत्सार्धमग्रतः ॥ १९ ॥

उत्सेधतुल्यां विस्तारः कायो वा मदगुल्फाधिकः ।

सपत्रकलिकापत्रपुटप्राग्विभूतिः ॥ २० ॥

कुर्यात् मदप्रिणाग्राणि शय्यादानि यमन्नतः ।

ऊर्ध्वाग्रा निगिन्याः पादाः ग्रामिनो वृद्धिहेतवे ॥ २१ ॥

धैर्यद्रव्यनाशाय विभक्त्या न शक्यते ।

एषदाकं प्रजगन्निद्रिदाकभयमानकम् ॥ २२ ॥

त्रिदाकपटितायां तु स्वादिनां निगनां वचः ।

दाय्यायां भाग्येन यस्यान् तस्यान् तां परिवर्तयेत् ॥ २३ ॥

मूलमग्रेण संयुक्तममममं निर्गमितम् ।

मूले मूलेन वा निदमेकाग्रं द्वे च दारुणी ॥ २४ ॥

मध्ये दण्डो मृग्युक्तग्विभागे व्याधिकारकः ।

संज्ञानरुद्रतुर्भागे निम्नो द्रव्यदानिहन् ॥ २५ ॥

निर्दोषाग्रे पर्यङ्के पापस्त्रयो न रज्यते ।

ग्रन्थिकोटरवन् कृपां तस्याश्च द्रव्यनाशनम् ॥ २६ ॥

आसनं द्रव्यनीयं च ग्रन्थिकोटरवर्जितम् ।

बहुपुत्रकरं मातुर्धर्मकामार्थसाधनेम् ॥ २७ ॥

आरोहणे प्रचलति द्रव्येन कम्पते तथा ।

विदेशयानकलहां ते क्रमेण प्रगच्छतः ॥ २८ ॥

सुभ्रिष्टां तामतः कुर्याच्चिदोषां वर्णशालिनीम् ।

दृढां स्थिरां च स्थपतिः पत्युः कामविद्वद्वयम् ॥ २९ ॥

निष्कुटं कोलदृक् क्रोहनयनं वत्सनाभकम् ।

कालकं धन्वंकं चेति छिद्रसंक्षेप ईरितः ॥ ३० ॥

घटवत् सुपिरं मध्ये सङ्कटास्यं च निष्कुटम् ।

कोलाक्षं नीडमिच्छन्ति मापनिष्पावमात्रकम् ॥ ३१ ॥

अध्यर्धपर्वदीर्घं च विवर्णं विषमं तथा ।

तदिह क्रोहनयनं छिद्रमाहुर्महर्षयः ॥ ३२ ॥

भिन्नं पर्वमितं वामावर्तं स्याद् वत्सनाभकम् ।

कालकं कृष्णकान्तिं स्याद् विनिर्मितं तु बन्धकम् ॥ ३३ ॥

छिद्रं दारुसवर्णं यत् तद्यो शुभकरं तथा ।

निष्कुटेऽर्थस्यः कोललोचने कुलविद्रवः ॥ ३४ ॥

शस्त्राद् भीः क्रोडनयने वत्सनाभे रुजो भयम् ।
 कालके बन्धकाल्ये च कीटविद्धे च नो शुभम् ॥ ३५ ॥
 सर्वत्र प्रचुरग्रन्थि दारुं सर्वमानिष्टदम् ।
 शय्यार्थं कथितैः क्लृप्तं दारुभिः शस्तमासनम् ॥ ३६ ॥
 उपवेशसुखं मानं प्रशस्ताय मकल्पितम् ।
 पुष्करः सूदहस्तश्च दृत्तोऽङ्गुलचतुष्टयात् ॥ ३७ ॥
 आरभ्य विस्तरात् कार्यस्तावद् यावन्नवाङ्गुलम् ।
 पुष्करव्यासतो दण्डस्तस्य कार्यश्चतुर्गुणः ॥ ३८ ॥
 फलकः पुष्करार्धेन तत्तुल्यश्चास्य भूलकः ।
 स्थूलः स्याच्चतुरंशेन दण्डपुष्करविस्तरात् ॥ ३९ ॥
 स्वातं च पुष्करस्यान्तस्तावद् गाम्भीर्यमिष्यते ।
 मदास्तसारदारुतयः कर्तव्योऽस्य प्रयोजनम् (?) ॥ ४० ॥
 परिवेषणमन्यच्च पच्यमानानैघट्टकम् (?) ।
 कार्यः कङ्कतकः श्लक्ष्णः प्रशस्तमृदुदारुजः ॥ ४१ ॥
 आरभ्य दैर्घ्येणाष्टभ्यः स्याद् यावद् द्वादशाङ्गुलम् ।
 सार्धाङ्गुलं चतुर्भागं विस्तारेण च दैर्घ्यतः ॥ ४२ ॥
 मध्ये च तस्य बाह्व्यं विस्ताराष्टांशतो भवेत् ।
 एकतः स्थूलविस्तारा भवेयुस्तस्य दन्तकाः ॥ ४३ ॥
 अन्यतस्तु घनाः सूक्ष्मास्तीक्ष्णाः कार्यास्तथाग्रतः ।
 मध्ये त्रिभागमुत्तुज्य दन्तका भागयोर्द्वयोः ॥ ४४ ॥
 त्रिभिर्भागं दृते तेषां न शेषस्तान् विवर्जयेत् (?) ।
 गजदन्तमयः श्रेष्ठस्तथा शाखोद्वृक्षजः ॥ ४५ ॥
 मध्यमो दारुभिः शेषैर्जघन्योऽसारदारुजः ।
 रूपकैः स्वास्तिकाद्यैर्वा स मध्ये स्यादलङ्कृतः ॥ ४६ ॥
 यूकाद्यपनये केअविवेके चोपयुज्यते ।
 अङ्गुलेनाधिके पादात् कार्ये दैर्घ्येण पादुके ॥ ४७ ॥

श्रेष्ठैकद्रव्यजा शय्या मिथद्रव्या न शस्यते ।
 एकदारुं भक्षंसन्ति द्विदारुर्भयमावहेत् ॥ २२ ॥
 त्रिदारुघटितायां तु स्वाभिनो नियतो वधः ।
 शय्यायां जायते यस्मात् तस्मात् तां परिवर्जयेत् ॥ २३ ॥
 मूलमग्रेण संयुक्तमपसव्यं विगर्हितम् ।
 मूलं मूलेन वा बिद्धमेकाग्रे द्वे च दारुणी ॥ २४ ॥
 मध्ये ग्रणो मृत्युकरस्त्रिभागे व्याधिकारकः ।
 क्लेशावहश्चतुर्भागे शिरस्थो द्रव्यहानिकृत् ॥ २५ ॥
 निर्दोषर्गात्रे पर्यङ्के पापस्वप्नो न दृश्यते ।
 ग्रन्थिकोटरवत् कुर्यात् तस्माच्च शयनासनम् ॥ २६ ॥
 आसनं शयनीयं च ग्रन्थिकोटरवर्जितम् ।
 बहुपुत्रकरं प्रादुर्धर्मकामार्थसाधनम् ॥ २७ ॥
 आरोहणे प्रचलति शयने कम्पते तथा ।
 विदेशयानफलही ते क्रमेण प्रयच्छतः ॥ २८ ॥
 मुक्लिष्टां तामतः कुर्याच्चिदोषां वर्णशालिनीम् ।
 दृढां स्थिरां च स्थपतिः पत्युः कामविद्वद्वये ॥ २९ ॥
 निष्कुटं कोलहक् क्रोडनयनं वत्सनाभकम् ।
 कालकं बन्धकं चेति छिद्रसंक्षेप ईरितः ॥ ३० ॥
 घटवत् सुषिरं मध्ये सङ्कुटास्यं च निष्कुटम् ।
 कोलाक्षं नीडमिच्छन्ति मापनिष्पावमात्रकम् ॥ ३१ ॥
 अध्यर्धपर्वदीर्घं च विवर्णं विषमं तथा ।
 तदिदं क्रोडनयनं छिद्रमादुर्धर्मदर्पयः ॥ ३२ ॥
 भिन्नं पर्वमिनं वामावर्तं स्याद् वत्सनाभकम् ।
 कालकं कृष्णकान्तिं स्याद् विनिर्मितं च बन्धकम् ॥ ३३ ॥
 छिद्रं दारुसवर्णं यत् तेषां शुभकरं तथा ।
 निष्कुटेऽर्धशयः कोलन्योचने कुलविद्रवः ॥ ३४ ॥

शस्त्राद् भीः क्रोडनयने वत्सनामे रुजो भयम् ।
 कालके बन्धकारुणे च कीटविद्धे च नो शुभम् ॥ ३५ ॥
 सर्वत्र प्रचुरग्रन्थि दारु सर्वमनिष्टदम् ।
 शस्यार्थे कथितैः क्लृप्तं दारुभिः शस्तमासनम् ॥ ३६ ॥
 उपवेशसुखं मानं प्रशस्ताय प्रकल्पितम् ।
 पुष्करः सूदहस्तश्च वृत्तोऽङ्गुलचतुष्टयान् ॥ ३७ ॥
 आरभ्य विस्तरात् कार्यस्तावद् यावन्नवाङ्गुलम् ।
 पुष्करव्यासतो दण्डस्तस्य कार्यश्चतुर्गुणः ॥ ३८ ॥
 फलकः पुष्करार्धेन तत्तुल्यश्चास्य भूलकः ।
 स्थूलः स्याच्चतुरंगेन दण्डपुष्करविस्तरात् ॥ ३९ ॥
 स्वातं च पुष्करस्यान्तस्तोयद् गाम्भीर्यमिष्यते ।
 प्रशस्तसारदाहस्तः कर्तव्योऽस्य प्रयोजनम् (?) ॥ ४० ॥
 परिवेषणमन्यथ पच्यमानानघट्टकम् (?) ।
 कार्यः कङ्कतकः शृङ्गः प्रशस्तमृदुदारुजः ॥ ४१ ॥
 आरभ्य दैर्घ्येणाष्टम्यः स्याद् यावद् द्वादशाङ्गुलम् ।
 सार्धाङ्गुलं चतुर्भागं विस्तारेण च दैर्घ्यतः ॥ ४२ ॥
 मध्ये च तस्य ब्राह्म्यं विस्ताराष्टांशतो भवेत् ।
 एकतः स्थूलविस्तारा भवेपुस्तस्य दन्तकाः ॥ ४३ ॥
 अन्यतस्तु घनाः मृत्मास्तीक्ष्णाः कार्यास्तथाग्रतः ।
 मध्ये त्रिभागमृच्छज्ज दन्तका भागयोर्द्वयोः ॥ ४४ ॥
 त्रिभिर्मणि हृते तेषां न श्रेष्ठस्तान् विवर्जयेत् (?) ।
 गजदन्तमयः श्रेष्ठस्तथा शाखोटवृक्षजः ॥ ४५ ॥
 मध्यमो दारुभिः श्रेष्ठैर्जपन्योऽसारदारुजः ।
 रूपकैः स्रस्तिर्कायवी म मध्ये स्यादलङ्कृतः ॥ ४६ ॥
 यूकापनयं केनचित्केन चोपयुज्यते ।
 अद्भुतेनापिकं पादान् कार्ये दैर्घ्येण पादकं ॥ ४७ ॥

अयमेव विधिः कार्यो गुण्डरेखाप्रसिद्धये ।
 श्रीवत्सस्यापि मध्ये स्यात् स्तम्भाद्यं मुक्तकोणवत् ॥ ४४ ॥
 सार्धं भागं परित्यज्य भागत्रितयविस्तृतम् ।
 कर्णप्राग्ग्रीवमेतस्य भागेन च विनिर्गतम् ॥ ४५ ॥
 भद्रं तस्यापि कर्तव्यं भागविस्तारनिर्गमम् ।
 मुक्तकोणवदस्यापि मध्यभद्रं विधीयते ॥ ४६ ॥

अयं विधिः समग्रामु दिक्षु शेषं तु पूर्ववत् ।
 प्रतिभद्रं धरास्त्रिंशद् भवन्त्यस्य दृढाः शुभाः ॥ ४७ ॥
 शतं विंशमिदं (सर्व)धराणामिह कीर्तितम् ।
 एवं समस्तस्तम्भानां चतुःषष्टं शतद्वयम् ॥ ४८ ॥
 सर्वतोभद्रसंज्ञस्य लक्ष्मेदानीं प्रचक्ष्महे ।
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे चतुर्दशविभाजिते ॥ ४९ ॥

भागिकः स्याच्चतुष्कोऽस्य चतुःस्तम्भविभूषितः ।
 स्तम्भैर्द्वादशभिर्धुवतः प्रथमः स्यादलिन्दकः ॥ ५० ॥
 स्तम्भविंशतिसंयुक्तो द्वितीयः स्यादलिन्दकः ।
 स्यादष्टाविंशतिस्तम्भस्तृतीयः स्या(त्पि)द(र्)लिन्दकः ॥ ५१ ॥
 पद्त्रिंशता चतुर्थः स्यादलिन्दो भूषितो धरैः ।
 पञ्चमः स्याच्चतुश्चत्वारिंशता भूषितो धरैः ॥ ५२ ॥

द्वापञ्चाशद्वरः षष्ठः सर्वेऽप्येतेऽस्य भागिकाः ।
 भागार्धं शस्यते मितिः सर्वतः मुदृढा घना ॥ ५३ ॥
 सार्धभागं परित्यज्य भागत्रितयविस्तृतः ।
 कर्णप्राग्ग्रीवकस्य स्याद् भागमेकं च निर्गमः ॥ ५४ ॥
 भद्रमस्यापि कर्तव्यं भागनिर्गमविस्तृतम् ।
 मध्ये भद्रं विधातव्यं भागद्वयविनिर्गतम् ॥ ५५ ॥

भद्रं मध्ये स्याद् भागत्रितयविस्तृतम् ।
 तदन्तर्भागनिर्गतम् ॥ ५६ ॥

भागविस्तारसंयुक्तं भद्रमन्यत् प्रकल्पयेत् ।
 दिक्षु सर्वास्त्रयं श्रोक्तो विधिर्भद्रप्रकल्पने ॥ ५७ ॥
 स्तम्भानामस्य कर्तव्यं मध्ये पण्णवतं शतम् ।
 भद्रेष्वेपु च सर्वेषु भवेत् पण्यधिकं शतम् ॥ ५८ ॥
 समेन प्रविभागेन स्तम्भानामेकसङ्ख्यया ।
 इत्थं समस्तस्तम्भानां पट्पञ्चाशं शतत्रयम् ॥ ५९ ॥
 किन्तु जङ्घा भवेदस्य भूमिकात्रितयोन्मिता ।
 शत्रुमर्दनसंज्ञस्य धाम्नो लक्ष्माथ कथ्यते ॥ ६० ॥
 पृथ्वीजयसमं मध्ये भित्तिश्चापि तथाविधा ।
 सार्धं भागं परित्यज्य भागेनायतविस्तृतम् ॥ ६१ ॥
 भद्रं विदध्यात् तन्मध्ये भागत्रितयविस्तृतम् ।
 भद्रमेव विधातव्यं भागत्रितयनिर्गतम् ॥ ६२ ॥
 पार्श्वयोर्भागिकं भद्रमाय(स्यात्?स्या) विस्तरेण च ।
 भागत्रितयविस्तारं भागेनैकेन निर्गमम् ॥ ६३ ॥
 मध्यभद्रं ततोऽपि स्याद् भागेनायतविस्तृतम् ।
 क्रमोऽयं दिक्षु सर्वासु विधानव्योऽस्य सिद्धये ॥ ६४ ॥
 ऊर्ध्वं पृथ्वीजयस्येव कार्यमस्यापरं पुनः ।
 प्रतिभद्रं चतुश्चत्वारिंशस्तम्भसमन्वितम् ॥ ६५ ॥
 मध्ये स्तम्भशतं चास्य विधेयं सुदृढं शुभम् ।
 पट्पञ्चतिस्तम्भशतद्वयमस्य भवेदिति ॥ ६६ ॥
 पश्चानामपि चनेषां दस्ताष्टशतमुत्तमम् ।
 मानमुत्सेधविस्तारात् कर्तव्यं त्रियमिच्छता ॥ ६७ ॥
 मध्यमाधमयोर्मानं कीर्तितं पृथ्वीजये ।
 राशः प्रीटार्यमन्यथ कथ्यते शृङ्गयकम् ॥ ६८ ॥
 शोणीविभूषणं त्वार्चं पृथिवीनिन्दकं गम् ।
 पट्पञ्चतिस्तम्भशतद्वयमस्य भवेदिति ॥ ६९ ॥

लक्ष्मीविलाससंज्ञं च पञ्चमं परिकीर्तितम् ।
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे दशभागैर्विभाजिते ॥ ७० ॥
 चतुष्को भागविस्तीर्णो मध्ये कार्यश्चतुर्थरः ।
 बहिश्च भागिकोऽलिन्दस्तदन्तैश्च त्रयायताः ॥ ७१ ॥
 कर्णप्रासादैकाः कार्या भागत्रितयविस्तृताः ।
 तेषां षड्द्वारुकं मध्ये भित्तिर्भागार्धसम्मिता ॥ ७२ ॥
 तद्वहिर्भागनिष्क्रान्तो भद्रे भागं च विस्तृतः ।
 प्राग्ग्रीवत्रयसंयुक्तो भागिकालिन्दवेष्टितः ॥ ७३ ॥
 अर्धभागिकभित्त्या च चतुष्को वेष्टितो भवेत् ।
 प्रासादोऽयं मनोहारी भवेदवनिशेखरः ॥ ७४ ॥
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे भागद्वादशभाजिते ।
 चतुष्को भागिको मध्ये बाह्यालिन्दौ च भागिकौ ॥ ७५ ॥
 नवकोष्ठांश्च कर्णेषु प्रासादान् विनिवेशयेत् ।
 षड्द्वारुकं च कर्तव्यं तेषामन्तरसंश्रयम् ॥ ७६ ॥
 ततोऽर्धभागिकी भित्तिः कर्तव्या सर्वतो बहिः ।
 भद्रे भागायतो भागविनिष्क्रान्तश्चतुर्दिशम् ॥ ७७ ॥
 चतुष्को भागिकोऽलिन्दवेष्टितश्च विधीयते ।
 अस्य भद्रत्रयं कार्यं भागविस्तारनिर्गमम् ॥ ७८ ॥
 अर्धभागिकभित्त्या च वेष्टितं तद् विधीयते ।
 कर्णकर्णं (सोऽस्य) विस्तीर्णं द्वे भद्रे भागनिर्गते ॥ ७९ ॥
 प्रासादमेवं ध्रुवनतिलकं परिचक्षते ।
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे भागद्वादशभाजिते ॥ ८० ॥
 चतुष्को भागिको मध्ये चतुःस्तम्भो विधीयते ।
 तद्वहिर्भागिकोऽलिन्दो द्वितीयोऽपि च भागिकः ॥ ८१ ॥
 नवकोष्ठांश्च कर्णेषु प्रासादान् विनिवेशयेत् ।
 च कर्तव्यं तेषामन्तरसंश्रयम् ॥ ८२ ॥

ततोऽर्धभागिकी भित्तिः कर्तव्या सर्वतो वहिः ।
 भद्रे भागायतो भद्रविनिष्क्रान्तश्चतुर्धरः ॥ ८३ ॥
 चतुष्को भागिकालिन्दद्वयेन परिवेष्टितः ।
 त्रिभागविस्तृतं भद्रं तद्वदिर्भागनिर्गतम् ॥ ८४ ॥
 भागिकं प्रतिभद्रं च कुर्यादुभयतः समम् ।
 भागार्धं धायतो भित्तिर्मद्रस्य परितो भवेत् ॥ ८५ ॥
 त्रिधिरेष विधातव्यो द्विस्त्वेवं चतसृष्वपि ।
 विलासस्तवको नाम प्रासादोऽयं प्रकीर्तितः ॥ ८६ ॥
 कर्णप्राग्ग्रीवकौ द्वौ द्वौ शालाप्राग्ग्रीवकौ यदा ।
 स्यातामस्य तदा कीर्त्तिपताकः परिकीर्तितः ॥ ८७ ॥
 अस्यैव पीठे निर्गुक्तशालाभिः परितोऽष्टभिः ।
 अन्योन्यशालासंबन्धे यदासावेव दीयते ॥ ८८ ॥
 कर्णप्रासादकोपेतः कोणैः शालोऽश्वत्थैर्वृतः ।
 प्रासादसुन्दरो ज्ञेयस्तदा भुवनमण्डनः ॥ ८९ ॥
 एते प्रोक्तोस्तलच्छन्दा जङ्घासंवरणादिकम् ।
 भूमिमानादिकं यद्य तद् कृन्धीनयवद् भवेत् ॥ ९० ॥
 इदानीं कथ्यते लक्ष्म क्षोणीभूषणवेश्मनः ।
 पञ्चपञ्चाशता हस्तैः कल्पिते चतुरश्रके ॥ ९१ ॥
 विमक्तं चाष्टभिर्मार्गश्चतुष्को भागिकः स्मृतः ।
 चतुर्भिरन्वितः स्तम्भैरलिन्दश्चास्य भागिकः ॥ ९२ ॥
 युक्तो द्वादशभिः स्तम्भैर्विशल्या च द्वितीयकः ।
 स्यादष्टाविंशतिपरस्तुनीयथाप्यलिन्दकः ॥ ९३ ॥
 भित्तरप्यर्धभागेन सार्धं भागं विमुच्यते ।
 भागपञ्चकविम्बीणं भद्रं भागेन निर्गतम् ॥ ९४ ॥
 तन्मध्यमद्रमन्यश्च भागत्रितयविस्तृतम् ।
 भागेन निर्गतं कार्ष्णं मद्रमन्यद् ततोऽपि च ॥ ९५ ॥

लक्ष्मीविलाससंज्ञं च पञ्चमं परिकीर्तितं
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे दशभागैर्विभाजिते
 चतुष्को भागविस्तीर्णो मध्ये कार्यः
 वहिश्च भागिकोऽलिन्दस्तदन्तैः
 कर्णप्रासादकाः कार्या भागत्रित
 तेषां पद्दारुकं मध्ये भित्तिर्भागः
 तद्वह्निर्भागनिष्क्रान्तो भद्रे भागः
 प्राग्ग्रीवत्रयसंयुक्तो भागिका
 अर्धभागिकभित्त्या च चतुष्-
 प्रासादोऽयं मनोहारी भवे-
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे भागद्वय
 चतुष्को भागिको मध्ये
 नवकोष्ठाश्च कर्णेषु प्र-
 पद्दारुकं च कर्तव्यं
 ततोऽर्धभागिकी
 भद्रे भागायतो
 चतुष्को भागः
 अस्म्य मद्र
 अर्धभागः

प्रतापवर्धनस्याथ लक्ष्म साम्प्रतमुच्यते ।
 पञ्चविंशतिहस्ताङ्गे सार्धभागत्रयाङ्किते ॥ १०९ ॥
 मध्ये चतुष्को भागेन चतुर्भिः सम्मृतो धरैः ।
 अलिन्दो भागिकश्चास्य स्तम्भद्वादशकान्वितः ॥ ११० ॥
 पादिका भित्तिरेतस्य भद्रं चास्य प्रकल्पयेत् ।
 भागनिर्गमविस्तारं चतुःस्तम्भविभूषितम् ॥ १११ ॥
 विधिरेव समग्रासु दिक्षु कार्योऽस्य सिद्धये ।
 स्तम्भैर्द्वात्रिंशता युक्तो बहिरन्तरयं भवेत् ॥ ११२ ॥
 धराणां चैव सर्वेषां चतुःपट्टिः प्रकल्पना ।
 अर्थं लक्ष्मीविलासस्य सम्पत् लक्ष्माधुनोच्यते ॥ ११३ ॥
 प्रतापवर्धनस्येव मध्यमस्य प्रकल्पयेत् ।
 प्रतापवर्धनसमं सर्वतोऽप्येतदीरितम् ॥ ११४ ॥
 किन्त्वस्य पार्श्वभद्राणि भद्राणामेव कारयेत् ।
 कोणेष्वपि च भद्राणि पार्श्वयोरुभयोस्तथा ॥ ११५ ॥
 भागं(स्याश्च) निर्गमोऽप्येषां विशेषोऽस्मादयं मतः ।
 भद्रमस्य दशस्तम्भैर्मध्यं पोटशभिर्धरैः ॥ ११६ ॥
 चतुर्द्वारं भवेदेतदिच्छया क्षणमध्यगम् ।
 द्वारमन्यद् विधातव्यं स्वपदे स्यात् सुशोभितम् ॥ ११७ ॥
 भूमिभिः सार्धपट्टीभिर्विधेयः क्षोणिभूषणः ।
 अर्धाष्टमीभिश्च भवेत् पृथ्वीतिलकसंज्ञकः ॥ ११८ ॥
 स्यात् सार्धपञ्चमीभिस्तु श्रीनिवासोऽत्र भूमिभिः ।
 लक्ष्मीविलाससंज्ञोऽर्धपञ्चमीभिर्विधीयते ॥ ११९ ॥
 प्रतापवर्धनाख्योऽर्धचतुर्थीभिर्विधीयते ।
 राज्ञां पृथ्वीजयादीनि निवासभवनानि च ॥ १२० ॥
 क्षोणीविभूषणादीनि विलासभवनानि च ।
 यान्येकानि निवासाय विलासाय च भवन्ताम् ॥ १२१ ॥

तेषां पृथ्वीजगदीनां दारपानमगोच्यते ।

चतुःपञ्चाशदंगो गो विस्तृतः मकरत्रयः ॥ १२२ ॥

त दारस्योदयः प्रोक्तस्तदर्थेनास्य विस्तृतिः ।

स्तोदयस्य विभागेन विटः स्तम्भेभ्यः प्रस्यते ॥ १२३ ॥

स्यात् सप्तविंशतिर्नमः सपादः सन्ननुष्करः ।

एतद्भागो भवेद् भूमिः प्रथमा समवेष्मनाम् ॥ १२४ ॥

भूच्छ्राये नवधा भक्ते तदंशकचतुष्टयम् ।

निर्गमश्रावकस्यांशद्वयं पादोनमुच्छ्रयः ॥ १२५ ॥

तथान्तरावणी कार्या ऽद्यकांश्चायनिर्गता ।

हीरप्रहणपिण्डार्धवाहत्या सा प्रस्यते ॥ १२६ ॥

तस्याः स्वमेव पाहृत्यं पादोनं विस्तृतिः स्मृता ।

अन्तरावणिकातुल्यो मदलाया विनिर्गमः ॥ १२७ ॥

स्वनिर्गमात् तथा चास्याः सपादः स्यात् समुच्छ्रयः ।

भूम्युच्छ्रयनवांशस्य पादोऽस्याः पिण्डमिष्यते ॥ १२८ ॥

भून्वांशस्त्रिभागोनो मदलायाश्च विस्तृतिः ।

* लुमामूलस्य स्तम्भार्थं विस्तारः परिकीर्तितः ॥ १२९ ॥

तत्त्र्यंशादग्रविस्तीर्णा मूले साष्टांशयुग् भवेत् ।

तुम्बिनी लम्बिनी हेला शान्ता कोला मनोरमा ॥ १३० ॥

आध्माता चेत्यमूः प्रोक्ता लुमाः सप्त मनीषिभिः ।

फज्जुः सा लम्बिनी तासांमाध्माता कर्णगा स्मृता ॥ १३१ ॥

अन्तराले क्रमेण स्युः पञ्चान्याः परिकीर्तिताः ।

स्तम्भे निदध्यान्मदलां छाद्यं धर्तुं द्वां शुभाम् ॥ १३२ ॥

स्तम्भाभावे पुनर्न्यस्येत् कुड्यपट्टेऽपि तां सुधीः ।

सप्त पञ्चाथवा तिस्रो मल्लच्छाद्ये लुमाः स्मृताः ॥ १३३ ॥

फोणेज्वेता इमाभ्योऽन्याः कर्तव्याः प्राञ्जलाः समाः ।

छाद्ये कर्णात् कचित् कार्या मकराननभूयिताः ॥ १३४ ॥

१. 'मत्तः' ख. पाठः । २. 'स्यां', ३. 'स' ख. पाठः ।

* 'इम' इति शिल्पशास्त्रे प्रसिद्धिः ।

तेऽपि विद्याधरोपेताः कचित् समजतुण्डिकाः ।
 सकुम्भिकस्य स्तम्भस्य मविषज्योदयं त्रिधा ॥ १३५ ॥
 तत्र भागद्वयं कुर्याद् भागानर्धचतुर्थकान् ।
 तत्र पादोनभागेन राजितासनकं भवेत् ॥ १३६ ॥
 ततः सोल्ललका वेदी साहस्रिभागा विधीयते ।
 कूटागारसमांशार्धं कार्योऽज्रासनपट्टकः ॥ १३७ ॥
 स स्यादभी(ष्टोऽष्ट)विस्तारो भागोर्च्चं पञ्चवारणम् ।
 स्वोदयस्य त्रिभागेन तिर्यक् कार्योऽस्य निर्गमः ॥ १३८ ॥
 रूपकैः करणायाभिः(१)सुपर्त्रैरपि शोभितम् ।
 वेदिकादिकमप्यस्य रूपपञ्चाक्षितं शुभम् ॥ १३९ ॥
 आयसीभिः शलाकामिः कीलकैश्च दृढीकृतम् ।

एतानि पञ्चदशराजनिवेशनानि
 पृथ्वीजयप्रभृति यानि निरूपितानि ।
 यो लक्षणेन सहितं परिमाणमेषां
 जानाति तस्य नृपतिः परितोषमेति ॥ १४०^१/_२ ॥

इति महाराजाधिराजभीभोजदेवविरचिते समराज्यण्णवृक्षशरापचनाग्नि ब्राह्मणश्लो
 राजगृहं नाम त्रिंशोऽध्यायः ।

अथ यन्त्रविधानं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ।

आम्यदिनेशशशिषण्डलचक्रश(त्सोऽस्त)-
 मेतज्जगत्त्रितययन्त्रमलक्ष्यमध्यम् ।
 भूतानि बीजमखिलान्यपि सम्पकल्प्य
 यः सन्ततं श्रमयति स्मरन्निद् स वोऽज्यात् ॥ १ ॥

यन्त्राध्यायमथ श्रूयो यथावत् प्रकमागतम् ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां यदेकमिह कारणम् ॥ २ ॥

यदृच्छया प्रवृत्तानि भूतानि संन वर्न्मना ।

नियम्यास्मिन् नयति यत् नद यन्त्रमिति कीर्तितम् ॥ ३ ॥

स्वरसेन प्रवृत्तानि भूतानि स्ममनीयया ।

कृते यस्माद् यमयति नद्रा यन्त्रमिति स्मृतम् ॥ ४ ॥

तस्य बीजं चतुर्धा स्यात् क्षितिरापाञ्जन्याञ्जिलः ।

आश्रयत्वेन चैतेषां नियदप्युपपुज्यते ॥ ५ ॥

भिन्नः मूर्तश्च (कैर्यै)रुक्तम्ने च सम्यक् न जानते ।

§ प्रकृत्या पार्थिवः मूर्त(स्ताः)यात् † तत्र क्रिया भवेत् ॥ ६ ॥

पार्थिवत्वादयमतो न कदाचिद् विभिद्यते ।

द्रव्यत्वादभिजत्वं हि यद्यस्य परिकल्प्यते ॥ ७ ॥

तदा विरोधो नैवास्य पात्रकेनोपपद्यते ।

गन्धाद् बह्विरोधाच्च स्थिता पार्थिवता बलान् ॥ ८ ॥

आत्मैव बीजं सर्वेषां प्रत्येकमपराण्यपि ।

एवं भेदा भवन्त्येषां भूयांसः सङ्करान्मिथः ॥ ९ ॥

स्वयंवाहकमेकं स्यात् सकृत्त्रेयं तथापरम् ।

अन्यदन्तरितं बाह्यं बाह्यमन्यत् त्वदूरतः ॥ १० ॥

स्वयंवाह्यमिहोत्कृष्टं हीनं स्यादितरत् त्रयम् ।

तेषु संसन्ति दूरस्थमलक्ष्यं निकटस्थितम् ॥ ११ ॥

य(द्यु?दु)त्पन्नमलक्ष्यं यदेकं बहुषु साधकम् ।

तदन्यदपि संसन्ति यस्माद् विस्मयकृष्टृणाम् ॥ १२ ॥

एका स्वीया गतिश्चित्रे बाह्येऽन्या बाह्यकाश्रिता ।

अरघटाश्रिते कीटे दृश्यते द्वयमप्यदः ॥ १३ ॥

इत्थं गतिद्वयवशाद् वैचित्र्यं कल्पयेत् स्वयम् ।

अलक्षता विचित्रत्वं यस्माद् यन्त्रेषु शस्यते ॥ १४ ॥

१. 'तै' क. पाठः । २. 'श' क. ग. पाठः । ३. 'य' ख. पाठः । ४. 'वत्
शेषां च तत्र', ५. 'भज्यते' क. पाठः । ६. '७. 'वा', ८. 'प्रदू' ख. ग. पाठः
९. 'धे' क. पाठः ।

§ 'प्रकृत्या स्वभावेन पार्थिवो मातः बहुलः' इति, † 'तत्र उदकतेजोपायूनां क्रिय
कार्यं भवेत्' इति च दिव्यमस्ति ।

अन्यत् स्यादन्तरा(त्प्रेमि)यं द्वितीयं मध्यमं त्विदम् ।

द्वयत्रयादियोगेन चतुर्णामपि योगतः ॥ १५ ॥

अंशांशिभावाद् भूतानां सङ्ख्यैषामतिरिच्यते ।

यः सम्यगेतज्जानाति स पुमान् भवति प्रियः ॥ १६ ॥

प्रमदानां नृपाणां च मृगानां च मतस्य च ।

लाभं लयाति च पूजां च यज्ञो मानं धनानि च ॥ १७ ॥

प्राप्नोति किं किं न पुमान् य इदं वेत्ति तत्त्वतः ।

गृहमेकं विलासानामाश्चर्यस्य परं पदम् ॥ १८ ॥

रतेरावासभवनं विस्मयस्यैकमास्पदम् ।

यथावद् देवतादीनां रूपचेष्टादिदर्शनात् ॥ १९ ॥

तास्तुप्पन्त्यथ तत्तुष्टिः पूर्वधर्मः प्रकीर्तितः ।

नृपादितोपादर्थः स्यादर्थे कामः प्रतिष्ठितः ॥ २० ॥

वित्तवयादस्य निष्पत्तिर्माध्यास्मान्न दुर्लभः ।

पार्थिवं पार्थिवबीजैः पार्थिवं जलजन्मभिः ॥ २१ ॥

तदेव तेजो जनितैस्तदेव मरुदुद्भयैः ।

आप्यमाप्यस्तथा बीजरानलैरानिलैरपि ॥ २२ ॥

वह्निर्जैश्च मरुज्जातैः पार्थिवैर्वारुणैरपि ।

मारुतं मारुतराप्यैः पार्थिवैरानिलैस्तथा ॥ २३ ॥

वह्निजातेऽपि बीजे-स्यान् स्रुतः सोऽपि च वा(ननि)ले ।

पार्थिवानां भवेद् बीजमाप्यानामपि वा(रणैरुणम्) ॥ २४ ॥

इति बीजानि सर्वेषां कीर्तितान्यखिलान्यपि ।

कुण्डल्यंकरणमृत्राणि भारगोलकपीडनम् ॥ २५ ॥

लम्बनं लम्बकारे च चक्राणि विविधान्यपि ।

अयस्ताम्रं च तारं च त्र्यु संवित्प्रमर्दने ॥ २६ ॥

काष्ठं च चर्म वस्त्रं च स्वर्गजेषु प्रयुज्यते ।

उदकः कर्तरो याष्टिश्चक्रं भ्रमरकस्तथा ॥ २७ ॥

मृत्तावली च नाराचः स्ववीजन्याधरे विदुः ।
 ताप उत्तेजनं स्तोभः क्षोभश्च जलराक्षजः ॥ २८ ॥
 एतमाद्यप्रिवीजानि पार्थिवस्य प्रचक्षते ।
 धारा च जलभारश्च पयसो भ्रमणं तथा ॥ २९ ॥
 एवमादीनि भूजस्य जलजानि प्रचक्षते ।
 यथोच्छ्रायो यथाधिक्यं यथा नीरन्ध्रतापि च ॥ ३० ॥
 अत्यन्तमूर्ध्वगामित्वं स्ववीजान्ययसस्तथा ।
 मरुद् स्वमायजो गार्दग्रीहकश्च प्रतीप्सितः ॥ ३१ ॥
 हत्याद्यैर्वीजनाद्यैश्च गजकर्णादिभिः कृतः ।
 (छाया)णितो गालितश्चायं बीजं भवति भूमेवे ॥ ३२ ॥
 काष्ठं (भृङ्ग)तिश्च लोहं च जलजे पार्थिवं भवेत् ।
 अन्यदम्भैर्स्तदप्यस्तु तिर्यगूर्ध्वमवस्तथा ॥ ३३ ॥
 बीजं स्वकीयं भवति यन्त्रेषु जलजन्मसु ।
 तापाद्यं पूर्वकथितं वह्निजं जलजे भवेत् ॥ ३४ ॥
 सङ्गृहीतश्च दत्तश्च पूरितः प्रतिनोदितः ।
 मरुद् बीजत्वमायाति यन्त्रेषु जलजन्मसु ॥ ३५ ॥
 वह्निजातेषु मृत्ताम्रलोहरुक्मादि तद्ग्रेहे ।
 पार्थिवं कथयन्तीह बीजं बीजविचक्षणाः ॥ ३६ ॥
 वह्नेर्वह्निर्भवेद् बीजमाप आपस्तथा भवेत् ।
 आद्यैर्हत्यादिभिः प्रोक्तैर्मरुद् गच्छति बीजताम् ॥ ३७ ॥
 प्रत्येपकं च जनकं मेरकं ग्राहकं तथा ।
 सङ्ग्राहकं च भूजातं बीजं स्यादनिलोद्भवैः ॥ ३८ ॥
 प्रेरणं चाभिघातश्च विवर्तो भ्रमणं तथा
 जलजं मारुतोत्थेषु बीजं स्यादिति सम्मतम् ॥ ३९ ॥
 सङ्गृहीतस्य तापाद्यैर्यानि पावकजन्मनि ।
 प्रकीर्तितानि तान्येव भवन्ति पवनोद्भवैः ॥ ४० ॥

प्रेरितः सहृद्दीप्तश्च जनितश्च समीरणः ।
 आत्मनो धीजतां गच्छत्येवमन्यत् प्रकल्पयेत् ॥ ४१ ॥
 भूतमेकमिहोद्विक्तमन्यद्दीनं ततोऽधिकम् ।
 अन्यद्दीनतरं खान्यदेवंप्रायैर्विकल्पितैः ॥ ४२ ॥
 नाना भेदा भवन्त्येषां कस्तान् कात्स्न्येन वक्ष्यति ।
 निष्क्रिया भूः क्रिया त्वंशे शेषेषु सहजा त्रिषु ॥ ४३ ॥
 अतः प्रायेण सा ज्ञेया क्षितावेवं प्रयव्रतः ।
 साध्यस्य रूपवशतः सन्निवेशो यतो भवेत् ॥ ४४ ॥
 यन्त्राणामाकृतिस्तेन निर्णेतुं नैव शक्यते ।
 यथावद्दीजसंयोगः सौश्रिष्ट्यं श्रृङ्खणतापि च ॥ ४५ ॥
 अलक्षता निर्वहणं लघुत्वं शब्दहीनता ।
 शब्दे साध्ये तदाधिक्यमशैथिल्यमगाढता ॥ ४६ ॥
 वहनीषु समस्तासु सौश्रिष्ट्यं चास्त्वलङ्घति ।
 यथाभीष्टार्थकारित्वं लयतालानुगामिता ॥ ४७ ॥
 इष्टकालेऽर्थदक्षित्वं पुनः सम्यक्त्वसंश्रुतिः ।
 अनुल्यणत्वं ताद्रूप्यं दाढ्यं मसृणता तथा ॥ ४८ ॥
 चिरकालसदृशं च यन्त्रस्यैते गुणाः स्मृताः ।
 एकं बहूनि चलेयद् बहुभिश्चात्यतेऽपरम् ॥ ४९ ॥
 सुश्रिष्टत्वमलक्षत्वं यन्त्राणां परमो गुणः ।
 अथ कर्माणि यन्त्राणां विचित्राणि यथाविधि ॥ ५० ॥
 नविस्तरान्नसंक्षेपात् साम्प्रतं संप्रचक्ष्महे ।
 कस्यचित् सा क्रिया साध्या कालः कस्यापि कस्यचित् ॥ ५१ ॥
 रुग्णः कस्यापि चोच्छ्रायो रूपस्पर्शा च कस्यचित् ।
 क्रियास्तु कार्यस्य वशादनन्ताः परिकीर्तिताः ॥ ५२ ॥
 तिर्यगूर्ध्वमधः पृष्ठे पुरतः पार्श्वयोरपि ।
 गमनं सरणं पात इति भेदाः क्रियोद्भवाः ॥ ५३ ॥

कालो मुहूर्तकाप्रार्थमित्रो भेदरनेकथा ।

शब्दो विविधः गुग्गुलो रतिकृद् भीषणस्त्वया ॥ ५४ ॥

उत्प्राप्यस्तु जलस्य स्थानं कश्चिद् भूजेऽपि श्रवणेन ।

गीतं नृत्यं च वाद्यं न पटङ्गो मंडप एव च ॥ ५५ ॥

वीणा न कांस्यतालश्च तमिला करदापि न ।

यत्किञ्चिदन्यदप्यत्र यादित्रादि विभाव्यते ॥ ५६ ॥

समस्तमपि नद् यन्त्राज्जायते कल्याणशान् ।

नृत्ये तु नादकं चोद्धेस्नाण्ड्यं लास्यमेव च ॥ ५७ ॥

राजमार्गश्च देशी च यन्त्रात् सर्वं प्रसिध्यति ।

तथा जात्यनुगाश्रेष्टा विरुद्धा यास्तुं जातितः ॥ ५८ ॥

ताः सर्वा अपि सिध्यन्ति सम्यग्गन्त्रस्य साधनात् ।

भूचराणां गतिर्व्योम्नि भूर्मा व्योमचरागमः ॥ ५९ ॥

चेष्टितान्यपि मर्त्यानां तथा भूमिस्पृशामिव ।

जायन्ते यन्त्रनिर्माणाद् विविधानीप्सितानि च ॥ ६० ॥

यथासुरा जिता देवैर्यथा निर्मथितोऽम्बुधिः ।

हिरण्यकशिपुर्देत्यो नृसिंहेन हतो यथा ॥ ६१ ॥

धावनं हस्तियुद्धं च गैजानामगडोऽपि च ।

नानाप्रका(रः)रा) या चेष्टा नानाधारागृहाणि च ॥ ६२ ॥

दोलाकेल्यो विचित्राश्च तथा सतिगृहाणि च ।

चित्रा सं(नः)ना च कुट्यथ स्वयंवाहकसंनकाः ॥ ६३ ॥

समाश्च विवधाकाराः सत्या मायाः प्रकल्पिताः ।
एवंपाशाणि बन्धानि मन्त्रानि विधानि कल्याणानि

एवमायाणि चान्यानि यन्त्राद् सिद्ध्यन्ति कल्पनात् ॥१०॥

प्रतिपद्वन्मन्यास सर्पन्ती गानि पञ्चमीम् ॥ ६५ ॥

प्रातःकालेऽप्येत्यसि सपेन्ता यावत् पञ्चमीति-॥५॥

क्रमेण त्रिशंतावर्तं स्थाले दन्ताः भ्रमन्त्यसौ ॥ ६६

'स्य' क. ३. 'स्य' क. ग. पाठः । ३. 'गङ्गा' क. पाठः ।

तन्मध्ये पुत्रिका पल्लवा प्रति नाडिं प्रवेधयेत् ।
 बह्वेव दर्शनं तोये वह्निमध्याज्जलोद्भवः ॥ ६७ ॥
 अवस्तुतोऽपि वस्तुत्वं वस्तुतोऽपि तथान्यथा ।
 निःश्वासेन वियद् याति श्वासेनायाति मेदिनीम् ॥ ६८ ॥
 क्षीरोदमध्यगा शय्या प्रतीष्टाघः कणाभृता ।
 गोलश्च सू(ति?चि)विहितः सूर्यादीनां प्रदक्षिणम् ॥ ६९ ॥
 परिभ्राज्यत्यहोरात्रं ग्रहाणां दर्शयन् गतिम् ।
 गजादिरूपे रथिकरूपतां गमितः पुमान् ॥ ७० ॥
 भ्रान्त्वा नाडिकया तस्याः पर्यन्ते हन्ति (भो?यो)जनम् ।
 दीपिकापुत्रिका पल्लवा क्षीणं क्षीणं प्रयच्छति ॥ ७१ ॥
 दीपे तैलं प्रवृत्त्यन्ती तालगत्या प्रदक्षिणम् ।
 यावत् प्रदीयते वारि तावत् पिबति सन्ततम् ॥ ७२ ॥
 यन्त्रेण कल्पितो हस्ती न तद् गच्छत् प्रतीयते ।
 शुकायाः पक्षिणः पल्लवास्ताळस्यानुगमान्मुहुः ॥ ७३ ॥
 जनस्य विस्मयकृतो वृत्त्यन्ति च पठन्ति च ।
 पुत्रिका वा गजेन्द्रो वा तुरगो मर्कटोऽपि वा ॥ ७४ ॥
 बलनैर्वर्तनैर्वृत्त्यन्तलेन हरते मनः ।
 येनैव वर्त्मना क्षेत्रं ध्रियते तेन तत्पयः ॥ ७५ ॥
 यात्यायाति पुनस्तद् गतात् पुष्करिणीष्वपि ।
 फलके कानि (?) तिष्ठन्ति धावन्त्यनुमतानि च ॥ ७६ ॥
 घा(तां?तं) ददति बुध्यन्ते^१निर्यान्त्यश्रमनावृतम् ।
 'वृत्त्यन्ति गायन्ति तथा वंशादीन् बादयन्ति च ॥ ७७ ॥
 निरुद्धमुक्तस्य वक्षान्मरुता यन्त्रभङ्गिभिः ।
 'माधेष्टा दिव्यमानुष्यस्ता एवात्र न केवलम् ॥ ७८ ॥
 दुष्करं यद्यदन्यच्च तत्तद् यन्त्रात् प्रसिध्यति ।
 यन्त्राणां घटना नोक्ताः शुण्ड्यर्थं नाज्ञतांश्याद् ॥ ७९ ॥

१. १. २. 'ति' क. पाठः । ३. 'ते' ख. ग. पाठः । ४. 'बुध्यन्ती' ।
 ५. 'ने' क. पाठः ।

तत्र हेतुरयं प्रेयो व्यक्ता नैन फलमदाः ।

कथितान्यत्र गीजानि यन्त्राणां घटना न यन् ॥ ८० ॥

तस्माद् व्यक्तीकृतेष्वेव न स्यान् स्वार्थो न कौतुकम् ।

यस्तुतः कथितं सर्वं गीजानामिह कीर्तनान् ॥ ८१ ॥

अभ्युयं स्वधिया प्राज्ञैर्यन्त्राणां कर्ष यद् यथा ।

यन्त्राणि यानि दृष्टानि कीर्तितान्यत्र तान्यपि ॥ ८२ ॥

नन्द्यानि यस्मात् तान्यातो विज्ञेयान्युपदेशतः ।

एतत् स्वयुद्धर्षवास्माभिः समग्रमपि कल्पितम् ॥ ८३ ॥

अग्रतश्च पुनर्मूमः कथितं यत् पुरातनः ।

धीजं चतुर्विधमिह प्रवदन्ति यन्त्रे-

ष्वम्भोमिभूमिपवनैर्निर्हितैर्यथावत् ।

प्रत्येकतो बहुविधं हि विभागतः स्या-

न्मिथैर्गुणैः पुनरिदं गणनामपास्येत् ॥ ८४ ॥

किमेतस्मादन्यद् भवति श्रवने चित्रमपरं

किमन्यद् वा तुष्ट्यै भवति किमु वा कौतुककरम् ।

किमन्यद् वा कीर्तैर्भवनमपरं कामसदनं

किमस्मात् पुण्यं वा किमिव च परीतापशमनम् ॥ ८५ ॥

एतेऽत्यर्थं प्रीतिदा धीजयोगाः संजायन्ते योजिताः सूत्रधारैः ।

भ्रान्त्या नान्यधिर्बहुद् दारुत्वलसं चक्रं दोलाद्यं पुनः पञ्चमं तत् ॥ ८६ ॥

पारम्पर्यं कौशलं सोपदेशं शास्त्राभ्यासो वास्तुकर्मोद्यमो धीः ।

सामग्रीयं निर्मला यस्य सोऽस्मिन्निवाण्येवं वेत्ति यन्त्राणि कर्तुम् ॥ ८७ ॥

चित्रैर्युक्तं ये गुणैः पञ्चरूपं जानन्त्येनं यन्त्रशास्त्राधिकारम् ।

ये वा कृत्स्नं योजयन्तेऽत्र सम्यक् तेषां कीर्तिर्द्या श्रवं चावृणोति ॥ ८८ ॥

अद्गुलेन मितमद्गुलपादेनोच्छ्रितं द्विपुटकं तनुद्वयम् ।

संविधेयमृजु मध्यगरन्ध्रं श्लिष्टसन्धि इदताम्रमयं तत् ॥ ८९ ॥

दारवेषु विहगेषु तदन्तः क्षिप्तं मुद्रितसमीरवशेन ।
 आतनोति विचलन्मृदुशब्दं शृण्वतां भवति चित्रकरं च ॥ ९० ॥
 सुश्लिष्टखण्डद्वितयेन कृत्वा सरन्ध्रमन्तर्गुरजानुकारम् ।
 ग्रस्तं तथा कुण्डलयोर्युगेन मध्ये पुँटं तस्य मृदु मर्दयम् ॥ ९१ ॥
 पूर्वोक्तयन्त्रे विधिनोदरेऽस्य क्षिप्तेऽथ शय्यातलसंस्थमेतत् ।
 ध्वनिं ततः सञ्चलनादनङ्गीडारसोल्लासकरं करोति ॥ ९२ ॥

अस्मिन् शय्यातलावेनिहिते मुञ्चति व्यक्तरागं
 चित्राब्जं शब्दान् मृगशिशुदृशां या(न्ति?ति) भीत्येव मानः ।
 किञ्चैतासां दयितममितो निर्भरप्रेममाजां
 भौटि गच्छन्त्यधिकमधिकं मन्मथक्रीडितानि ॥ ९३ ॥
 पटहमुरजे वेषुः शङ्खो विषञ्चपथ फाहला
 इमरुटिषिले धायातोद्यान्पमून्पखिलान्पपि ।
 मधुरमधिकं याचित्रं च ध्वनिं विदधात्यलं
 तदिह विधिना रुद्धोन्मुक्तानिलस्य विजृम्भितम् ॥ ९४ ॥

लघुदारुमयं महाविहङ्गं दृढसुश्लिष्टतनुं विधाय तस्य ।
 उदरे रसयन्त्रमादधीत ज्वलनाधारमपोऽस्य चा(त्ति?त्रि)पूर्णम् ॥
 तत्रारूढः पूरुषस्तस्य पक्षद्वन्द्वोद्यालमोक्षितेनानिलेन ।
 सुप्तस्यान्तः पारदस्यास्य शक्त्या चित्रं कुर्वचम्बरे याति दूरम् ॥
 इत्यमेव सुरमन्दिरतुल्यं सञ्चलत्यलघु दारुविमानम् ।
 आदधीत विधिना चतुरोऽन्तस्तस्य पारदभृतान् दृढकुम्भान् ॥ ९७ ॥
 अयःकपालाहितमन्दबद्धिप्रतप्ततत्कुम्भश्रुवा गुणेन ।
 व्योम्नो क्षणित्याभरणत्वमेति सन्तप्तगर्जद्रसराजशक्त्या ॥ ९८ ॥
 वृत्तसंन्धितमध्यापयन्त्रं तद् विधाय रसपूरितमन्तः ।
 उच्चदेशविनिधापिततप्तं सिंहनादमुरजं विदधाति ॥ ९९ ॥

१. 'म', २. 'खण्डटि' ख. ग. पाठः । ३. 'रुद्ध', ४. 'मे' क. पाठः ।

५. 'नि' ख. पाठः । ६. 'म' ख. ग. पाठः ।

स कोऽप्यस्य स्फारः स्फुरति नरसिंहस्य गरिमा
पुरस्ताद् यस्यता मदजलमुचोऽपि द्विपयदाः ।

मुहुः ध्रुत्वा ध्रुत्वा निनदमपि गम्भीरविषमं
पलायन्ते भीतास्त्वरितमवधूयाद्भुजमपि ॥ १०० ॥

दृग्ग्रीवातलहस्तमकोष्ठयाहुरहस्तग्राखादि ।
सच्छिद्रं वपुरखिलं तत्सन्धिषु खण्डयो^१ यट्येत् ॥ १०१ ॥

श्लिष्टं कीलकविधिना दारुमयं सृष्टचर्मणा गुप्तम् ।
पुंसोऽथवा युवत्या रूपं कृत्वातिरमणीयम् ॥ १०२ ॥

रन्ध्रगतैः प्रत्यङ्गं विधिना नाराचसङ्गतैः मूर्ध्नः ।
ग्रीवाचलनप्रसरणविकुञ्चनादीनि विदधाति ॥ १०३ ॥

करग्रहणताम्बूलप्रदानजलसेचनप्र(माणा?णामा)दि^२ ।
आदर्शमतिलोकनवीणावाद्यादि च करोति ॥ १०४ ॥

एवमन्यदपि चेदृशमेतत् कर्म विस्मयविधायि विधत्ते ।
जृम्भितेन विधिना निजमुद्देः कृष्टमुक्तगुणचक्रशेन ॥ १०५ ॥

पुंसो दारुजमूर्ध्वं रूपं कृत्वा निफेतनद्वारि ।
तत्करयोजितदण्डं निरुणद्धि प्रविशतां वर्त्म ॥ १०६ ॥

खड्गहस्तमथ मुद्गरहस्तं कुन्तहस्तमथवा यदि तत् स्यात् ।
तन्निहन्ति विशतो निशि चौरान् द्वारि संवृतमुखे प्रसमेन ॥ १०७ ॥

ये चापाद्या ये^३ शतघ्न्यादयोऽस्मिन्नुष्टग्रीवाद्याश्च दुर्गस्य गुप्त्यै ।
ये श्रीडाद्याः क्रीडनार्थं च राज्ञां सर्वेऽपि स्युर्योगतस्ते गुणानाम् ॥

इदानीं प्रक्रमायातं वारियन्त्रं प्रचक्ष्महे ।
श्रीडार्थं कार्यसिद्धर्थं च चतुर्धा तद्वर्ति विदुः ॥ १०९ ॥

निम्नगं भवति द्रोणीदेशादूर्ध्वस्थिताज्जल्म ।
यत्र तत् पातयन्त्रः स्याद् वीटिकादिप्रयोजनम् ॥ ११० ॥

१. 'य' क. पाठः । २. 'वाटुका' ख. ग. पाठः । ३. 'शोऽय य',
४. 'नि', ५. 'ध', ६. 'मूर्ध' क. पाठः । ७. 'ये च शतघ्न्याद',
८. 'रुणाम्', ९. 'प्या' ख. पाठः । १०. 'द' क. पाठः । ११. 'वा'
ख. ग. पाठः ।

उच्छ्रायसमपाताख्यं यत्रोर्ध्वा नाडिका पयः ।
 जलाधारगुणान्मुञ्चेदधस्तात् समनाडि(का?कम्) ॥ १११ ॥
 यत्र पातसमुच्छ्रायं पतित्वोच्छ्रायतो जलम् ।
 तिर्यग् गत्वा प्रयात्पूर्ध्वं सच्छिद्रस्तम्भयोगतः ॥ ११२ ॥
 पतित्वोच्छ्रायतस्तोयं तिर्यगूर्ध्वोर्ध्वमेत्यथ ।
 सच्छिद्रस्तम्भयोगेन तत् स्यात् पातसमोच्छ्रयम् ॥ ११३ ॥
 बाण्यां वापि च रूपे विधानतो दीर्घिकादिका विहिता ।
 यत्रोर्ध्वमभ्यु गमयति तदिहोच्छ्रयसंज्ञितं कथितम् ॥ ११४ ॥
 दारुजमिभस्य रूपं यत् सलिलं पात्रसंस्थितं पिवति ।
 तन्माहात्म्यं निगदितमेतस्योच्छ्रायतुल्यस्य ॥ ११५ ॥
 सलिलं सुरङ्गदेशानीतं निम्नेन वर्त्मना दूरे ।
 अद्भुतमम्भस्थानं तदिह समोच्छ्रायतः कुरुते ॥ ११६ ॥
 धाराशृङ्गे^१ स्यात् प्रवर्षणाख्यं ततो द्वितीयं च ।
 प्राणालं जलमग्नं नद्यावर्तं तथोन्यदपि ॥ ११७ ॥
 प्राकृतजनार्थमेतन्न विधेयं योग्यमेतदवनिभुजाम् ।
 मङ्गल्पानां सदनं दिव्यमिदं तुष्टिपुष्टिकरम् ॥ ११८ ॥
 सलिलाशयस्य सविधे कस्याप्याश्रित्य शोभनं देशम् ।
 यन्त्रोत्सेधाद् द्विगुणा त्रिगुणा वा नाडिका कार्पा ॥ ११९ ॥
 जलनिर्वाहसहासावन्तर्मसृणा बहिश्च नीरन्ध्रा ।
 निर्बुद्धाम्भसि तस्यां शुभे मुहूर्ते मुहं कार्यम् ॥ १२० ॥
 सर्वाभिरोपधीभिर्धुक्तं सहिरण्यपूर्णकुम्भैश्च ।
 सुविचित्रगन्धमाल्यं विनादितं ब्रह्मघोषेण ॥ १२१ ॥
 रत्नोद्भवैर्विचित्रैः स्तम्भैर्धुक्तं हिरण्यघटितैर्वा ।
 रजतोद्भवैः कदाचित् सुरदारुसमुद्भवैरथवा ॥ १२२ ॥
 श्रीखण्डोत्थैरथवा सालरुमुख्यमशस्तटुत्थैः ।
 शतसङ्ख्यैर्द्वात्रिंशत्सङ्ख्यैरपि वापि षोडशभिः ॥ १२३ ॥

१. 'ग' ख. ग. पाठः । २. 'तं', ३. 'वं', ४. 'लनिमग्नं' क. पाठः ।

५. 'घयात्य' ख. ग. पाठः । ६. 'गू' क. पाठः ।

अथवा चतुस्तमन्वितविंशतिसद्वर्गदिनेशसद्वर्गयो ।
भूपितमतिरमणीयश्चतुर्भिरपि वा विधातव्यम् ॥ १२४ ॥

प्राग्ग्रीवैरतिचित्रैः शालैर्जालैर्विभूषितं विविधैः ।
वेदीभिः परिकरितं कपोतपालीभिरभिरामम् ॥ १२५ ॥

रमणीयसालभञ्जिकमनेकविधयन्त्रशकुनिकृतशोभम् ।
मिथुनैश्च वानराणां जम्भकनिवहैश्च नैकविधैः ॥ १२६ ॥

विद्याधरसिद्धभुजङ्गकिन्नरैश्चारणैश्च रमणीयम् ।
नृत्याद्भिः परम(ग)िगु)र्णैः शिखण्डिभिर्मण्डितोद्देशम् ॥ १२७ ॥

फलपतरुभिर्विचित्रैश्चित्रलतावल्लिगुल्मसंछन्नम् ।
परपुष्पदपदालीमरालमालामनोहारि ॥ १२८ ॥

प्रयंहत्सकलस्रोतःसुश्लिष्टनिविष्टनाडिकं मध्ये ।
सच्छिद्रनाडिकयुतं नानाविधरूपरमणीयम् ॥ १२९ ॥

सुश्लिष्टनाडिकाग्रे स्तम्भतुलामितिसंस्थिते परितः ।
सम्यक् कृत्वा दृढतरविलेपनं वज्रलेपाद्यैः ॥ १३० ॥

लाक्षासर्जरसदृपन्मेपविषाणोत्थचूर्णसंमिश्रम् ।
अतसीकरञ्जतैलप्रविगाढो वज्रलेपः स्यात् ॥ १३१ ॥

दृढसन्धिवन्धहेतोः ॥ तत्र देवो द्विशः कदाचिद् वा ।
शणवल्लक्ष्णमातकसिक्थकतैलैः प्रलेपश्च ॥ १३२ ॥

उच्छ्रूययन्त्रेणैतद् भ्रान्तजलेनाथ तदभितः कृत्वा ।
चित्रानुपातयुक्तं प्रदर्शयेन्नृपतये स्थपतिः ॥ १३३ ॥

कार्याण्यस्मिन् करिणां मिथुनान्यभितोऽम्बुकेलियुक्तानि ।
अन्योन्यपुष्करोन्निर्झतसीकरभयपिहितनयनानि ॥ १३४ ॥

वर्षानुकृतं चास्मिन् प्रीतिमति प्रतिमतङ्गजो वीक्ष्य ।
एकदमेहनहस्तैर्मदामिव मुञ्चन् जलं कार्यः ॥ १३५ ॥

१. 'मगन्दा' ख. ग. पाठः । २. 'यम्' क. पाठः । ३. 'गृहदतरतस्परणपि' ख,
पाठः । ४. 'एकः' क. ग. पाठः । ५. 'मददुग्धपुष्पतययन्त्रिण' (१) क. पाठः ।
६. 'चिद्र' क, 'त्रि' ख. ग. पाठः ।

स्तनयोर्युगेन सृजती जलधारे तत्र कापि कार्या स्त्री ।
 आनन्दाधुलवानिव सलिलकणान् पद्मभिः काचित् ॥ १३६ ॥
 नाभिहृदनदिकामिव विनिर्गतां कापि त्रिभ्रती धाराम् ।
 काप्यद्गुलीनस्तांशुभिरिव योषित् सिञ्चती कार्या ॥ १३७ ॥
 एवम्प्रायोश्चित्रान् स्वभावचेष्टान् बह्वंश रमणीयान् ।
 धोमान् विधाय कुर्यादाश्रयं नरपतेः स्थपतिः ॥ १३८ ॥
 मध्ये तस्य विधेयं सिंहासनममलहेममणिघटितम् ।
 तत्रासीदेधरपतिरवनिपतिः श्रीपतिर्देवः ॥ १३९ ॥
 स्नायात् फदाचिदस्मिन् मङ्गलगीतैर्विवर्धितानन्दः ।
 वादिग्रनाट्यनिपुणैर्निषेव्यमाणः सुरेन्द्र इव ॥ १४० ॥
 य एतस्मिन् गाढनल्पितघनघर्मव्यतिकरे
 शुचौ धारापान्नि स्फुटसलिलधारे नरपतिः ।
 सुखेनास्ते पश्यन् विविधजलशिल्पानि स भव-
 न्न मर्त्यः किन्त्वेष सितिकृतनिवासः सुरपतिः ॥ १४१ ॥
 जलदकुलाष्टकयुक्तं पूर्ववदन्यद् गृहं समारचयेत् ।
 वर्षेद्वारानिकरैः प्रवर्षणारूपां तदामोति ॥ १४२ ॥
 प्रतिकुलमस्मिन् कार्या दिव्यालङ्कारधारिणः पुरुषाः ।
 विभिना त्रयः गुरुपाश्चत्वारः सप्त वा मुहताः ॥ १४३ ॥
 यन्त्रेण समोच्छ्रायेण तांश्चतुर्थेन वा ततः पुरुषान् ।
 कृत्वा सबक्रनालानम्भोभिः पूरयेद् विमलैः ॥ १४४ ॥
 सलिलप्रवेशरन्धाण्यखिलानि पिधाय तत्र पुरुषाणाम् ।
 अन्नानि वारिमोक्षाण्यखिलान्मथ मोचयेत् तेषाम् ॥ १४५ ॥
 सलिलं सबक्रनालं द्वारप्रतिरोधमोचनैः पुरुषाः ।
 मृक्षन्ति स्वेच्छममी विचित्रपातेन चित्रकरम् ॥ १४६ ॥
 इत्थमिमान् वारिधरान् साम(स्यास्त्या)द् अन्तरेण वा सलिलम् ।
 ज्यन्तरतो वा स्वेच्छं प्रवर्षयेदतिमहचित्रम् ॥ १४७ ॥

इदं नानाकारं कृत्यभवनमायं रविपते-

निनागधिप्राणामनुहृण्यते नन्दमृगाम् ।

पयःपानेप्राप्ये रविररपरीतावगमने

त केषामत्यर्थं भवति नयनानन्दजननम् ॥ १४८ ॥

एकेनाथ चतुर्भिः स्पर्शैरष्टमिथ्याहमहर्ग्यता ।

षोडशभिर्वा कुर्यान्मनोदं गृहपिदं दिनम् ॥ १४९ ॥

भद्रैर्गुणै चतुर्भिश्चतुर्थं सर्वभित्तिसंयुक्तम् ।

ईलीनोरणयुक्तं कर्मण्यं पूषकाकारम् ॥ १५० ॥

तस्योपरि मध्यगता प्राज्ञणवापी दृढा निधानव्या ।

क्षतपत्रविहितभूषा तन्मध्ये कर्णिका कार्या ॥ १५१ ॥

सत्कोणेषु चतुर्ष्वपि रमणीया दालद्वारिकाः कार्याः ।

मध्याम्बुजनिहितदशः सालद्वाराः सगृजाराः ॥ १५२ ॥

पूर्वोक्तयन्त्रयोगात् पद्मासीनं यगुन्धराधिपता ।

भृङ्गारामलवारिभिरङ्गणवापीं^१ श्रियाच्च ततः ॥ १५३ ॥

तामिति भृत्वा वापीं तत्सन्धिलं तदनुपट्टगर्मगतम् ।

छाद्यस्तु गन्धरोधेष्वति रोहति(?)सर्वतो नियतम् ॥ १५४ ॥

मुखपट्टसमुत्कीर्णं रूपैश्चित्रैर्मनोरमैरखिलैः ।

अङ्गवारि विमुञ्चति नासास्यश्रवणनेत्रार्धैः ॥ १५५ ॥

प्रणालाल्यं धाराभवनमिदमत्यद्भुततरं

स्थितिं धत्ते यस्य क्षितिपतिलकस्याङ्गणशुचि ।

करोत्येतद् वेत्थं स्थपतिरपि बुद्ध्या चतुरया

जगत्पेतौ द्वावप्यधिकमहनीयौ कृतधियाम् ॥ १५६ ॥

चतुरथातिगभीरा वापी कार्या मनोरमा सुहृदा ।

गर्मगतं गृहमस्याः कर्तव्यं लिप्तसन्धि ततः ॥ १५७ ॥

विहितप्रवेशनिर्गति सुरङ्गयाधो निवेशितद्वारम् ।

विदीर्य चारुरूपैः प्रवर्षकैर्व्याप्तमुपरिष्ठात् ॥ १५८ ॥

चित्राध्यायोदितवर्त्मना ततोऽलङ्कृतं च चित्रेण ।
 तस्य विधेयं मध्यं सलिलाधिपवाससङ्काशम् ॥ १५९ ॥
 ऊर्ध्वविनिर्गमिताब्जैर्नालैस्तत्पट्टकन्दकोद्भूतैः ।
 सच्छिद्रकृष्णिकागतदिनकरकरनिर्मितोद्द्योतम् ॥ १६० ॥
 आपूरयेत् ततोऽनु च पाताम्बुभिरमलकमलपर्यन्तम् ।
 विधिनामुनैव सम्यक् प्रविधाय मनोरमं भवनम् ॥ १६१ ॥
 नानारूपकयुवत्या (उ० व्यु)परचिततमङ्गतोरणद्वारम् ।
 शालाभिरायताभिश्चतसृष्वपि दिक्षु कृतशोभम् ॥ १६२ ॥
 कृत्रिमशकरीपकरीपक्षिभिरपि चाम्बुसम्भवैर्युक्तम् ।
 कुर्यादम्भोजवतीं वापीमाहार्ययोगेन ॥ १६३ ॥
 सामन्तपुरुषपुरुषा राजाज्ञालम्ब्यसंश्रयास्तत्र ।
 परराष्ट्रागतदूतास्तिष्ठेयुर्निहितमिह निभृताः ॥ १६४ ॥
 अथ स यथाविधि सलिलक्रीडां पूर्वोक्तमार्गरूपाणाम् ।
 दृष्ट्वा मुदितः कुर्यात् पर्यङ्कारोहणं नृपतिः ॥ १६५ ॥
 तत्र स्थितस्य नृपतेः परिवारितस्य
 वाराहनाभिरभितो जलमप्रघात्रि ।
 पातालसम्पन्नि यथा भुजगेश्वरस्य
 निस्सीमसम्भृतरतिर्भवति प्रमोदः ॥ १६६ ॥
 पूर्वोक्तवापिकायां मध्ये स्नम्नैश्चतुर्भिरुपरचितम् ।
 मुक्ताप्रवालयुक्तं पुष्पकमथ कारयेत्तद्वत् ॥ १६७ ॥
 शर्पां परितः पुष्पकयापूर्य मुनिर्गमाभिरथ सुदृढम् ।
 गर्भस्वस्तिकमितिभिर्रुपादितशोभं समन्ततः कुर्यात् ॥ १६८ ॥
 पूर्वोक्तवारियोगात् पूर्णमारुर्णतो विधायताम् ।
 जलकेलिषु सोत्कण्ठो महीपतिः पुष्पकं यायात् ॥ १६९ ॥
 कुर्वीत नर्मसचिवैर्विलासिनीभिश्च सार्धमवनिपतिः ।
 तेद्विच्यन्तरवतीं निमज्जनोन्मज्जनः क्रीडाम् ॥ १७० ॥

एकत्र प्रवेश्य हृष्टं हृष्टं इत्या गच्छन्ति नष्टः ।
 श्रीहृष्टं केचित्तरैः गद्गदितुः सुखं यत्ननङ्कुरिग्याम् ॥ १७१ ॥
 मार्गान्तरिभनमथ अथयाननस-
 माष्टादिगन्तनमं कल्पत्वेन ।
 गाढानगन्तवगने नन्तरोपमुक्ता-
 वान्त्रोक्ते प्रणयिनीजनपत्र धन्यः ॥ १७२ ॥
 रयदोन्मादिविधाने दारवममिदम्भे मयं गम्भह ।
 यन्त्रध्रमणककर्म मकीर्तिनं पञ्चमं यन् तन् ॥ १७३ ॥
 गत्र मगन्नः प्रथमो मदननिवागो वगन्ननिलकृष ।
 विभ्रमकगिपुराग्यः वधने दाम्पकाः कथिताः ॥ १७४ ॥
 निगनेगतुरः स्तम्भान् गमैकयुत्रोपगान् कृत्तून् सुरदान् ।
 सद्गान्तरान् धरित्रीवदानः सुभित्(स्फुट)पीठगतान् ॥ १७५ ॥
 प्रामादस्योक्तदिशि प्रविदध्याद् विरचिताएकरदैर्घ्यम् ।
 भूमिपृष्ठं रमणीयं तदर्धतो विहितगाम्भीर्यम् ॥ १७६ ॥
 तद्गर्भतले स्तम्भो लोहमयाधारसंस्थितः कार्यः ।
 भ्रमसहितः पीठयुतो ग्रस्तश्छादकतुल्याभिः ॥ १७७ ॥
 संस्थाप्योपरि पीठस्य कुम्भिकामतिहृदां निमक्तां च ।
 धनुस्त्रिचतुर्धस्ततोऽम्भमष्टभिरावेष्टयेद् भद्रः ॥ १७८ ॥
 स्वेच्छमथ भूमिकोच्छ्रयमस्योर्ध्वे कल्पयेदितान्तमृजुम् ।
 निदधीत वेष्टनोर्ध्वे पट्टयुतं स्तम्भशीर्षं च ॥ १७९ ॥
 हीरग्रह(ण?)पर्यन्तं मंदला गजशीर्षिका विधातव्या ।
 सुहृदा प्रपन्नरचिता मनोभिरामा यथाशोभम् ॥ १८० ॥
 पट्टस्योपरि कार्या चतुष्पिका क्षेत्रमानतोऽभीष्टात् ।
 तस्यामुपरि विधेयस्तलवन्धो दृढतरन्यासः ॥ १८१ ॥
 स्तम्भैर्द्वादशभिरथ क्षेत्रे युक्त्या समुच्छ्रितैर्भव्यैः ।
 रूपवतीकोणस्थितिरर्थिका भूः प्रथमिका कार्या ॥ १८२ ॥

१. 'य मुशिभि' क. पाठः । २. 'स', ३. 'चरिता', ४. 'धि' क. पाठः ।

'तद्गमि' ख. ग. पाठः ।

मध्ये भ्रमश्च तस्या गर्भस्तम्भप्रतिष्ठितः कार्यः ।

क्षेत्रप्रमाणवशतस्तां पश्चाच्छादयेत् पट्टैः ॥ १८३ ॥

रथिकाशिखाग्रकेषु च फल्गुको(मौव)रणस्य तद्वदुपरिष्ठान् ।

भ्रमचक्राणि न्यस्येन्मध्ये स्तम्भे च पञ्चैव ॥ १८४ ॥

अत उपरि यथाशोभं हि भूमिका पुष्पकाकृतिः कार्या ।

मध्यस्तम्भाधारा कृतकलशविभूषणा क्षिरसि ॥ १८५ ॥

स्तम्भेऽ(वी५)स्ताद् भ्रमिते भृशं भ्रमत्यर्धभूमिका तत्र ।

रथिकाभ्रमरकपुक्ता परस्परं चक्रयन्त्रेण ॥ १८६ ॥

वसन्तरथिकाभ्रमे समधिरुद्धवाराङ्गना-

परिभ्रमणसम्भृताभ्यधिकविभ्रमं भूषतिः ।

करोति नयनोत्स(वस्त्रि५)दशधात्रि यत्कीर्तनं

वसन्तसमये भवत्यमलकीर्तिधामैव सः ॥ १८७ ॥

आरोप्य स्थिरमेकं स्तम्भं भूमीगृहादिरहितमथ ।

हस्तचतुष्कोच्छ्राया कार्योपरि भूमिका चास्प ॥ १८८ ॥

मध्ये भ्रमरकयुक्तं क्षेत्रं पूर्वदिहाचरेदखिलम् ।

पुष्पकमपि च स्तम्भे शिथिलं कलशोच्छ्रितं कुर्यात् ॥ १८९ ॥

तस्योपरि च ग्रीवा चतुरासनसंयुता विधातव्या ।

घण्टास्तम्भा कार्यां स्तम्भेन सहायत्वा तत्र ॥ १९० ॥

एवं पुष्पकभूमिकान्तरतलस्थायी निगूढो जनो

यावद् भ्रामकयन्त्रचक्रनिकरं सम्यक् क्रमाच्चालयेत् ।

तावत् ता रथिकासना मृगदशस्तत्र स्थिताः पुष्पके

कामावासकुतूहलार्पितदृशो भ्राम्यन्ति सर्वा अपि ॥ १९१ ॥

अथ कोणगतान् स्तम्भांश्चतुरो विनिवेशयेद् ऋजून् सुदृढान् ।

सुश्चिष्टपीठसंस्थान् समान्तरान् मेदिनीवशतः ॥ १९२ ॥

तेषामुपरि (लता/तन्त्रा)न्तरसंयुक्ता भूमिका विधातव्या ।

रथिकास्तत्र चतस्रो जायन्ते पूर्ववेद् दिक्स्थाः ॥ १९३ ॥

१. 'भ्रमः', २. 'कों तर' क. पाठः । ३. 'मयं च' ग. पाठः । ४. 'सदृशपी' क. पाठः । ५. 'पूर्वपुकाभिः' क, 'वद्विक्सेस्थाः' ग. पाठः ।

मदुर्गाः मयारंभुविः काया मुधिरागमनाना ।

मयभयवचुना मयभय मयभयगुना न ॥ १९४ ॥

१ नानाविधकर्मनी नमन्तः पादगंगा स्यात् ।

भयान्यमन्तरिषट्पदं नमान-

निःशेषनगरिषट्पदं नमान-

इषा नमन्तः नमन्तः मुग्धाभिगता

भूतागमागमुपयानि न निम्न'पन्तः' कः) ॥ १९५ ॥

प्रविषाण रूभूविं प्रथमां नागान्तगाम्भ्यां (?) ।

चतुर्धा मयानी मयतुर्मात्र विधेया भूः ॥ १९६ ॥

प्रतिकोणमाग'त'गो, स्या मद्रू भवन्ति मयना भ्रमराः ।

अन उपगिष्टाद् भूम्या भ्रमराभाष्टागनाः कायाः ॥ १९७ ॥

मेवाः शुद्धाः काया गदिरस्तधिश्रिताश्रान्याः ।

पीठेषु मय्य(ग'सं, स्यास्तनोऽगम भूमिकाः कायाः ॥ १९८ ॥

पीठस्य मय्यमंभ्यरन्योन्यारादिवानिर्भरः ।

सर्वे वेगाद् भ्राम्यन्ति सान्त(ना'ग) विभ्रमे भ्रमराः ॥ १९९ ॥

दोलागमनो विहितवाचभू(कृ'भू)नानि-

चित्रेण यस्मिन्मयामगु विभ्रमेण ।

पृथ्वीपतिर्मुदमुपति समुद्रसन्ती

कीर्त्तिर्न माति भुवनत्रिनयेऽपि तस्य ॥ २०० ॥

चतुरश्रमय क्षेत्रं कृत्वांनिर्भाजितं तनोऽष्टाभिः ।

कोणैः शेषस्तस्मिन्चतुर्श्रं कल्पयेद् भद्रम् ॥ २०१ ॥

तद्द्विगुणमूर्ध्वमेतस्य भूमिकाभागमङ्गुल्यया कार्यम् ।

तत्राद्यंश्चतुष्केण भूमिका स्यात् समुच्छ्रयतः ॥ २०२ ॥

तत्राष्टपद्चतुर्भागवर्जिता भूमिका उपर्युपरि ।

क्रमशो भवन्त्ययैवं ताः स्युस्तिंसोऽर्धसंयुक्ताः ॥ २०३ ॥

१. 'रिम्भ भू' क. पाठः । २. 'सातनाविनमेभ्रम(१)' ख. पाठः । ३. 'ना-

विब्रमे भ्रम' ग. पाठः । ४. 'धू+तानि चि' क. पाठः ।

१ इह किञ्चिदर्थे मातृकामु गलितमिव माति ।

शेषांशोच्छ्रययुक्ता घण्टा चतुरश्रकायता कार्या ।
 त्रिचतुर्भूम्यौ कार्ये सपद्चतुर्भागविस्तारे ॥ २०४ ॥
 रङ्गः स्यादाद्यभुवि द्वितीयभुवि कोणगास्तथा रथिकाः ।
 स्युर्भद्राकृतियुक्ता दोला अपि तत्र रमणीयाः ॥ २०५ ॥
 रथिकास्तृतीयभूमौ कार्या मध्ये चातिरमणीयाः ।
 कोणेष्वथासनान्यर्धवास्तुकेऽपि भ्रमः कार्यः ॥ २०६ ॥
 दोलारथिके चतुरासने भ्रमोऽष्टासनो भवेत् तत्र ।
 आसनमिह तद् कथितं युक्तेः स्थानं यदेकं स्यात् ॥ २०७ ॥
 निखिलान्यपि भ्रमणसंपुल्लं तानि विभ्रति भ्रमणम्(?) ।
 यत्रासनानि स इह भ्रम इत्युक्तोऽपराधिका(?) ॥ २०८ ॥
 यष्टेरुर्ध्वमभस्ताद् भ्रमस्य चक्रं (नि)योजयेदेकम् ।
 लघुचक्राणि च तद्विभ्रंजयेदासनेष्वत्र ॥ २०९ ॥
 लघुचक्रारकट्टचे संलग्नाः कीलका द्वाः कार्याः ।
 तुल्यान्तराः समस्ताः प्रलघु(क)चक्रारवृन्तर्गताः ॥ २१० ॥
 रथिकासिंहाग्रचक्रं भ्रमचक्रारक(वि?)नियोजितं कार्यम् ।
 यष्टिचतुष्टयमस्मिस्तिर्यक् चक्रद्वयोपेतम् ॥ २११ ॥
 ऊर्ध्वं द्वितीयभूमेस्तृतीयभूमेरध्यान्तरे कुर्यात् ।
 नियतं रथिकायष्टिभ्रमसंलग्नानि यन्त्राणि ॥ २१२ ॥
 आसनाधारयष्टीनां रथिकाचक्रयोजितान् ।
 अधः समान्तरान् कुर्याच्चतुरः परिवर्तकान् ॥ २१३ ॥
 त(द्)द् द्वितीयभूमीदोलागर्भे समान्तरे यष्टी ।
 लग्ने तथैकचक्रे याम्योत्तरचक्रयोर्न्यस्येत् ॥ २१४ ॥
 तद्वदधो भूकोणगरथिकाचूडोग्रचक्रसंस्तकाः ।
 यष्टीस्ततश्चतस्रो द्विचक्रका इतश्चक्रयोर्न्यस्येत् ॥ २१५ ॥
 प्रान्तचक्रद्वये कोणरथिकाचक्रयोजिता ।
 दोलागर्भगता यष्टिस्तिर्यक् कार्यापरापरा ॥ २१६ ॥

१. 'पु' ग. पाठः । २. 'चक्रभ्रमरच' ख. पाठः । ३. 'क्रम' ग. पाठः ।

४. 'म' ख. ग. पाठः । ५. 'स' ग. पाठः ।

पूर्वे भद्रे द्वारं कुर्यात् सोपानराजितमधस्तात् ।
 गर्भात् पश्चिमभागे निवेशयेद् देवतादोहाम् ॥ २१७ ॥
 अन्योन्यं चक्रभ्रममिच्छामुक्तिं विधानतः सम्यक् ।
 ज्ञात्वा प्रयोजनीयं शीघ्रवहं मन्दवहनं वा ॥ २१८ ॥
 एष समासेन यथा भ्रममार्गः कीर्तितः स्फुटोऽस्माभिः ।
 अन्येष्वपि कर्तव्यः सम्यग् भ्रमहेतवे तद्वत् ॥ २१९ ॥
 स्तम्भादिद्रव्याणां विन्यासैः कल्पितं दृढैः श्लक्ष्णैः ।
 मुश्चिष्टसन्धिवन्धं धृतं तथा दीर्घमुख्यधरैः ॥ २२० ॥
 परिवारितमथ तिलकैः समन्ततः सिंहकर्णसंयुक्तम् ।
 त्रिपुरं सम्यक् कुर्याद् विचित्ररूपं (स्व)कैश्चित्रैः ॥ २२१ ॥
 बुद्ध्या चतुर्भिः पूर्वयन्त्रैश्च युक्तं यन्त्राध्यायं वेत्ति यः सम्यगेतम् ।
 प्राप्नोत्यर्थान् वाञ्छितान् कीर्तियुक्तान् स क्षमापालैरन्वहं पूज्यते च ॥
 एतद् द्वादशराजचक्रमखिलं क्षमापालचूडामणे-
 दीःस्तम्भप्रतिबद्धवृत्तिः परितो यस्येच्छया भ्राम्यति ।
 स श्रीमान् भुवनेकरामनृपतिर्देवो व्यधत्त द्रुतं
 यन्त्राध्यायमिमं स्वबुद्धिरचितैर्यन्त्रप्रपञ्चैः सह ॥ २२३ ॥

इति गजराजाधिराजश्रीनोजदेवधिरचिते समराजगणप्यधारापरनामि गान्धुसावे
 यन्त्रविधानं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ गजशाला नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

लक्षणं गजशालानामिदानीमभिदध्महे ।
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे मार्गर्मके ततोऽष्टभिः ॥ १ ॥
 मध्ये द्विगावविस्तारं स्थानं कुर्यात् हस्तिनः ।
 कल्प्याः प्रासादवद् भागा ज्येष्ठमध्याधमाः क्रमात् ॥ २ ॥

तद्वहिर्भागोऽन्विन्दो वहिस्तस्यापि चापरः ।

भागैर्नेकेन भित्तिः स्याद् द्वितीयान्दिन्दकाद् यदिः ॥ ३ ॥

तस्या द्वारप्रवेगे तु कर्ण्यौ कर्णगायुभौ ।

कर्णप्रामादिका कार्या द्वितीयान्दिन्दसंश्रिता ॥ ४ ॥

द्वे द्वे वातायने कुर्याद् भित्तिं दिधु निमृष्वपि ।

प्राग्ग्रीवोऽग्रे भवेच्छान्ता सुभद्रेयमुदाहृता ॥ ५ ॥

अस्या एव यदा पक्षेप्राग्ग्रीवा भवतां मुखे ।

नन्दिनी नामनः शाला तदा स्यात् मज्जद्वये ॥ ६ ॥

अस्या एव यदा स्यातां प्राग्ग्रीवां पार्श्वयोर्द्वयोः ।

तदा सुभोगदा नाम तृतीया परिकीर्तिता ॥ ७ ॥

अस्या एव यदा पृष्ठे प्राग्ग्रीवः कियतेऽपरः ।

भद्रिका नाम शान्ता स्यात् तदा द्विस्त्रिंशद्विदा ॥ ८ ॥

पञ्चमी चतुश्चा स्याद् वर्षणी नाम पूजिता ।

प्राग्ग्रीवान्दिन्दनिर्वूहहीना पृष्टी तथापरा ॥ ९ ॥

शाला प्रमारिका धान्यधनजीवितद्वारिणी ।

तदेतां वर्जयेत् कुर्यादन्याः सर्वार्थसिद्धये ॥ १० ॥

प्रवारिकेति प्रथितेह शान्ता सा प्राणसस्यद्रविणच्छिदे स्यात् ।

कुर्यादतस्तां न यथोदितास्तु कार्याः परा जीवितवित्तद्वयै ॥ ११ ॥

इति मदारान्नाधिराजश्रीभोजदेवविश्विने ममराज्ञागूरुभारावरनासि वास्तुशान्ते

गजशाला नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥

अथाश्वशाला नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

अथ लक्ष्माश्वशालायाः शौच्यते विस्तरादिह ।

स्वनेऽप्रवास्तोः कर्तव्यं पदे गन्धर्वसंज्ञके ॥ १ ॥

१. 'पु', २. 'शः' क. पाठः । ३. 'ते', ४. 'जि' स. पाठः ।

१. १. १ इह सर्वत्र 'प्रमीत' इति पाठ्यं भवति ।

अथवा एष्यदन्ताद्यं स्थानं वागाय नाजिनाम् ।

अत्राभिमतमात्रं गच्छयेत् तन् परिष्कारितम् ॥ २ ॥

अभीत्यारधिकं मध्यं पृथ्वास्त्यक्षमं भवेत् ।

स्थलप्रदेशे निपुले गुप्ते रग्ने शुभां तथा ॥ ३ ॥

गमे च चतुरश्रे च स्थितिर्गो मन्त्रन्यमेव च ।

स्थानं ह्योनां कर्तव्यं प्रदेशे गुपरिष्ठमे ॥ ४ ॥

निम्नगुणंमद्रुमंस्थाणुर्चत्त्यायननवेष्टमिः ।

पल्मीकनर्करामिध र्जिते तन् समानमेव ॥ ५ ॥

निःसङ्गे शल्यहीने च प्रागुदक्नवणे तथा ।

प्रदेशे तद् विधातव्यमालोक्य गुममाहिनीः ॥ ६ ॥

प्राप्त्यानुमते शस्ते दिने स्थपतिभिः सह ।

भूमेर्विभागमालोक्य गुमगानानपेद् द्रुमान् ॥ ७ ॥

न जाता ये श्मशानेषु चैवतायतनेषु वा ।

अन्येष्वपि निपिष्टेषु जातान् वृक्षान् विवर्जयेत् ॥ ८ ॥

वृक्षान् प्रशस्तानानीय समीपे भर्तृवैष्मनः ।

ततो भूमिं परीक्षेत प्रशस्तामथ निन्दिताम् ॥ ९ ॥

चितायतनवल्मीकग्रामधान्येत्रलेषु च ।

विहारेषु च कर्तव्यमश्वानां न निवेशनम् ॥ १० ॥

भवन्ति स्वामिनः पीडा ग्रामधान्येत्रलेषु च ।

श्मशाने वैश्वकर्णाश्वराणां मृत्युमादिशेत् ॥ ११ ॥

स्थानं विहारवल्मीकविहितं स्यादनर्थकम् ।

तन्नित्यसन्तापकरं क्षयकृच्च तपस्विनाम् ॥ १२ ॥

दैवोपपातजननं स्त्रीणां च क्षयकारकम् ।

विहितं पादपैद्यैर्त्यर्घ्यं स्याद् भूतभीतिदम् ॥ १३ ॥

भवेद् रोगकरं भर्तृविहितं कष्टकिञ्चनैः ।

दीर्घायामुन्नतायां च कृतं भूमौ स्यात्तदम् ॥ १४ ॥

१. 'स्त' क. पाठः । २. 'द्रुमानानीय' खट्व' क, 'सुमागाना' ख. पाठः । ३. 'स्ता' गय', ४. 'नास्ति' ख. पाठः । ५. 'न', ६. 'णात्' वृक्षाणां', ७. 'क' क. पाठः ।

नतायां क्षुद्रयकरं कृतं भवति मन्दिरम् ।
 तस्मात् कार्यं प्रशस्तार्या भूमौ तद् वाजिहृदये ॥ १५ ॥
 मङ्गल्यरमणीये च चतुरश्रे मनोनुगे ।
 शुभे च विहितं सद्य भोन् कल्याणकारकम् ॥ १६ ॥
 निर्गच्छतो यथा वामे पार्श्वे मर्तुस्तुरङ्गमाः ।
 भवन्ति कृपात् स्थपयिस्तथा वाजिनिवेशनम् ॥ १७ ॥
 अन्तःपुरप्रदेशस्य कार्यं दक्षिणतश्च तत् ।
 प्रवेशे दक्षिणं तेषां हेपितं जायते यथा ॥ १८ ॥
 तथा भर्तुर्हितार्थाय कर्तव्यं सद्य वाजिनाम् ।
 प्रागुदग् वा मुखं तस्य विधातव्यं सैतोरणम् ॥ १९ ॥
 माग्रीवकेण संयुक्तं चतुःशालमसङ्कटम् ।
 दशारभिसमुच्छायमटारत्रिप्रविस्तृतम् ॥ २० ॥
 नागदन्तकसंशोभि पुरः कुड्यार्थसंयुतम् ।
 पृष्ठे समग्रकुड्यं ॥ तत्र स्थानानि कल्पयेत् ॥ २१ ॥
 तानि तु प्राङ्मुखानि स्युस्तर्पणोदङ्मुखानि च ।
 आयामे किङ्कुमाश्राणि त्रिकिङ्कूणि च विस्तरात् ॥ २२ ॥
 प्राङ्मुखतोर्ध्वभागानि चतुरश्राणि कारयेत् ।
 अग्रोधां मुखसञ्चारां तेषु भूमिं प्रकल्पयेत् ॥ २३ ॥
 स्थानं मूत्रस्य मध्ये तु हस्तमात्रं समन्ततः ।
 आस्तीर्णं च समश्लक्ष्णनीरन्ध्रः कलंकैर्द्वैः ॥ २४ ॥
 धातव्यजुनपुष्पागककुमादिविनिर्मितः ।
 अष्टाङ्गुलसमुच्छ्रायैरध्वर्ध्वरात्रिविस्तृतः ॥ २५ ॥
 अर्च्छितः संहर्तव्यैर्द्वयेसा पार्श्वयोर्द्वयोः ।
 अजन्तुसङ्कुलः काष्ठै रचकाभिः(१) भृषिहर्मनैः ॥ २६ ॥
 पवसस्य भवेत् स्थानं निर्यूरैः स्वास्तूर्ते शुभैः ।
 किङ्कुप्रयोच्छ्रितं तत् स्यादेकान्ते सुसमादितम् ॥ २७ ॥

१. 'वे' क. पाठः । २. 'दे' ग. पाठः । ३. 'त' क. पाठः । ४. 'स' ह. पाठः । ५. 'ज' क. पाठः ।

हस्तप्रमाणं च कुर्यात् स्थानमपि ॥ २८ ॥
 मूर्तिप्रमाणं च स्थानमपि ॥ २९ ॥
 स्थाने स्थाने च तः त्रिधाः स्थानाः त्रिधाः ॥ ३० ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ३१ ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ३२ ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ३३ ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ३४ ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ३५ ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ३६ ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ३७ ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ३८ ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ३९ ॥
 यथाऽपि त्रिधाः तः त्रिधाः त्रिधाः ॥ ४० ॥

एवंविधानि चान्यानि संनिदध्यात् प्रयत्नतः ।
 पुरःस्तम्भाश्रितं भाण्डं सन्नाह्यदेर्विधीयते ॥ ४१ ॥
 ग्राह्यमुखे तुरगं गेहे वारुण्यां स्थापयेद् दिशि ।
 पूर्वामुखे पदे वापि मित्रस्य वरुणस्य च ॥ ४२ ॥
 भवन्ति तेन बहवः पुष्टिं च प्राप्नुवन्ति ते ।
 सा हि दिक् पूजनीया च स्तोतव्या च प्रकीर्तिता ॥ ४३ ॥
 होमशान्तिकेदानेषु धर्म्या याश्च पराः क्रियाः ।
 तासु प्रशस्यते पूर्वा शक्रेणाधिष्ठिता स्वयम् ॥ ४४ ॥
 तस्यामुदेति दिनकृदनुलोमं ततः पुनः ।
 अश्वानां पृष्ठतो याति स प्रतीचीमनुजमात् ॥ ४५ ॥
 स्नानाधिवासने पूजा मातृल्यानि पराणि च ।
 ग्राह्यमुखानां तुरङ्गाणां कर्तव्यानि शुभार्थिभिः ॥ ४६ ॥
 एवं कृते भूमिवलमिग्राणां यशसोऽपि च ।
 दृढिर्भवति भूपस्य तस्मात् प्राची प्रशस्यते ॥ ४७ ॥
 भर्तृदृढिर्भद्रं स्थानमग्रप्रासस्य तद् भवेत् ।
 दक्षिणामिमुखायां तु शालायां वाञ्छितार्थदम् ॥ ४८ ॥
 स्थानं भवति वाहानां पदे फलसं विभावसोः ।
 वह्निनाध्यासिता सा दिग् आत्मा वह्निश्च वाग्निनाम् ॥ ४९ ॥
 अजरो बहुभोक्ता च तत्र बद्धो भवेद्दयः ।
 उदङ्मुखेऽपि भवने प्राप्नुवन्ति शुभं हयाः ॥ ५० ॥
 तथास्थितानामश्वानां दक्षिणेन दिवाकरः ।
 उदेत्यनन्तरं यानि तान् विधाय प्रदक्षिणम् ॥ ५१ ॥
 प्रयाति वापतोऽश्वं चऽश्वानां स्थाप्यास्तेनोचराग्रुत्वाः ।
 चन्द्रार्कं मतिरर्षीर्यन्ते तथा बधीत वाग्निनः ॥ ५२ ॥
 नृपतिश्च जयं सिद्धिं पुत्रानामुय विन्दति ।
 भोगाश्च भवन्त्यश्वा वर्धयन्ति च सन्तनिम् ॥ ५३ ॥

१. 'दाः' क. ख. पाठः । २. 'पु' ; ३. 'वयोदय' क. पाठः । ४. 'ग्रीतो
 वहिष्ठ वा' ; ५. 'आरोग्याभ' क. पाठः ।

दक्षिणाभिमुखान् कुर्याच्च सन्नाथान् न चाग्रगान् ।
 पितृकार्याद्यतोऽन्यत्र दक्षिणा वर्जितैव दिक् ॥ ५४ ॥
 अस्यामेव दिशि भेता यतः सर्वे प्रतिष्ठिताः ।
 उदेति वामतो याति चास्तं दक्षिणतो रविः ॥ ५५ ॥
 सोमश्च पृष्ठे भवति तेनाश्वा दैवपीडिताः ।
 ग्रहैर्विकारैर्विभिर्धः पीड्यन्तेऽरातिविह्वलाः ॥ ५६ ॥
 भयेन व्याधिभिश्चार्ता ग्रासं नेच्छन्ति खादितुम् ।
 पराजयमतुष्टिं च स्वामिनोऽनर्थसङ्गतिम् ॥ ५७ ॥
 कुर्वन्त्यतो न वध्नीयात् कथञ्चिद् दक्षिणाग्रमुखान् ।
 पश्चिमाभिमुखानां च वद्धानां बाजिनां सदा ॥ ५८ ॥
 उदेति पृष्ठतो भानुः पुरतोऽस्तं प्रयाति च ।
 न भवेद् विजयस्तेन भर्तुस्तत्पृष्ठवर्तिनः ॥ ५९ ॥
 शक्रस्य पृष्ठवर्तित्वात् प्रातिलोभ्याच्च भास्वतः ।
 कुप्यन्ति व्याधयस्तेषां तूर्णं देहविनाशनाः ॥ ६० ॥
 तैस्ते ध्यायन्ति वेपन्ते जले ग्रासं प्रयान्ति च ।
 यवसं नाभिनन्दन्ति क्षमां मुञ्चन्ति सर्वथा ॥ ६१ ॥
 दिशोऽभिमुखमाग्रेऽप्या वध्यन्ते यदि बाजिनः ।
 व्यथन्ते रक्तपित्तोत्थैस्तदा रोगैरनेकधा ॥ ६२ ॥
 जायन्ते स्वामिनो बन्धवधहृच्छोपदायिनः ।
 बाजिनां च भवेत् तत्र बद्धिदाहकृतं भयम् ॥ ६३ ॥
 भर्तुः पराजयो विघ्नः स्याच्च देहस्य संशयः ।
 नैर्ऋत्याः ककुमो वाहा वध्यन्ते संमुखं यदि ॥ ६४ ॥
 तदा न तेऽभिनन्दन्ति खादनं पानभोजने ।
 यथा यथा क्षितिं पाद्रेर्दारयन्ति पुनः पुनः ॥ ६५ ॥
 हेषन्ते वीक्ष्य बहुशो मनुष्यान् पक्षिणः पशून् ।
 नमयन्ति च गात्राणि नैर्ऋतीं चामिनः स्थिताः ॥ ६६ ॥

तथा तथैषां कुपिता नाशं कुर्वन्ति राक्षसाः ।
 बध्यन्ते यदि बाह्यानाद् वायव्याभिमुखं हयाः ॥ ६७ ॥
 तदा ते वातिकै रोगैः पीड्यन्ते प्रतिवासरम् ।
 चन्द्रः कायो भवेद् भर्तुः क्लेशश्चाश्वोपजीविनाम् ॥ ६८ ॥
 नराणां च भवेन्मृत्युर्दुर्भिक्षप्रभवं भयम् ।
 ऐशान्यभिमुखं बद्धाः प्रणश्यन्ति तुरङ्गमाः ॥ ६९ ॥
 मूर्धोदयस्याभिमुखं बद्धानां चेदमादिशेत् ।
 निबध्यन्ते यदा बाह्या ग्राह्या दिशमुपाश्रिताः ॥ ७० ॥
 बध्यन्ते ते ग्रहदिव्यव्याधिभिश्च विचिन्तनाः ।
 कल्पहव्यक्रियास्तत्र भर्तुर्न विजयावहाः ॥ ७१ ॥
 द्विजानामुपतापाय जायन्ते तत्र वाजिनः ।
 अनुवंशं च शाल्मल्यां स्थानमश्वस्य नेष्यते ॥ ७२ ॥
 स्वामिनस्तदजीर्णाय स्थानाशाय च वाजिनाम् ।
 स्थाने प्रशस्ते तुरगान् सर्वथा वासयेदतः ॥ ७३ ॥
 नच धार्याः क्षणमपि रोगिणः कल्पसन्निधौ ।
 कल्याणामपि रोगाः स्युर्यतो रोगिसमाश्रयात् ॥ ७४ ॥
 हयागारस्य पूर्वेण कार्यं भेषजमन्दिरम् ।
 तस्यैव वामतः सर्वसंभारान् परिकल्पयेत् ॥ ७५ ॥
 वाजिनो भेषजार्थाय भाण्डानि च विनिक्षिपेत् ।
 अगदानोपधीः स्नेहान् वर्तीथ लवणानि च ॥ ७६ ॥
 भेषजागारसन्निधौ कुर्याच्चारिष्टमन्दिरम् ।
 भवनं व्याधितानां च कार्यं वासाय वाजिनाम् ॥ ७७ ॥
 सुगुप्तं तच्च कर्तव्यं पूर्वनिर्दिष्टेऽस्मवत् ।
 संवद्धं च विधातव्यमेतद् वेदमचतुष्टयम् ॥ ७८ ॥

उद्यानभूमयः कार्याः कूजत्पिकमधुव्रताः ।
 ऋतवः फलपुष्पाद्यैः स्वैः स्वैश्चिह्नैरलङ्कृताः ॥ ३६ ॥
 मनोरमैर्विशेषैश्च खगैश्च समयोचितैः ।
 कादम्यकुररक्राञ्चहंससारसमेखलाः ॥ ३७ ॥
 तीरान्तोद्गतनानीरकेतकीपण्डमण्डिताः ।
 जलान्तलीनपत्स्यैश्च सञ्छन्ना नलिनीवनैः ॥ ३८ ॥
 लेख्याश्च गृहभिर्त्तीनामधोभागेषु दीर्घिकाः ।
 फलैः समं समक्षेभ्युमणिकाञ्चनभाजनाः ॥ ३९ ॥
 विन्यस्तपद्मिनीपत्राः सौत्पलाः पानभूमयः ।
 निचित्रातोयहस्ताश्च नृत्यगीतविचक्षणाः ॥ ४० ॥
 मुदिता ललना लेख्याः प्रेक्षासङ्गीतभूमिषु ।
 प्रकल्पाः पञ्जरस्थाश्च चकोरशुकसारिकाः ॥ ४१ ॥
 प्रहृष्टाः परपुष्टाश्च मधुराश्च सकुक्कुटाः ।
 इति यानि मदिष्टानि प्रयोक्तव्यानि वेश्मनि ॥ ४२ ॥
 तानि सर्वाणि शस्तानि सर्वोपकरणेष्वपि ।
 देवयोनिगणास्तद्वत् पुरुषाश्च विनिन्दिताः ॥ ४३ ॥
 सात्रन्दाश्च न शस्यन्ते पीठशय्यासनादिषु ।
 पुरस्तात् कीर्तितान्यत्र प्रयोक्तव्यानि यानि च ॥ ४४ ॥
 तानि शस्तानि फक्षासु समादेवकुलेषु च ।
 दिव्यमानुषसम्बर्द्धान्पाख्यानाख्यायिकादिषु ॥ ४५ ॥
 प्रोक्तानि तानि तावन्ति शुभान्पालेख्यकादिषु ।
 इति कथितमयोज्यं योजनीयं च बुध्या
 भवनशयनकक्षादेवधिष्ययादिकेषु ।
 विरचयति यथोक्तं निन्दितं वर्जयेद् यः
 स भवति नृपतीनां शिल्पिनां चार्चनीयः ॥ ४६ ॥

इति मदारानाधिराजश्रीगोजदेवविरचिते समराङ्गप्रवृत्तधारापरनासि वास्तुशास्त्रे
 अप्रयोज्यप्रयोज्यं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ शिलान्यासविधिर्नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

अथ ब्रूमः शिलान्यासविधिं यथागमम् ।

तत्रोदगयने पुण्ये शुरुपक्षे शुभेऽहनि ॥ १ ॥

स्थिरग्रहस्य दिवसे करणे च गुणान्विते ।

तिष्येऽश्विनीपु रोहिण्यामुत्तरेष्वपि च त्रिषु ॥ २ ॥

रेवत्यां श्रवणे हस्ते शिलाविन्यासमाचरेत् ।

स्थिरस्य राशेरुदये सौम्यमित्रावलोकिते ॥ ३ ॥

सम्यग्हनिमिच्छकुनस्वस्तिपुण्याहवाचिते ।

हर्षोदये च मनसः कुर्याद् वास्तोर्निवेशनम् ॥ ४ ॥

भद्रः प्रकृत्या शास्त्रज्ञः शुचिः स्नातः समाहितः ।

कर्मारभेत स्थपतिः कृतदेवार्चनक्रियः ॥ ५ ॥

पूर्णां समामविकलां चतुरश्रामनिन्दिताम् ।

शिलामाद्यां चये सार्धं परीक्षेत विचक्षणः ॥ ६ ॥

कुम्भाहकुशध्वजच्छत्रमत्स्यचामरतोरणैः ।

दूर्वानागफलोष्णीपपुष्पस्वस्तिकवेदिभिः ॥ ७ ॥

नन्द्यावर्तैः सचमरैः कूर्मपद्मनिशाकरैः ।

वज्रैः मशस्तैः मार्कार्भूपिताः कर्मणो हिताः ॥ ८ ॥

दीर्या हस्याल्पविपमालाभाध्मातापरीक्षिता ।

दिङ्मूढा चाङ्गहीना च सास्यजारा सशर्करा ॥ ९ ॥

खण्डा दुःपङ्कनिर्भिन्ना कृष्णा दोषभयावदा ।

गृणां पशुतुरङ्गाणां पदाङ्गाः स्वास्तिवृद्धये ॥ १० ॥

प्रक्ष्यान्मृगविट्कानां पादैः स्पृष्टास्तु वर्जयेत् ।

नन्दाभद्रानयापूर्णाधनमः स्युरिमाः शिलाः ॥ ११ ॥

यामिष्टी काश्यपी तद्वद् भार्गव्याङ्गिस्सीति ताः ।

नत्र मागुमरं देवे मन्त्रिणेनप्य वाग्नयः ॥ १२ ॥

१. 'हयगया' (१) क. 'हयगया' ग. पङ्कः । २. 'मृ' ग. पङ्कः ।

३. 'मृ' क. पङ्कः । ४. 'हयगया' क. 'हयगया' ग. पङ्कः । ५. 'मृ' ग. पङ्कः ।

६. 'मृ' क. पङ्कः । ७. 'हयगया' क. 'हयगया' ग. पङ्कः । ८. 'मृ' ग. पङ्कः ।

नैर्ऋत्यां वा सकुसुमां समां गोचर्मसम्मिताम् ।
 वेदां सगन्धकलशां चतुश्चां प्रकल्पयेत् ॥ १३ ॥
 आग्नेय्यामादितो नन्दां स्थापयेत् क्रमशः शिलाम् ।
 अकालमूलैरव्यङ्गैः सपत्रोत्पलपल्लवैः ॥ १४ ॥
 सर्वोपधिहिरण्यार्घ्यैर्मराजतमृन्मयैः ।
 कुम्भैस्ताम्रमर्षथापि मन्त्रैस्तामभिपेक्षयेत् ॥ १५ ॥
 तीर्थप्रसूतवणाम्भोभिः सरवाक्षतपङ्कजैः ।
 सुगन्धिभिः संपुण्याहमभिपेक्षं प्रयोजयेत् ॥ १६ ॥
 जाह्नवीयमुनारेवासरस्वत्यादिसम्भ(वैः?भम्) ।
 महानदीजलं शस्तं शुभतीर्थमवन् तथा ॥ १७ ॥
 तथाद्रिवनवेदशन्तदेवायतनजानि च ।
 अभिपेक्षार्थमम्भं तं च बधालाभमुपाहरेत् ॥ १८ ॥
 मन्त्रेणानेन चैतास्तामभिपेक्षं समाचरेत् ।
 हिरण्यवर्णाः पावैरन्यः शुचयो दुरितच्छिदः ॥ १९ ॥
 पुनन्तु शान्ताः श्रीमत्य आपो युष्मान्मधुच्युतः ।
 मन्त्रपूतेन पयसा ज्ञापयित्वा ततः शिलाम् ॥ २० ॥
 स्थपतिर्गन्धकल्केन मङ्गल्येनानुलेपयेत् ।
 हिमचन्दनपूर्णेन व्यवकीर्य सुगन्धिना ॥ २१ ॥
 तरसा छादयेद्देवां सलाजैः पुष्पदापभिः ।
 धूपमाल्योपहारैश्च दधिमांसाक्षतादिभिः ॥ २२ ॥
 पूजयेदिष्टकां देवीं बह्वयुग्मैश्च पुष्कलैः ।
 नियेशनान्ते नैर्ऋत्यां तदा विमानवस्थितान् ॥ २३ ॥
 समसङ्ख्याञ्च शुचीन् प्राज्ञानर्चयेद् दक्षिणाफलैः ।
 ओङ्कारस्वस्तिपुण्याहगीतवादित्रनिस्वनैः ॥ २४ ॥
 कर्ता जनितरोमाञ्चस्तेभ्यः कुर्यान्नमस्क्रियाम् ।
 निवेद्य वास्तोष्पतये भूतेभ्यश्च ततो बलिम् ॥ २५ ॥

१. 'सु' ग. पाठः । २. 'वमान्यः' क. पाठः । ३. 'चन्त्रेण पू' ख. ग. पाठः । ४. 'र' ग. पाठः ।

तागां चतुर्णामन्याः कुपोद्गत्रिन्याः धृवर ।

माकारंश्चभिनकाद् द्वे नैषा श्रीवग्गलभगा ॥ २६ ॥

नन्दानर्नस्तु पूर्णागां मने(रेको?द्वे?) यथाक्रमम् ।

कर्णे प्राग्दक्षिणे नन्दां वास्तुनः स्यापयेदार्धः ॥ २७ ॥

अन्याः क्रमेण भद्राद्याः कोणेध्वन्येषु च त्रिषु ।

मतिष्ठापनमन्त्राभ तागां चतुर्णामपि ॥ २८ ॥

धत्वार ऋषिभिर्गीताः प्राप्चनारम्भदर्शनाः ।

वीर्येणादिवरादस्य नन्दार्धस्तभिमानि(ताः?ताम्) ॥ २९ ॥

यसिष्ठंनन्दिनीं नन्दां प्राक् प्रतिष्ठापयाम्यहम् ।

सुमुहूर्ते सुदिवसे सा त्वं नन्दे! निवेदिता ॥ ३० ॥

आयुः कारयितुर्दीर्घं श्रियं चाभ्यामिहावह ।

भद्रासि सर्वतोभद्रा भद्रे! भद्रं विधीयताम् ॥ ३१ ॥

कश्यपस्य प्रियसुते! श्रीरस्तु गृहमेधिनः ।

जये! विजयतां स्वामी गृहस्यास्य महात्मनः ॥ ३२ ॥

आचन्द्रार्कं यशश्चास्यं भूम्यामिह विरोहतु ।

त्वयि सम्पूर्णचन्द्रामे! न्यस्तायां वास्तुनस्तले ॥ ३३ ॥

भवत्प्रेष गृहस्वामी पूर्णे! पूर्णमनोरथः ।

इति मूलचं(यो?यं) मन्त्रैः कुर्यात् स्वस्तिकवाचनैः ॥ ३४ ॥

ताभिर्हिरण्यवर्णाभिः शिलाभिः सममद्भुतम् ।

प्राग्दक्षवना धन्या न प्रत्यग्दक्षिणाश्रुवा ॥ ३५ ॥

इष्टकाश्चैत्यभवनप्राकारपुरकर्मसु ।

विताने चित्तिविन्यासे चतुर्मुखनिकेतने ॥ ३६ ॥

पुरोधाः शान्तिवेदीषु प्रतिपास्थापनेषु च ।

याज्ञिकेन विधानेन क्रमशः स्थापयेच्छिलाः ॥ ३७ ॥

१. 'रं च स्व', २. 'लेया श्री', ३. 'य' ग. पाठः । ४. 'यं',

५. 'स्वां', ६. 'मं' क. पाठः । ७. 'म' ल. ग. पाठः । ८. 'भिः' शशिलाभिः यमं

द्वयम्, ९. 'के', क. पाठः ।

§ त्रैलोक्यैर्लोकासंभारैः (संसारैः) स्ताः सामाभिः सै महाव्रतैः ।
 गायत्र्युष्णिगनुष्टुम्भिर्वृहत्या च यथाक्रमम् ॥ ३८ ॥
 चयान् समस्तांश्चिनुयाच्चतुरो विरमेत् ततः ।
 ज्ञात्वा भित्तिप्रमाणं च चितेश्वरचतुष्टयम् ॥ ३९ ॥
 समाप्यमादिकर्मणं कनिष्ठं च यथोत्तरम् ।
 प्रतिष्ठितास्ताः प्रथमं भूतले सुस्थिताः समाः ॥ ४० ॥
 न चालयेच्चालने स्याद् गृहभर्तुर्महद् भयम् ।
 कम्पने च भयं विद्यादेतासां स्थिरतां पुनः ॥ ४१ ॥
 स्थपतेर्गृहभर्तुश्च मङ्गलं परमं विदुः ।
 प्राग्दक्षिणैः चालने गृहभर्तुर्महद् भयम् ॥ ४२ ॥
 भार्याविनाशो नैर्ऋत्यां शून्यं (?) भीतिर्मरुद्विशि ।
 गुरोश्च भयमैशान्यामपचारेऽपि तद् भवेत् ॥ ४३ ॥
 प्रथमं स्थापितेनैतानेवं स्तम्भानपि न चालयेत् ।
 नोद्धरेत मणुष्याश्च विधिस्तुल्यो यतोऽनयोः ॥ ४४ ॥
 विन्यासं प्रथमं तस्मात् कुर्यात् सम्पक् समाहितः ।
 शिलानां स्थपतिस्तद्वत् स्तम्भानामपि सर्वथा ॥ ४५ ॥
 द्वारमाकारशालानां नगराणां च वेष्टनानाम् ।
 तत्प्रमाणो विधिर्यस्मात् तस्मात् तत्रादृतो भवेत् ॥ ४६ ॥
 एवं शिलान्यासविधानमेतद् यथावदस्माभिरिदोपदिष्टम् ।
 अस्मिन् कृते वेष्टमसुरालयादि निष्पत्तिमभ्येति विनैव विग्रम् ॥

इति मदाराजविद्यमन्त्रीभोजदेवविरचिते समयज्ञगन्तव्यपरापरनाम्नि वास्तुधाम्ने

शिलान्यासविधिर्नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

१. 'सु' ए. ग. पाठः । २. 'स्व', ३. 'णयोश्चाल', ४. 'न्या', ५. 'तत्रा-
श्मात्तत्रा' क. पाठः ।

§ 'वेष्टो' इति मानूकानु दृश्यते ।

अथ बलिदानविधिर्नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

इदानीमभिधास्यामो यद्विरूपविधेः क्रमम् ।

येन येनार्चिता देवास्तुष्यन्ति समदेभ्यः ॥ १ ॥

मण्डलं याम्तुनो मध्ये गोमयेन प्रकृत्ययेत् ।

कण्ठं तत्र विन्यसेत् सप्तगुणं सकाञ्जनम् ॥ २ ॥

याम्तुदेवास्ततः कल्प्या यथास्थाननियोगतः ।

सर्पैर्विभिर्धर्मैर्वर्णैः पथाधिचेदयेत् ॥ ३ ॥

अर्चयेद् विश्वकर्माणं मान्यैर्भूषैर्विलेपनैः ।

भक्तैः फलैर्वद्रविधैः पूजयेत् गुणमादितः ॥ ४ ॥

आज्येन पयसा दध्ना पूजयेच्छिखिनं पुनः ।

शालिगोधूममुद्राद्यैर्धान्यैः पर्जन्यमर्चयेत् ॥ ५ ॥

जपन्तं पूजयेदाघ्रद्राक्षाखर्जूरिकादिभिः ।

मालतीमल्लिकाभिश्च पूजयेत् त्रिदशाधिपम् ॥ ६ ॥

पुष्पै रक्तस्तथा धूपै रक्तचन्दनलेपनैः ।

ततः सूर्यं जगन्नाथं पूजयेद्लोकचक्षुषम् ॥ ७ ॥

जम्बीरैर्वीजपूरैश्च नारङ्गैः पीतकैः फलैः ।

पूजयेत् सत्यनामानं देवं तेन स तुष्यति ॥ ८ ॥

मत्स्यमांसैश्च तुष्यन्ति सर्वे रक्षःपुरोगमाः ।

सितैः फलैर्नारिकेलैर्मृशैश्च परितुष्यति ॥ ९ ॥

गन्धधूपप्रयोगैश्च नभोनाथानमर्चयेत् ।

पुष्पैः सुगन्धिभिः शुक्लैर्मारुतः पारितुष्यति ॥ १० ॥

कसरं मधुसंयुक्तं पूष्णे भक्त्या निवेदयेत् ।

वितथं तु शुभैरन्यैर्यद्यमांसविजितैः ॥ ११ ॥

पूजितस्तुष्टिमायाति विवस्वांश्च महाशुनिः ।

पुष्पैः सपुष्पकैस्तुष्टिमवाप्नोति गृहघतः ॥ १२ ॥

मत्स्यमांसयुतैर्भक्ष्यैर्यमतुष्टिः सदा भवेत् ।
 पुत्रागागरुधूपेन गन्धर्वानर्चयेद् बुधः ॥ १३ ॥
 मृगमांसयुतैर्भक्षैर्भृङ्गराजं च तर्पयेत् ।
 राजजम्बूफल्गर्विल्वैर्देवमभ्यर्चयेन्मृगम् ॥ १४ ॥
 पापसर्मधुसंपुक्तमांसैर्भक्तैश्च शोभनैः ।
 फर्पूरसुरभिद्रव्यगन्धैः संपूजयेत् पितृन् ॥ १५ ॥
 सपुष्पमोदकैर्गन्धैः पञ्चलैश्च विमिश्रितैः ।
 द्वावारिकं मयत्रेण पूजयेद् विघ्नकारकम् ॥ १६ ॥
 भर्ष्यैः शोभनैर्गन्धैर्धूपमाल्यैरनुत्तमैः ।
 पुष्पैः कण्टकजातीनां सुग्रीवं पूजयेत् सदा ॥ १७ ॥
 सपुष्पैर्ला(पे?)जैर्कर्मक्षयद्वैधिपुक्तान्नपापसैः ।
 भर्चयेत् पुष्पदन्तं तु यशोवीर्यान्वितं सुरम् ॥ १८ ॥
 मांसैश्च मूकरादीनां वनतेयं सदा र्चयेत् ।
 यरुणं च महासत्त्वं पूजयेद् धूपचन्दनैः ॥ १९ ॥
 राहुं च मांससंपुक्तैस्तर्पयेद् मक्ष्यभोजनैः ।
 रुधिरैण प्रदत्तेन तुष्टिमेति शनैश्चरः ॥ २० ॥
 मांसेन तु क्षयस्तुष्टिं रोगाणामधिपो व्रजेत् ।
 मेदसा पूजयेद् रोगं सर्वलोकभयङ्करम् ॥ २१ ॥
 बाहुकिं क्षीरदानेन पूजयेत् सततं नरः ।
 पूर्वपत् पूजयेद् देवं विश्वकर्माणमीश्वरम् ॥ २२ ॥
 सितप्रसूनविन्यासैर्भल्लाटं पूजयेद् बुधः ।
 द्रथियुक्तेन चाग्नेन सोमं सर्वत्र पूजयेत् ॥ २३ ॥
 कुबेरं धूपदानेन पूजयेत् सततं नरः ।
 आदितिं च सुवर्णेन पद्मरापि च पूजयेत् ॥ २४ ॥
 अर्कमन्दारमालाभिर्हृषभं च समर्चयेत् ।
 अन्ध्रपामपि देवानामर्चनं धूपसाम्प्रतैः(?) ॥ २५ ॥

सर्वपुष्पफलैर्धर्मा कार्यं बुद्धिमता सदा ।

इत्येते बलयः सर्वे शान्त्यर्थं परिकल्पिताः ॥ २६ ॥

शोधने कर्षणे भूमेः साधने रूपकल्पने ।

गृहे प्रवेशने रम्ये तिथिमभ्युदयेषु च(?) ॥ २७ ॥

स्फुन्धाचारनिवेशेषु पुरग्रामनिवेशने ।

देवालयधित्तिष्वेष्टमनिवेशनेषु

मोक्तान् बलीन् प्रवितरेत् प्रयतः सुरेभ्यः ।

प्रारम्भमन्यमपि वास्तुगतं विकीर्णैः

कुर्वन्निमं विधिमभीप्सितमाजनं स्यात् ॥ २८^१ ॥

इति महाराजाधिराजभोजनदेवविरचिते समराङ्गणवृषभायपरनाम्नि ब्राह्मणस्य

बलिदानविधिर्नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ कीलकसूत्रपातो नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

वर्णानां यानि दारुणि कीलकार्थं नियोजयेत् ।

इदानीं तानि बह्यामि श्रेयःकीर्त्तिहिताय च ॥ १ ॥

खदिरोदुम्बराश्वत्थशालशाकधवार्जुनाः ।

अञ्जनः कद्राशोकतिनिशारुणचन्द्रनाः ॥ २ ॥

शिरीषसर्जन्यग्रोधवेणवः कीलकर्मणि ।

पुष्पामानो द्रुमाः शस्ताः स्त्रीनामानो विगर्हिताः ॥ ३ ॥

अश्वत्थः खदिरेत्येतां विष्णोणां वृद्धिकारका ।

रक्तचन्दनवेणूत्यकीर्त्त्या क्षत्रस्य पूजिता ॥ ४ ॥

शाकश्च खदिरेत्येति सामन्तानां हिताविमौ ।

कीर्त्त्या शालशिरीषोत्यौ वैश्यानां कीर्त्तिता शुभौ ॥ ५ ॥

शूद्रजातेस्तु तिनिश्वधवार्जुनसमुद्भवाः ।

वैश्यवेष्टमसु सौभाग्यकार्ये च स्मुरशोकजाः ॥ ६ ॥

न्यग्रोधो वणिजां घास्त्रि भूमिकर्मण्युदुम्बरः ।
 महामा(त्रि)त्रा)भवेद्यानां कीलाः सर्जार्जुना गृहे ॥ ७ ॥
 विमाणां सर्ववर्णां तथाः क्षत्रियाणां त्रिवर्णजाः ।
 वर्णद्वयोक्ता वैश्यानां शूद्राणां स्वानुलोमतः ॥ ८ ॥
 प्रतिलोमा न कर्तव्याः कीलका भूतिमिच्छता ।
 प्रमाणान्यथ कीलानां निगद्यन्ते पृथक् पृथक् ॥ ९ ॥
 द्वाविंशदङ्गुलाः कीला विमाणां स्युः शुभावहाः ।
 क्षत्रियाणां पुनश्चाष्टाविंशत्यङ्गुलसम्मिताः ॥ १० ॥
 चतुर्विंशत्यङ्गुलाश्च वैश्यानां शुभदायिनः ।
 विंशत्याष्टङ्गुलः कीलाः शूद्रजावेस्तु ते हिताः ॥ ११ ॥
 षडङ्गुलपरीणाहाः सर्वेष्वेते शुभावहाः ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविशां वेदाष्टाश्रपदश्रयः ॥ १२ ॥
 षडश्रयस्तु शूद्रस्य प्रकृतेस्तु यदृच्छया ।
 दार्मर्माङ्गार्णकार्पासं विमादीनां यथाक्रमम् ॥ १३ ॥
 अर्पणपर्वपरीणाहं दृढं सूत्रं तु वर्तितम् ।
 अलाभे स्वस्य सूत्रस्य प्रोक्तादन्यतमं बुधः ॥ १४ ॥
 गृहणीयात् सूत्रमन्ये ॥ गृहणीयुः स्वेच्छयैव ते ।
 इत्थं संभृत्य सम्भारान् गृहभर्ता शुभेऽहनि ॥ १५ ॥
 शुक्लपक्षे शुचिः स्नातः स्थपतिश्च सिताम्बरः ।
 गृहस्थाननिमित्तात् तु देवस्थानानि लक्षयेत् ॥ १६ ॥
 कुसुमाक्षतमर्ग्यश्च कर्तव्या गृहदेवताः ।
 आर्द्रा स्थानानि शङ्कूनां परीक्षेत समन्ततः ॥ १७ ॥
 तेषु सर्वेषु कर्तव्यमर्चनं तु यथाविधि ।
 गृहस्य मध्ये सिक्त्वा तु निरूप्य द्रव्यणः पदे ॥ १८ ॥
 गोमयेन समालिप्तां कुर्याद् वेदां मुलक्षणाम् ।
 चतुर्धा चतुर्द्वारामर्हतः सुप्रतिष्ठिताम् ॥ १९ ॥

१. 'राविविद्यानां' ल., 'स्वविद्यानां' ग. पाठः । २. 'दद्यान्',
 'शिरः', ४. 'ना', ५. 'चा ह', ६. 'पञ्च' ल. ग. पाठः ।

तस्या मध्ये प्रतिष्ठाप्यः कुम्भो ह्येमांश्च राजनः ।
 ताम्रफो मृन्मयां वापि पूर्वालाभे परः परः ॥ २० ॥
 अफालमूलः सोऽप्यङ्गो जलपूर्णः स्वलङ्कृतः ।
 मणिरत्नप्रवालैश्च स्वर्णरूप्येण गर्भिनः ॥ २१ ॥
 प्रतिष्ठा(प्याप्योऽ)धृतः पुष्पफलबीजसमन्वितः ।
 श्वेतेन चन्दनेनैव चर्चयित्वा समन्ततः ॥ २२ ॥
 तस्योपरिष्ठाद् विन्यसेत् क्षीरवृक्षस्य पल्लवम् ।
 सुगन्धिनार्थं धूपेन धूपयित्वा चतुर्दिशम् ॥ २३ ॥
 वेष्टयेदहतेनैव शुक्रयस्त्रेण सर्वतः ।
 वास्तुमध्ये यतो द्रष्टा कुम्भरूप(पं०पः)स तिष्ठति ॥ २४ ॥
 कुम्भस्योत्तरभागे तु कीलकान् स्थापयेद् शुभः ।
 कीलानष्टौ परीक्षेत स्थापयेच्च यथाविधि ॥ २५ ॥
 श्वेतचन्दनलिप्तौस्ताञ् श्वेतपुष्पैर्विभूषयेत् ।
 सालक्तकान् सुरभिणा धूपेन च सुधूपितान् ॥ २६ ॥
 ऊर्णामयेन सूत्रेण त्रिवर्णेनाभिवेष्टयेत् ।
 मधुसर्पिर्दधिक्षीरैर्मूलभागेषु लेपयेत् ॥ २७ ॥
 अर्चयेत् परशुं सूत्रमष्टीलादीनि सर्वतः ।
 अथोपकरणान्यत्र धूपपुष्पाक्षतादिभिः ॥ २८ ॥
 ततः पूर्वोत्तरे वास्तोर्भागे सप्तार्चिषः पदे ।
 गोमयेन समालिप्ते कुशास्तरणमास्थितः ॥ २९ ॥
 अग्निकार्यं प्रकुर्वीत पुरोधाः शान्तिमेव च ।
 सांवत्सरं शुचिः स्नातः कृतस्नानः(?) समाहितः ॥ ३० ॥
 शङ्खुना साधयेद्भग्नं सम्यक् तद्वटिकाथवा(?) ।
 रात्रिलग्नं तु नक्षत्रैर्मध्यास्तोदयसंश्रितैः ॥ ३१ ॥

१. 'च', २. 'यवीधेत'(!) ख. ग. पाठः । ३. 'तास्ते श्वे', ४. 'काः',
 'ताः' क. पाठः । ५. 'क्षीलावानि' ख. ग. पाठः । ६. 'रक्षति':
 'इतुं तठा', ७. 'तं खाटि' ख. ग. पाठः ।

एवं संसाधयेद्ध्रुवं यदीच्छेत् सिद्धिमात्मनः ।
 पूजया तुष्टिकारिण्या पूजयेच्च पुरोहितम् ॥ ३२ ॥
 अभ्यर्चिते यतस्तस्मिन् ब्रह्मा भवति पूजितः ।
 सांवत्सरस्य कर्तव्या ततः पूजा यथाविधि ॥ ३३ ॥
 सांवत्सरेऽर्चिते यस्मात् पूजितः स्याद् बृहस्पतिः ।
 स्थपतिं पूजयेत् पश्चात् त्वष्टृतुष्टिचिकीर्षया ॥ ३४ ॥
 तदधीनं यतः कर्म शुभं वा यदि वाशुभम् ।
 श्वेतचन्दनदिग्धांस्ताञ् श्वेतपुष्पैश्च पूजितान् ॥ ३५ ॥
 सदशैरहर्तैर्वस्त्रैरङ्गुलीयैः प्रपूजयेत् ।
 परिकर्मकरा ये च तान् यथाशक्ति पूजयेत् ॥ ३६ ॥
 हेम्ना बस्त्रादिदानैश्च वाग्मिर्वा परितोषयेत् ।
 यथा मुमनसस्ते स्युस्तथा कर्तव्यमादरात् ॥ ३७ ॥
 ततः स्थपतिराचम्य बलिकर्म समाचरेत् ।
 सूत्रपाते बलिं धीमान् सार्वभौतिकमाचरेत् ॥ ३८ ॥
 तस्यालाभे बलिः कार्यो यो भवेत् सोऽभिधीयते ।
 विदधीत चरुञ् श्वेतरक्तपीतासितान् पृथक् ॥ ३९ ॥
 पायसं कुसरं क्षीरं निष्पावाञ् श्वेतमोदनम् ।
 पार्विकादौधिरुपांश्च पललोद्भापिकाघृतम् ॥ ४० ॥
 दध्योदनं च संमिश्रं देवताभ्यो निवेदयेत् ।
 तिलैर्घृतेन सहितैर्देवमग्निं च पूजयेत् ॥ ४१ ॥
 ततश्च पायसं दध्ना ब्रह्मस्थाने निवेदयेत् ।
 ततश्चानुक्रमेणैव देवताभ्यो बलिं हरेत् ॥ ४२ ॥
 बलिकर्म यथान्यायं कृत्वा च द्विजवाचनम् ।
 स्वशास्त्रीयाञ् शुचीन् प्राज्ञान् पूजयेद् दक्षिणाफलैः ॥ ४३ ॥
 ओङ्कारस्वस्तिपुण्याहैर्गातवादित्रनिस्वनैः ।
 ततो विमैः सह स्वामी कुर्यात् तस्य प्रदर्शिनम् ॥ ४४ ॥

अक्षतान् प्रथमं कुम्भे दापयित्वा द्विजोत्तमः ।

ततो दक्षिणपूर्वेण गत्वा पुण्याहवाचकः ॥ ४५ ॥

अहताम्बरसंवीतः शुचिः स्थपतिरासने ।

निपद्य माह्मुसः शैलकुं धृत्वा दक्षिणपाणिना ॥ ४६ ॥

पश्चादादाय वामेन प्रतिष्ठाप्य च भूतले ।

मन्त्रानमूञ् जपन् वीरो हन्यात् परशुना ततः ॥ ४७ ॥

विशन्तु ते तलं नागा लोकपालास्तथैव च ।

प्रतिष्ठन्तु गृहं चास्मिन्नायुर्यलकरं भवेत् ॥ ४८ ॥

प्रहारान् सुस्थिरानष्टौ दद्यात् कीलस्य मूर्धनि ।

हन्यमाने ततः कीले निमित्तान्युपलभयेत् ॥ ४९ ॥

गोविप्ररथनागाढ्याः कन्या नृपवरस्त्रियः ।

शङ्खदुन्दुभिर्वंशानां तथा गीतस्य च ध्वनिः ॥ ५० ॥

आविर्भवति यद्यस्मिन् हन्यमाने प्रभुस्तदा ।

सततं सुखमामोति शान्त्यैश्वर्यैश्च वर्धते ॥ ५१ ॥

हतं क्षुतं वियन्नं वा निषेधः सूत्रकीलयोः ।

पापण्डिनां च सर्वेषां दर्शनं न सुखावहम् ॥ ५२ ॥

दृष्ट्वा शुभनिमित्तानि ततः शङ्कुं निवेशयेत् ।

हन्यमानो यदा कीलो विशेद् भूमौ शनैः शनैः ॥ ५३ ॥

कर्मसिद्धिर्भवेत् तत्र गृहं रत्नपरिच्छदम् ।

हन्यमानोऽपि न विशेद् धरित्रीं कीलको यदा ॥ ५४ ॥

न तत्र कर्मसिद्धिः स्यादनिमित्तं च लक्षयेत् ।

एकेनापि प्रहारेण यत्र कीलो विशेन्महीम् ॥ ५५ ॥

नै सिद्धिं याति तत्रैकः कृतं वा नोपभुज्यते ।

आयस्याष्टीलया हन्यान्न फाष्टेन कथञ्चन ॥ ५६ ॥

फाष्टेन ताडितः कीलो वह्निदोषकरो भवेत् ।

अश्मना यदि ताड्येत तदा न्याधिं प्रयच्छति ॥ ५७ ॥

१. 'कुम्भे' क. पाठः । २. 'ज्व' ख., 'ड' ग. पाठः । ३. 'रः' क. पाठः ।

४. 'शान्त्यैश्च' क., 'शान्त्यर्थैश्च', ख. ग. पाठः । ५. 'त' ख. ग. पाठः ।

ऐन्द्रीं प्रतिनतः कीलो धनसम्मानकारकः ।
 आग्नेय्यां मणते कीले भवत्यग्निभयं महत् ॥ ५८ ॥
 याम्यायां मरणं राज्ञां दिशि राक्षसतो भयम् ।
 धननाशस्तु वारुण्यां त्रायव्यां रोगतो भयम् ॥ ५९ ॥
 सौम्यं सौम्यान्ते राजपसादायेशतो गतः ।
 कीलके कूर्चके जाते पुत्रपौत्रान्वयर्गृहे ॥ ६० ॥
 परमाशुद्धिमाप्नोति धनधान्यं च वर्धते ।
 हन्यमानो यदा यस्मात् कीलः कश्चिदपि स्फुटेत् ॥ ६१ ॥
 नाशं विद्यात् तस्य पत्न्या ज्येष्ठस्य तनयस्य वा ।
 यदि भज्येत कीलः स्वात् स्वामिनो जायते वधः ॥ ६२ ॥
 यदा कीलः पतेद्दस्ताद् भ्रंशः स्यात् स्थपतेस्तदा ।
 हस्तभ्रष्टश्च^(१) स भवेदष्टीले हस्तविच्युते ॥ ६३ ॥
 सुखेन हन्यमानश्चेत् कीलः स्वस्थो न जायते ।
 अष्टौ ग्रहानपरिस्तस्य दद्यात् तदा पुनः ॥ ६४ ॥
 स्रग्गन्धधूपोपहारैः कुर्याच्च परिपेचनम् ।
 इदं साम महापुण्यं परिचिन्त्य समासतः ॥ ६५ ॥
 त्रैशोकं तु जपेद् विद्वान् यावच्छुद्धाभिपेचनम् ।
 गत्वाथ नैर्ऋतीमाशां ततः शङ्कुं निवेशयेत् ॥ ६६ ॥
 ऊर्णार्यवेन साम्राज्यं सम्यक् स्तपनमाचरेत् ।
 बायोर्दिशं ततो गत्वा तत्र शङ्कुं निवेशयेत् ॥ ६७ ॥
 अभिपेकं महारत्नसाम्राज्यं तस्य समाचरेत् ।
 अथैशानीं दिशं गत्वा शङ्कुं तस्यां निवेशयेत् ॥ ६८ ॥
 भाग्येण साम्राज्यं कुर्यात् प्राग्वत् तस्याभिपेचनम् ।
 ततोऽनु सूत्रं वधीयात् सव्यं द्विगुणवेष्टितम् ॥ ६९ ॥
 प्रदक्षिणं प्रसार्यतदुक्तः शङ्कुक्रमो यथा ।
 (मीढ)ध्यमानं यदा सूत्रं शङ्कुः किमपि मुञ्चति ॥ ७० ॥

१. 'च गते' ख. ग. पाठः । २. 'च' ख. पाठः । ३. 'लस्यात्', ४. 'स्य',
 ५. 'लद्वारयो', ६. 'वर्त्य स' क. पाठः । ७. 'निवेशन' क, 'र्यवेत्' ख. पाठः ।
 ८. 'प्राग्वत् (प्रागे च) प्राग्वत्' क. पाठः । ९. 'शङ्कुः' ख. ग. पाठः ।

३११

॥ ७१ ॥
 ॥ ७२ ॥
 ॥ ७३ ॥

॥ ७४ ॥

॥ ७५ ॥

॥ ७६ ॥

॥ ७७ ॥

॥ ७८ ॥

॥ ७९ ॥

॥ ८० ॥

॥ ८१ ॥

॥ ८२ ॥

॥ ८३ ॥

॥ ८४ ॥

॥ ८५ ॥

॥ ८६ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८८ ॥

॥ ८९ ॥

॥ ९० ॥

॥ ९१ ॥

॥ ९२ ॥

॥ ९३ ॥

१. 'स्येत्' क. पाठः । २. 'सू' ल. ग. पाठः । ३. 'सि' क. पाठः ।

४. 'सि' ल. ग. पाठः ।

अथ वास्तुसंस्थानमातृका नामाष्टात्रिंशोऽध्यायः ।

इदानीमभिधास्यामो वास्तुसंस्थानमातृकाम् ।
 निवासहेतवे सम्यक् सर्वकर्मोपजीविनाम् ॥ १ ॥
 चतुरश्रे समे * साचि दीर्घं दृत्तं च शम्भुकम् ।
 शकटाक्षभगादर्शवज्रकन्याकृतीनि च(?) ॥ २ ॥
 छिन्नकर्णं विकर्णं च श्रेष्ठाभं धुरसन्निभम् ।
 शक्त्याननं कर्मपृष्ठं सदर्शं च्यवनाकृति ॥ ३ ॥
 शरावस्वस्तिकाकारं मृदङ्गपणवोपमम् ।
 विशर्करं कवन्धामं यवमध्यसमाकृति ॥ ४ ॥
 उत्सन्न(रा?)नदन्ताभे तथा परशुसन्निभम् ।
 विस्रावितं च श्वश्रं च † प्रलम्बं च विवारिकम् ॥ ५ ॥
 त्रिकुटं पञ्चकुटं च परिच्छिन्नं तथापरम् ।
 दिक्ष्वस्वस्तिकामं श्रीवृत्तं वर्धमानसमाननम् ॥ ६ ॥
 एणीपदं नरपदं चत्वारिंशत् समासतः ।
 क्षेत्राण्युक्तान्यधार्मीषां विनियोगो विधीयते ॥ ७ ॥
 चतुश्रे समे राजा शय्याकारे पुरोदिताः ।
 दीर्घं कुमारकाः सेनापतिर्दत्तापते वसेत् ॥ ८ ॥
 वसेषुः शम्भुकाकारे सर्वे बाहाः मुखार्थिनः ।
 अन्नःपुरं सप्त समे वाणिजाः शकटाकृता ॥ ९ ॥
 वेद्यास्तु भगसंस्थाने दर्पणाभे सुवर्णकृद् ।
 संस्थानतो वज्रसमे जना भगरगोष्टिकाः ॥ १० ॥
 वसेषुः ‡ शङ्खसंस्थाने क्षेत्रे पुत्राभिन्नापिणः ।
 छिन्नकर्णे महामाया विकर्णे मृगदुग्धकाः ॥ ११ ॥
 श्रेष्ठाभे चक्ररथानो गणाचार्याः धुरोपमे ।
 प्र(ता?)जा)प्यधः शक्तिमुने कर्मपृष्ठे तु मालिकाः ॥ १२ ॥

१. 'सकट', २. 'संधामन', ३. 'व' ए. ग. कठः ।

* पुरोभासोऽत्र समं, इतरास्तु वज्रकृतीनि ।

† विवारिके 'विवार' इति ।

यत्र प्रवेशतो वास्तु(१)गृहं भवति वामतः
 तद्धीनवाहुकं वास्तु निन्दितं वास्तुचिन्तकैः ॥ १३ ॥
 तस्मिन् वसन्नल्पविचः स्वल्पमित्रोऽल्पवान्धवः ।
 स्त्रीजितश्च भवेन्नित्यं विविधव्याधिपीडितः ॥ १४ ॥
 वास्तुप्रवेशतो यत् तु गृहं दक्षिणतो भवेत् ।
 प्रदक्षिणप्रवेशत्वात् तद् विद्यात् पूर्णवाहुकम् ॥ १५ ॥
 तत्र पुत्रांश्च पौत्रांश्च धनधान्यमुखानि च ।
 प्राप्नुवन्ति नरा नित्यं वसन्तो वास्तुनि ध्रुवम् ॥ १६ ॥
 गृहपृष्ठं समाश्रित्य वास्तुद्वारं यदा भवेत् ।
 मत्स्यभयस्त्वसां निन्थो वामावर्तमवेशवत् ॥ १७ ॥
 घ्राहणो निवसेन्मुख्ये द्विनाम्नि क्षत्रियो वसेत् ।
 वितथे निवसेद् वैश्यः शूद्रः सुग्रीवनामनि ॥ १८ ॥
 एते वैशेषिकाः सर्वे वर्णानामनुपूर्वशः ।
 वास्तुद्वारनिवेशाश्च वासैः सह निरूपिताः ॥ १९ ॥
 यथोत्तरमथोच्यन्ते वर्णानां गृहकल्पनाः ।
 † शूद्रविद्वक्षत्रियाणां च राज्ञां च जयकाङ्क्षिणाम् ॥ २० ॥
 सार्धत्रिभूमि शूद्राणां वेद्यं कुर्याद् विभूतये ।
 अतोऽधिकतरं यत् स्यात् तत् करोति कुलक्षयम् ॥ २१ ॥
 वैश्यस्य वर्धयेद् गेहमर्धपञ्चमभूमिकम् ।
 अतिप्रमाणे तत्रास्य धनवन्धुपरिक्षयः ॥ २२ ॥
 क्षत्रियस्य तृद् कुर्यादर्धपष्ठतलं परम् ।
 सम्पद्वलमृद्धयै तदतिरिक्तं तु तच्छिदे ॥ २३ ॥
 परं विप्रस्य भवनमर्धसप्तमभूमिकम् ।
 स्वाध्यायाचारभोगार्थमत्युचं तु भयावहम् ॥ २४ ॥
 यजन्ते राजसूयार्थः क्रतुभिर्येऽवनीश्वराः ।
 तर्लरर्धाष्टमस्तेषां कास्येद् भवनोत्तमम् ॥ २५ ॥

आहर्तानेकयज्ञानां राजा राजाधिपश्च यः ।
 तस्याप्यर्घ्याष्टमतलं भवनं सन्निवेशयेत् ॥ २६ ॥
 राजरेयेन वा यष्टा यो द्विजः स्यात् समाहितः ।
 गवां कोट्यप्रदो यो वा सोऽपि तस्मिन् भवे(द्यु)दधीः ॥ २७ ॥
 यथाप्रमाणनिर्दिष्टे वसन्तस्ते नृपादयः ।
 प्राप्नुवन्ति परामृद्धिमद्वद्धिं तु विपर्यये ॥ २८ ॥
 सपीडितलकं वेद्य मानतः संप्रकीर्तितम् ।
 साधारणेन हस्तेन परं शूद्रस्य विंशतिः ॥ २९ ॥
 चत्वारिंशद् विंशः पण्डितः क्षत्रत्रियस्य प्रशस्यते ।
 अशीतिर्द्विजमुख्यस्य शतहस्ता महीपतेः ॥ ३० ॥
 नातः परं नृणामूर्ध्वप्रमाणं शस्तमुच्यते ।
 देवदानवदैत्यानां विशाचोरगरक्षसाम् ॥ ३१ ॥
 सिद्धगन्धर्वयक्षाणां विद्यातनयमतोऽधिकम् ।
 एरुमौमादयो नैव शृङ्गं शूद्रस्य विद्यते ॥ ३२ ॥
 वैश्यस्य भवनं कार्यमधो ना(न्य)र्ध्वधूमिकान् ।
 द्विभूमिकादधः कार्यं क्षत्रत्रियस्य न मन्दिरम् ॥ ३३ ॥
 सार्धद्विर्भामाद् विप्रस्य त्रितलादपि भूपतेः ।
 हीनप्रमाणादमृतो शृङ्गं यन् कुशिलिपना स्याद् विहितं कथञ्चित् ।
 भर्तुर्भिये सिद्धिविनाशनं तन् पश्यस्तथील्लादिविपर्ययाप ॥ ३४ ॥
 गुणदोषान् भवद्वयमिदं द्वाराणां सर्ववास्तुषु ।
 सुस्थितं चतुरश्रं च कान्तं स्वद्रव्ययोजितम् ॥ ३५ ॥
 कर्तुं स्वकीयदिग्भागे नदूर्ध्वं नवधोर्ध्वकः ।
 नालं नकुञ्जं नाप्यनि(?)पिण्डितं नवहिर्गतम् ॥ ३६ ॥
 नाध्मातं नकुञ्जं मध्ये गतं नान्तरकुक्षिषु ।
 नविद्रुतं नसंक्षिप्तं यन् तन् स्याद् द्वारमृद्धिदम् ॥ ३७ ॥

पदस्य द्वादशे भागे पदमध्यात् प्रदक्षिणम् ।

स्थापितं वृद्धिमायाति द्वारं पुष्टिं करोति च ॥ ३८ ॥

स्थ्याचत्वरमृज्जाट्यापीकृपाह(?)कुम्भकैः ।

कुड्यकोणतरुस्तम्भैर्भवनेत्यन्दिभिः ॥ ३९ ॥

यद् विद्धं भवनद्वारं तच्छुभाय न जार्यते ।

द्वारं द्वारेऽपिष्टं च कर्तव्यं वितनेतन(?) ॥ ४० ॥

पेद्यां प्रवेशयेन्नैकामन्यद्वारे कदाचन ।

द्वारं प्रवेशयेत् पेद्यां नारोहणगवाक्षयोः ॥ ४१ ॥

पञ्चद्वारस्य वा नैकां कथञ्चिदपि शुद्धिमान् ।

न वायगान्तरे द्वारेऽपिष्टं कारयेत् कचिन् ॥ ४२ ॥

विहितं हि तथा नत् स्याद् बहुदोषकरं सदा ।

तोरणं गोपुरद्वारंमष्टौ येषां गुहं भवेत् ॥ ४३ ॥

गृहाणां मौलिकद्वारं धोत्रे चैवाद् प्रवेशयेत् ।

द्वारं द्वारस्य कर्तव्यमप्युपरि भूमिषु ॥ ४४ ॥

प्रदक्षिणेन वा कार्यं कार्यं नापरथा पुनः ॥ ४५ ॥

उपर्युपरिभूमीनां मुगं कुर्यात् प्रदक्षिणम् ।

नापरगणेन कुर्यात् द्वारमारोहणानि च ॥ ४६ ॥

षण्णां विर्णा कृते पूरं तस्यामुपरि कारयेत् ।

तस्यान्यविर्णा वृद्धारं विरातव्यं प्रदक्षिणम् ॥ ४७ ॥

न दक्षे गच्छन्तौ द्वारं कुर्यान्न पदस्य च ।

न स्थूये(?) न वदे मावि गिराताने नदिपरे ॥ ४८ ॥

निर्गन्ताग्निर्द्वारेऽपि विषकाः काः काः नैव मन्दिरं ।

पदेऽपि न दोगाय द्वारेभ्योऽपि कचिन् ॥ ४९ ॥

परद्वारात् पदस्य दक्षे कुर्यात् पदस्य च ।

न दक्षेऽपि दक्षे द्वारेऽपि दक्षेऽपि नैव मन्दिरं ॥ ५० ॥

न प्राकारेण कुल्येन न विट्केन वा पुनः ।
 अन्तर्हितानि दुष्यन्ति द्वारमर्माणि कुत्रचित् ॥ ५१ ॥
 अत्युच्चं स्याद् भयं राज्ञो निम्ने तत्स्करतो भयम् ।
 कुलपीडा भवेत् कुञ्जे वहिर्याते पराभवः ॥ ५२ ॥
 आध्मातेऽत्यन्तदारिद्र्यं कृशमध्ये क्षयो नृणाम् ।
 रथ्याविद्धे भवेद् रोगो मरणं चत्वरेण च ॥ ५३ ॥
 मृत्नाटकेन वैषम्यं दुहितृणां प्रजायते ।
 बाष्पा कूपेन वा विद्धे स्यादतीसारतो भयम् ॥ ५४ ॥
 कोणान्मृत्युभयं दद्याद् वृक्षे रोगभयं भवेत् ।
 स्तम्भेन म्रियते स्वामी भ्रमेणार्थो न तिष्ठति ॥ ५५ ॥
 प्रणालेन महद् दुःखं महाभीतिर्यहाकलिः ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन द्वारचेष्टं विवर्जयेत् ॥ ५६ ॥
 यस्याग्रतः पृष्ठतश्च द्वारे भिच्योर्द्वयोरपि ।
 अन्योन्यं मिथ्यते यस्मिन्नेकगत्याश्रिते उभे ॥ ५७ ॥
 वांस्तु तद् भिन्नदेहाख्यं भिन्नस्वामिविधायकम् ।
 न तत्र जायते वृद्धिः स्थापितस्य न कस्यचित् ॥ ५८ ॥
 गृहकुक्षौ कृतं द्वारं सर्वरोगभयङ्करम् ।
 पूर्वद्वारं तु माहेन्द्रं प्रशस्तं सर्वकामदम् ॥ ५९ ॥
 गृहक्षतं तु विहितं दक्षिणेन शुभावहम् ।
 गन्धर्वमयवा तत्र कर्तव्यं श्रेयसे (तसि)दा ॥ ६० ॥
 पश्चमेन प्रशस्तं स्यात् पुष्पदन्तं जयावहम् ।
 मल्लाटमुत्तरे द्वारं प्रशस्तं स्याद् गृहेऽशितुः ॥ ६१ ॥
 एकाशीतिपदे तस्मिन्तुश्चपदेऽपि वा ।
 द्वारोऽप्य(प)दगास्तासां श्रूयो बह्न्यादितः फलम् ॥ ६२ ॥
 हुताशभीतिः स्त्रीजन्म भूत्यर्थः म्रियतां नृपे ।
 क्रोधे चानृतता(ः) पुंसः क्रीयं स्यात् पूर्ववत् क्रमात् ॥ ६३ ॥

गुना(पि०मि०)मध्यमीनत्वे मध्यमीनगुनादिहृत् ।

रीटं कृत्वाप्रवसं गायनः गुनवीर्यदृत्(?) ॥ ६४ ॥

गुनोपपीडा रिपुवृद्धिर्येगुनानवाप्तिमन्यार्थसम्पत् ।

स्वाप्तिवृत्तसाद् भयमर्थनाथ उक्तः क्रमादित्यपरसंस्मृत्यु ॥ ६५ ॥

यन्धव्यसत्त्वे(?) रिपुवृद्धिर्येगुनाप्तिरग्या गुणसम्पदय ।

गुनार्थमन्विष्टिपयान्मनेन दोगाप्तिर्या नैकैर्नदिहृमुत्तेषु ॥ ६६ ॥

गुणाथ दोगाथ यथाचदेते निरुपिता द्वारसमाश्रिता ये ।

ताब् शिल्पविच्छास्रविदां वरिष्ठो विज्ञाय पूज्यस्तुष्टेति लंकं ॥ ६७ ॥

इति महाराजाधिराजभीमोद्देशविरचितेने समसन्नगपूज्यवाराचनाम् वास्तुशास्त्रे

द्वारगुणदोषो नाम एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ पीठमानं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ।

देवानां मनुजानां च पीठमानमथोच्यते ।

पीठं कनीयो भागं च सार्धभागं तु मध्यमम् ॥ १ ॥

द्विभागमुत्तमं तत् स्यादेवा पीठसमुच्छ्रितः ।

महेश्वरस्य विष्णोश्च ब्रह्मणश्चोत्तमं भवेत् ॥ २ ॥

इतरेषां च देवानां कर्तव्यं तन्न धीमता ।

ईश्वरस्य यथाकामं पीठं कार्यं विचक्षणैः ॥ ३ ॥

यस्मिन् स्थाने विधातव्यो ब्रह्मा विष्णुस्तथैव च ।

ईश्वरः सर्वतः कार्यो न दोषस्तत्र विद्यते ॥ ४ ॥

इतरेषां तु देवानां पीठं भागं समुच्छ्रितम् ।

यस्य येन विभागेन वास्तुमानं विधीयते ॥ ५ ॥

तस्य तेनैव भागेन पीठोच्छ्रायो विधीयते ।

मनुजानां च पीठानि वेश्मनां देवपीठकैः ॥ ६ ॥

१. 'पा' ग. पाठः । २. 'रवे', ३. 'मि', ४. 'तंभ', ५. 'ठके' स.

तुल्यानि कुर्यादुपरि कृता वृद्धिकराः सुराः ।
 पुरमध्ये तु कर्तव्यं ब्रह्मणो गृहमुत्तमम् ॥ ७ ॥
 चतुर्मुखं च तत् कार्यं यथा पश्यते तत् पुरम् ।
 अधिकं सर्ववेदमभ्यस्तया राजगृहादपि ॥ ८ ॥
 राजवेदमाधिकमपि शस्यतेऽन्यसुरालयात् ।
 पञ्चमो लोकपालनां राजा श्रेष्ठतमो यतः ॥ ९ ॥
 एवमेतानि देवानां पीठान्पुक्तान्पशेपतः ।
 चातुर्वर्ण्यस्य पीठानि द्रुमो विप्राद्यनुकमान् ॥ १० ॥
 पद्मिनिशदह्गुल्लोत्सेवं पीठं विप्रस्य शस्यते ।
 इतरेषां तु वर्णानां हस्वं स्याद्यतुरह्गुलम् ॥ ११ ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य पीठानि भृङ्गके विप्रो गृहाणि च ।
 त्रयाणां क्षत्रियो वैश्यो द्वयोः शूद्रः क्रमात् स्वकम् ॥ १२ ॥
 एवं विभागं पीठानां स्थपतिः परिकल्पयेत् ।
 हितं कारयितुर्वाञ्छन् नृपेश्वरः समृद्धये ॥ १३ ॥
 प्रमाणं स्थापिता देवाः पूजार्हाश्च भवन्ति हि ।
 प्रमाणं पीठानामिदमभिहितं ब्रह्मपुराजि-
 ह्पुरारीणामत्रापरादिविषदां यच्च नियतम् ।
 ततो विप्रादीनामपि निगदितं यन् तदस्त्रिलं
 यैर्याचित्वापोज्यं धियमभिलषद्भिः स्थपतिभिः ॥ १४ १/२ ॥

इति महापञ्चाभिगुणब्रीहोत्रदेवविधौ चयविधिर्नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

पीठमानं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ चयविधिर्नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

इदानीमभिधीयन्ते चयस्यैव गुणागुणाः ।

गुविभक्तः समधारुश्चतुरभ्यर्थेयः शुभः ॥ १ ॥

१. 'नांशु पी', २. 'नामन्वजरीनां एवं दृष्टव्यमऽप्यन्', ३. 'यदी', ४. 'स्तादीयं' एव. ग. पाठः । ५. 'इदमभयः' । ६. पाठः ।

तुल्यानि कुर्यादुपरि कृता वृद्धिकराः सुराः ।
 पुरमध्ये तु कर्तव्यं ब्रह्मणो गृहमुत्तमम् ॥ ७ ॥
 चतुर्मुखं च तत् कार्यं यथा पश्यति तत् पुरम् ।
 अधिकं सर्ववैश्वभ्यस्तथा राजगृहादपि ॥ ८ ॥
 राजवैश्वमाधिकमपि शस्यतेऽन्यसुरालयात् ।
 पञ्चमो लोकपालनां राजा श्रेष्ठतमो यतः ॥ ९ ॥
 एवमेतानि देवानां पीठान्युक्तान्यशेषतः ।
 चातुर्वर्ण्यस्य पीठानि ब्रूमो विप्राद्यनुकमात् ॥ १० ॥
 पदत्रिंशद्दङ्गुलोत्सेधं पीठं विप्रस्य शस्यते ।
 इतरेषां तु वर्णानां ह्रस्वं स्याच्चतुरङ्गुलम् ॥ ११ ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य पीठानि भुङ्क्ते विप्रो गृहाणि च ।
 त्रयाणां क्षत्रियो वैश्यो द्वयोः शूद्रः क्रमात् स्वकम् ॥ १२ ॥
 एवं विभागं पीठानां स्पष्टतिः परिकल्पयेत् ।
 हितं कारयितुर्वाञ्छन् नृपतेश्च समृद्धये ॥ १३ ॥
 प्रमाणे स्थापिता देवाः पूजार्हाश्च भवन्ति हि ।
 प्रमाणं पीठानामिदमभिहितं ब्रह्ममुरजि-
 स्पुरारीणामग्रापरदिविपदां यच्च नियतम् ।
 ततो विप्रादीनामपि निगदितं यत् तदस्त्रिंशं
 दैत्याचित्स्यां योज्यं त्रियमभिलषद्भिः स्थपतिभिः ॥ १४ ॥

इति महापञ्चाधिराजश्रीमोक्षदेवविश्विते समग्रहगमूत्रधारपरत्नानि वास्तुशास्त्रे
 पीठमानं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ चयविधिर्नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

इदानीमभिधीयन्ते चयस्येह गुणागुणाः ।
 सुविभक्तः समग्रारुच्यतुरश्रवैयः शुभः ॥ १ ॥

१. 'पाशु पी', २. 'नामन्यजालीनां गृहं शूद्रक्रमाश्रयम्', ३. 'त्यापोर्ग' ख. ग. पाठः । ४. 'द्वयमभयः' क. पाठः ।

असंभ्रान्तमसन्दिग्धमविनाश्यं न्यवर्हितम् ।

अनुत्तममनुद्वृत्तमकुञ्जं न च पीडितम् ॥ २ ॥

समानखण्डमृज्वन्तमन्तरङ्गं तथैव च ।

सुपार्श्वं सन्धिस्तृष्टिष्टं सुप्रतिष्ठं सुसन्धि च ॥ ३ ॥

अजिह्वं चेति चेयस्य गुणा विंशतिरित्यमी ।

एतेषां वैपरीत्येन दोषाणामपि विंशतिः ॥ ४ ॥

दक्षिणं तु यदा कुड्यं विचिनोति बहिर्मुखम् ।

तदा व्याधिभयं विद्यान्मृत्युदण्डं च निर्दिशेत् ॥ ५ ॥

पश्चिमं तु यदा कुड्यं विचिन्वन्ति बहिर्मुखम् ।

धनहानिं तदा विद्याद् दस्युभ्यश्च भयं भवेत् ॥ ६ ॥

उत्तरं तु यदा कुड्यं विचिनोति बहिर्मुखम् ।

कर्तारं स्वामिनं वापि व्यसनं प्रापयेत् तदा ॥ ७ ॥

प्राच्यं बहिर्मुखं कुड्यं चिनोति स्थपतिर्यदा ।

राजदण्डभयं तत्र निर्देष्टव्यं विचक्षणैः ॥ ८ ॥

एतदेव फलं ब्रूयात् पतिते दलिते तथा ।

यस्य प्राग्दक्षिणः कर्णः प्रवर्तेत बहिर्मुखः ॥ ९ ॥

स्यात् तत्राग्निभयं घोरं गृहमर्तुश्च संशयः ।

गच्छेद् बहिर्मुखः कर्णो यदा दक्षिणपश्चिमः ॥ १० ॥

कलहोपद्रवस्तत्र स्याद् भार्यायाश्च संशयः ।

पश्चिमोत्तरकर्णे ॥ सम्प्रयाते बहिर्मुखे ॥ ११ ॥

पशुवाहनपुत्राणां संशयस्तत्र जायते ।

प्रागुत्तरो यदा कर्णः प्रचीयेत बहिर्मुखः ॥ १२ ॥

गुरूणां संशयस्तत्र गोवृषादिश्च जायते ।

विशालं यदि जायेत सर्वबाहुषु निन्नतः ॥ १३ ॥

कर्णिकासमसंस्थानं तद् मन्त्रमल्लिकाकृति ।

न तादृशो भवेदायस्तत्र यादृग् व्यसो भवेत् ॥ १४ ॥

१. 'हं च ग ल', 'हं च ग' ग, पाठः । २. 'मलम' ख, ग, पाठः ।

३. 'उ', ४. 'नि', ५. 'नि', ६. 'दा', ७. 'व' क, पाठः ।

चयस्य तस्य दोषेण गृह्यणीक्षीर्णः पलायते ।

चिन्वतो यदि संक्षिप्तमप्यर्थं तत्र जायते ॥ १५ ॥

ब्रह्मसंज्ञं तदुद्दिष्टं तत्र राजभयं भवेत् ।

विस्तृतं यदि धौलेषु संक्षिप्तं चैव मध्यतः ॥ १६ ॥

तनुमध्यं तदुद्दिष्टं तत्र विद्यात् क्षुधो भयम् ।

उच्छिन्नं यदि कर्णेषु परिहीणं च मध्यतः ॥ १७ ॥

निर्गतं नाम तद् विद्यात् तत्र चौरभयं भवेत् ।

कर्णेषु परिहीणं चेदुच्छिन्नं चापि मध्यतः ॥ १८ ॥

कूर्मोभ्रतमिति ज्ञेयं सर्वदोषभयावहम् ।

विपमोक्षतकर्णेषु निर्दिशेद् द्रविणक्षयम् ॥ १९ ॥

प्राज्यान्नपानं तद् विद्यात् समेषु विहितेषु च ।

इत्येते चीयमानस्य गुणदोषाः प्रकीर्तिताः ॥ २० ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन चयकर्म प्रयोजयेत् ।

उदकेन समं नीत्वा सम्यग्निश्चयकारणम् ॥ २१ ॥

त(त्रास्मा)दृते न चान्यत् स्यान्निश्चयार्थं चयस्य च ।

तस्माज्जलेन बलयं गृह्णीयात् पूर्वमादृतः ॥ २२ ॥

सतः सुतादिते मूत्रे चयं कुर्याद् विचक्षणः ।

द्विगुणां क्षेत्रमानस्य रज्जुं कृत्वा तदन्तयोः ॥ २३ ॥

योऽसौ(?) कार्या ततस्तस्यां पादोनक्षेत्रमानतः ।

दद्याद्विरिञ्चनं कीलौ क्षेत्रगं भान्तगापिनौ ॥ २४ ॥

निधाया(र्याः?) सको तस्याः भान्तस्थौ योजयेत् तयोः ।

निरञ्चनामिहृष्टायां पादोनक्षेत्रसंमितम् ॥ २५ ॥

भुजगत्वा भवेद् रज्जुस्तस्यामिष्टानुमानतः ।

चिह्नं दद्यात् स कर्णः स्यादेवं दोषान् प्रसाधयेत् ॥ २६ ॥

१. 'जे', २. 'या लेषु', ३. 'न' क. ख. ग. पाठः । ४. 'या' ग. पाठः । ५. '२', ६. 'वामकी', ७. 'ष्णा' क. पाठः । ८. 'तः' ९. 'ह', १०. 'न' ख. ग. पाठः ।

भूमि मोक्षार्थं इत्याद्य मित्यान् नर पेशः ।

विपमयाः कुर्यान्निष्ठाना नाः कल्पयेत् गमाः ॥ २७ ॥

गमा नय पृथेन् गुरं विनिर्नीत गमा कुराः ।

कुरां च मादिमत्तान्ने ईद्विषेष्टो निशोचयेत् ॥ २८ ॥

यदा सर्वरश्मिचान्नं मने मोक्षार्थं मनेत् ।

यदा भैरव कुर्यात् ययोयेन विनयः ॥ २९ ॥

उत्पादने र्भगमाः(?) तु यदापृथेन् मित्रिमायनः ।

नत्र नत्र नयं कुर्यात् यदि मंत्रिदकं दिनम् ॥ ३० ॥

द्वैतं हि मनेत् तेन तस्यान् नन् पाग्नितंयन् ।

उपगिष्टान् समं पार्थं धुमं कुर्यात् विनयः ॥ ३१ ॥

गमनार्हं कल्पकस्तिमभयो मित्रिणु पूतिनः ।

तस्यान् मयमः कर्तव्यमयकर्मणि निम्पनः ॥ ३२ ॥

इति भागितरूपितपाग्ननभयकर्म यगाविधि शिन्धिकृतम् ।

भवतीह यगो भुवने विनयं गृहमर्तुरपि प्रचुरो विमरः ॥ ३३ ॥

इति महागताधिपत्रभीषोत्रदेवार्चिने गमराष्ट्रगर्भ पायनरवाग्नि पाशुपताग्ने
ययविधिर्नार्मिकनत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ शान्तिकर्मविधिर्नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

इदानीमभिधास्यामो विधानं शान्तिकर्मणः ।

यथावदिष्टा दिवपालान् हुत्वा शान्तीर्यथाक्रमम् ॥ १ ॥

क्षपयेत् रुणिकां कुम्भैः सहिरण्यैर्विचक्षणः ।

सर्वगन्धानुलिप्तां च माल्यदामविभूषिताम् ॥ २ ॥

कृतमालयानिवसितां(?) मूले च मधुलेपिताम् ।

दोषप्रशमनार्थाय तां मूलेषु निखातयेत् ॥ ३ ॥

१. 'मा' ए. पाठः । २. 'द्विष्टे', ३. 'योज्ये', ए. ग. पाठः । ४. 'न' ए, 'त'
पाठः । ५. 'दुर्वलं हि', ६. 'मयं कु' ए. ग. पाठः । ७. 'दु+क'
हचक' ग. पाठः । ८. 'का' ए. ग. पाठः । ९. 'स' क. पाठः ।

मधुकुम्भपरिष्टं च शेवालं च विधानविद् ।
 वाचयित्वा तु विभेन्द्रान् कृतपुण्याहमङ्गलान् ॥ ४ ॥
 स्थापयेत् कर्णिकाः सर्वाः स्यपतिः प्रयतः शुचिः ।
 एतेन विधिना कर्म चातुर्वर्ण्यस्य कारयेत् ॥ ५ ॥
 कर्णिका रोपिता यत्र पुनस्तपात्र्य रोप्यते ।
 न तन्निष्पद्यते वेद्यं स्वामी चात्र विनश्यति ॥ ६ ॥
 नित्यातं तु यदा दारुच्छिद्यते ताड्यते पुनः ।
 तन्नाशो धनधान्यस्य स्वामिनश्चात्र सर्वथा ॥ ७ ॥
 बह्वीनिपीडितं दारु मन्त्रेण चेन्निखन्यते ।
 आशीविषमयं घोरं तस्मिन्नुत्पातलक्षणम् ॥ ८ ॥
 उत्थाने कर्णिका रक्ष्या सर्वसत्त्वाभिर्घर्षणान् ।
 नवे कर्मण्यशकुना मृगज्यालसरीसृपाः ॥ ९ ॥
 कर्णिकामधिरोहन्ति दोषास्तत्र वदेदमून ।
 कृतापीडां परिहृतां यद्यारोहन्ति वापसाः ॥ १० ॥
 एहिणस्तन् मवासः स्यादन्नं पानं च दीयते ।
 मयूरे तद्गृहं राजा हरेत् पञ्चाब्दतः परम् ॥ ११ ॥
 वराहे जायते व्याधिः कोकिलैर्मन्दतः परम् ।
 काकोर्लस्रीणि वर्षाणि जायते गुमरद् भयम् ॥ १२ ॥
 शुके स्युः कलहायोनि नर निष्पद्यते गृहम् ।
 कुम्भकृटेऽग्निमयं विद्याद् राजानो वा मरद् भयम् ॥ १३ ॥
 सारिकायां तु दांशील्यं स्रीणां गृहपतेस्तथा ।
 मर्परूपे(तौ)विघ्नेन गृहं निष्टां न गच्छति ॥ १४ ॥
 स्रीपुंसयोः कुलिजे तु जायते पापकारिना ।
 पारावते तु जायेते स्रीपुंसां शुक्लवर्णा ॥ १५ ॥
 विद्याने तु कुलं दार्गः सह रोगनिर्गीहयने ।
 ज्वरानो वा जलं वापि हस्ती वा हन्ति तद्गृहम् ॥ १६ ॥

आरण्यैः शकुनैरेतत् स्यद् वर्षाद् धर्षणे फलम् ।

धूनां च जायते मृत्युर्मध्वासक्ते धनक्षयः ॥ १७ ॥

दुःस्वप्नदर्शनं धूके बालानां मरणं तथा ।

प्रस्तमीते निलीने तु राजा शून्यं हरेद् गृहम् ॥ १८ ॥

यदा त्वग्रे प्रदृश्येत धूम्रः कर्णगतोऽपि वा ।

अग्निर्दहति तत् क्षिप्रं विद्युद् वा हन्ति मन्दिरम् ॥ १९ ॥

यत्रारोहति गृध्रस्तद् द्विजाङ्घ्रिस्पृष्टमाचरेत् ।

कृत्वा हलशतैः कृष्टं ततो धीजानि वापयेत् ॥ २० ॥

गावश्चात्र प्रदुष्टेरञ् शान्तिकानि च कारयेत् ।

मेघेऽभिष्टे भूयोऽपि तत्र कुर्वीत मन्दिरम् ॥ २१ ॥

येषु येषु गृहाङ्गेषु मधुनः सञ्चयो भवेत् ।

तस्याङ्गस्य वधं मृयात् प्रेषिण्यां चाप्सुपद्रवम् ॥ २२ ॥

तस्माद्धेतोः शिखाग्रेषु मुकुटान् प्रणिधापयेत् ।

यावन्न रोपयेत् सौम्यं तावद् रक्षेत् समन्ततः ॥ २३ ॥

अमिलीनं तु शकुनैर्नहि किञ्चित् प्रशस्यते ।

तस्मात् प्रयत्नतो रक्षेद्दुत्पातात् प्रागुदीरितात् ॥ २४ ॥

भक्ते गृहाणां दारुणां शान्तिहोमोऽथ कथ्यते ।

इन्द्रकीलो महाकूटः पृष्ठवंशोत्तरौ धेरा ॥ २५ ॥

प्रग्रहो(?)ऽलिन्दपादा वा स्वामिनं ग्रन्त्युपद्रवाः ।

तुलास्थपत्यः(?) कूटं वा वेदिका कर्णपालिका ॥ २६ ॥

नेत्रं कपोतपालिश्च हनप्रविष्टं कुर्दुम्बिनी(?) ।

अन्वग्राः पेश्वि(?)वंशाश्च मल्लकाः सकुमारकाः ॥ २७ ॥

गोपानस्यो मृगाल्यश्च स्थपिताः स्वकुमारिकाः(?) ।

परिधा द्वास्पर्धाश्च भ्रातरं ग्रन्त्युपद्रवाः ॥ २८ ॥

१. 'धूनां च ग.' पाठः । २. 'हि' क. पाठः । ३. 'शेद् मलान्', ४. 'दाहताम्' । ५. म. पाठः । ६. 'व', ७. 'काः', ८. 'रि' म. ग. पाठः । ९. 'ट' क. पाठः । १०. 'यवयं' म. ग. पाठः ।

संपुक्तं सद्ग्रहो हन्ति निकृष्टाश्चाधरो धरः ।
 स्यौण्यानि प्रतिमोको वा हन्युरिष्टान् परिच्छदान् ॥ २९ ॥
 उ(द१५)र्धिमिनिनी हन्यादथवा परिचारकान् ।
 पुंसां पुत्रामभिर्द्रव्यैः स्त्रीणां स्त्रीनभिर्भवेत् ॥ ३० ॥
 उपपातो हतैर्नित्यं द्रव्याणां तु नपुंसकैः ।
 भूलिका स्त्रीविनाशाय गृहनाशाय वेधनम् ॥ ३१ ॥
 कीला वा सन्धिपालिर्वा मित्रनाशाय दुष्यति ।
 नवे गृहे नवं दारु क्रियमाणमथो कृतम् ॥ ३२ ॥
 आयोज्यमानं युक्तं वा न्यूनसंयत्सरं स्थितम् ।
 भज्यते देहनाशाय स्फुटत्यथ विमज्यते ॥ ३३ ॥
 गृहं ब्राह्मणसात् कृत्वा रजैरालिख्य चापरम् ।
 नवैर्वस्त्रैः परिच्छाद्य पुनर्भिद्यानि(१)कारयेत् ॥ ३४ ॥
 दग्धे भिक्षे प्रचलिते विनते विद्युता हते ।
 विरुढे दलिते सद्ये सर्वग्रीषाधिभिः स्मृताः ॥ ३५ ॥
 शान्तयो विविधं हुत्वा ब्राह्मणान् स्वस्ति वाच्य वा ।
 स्थूणिका भज्यते यस्य कीर्त्तिस्तस्योपहन्यते ॥ ३६ ॥
 चन्द्रमूर्त्यां यजेत् तत्र ततः शाम्यति पातकम् ।
 तद्विधं वृक्षमानीय पुनस्तां प्रति कारयेत् ॥ ३७ ॥
 एवं कृते सुखी स स्यात् कीर्त्तिश्चायुर्धुवा भवेत् ।
 मल्लको भज्यते यस्य पौरुषं तस्य हन्यते ॥ ३८ ॥
 इष्टानभसनक्षत्रं(१) प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
 तद्विधं वृक्षमानीय प्रति कुर्वीत मल्लकम् ॥ ३९ ॥
 एवं कृत्वा सुखी स स्याद् वेलं चास्याभिवर्धते ।
 पृथ्वंशस्य भजेन गृही बन्धमवाप्नुयात् ॥ ४० ॥

१. 'धिर्मिनिना' क, 'मग्नि ह' स. ग. पाठः । २. 'चू', ३. 'स्यान्पू'
 स पाठः । ४. 'न्य', ५. 'य भेद्यतिनु कार', ६. 'कत्रै' ख. ग. पाठः ।
 ७. 'मु' क. पाठः । ८. 'स्य तस्य पुण्योऽपहन्य', ९. 'घनं चा' स.

राजराजं यजेत् तत्र प्रायश्चित्तं तथाचरेत् ।

मुखी भवति कृत्वा गर्जनप्रायश्चित्तं ॥ ४१ ॥

सर्वेष्ट स्वस्ति वाग्याम वाग्याम दधिप्रायश्चित्तं ।

धारणां भज्यते यस्तु ज्येष्ठं पुत्रं स (वाग्गोप्याय)ने ॥ ४२ ॥

पृथ्वीपरं यजेत् तत्र प्रायश्चित्तं तैभान्चरेत् ।

तद्विधं वृक्षमानीय पुनस्तं प्रति कारयेत् ॥ ४३ ॥

मुखी भवति कृत्वा पुत्रप्रापि विवर्धने ।

संप्रदां भज्यते यस्तु कृत्वा ज्येष्ठं स (वाग्गोप्याय)ने ॥ ४४ ॥

पितृन् देवान् यजेत् तत्र प्रायश्चित्तं तथाचरेत् ।

मुखी भवति कृत्वा प्रीयन्ते पितरस्तथा ॥ ४५ ॥

स्वर्ग्यं ॥ भज्यते यस्य तनयस्तस्य वाध्यते ।

देवानेव यजेत् तत्र प्रायश्चित्तं तथाचरेत् ॥ ४६ ॥

तद्विधं वृक्षमानीय तत् स्वर्ग्यं प्रति कारयेत् ।

मुखी भवति कृत्वा पुत्रप्रापि विवर्धने ॥ ४७ ॥

उपधी व्यथते यत्र तत्रामात्यो विनश्यति ।

यजेत वासवं तत्र प्रायश्चित्तं तथाचरेत् ॥ ४८ ॥

आनीय तद्विधं वृक्षमुपधिं प्रति कारयेत् ।

एवं कृते भवेत् सौख्यममात्यैश्च विवर्धते ॥ ४९ ॥

कायस्तु व्यथते यस्य प्रेप्यस्तस्योपहन्यते ।

यज्ञं तत्र यजेद् देवं प्रायश्चित्तं तथाचरेत् ॥ ५० ॥

तद्विधं काष्ठमानीय कायं तं प्रति कारयेत् ।

एवं कृते मुखी स स्यात् प्रेप्यैरपि विवर्धते ॥ ५१ ॥

तुला तु व्यथते यस्य व्यथतेऽस्य कुटुम्बिनी ।

यजेत मेदिनीं तत्र प्रायश्चित्तं तथाचरेत् ॥ ५२ ॥

१. 'ता' ख, ग. पाठः । २. 'वाग्याम' ख., 'वाग्याम' ग. पाठः । ३.

'समाच', ४. 'वर्धयेत्' क. पाठः । ५. 'स्याः प्रेप्यस्त' ख, ग. पाठः ।

तद्विधं वृक्षमानीय स्थापयेत् तां स्वलङ्कृताम् ।
ततस्त्वंन्याः क्रियाः पश्यन् कारयेन्मतिमान् नरः ॥ ५३ ॥
वधूषिव नर्वैर्वस्त्रैः प्रतिच्छाद्य स्वलङ्कृताम् ।
द्राक्ष्यमाणान् वाचयेत् स्वस्ति ततस्तां प्रति कारयेत् ॥ ५४ ॥
सुखी भवति कृत्वं धननित्यं विवर्धते ।
कर्णिकास्वान्तरस्थूणामालापदोऽथ भज्यते ॥ ५५ ॥
तद्गृही दुःखमाप्नोति तस्मिन्नुत्पातलक्षणे ।
आनीय स्थपतिं तत्र प्रज्ञावन्तं बहुश्रुतम् ॥ ५६ ॥
तत्र वास्तुविभागेन यो देवः स्याद् विनिश्चितः ।
तस्मै देवाय जुहुयान् प्रायश्चित्तं च कारयेत् ॥ ५७ ॥
सुखी भवति कृत्वं सर्वतथाभिवर्धते ।
युगं तु ध्ययते यत्र तत्र स्यात् पशुपीडनम् ॥ ५८ ॥
यजेत तस्मिन्प्रीतानं प्रायश्चित्तं च कारयेत् ।
तद्विधं वृक्षमानीय युगं तत् प्रति कारयेत् ॥ ५९ ॥
एवं कृते सुखं तस्य पशुवृद्धिश्च जायते ।
तुलया अंगयोर्वापि(?) पादो यस्य प्रभज्यते ॥ ६० ॥
आर्युर्हानिर्मवेत् तत्र बलदेवं प्रपूजयेत् ।
प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा पुनस्तं प्रति कारयेत् ॥ ६१ ॥
सुखी भवति कृत्वं कुटुम्बी शान्तिकं च तत् ।
द्वाराङ्गं यस्य माहृदं हिंस्यते नर्वकर्मणि ॥ ६२ ॥
इन्द्रं तत्र यजेद् देवं प्रायश्चित्तं तथाचरेत् ।
गृहक्षतस्य द्वाराङ्गे पूजयेद् यममेव त(न्?) ॥ ६३ ॥
पुष्पदन्तस्य द्वाराङ्गे वरुणं तत्र पूजयेत् ।
द्वाराङ्गं यस्य भर्तृदं हिंस्यते नर्वकर्मणि ॥ ६४ ॥

१. 'स्तिमाः क्रि' ख. ग. पाठः । २. 'अतिमान्', क. पाठः । ३. 'धर्म्यं च' ख. ग. पाठः । ४. 'तथाचरेत्' ख. ग. पाठः । ५. 'आ' ग. पाठः । ६. 'च' ख. ग. पाठः । ७. 'कर्म तत्' ख. ग. पाठः । ८. 'भे' ख. पाठः । ९. 'ह्य' ख. ग. पाठः ।

सोमं तत्र यजेद् देवं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
सुखी भवति कृत्स्नं कुडुम्बी शान्तिकं च तत् ॥ ६५ ॥

स्थूणाराजस्य यस्याग्रं वक्रं दक्षिणतो भवेत् ।
शरीरं व्यथते तत्र मतिसंवत्सरं स्थिरम् ॥ ६६ ॥

पृष्ठतो दीर्घशोकः स्यादुत्तरेण धनक्षयः ।
पूर्वतो राजदण्डः स्यात् तस्मात् तद् कञ्चु शस्यते ॥ ६७ ॥

चत्वार्यज्ञानि हिंस्पन्ते शरीरा ये च वेदमनः ।
तुला वा पृष्ठवंशो वा धार(ण्यां?णी)चोत्तराम्बरः ॥ ६८ ॥

उक्तास्तत्र यलीन् कुर्यात् प्रायश्चित्तं तथाचरेत् ।
एवं धन्यं शिवं पुष्टिप्रजावृद्धिकरं भवेत् ॥ ६९ ॥

इत्थं निमित्तानि गृहाधितानि
ज्ञात्वा प्रदृष्टान् शकुनांश्च सर्वान् ।
शान्तिं प्रकुर्वन् पृथगुक्तरूपां
प्राप्नोति कीर्तिं सुखमर्थमायुः ॥ ७० ॥

इति महाराजाधिराजधीभोजदेवविग्निते समराह्णरूपधाराधरणसि वास्तुशास्त्रे
शान्तिकर्मविधिर्नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वारभङ्गफलं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

यद्वा नवफर्मोक्तं तद् यज्ञेषु गृहेषु च ।
ज्ञेयं ग्रामे पुरे वापि नगरे पत्तने तथा ॥ १ ॥
संस्थानमाकृतिर्मानं ग्रामवृद्धी च यादृशु ।
एकमेव विज्ञानीषान् सर्वत्रैव विचक्षणः ॥ २ ॥
गृहस्यैव निमित्तानि दारुकर्मणि निर्दिशेत् ।
पानं पते विज्ञानीषान् तक्षणं तद्युगेन च ॥ ३ ॥

१. 'कर्म त' म. 'कर्म' म. पाठः । २. 'ते।' क. पाठः । ३. 'घोत'

म. ग. पाठः । ४. 'ह' क. पाठः । ५. 'च' म. ग. पाठः ।

- गृपोच्छ्रापमिव ध्रुवाद् दास्यमाणमपि चोच्छ्रयम् ।
भक्तेन भक्तो नि(दिंदिं)श्यः समाधिश्च समाधिना ॥ ४ ॥
- नवकर्मणि यत् स्निग्धं सुगन्धिं प्रियदर्शनम् ।
गम्येदं(?) मनुष्याणां धन्यं तदभिनिर्दिशेत् ॥ ५ ॥
- पुरं वा यदि वा ग्रामो गृहं वा यदि निष्पन्नम् ।
आयासबहुलं तद्धि तादृशैर्लक्षणैर्भवेत् ॥ ६ ॥
- परिध्वस्तोपमं रूक्षं नवकर्मणि यद् भवेत् ।
भ्रमं रोगं च शोकं च तस्मिन् वेश्मनि निर्दिशेत् ॥ ७ ॥
- जनेन च यदाकीर्णं निश्छायमिव ल(क्ष)िष्यते ।
कुटुम्बी तत्र पण्मासान् नात्र जीवेन्न संशयः ॥ ८ ॥
- यच्छून्यमप्यशून्याभं वेश्म वा यदि वा पुरम् ।
सर्वकामगुणैर्धुक्तं ध(नं)न्यं तदभिनिर्दिशेत् ॥ ९ ॥
- पूर्वो नगरभागश्चेद् रम्यः स्यात् प्रियदर्शनः ।
प्रियभार्या मनःस्वास्थ्यं धनं धान्यं च भूषते ॥ १० ॥
- पूर्वदक्षिणभागश्चेत् पुरस्य प्रियदर्शनः ।
महद् यशस्तदामोति राजा हेम च पुष्कलम् ॥ ११ ॥
- पुरस्य दक्षिणो भागो यदा रम्यस्तदा भवेत् ।
राज्ञः सेनापतिप्राप्तिर्धनं धान्यं च पुष्कलम् ॥ १२ ॥
- रमणीयो यदा भागः पुरदक्षिणपथिभः ।
अर्थसंपत् तदा राज्ञः प्रजावृद्धिश्च जायते ॥ १३ ॥
- पुरपथिमभागेन रमणीयेन पार्थिवः ।
पुत्रवान्ध्रवधान्याढ्यः संप्राप्नोत्युन्नतिं पराम् ॥ १४ ॥
- पश्चिमोत्तरभागे तु रमणीये नराधिपः ।
मेप्यैः पुत्रैर्पाह्नैश्च वृद्धिमेत्युत्तरोत्तराम् ॥ १५ ॥
- उत्तरे रमणीये तु पुरभागे नरेश्वरः ।
शत्रून् विजयते सर्वान् वर्षते च पुरोदितः ॥ १६ ॥

१. 'य', २. 'वान् धनवानाढ्यः' स्व. घ. पाठः । ३. 'दिनरोत्तमः ।'
४. 'पुत्रोत्तरोत्तरः' स्व. पाठः ।

यदि पूर्वोक्तो भागः पुन्य विगच्छेत्तः ।
 तत्राप्युक्तमानन्दं शिष्टं राज्ञो विनिर्दिशेत् ॥ १७ ॥
 निष्पन्नस्य पुनश्चैव भागो न स्थान्मनोगमः ।
 तस्य नश्येव भागस्य परित्यागं विनिर्दिशेत् ॥ १८ ॥
 नच यदि पुनश्चैव कदाचिदपि विनिर्दिशेत् ।
 स्त्रीनामपेक्षमन्यः वा स्त्रीनाम तद् विनिर्दिशेत् ॥ १९ ॥
 देवागारे पुनश्चैव प्राजागद्वान्त्वे च ।
 इतिनाम्नाभगान्तासु स्वगान्ता(स्व?स्व)यापि वा ॥ २० ॥
 केतुगागायुजागारे निमित्तं तु शुभाशुभम् ।
 यदि किञ्चिन् मत्स्येन राजस्तदभिनिर्दिशेत् ॥ २१ ॥
 भक्षो यत्रोर्ध्ववंशस्य तत्र राजा विनश्यति ।
 भर्गलापीलिकाहंशोभरे च नवकर्मणि ॥ २२ ॥
 ग्रामे नश्यन्ति चैतानि तदा ग्रामो विनश्यति ।
 दिगुत्थितं तु राक्षसां घटार्थेषु कुटुम्बिनाम् ॥ २३ ॥
 नवकर्मणि यत्किञ्चिद् भज्यते यदि वा नभेत् ।
 वि(ध्व)स्ते वा स्फुटे वापि कुटुम्बिमरणं ध्रुवम् ॥ २४ ॥
 फलं सर्वनिमित्तेषु शुभं वा यदि वाशुभम् ।
 संवत्सरं परं ग्रामं नवकर्मकृते गृहे ॥ २५ ॥
 परिसंवत्सरान्ते च पुराणमिति निर्दिशेत् ।
 तुम्बिका भज्यते यत्र नवकर्मणि निष्ठिते ॥ २६ ॥
 श्रेष्ठा तु महिला तत्र पट्टभिर्मासैर्विनश्यति ।
 एवमेव नवं यस्य सदनं तु विनश्यति ॥ २७ ॥
 श्रेष्ठ्यदासादिविश्वासात् तद् विनाशयति ध्रुवम् ।
 पृष्ठवंशो नवो यस्य नवकर्मणि भिद्यते ॥ २८ ॥

१. 'तु' ॥ देवागारे पुनश्चैव पुनश्चैव विगच्छेत्तः । तत्र राजा विनश्येत् स्त्रीनाम यदि
 कत् स्त्रियः ॥ देवा', ख. ग. पाठः । २. 'वि' क. ३. 'शुचीम' ख, 'शुची' ग.
 पाठः । ४. 'विगच्छे वा' ख. ग. पाठः । ५. 'शुद्धका', ६. 'ख' क. पाठः ।
 ७. 'विनिश्चास्यास्तद् विनाशय' ख. ग. पाठः । ८. 'तं वि' क. पाठः । ९. 'भज्य-
 ते' ख. ग. पाठः ।

कुटुम्बी म्रियते तत्र गृहं संवत्सरात् परम् ।

प्रेम्पाश्वात्र विनश्यन्ति दीर्यमाणे विशेषतः ॥ २९ ॥

लुमासु मिथ्यमानासु कन्यामरणमादिशेत् ।

मुण्डकेषु विनष्टेषु सुहृदस्य विनश्यति ॥ ३० ॥

अनुपूर्वेषु भिन्नेषु पुत्राणां मरणं ध्रुवम् ।

विपत्तां मुण्डगोथानां माता तस्य विनश्यति ॥ ३१ ॥

नागपाशकर्मज्ञे तु मृत्यानां मरणं भवेत् ।

कपाटे भ्रातृमरणमर्गलायां स्त्रिया वधः ॥ ३२ ॥

सुतस्य चाङ्गलापार्श्वे विनष्टे मरणं भवेत् ।

द्वारबन्धे विनष्टे तु शीघ्रं कुर्यात् कुलक्षयम् ॥ ३३ ॥

इन्द्रकीलो दृढो यस्य भङ्गमायाति मूलतः ।

सपुत्रपशुवर्गस्य तस्य मृयात् कुलक्षतिम् ॥ ३४ ॥

तोरणं भज्यते यस्य द्रव्यं तस्य विनश्यति ।

गृहमर्तुश्च मरणं त्रिदशैरवधारयेत् ॥ ३५ ॥

वास्तुमध्ये विनष्टे तु कुलदृढो विनश्यति ।

सोपानं भिद्यते यत्र नवकर्मणि निष्ठिते ॥ ३६ ॥

तस्य प्रेम्पाश्वा गावश्च हिरण्यं च विनश्यति ।

वेदिका भज्यते यस्य भार्या तस्य विनश्यति ॥ ३७ ॥

गवाक्षस्तु विनश्येत पट्टस्तम्भोऽपि वा दृढः ।

गजशृङ्गाथ भिन्नोऽन्धः कपोताल्यथवा नवा ॥ ३८ ॥

स्थपनीपट्टिकाश्च स्त्रीविनाशं तदादिशेत् ।

विटङ्कस्य तुलाया वा भङ्गे जाते कथञ्चन ॥ ३९ ॥

शालास्तम्भस्य वा नाशे भार्या तस्य विनश्यति ।

स्तम्भशीर्षं यदि भ्रश्येत् स्फुटेत् स्तम्भोऽपि वा दृढः ॥ ४० ॥

१. 'वी' ख. ग. पाठः । २. 'प्यभागे वि' क. पाठः । ३. 'भज्यमा',
४. 'त' ख. ग. पाठः । ५. 'पु', ६. 'व्य' क. पाठः । ७. 'मृयात्', ८. 'यम्',
९. 'मज्यते', १०. 'पुटस्त' ख. ग. पाठः । ११. 'स्त्वन्दाय' ख, 'स्वन्दाय' ग.
पाठः । १२. 'जय', १३. 'चै' ख. ग. पाठः । १४. 'भवेत्' क. पाठः ।
१५. 'मा' ख. पाठः । १६. 'ये', १७. 'ऐ', ख. ग. पाठः ।

यदि पूर्वाचरो भागः पुरस्य प्रियदर्शनः ।
 तत्राभ्युत्तरमानन्दं शिप्रं राज्ञो विनिर्दिशेत् ॥ १७ ॥
 निष्पन्नस्य पुरादेर्यो भागो न स्थान्मनोरमः ।
 तस्य तस्यैव भागस्य परिहारिणं विनिर्दिशेत् ॥ १८ ॥
 नवे यदि पुरद्वारे कपाटं प्रविशीर्यते ।
 स्त्रीनामधेयमन्यद् वा स्त्रीनाशं तद् विनिर्दिशेत् ॥ १९ ॥
 देवागारे पुरद्वारे प्राकाराट्टालकेषु च ।
 हस्तिशालाश्वशालासु रथशाला(स्तस्त्र)थापि वा ॥ २० ॥
 फोष्ठागारायुधागारे निमित्तं तु शुभाशुभम् ।
 यदि किञ्चित् प्रदृश्येत राज्ञस्तदभिनिर्दिशेत् ॥ २१ ॥
 भक्तो यत्रोर्ध्ववंशस्य तत्र राजा विनश्यति ।
 अर्गलापीलिकाकुञ्जीभक्ते च नवकर्मणि ॥ २२ ॥
 ग्रामे नश्यन्ति चैतानि तदा ग्रामो विनश्यति ।
 दिगुत्थितं तु राष्ट्राणां गृहार्थेषु कुटुम्बिनाम् ॥ २३ ॥
 नवकर्मणि यत्किञ्चिद् भज्यते यदि वा नमेत् ।
 वि(ध्व)स्ते वा स्फुटे वापि कुटुम्बिमरणं ध्रुवम् ॥ २४ ॥
 फलं सर्वनिमित्तेषु शुभं वा यदि वाशुभम् ।
 संवत्सरं परं ग्राह्यं नवकर्मकृते गृहे ॥ २५ ॥
 परिसंवत्सरान्ते च पुराणमिति निर्दिशेत् ।
 तुम्बिका भज्यते यत्र नवकर्मणि निष्ठिते ॥ २६ ॥
 श्रेष्ठा तु महिला तत्र पद्मभिर्मासैर्विनश्यति ।
 एवमेव नवं यस्य सदनं तु विनश्यति ॥ २७ ॥
 प्रैर्प्यदासादिविश्वासात् तद् विनाशयति ध्रुवम् ।
 पृष्ठवंशो नवो यस्य नवकर्मणि भिद्यते ॥ २८ ॥

१. 'तु ॥ देवागारे पुरद्वारे पुष्पाम यदि भज्यते । तत्र राजा विनश्येत स्त्रीनाम यदि
 तत् स्त्रियः ॥ देवा', स. ग. पाठः । २. 'वि' क. ३. 'शुचीम' स. 'शुची' ग.
 पाठः । ४. 'विध्वं वा' स. ग. पाठः । ५. 'गुप्तका', ६. 'ध' क. पाठः ।
 ७. 'गिरिधारपास्तद् विमाधन' स. ग. पाठः । ८. 'त वि' क. पाठः । ९. 'भाप-
 ते' स. ग. पाठः ।

कुटुम्बी म्रियते तत्र गृहं संवत्सरात् परम् ।

प्रेष्याश्वात्र विनश्यन्ति दीर्यमाणे विशेषतः ॥ २९ ॥

सुमासु मिथ्यमानासु कन्यामरणमादिशेत् ।

मुण्डकेषु विनष्टेषु सुदृढस्य विनश्यति ॥ ३० ॥

अनुपूर्वेषु भिक्षेषु पुत्राणां मरणं ध्रुवम् ।

विपत्तौ मुण्डगोधानां माता तस्य विनश्यति ॥ ३१ ॥

नागपाशकभङ्गे तु भृत्यानां मरणं भवेत् ।

कपाटे भ्रातृमरणमर्गलायां स्त्रिया वधः ॥ ३२ ॥

सुतस्य चाग्नौलापार्श्वे विनष्टे मरणं भवेत् ।

द्वारबन्धे विनष्टे तु शीघ्रं कुर्यात् कुलक्षयम् ॥ ३३ ॥

इन्द्रकीलो हृदो यस्य भङ्गमायाति मूलतः ।

सपुत्रपशुवर्गस्य तस्य म्र्यात् कुलक्षतिर्भू ॥ ३४ ॥

तोरणं भज्यते यस्य द्रव्यं तस्य विनश्यति ।

गृहभर्तुश्च मरणं त्रिदशैरवधारयेत् ॥ ३५ ॥

वास्तुमध्ये विनष्टे तु कुलवृद्धो विनश्यति ।

सोपानं मिथ्यते यत्र नवकर्मणि निष्ठिते ॥ ३६ ॥

तस्य प्रेष्याश्वा गावश्च हिरण्यं च विनश्यति ।

वेदिका भज्यते यस्य भार्या तस्य विनश्यति ॥ ३७ ॥

गवाक्षस्तु विनश्येत पट्टस्तम्भोऽपि वा हृदः ।

गजशृण्ण्डाथ भिक्षोऽथः कपोताल्यथवा नवा ॥ ३८ ॥

स्थपनीपट्टिकाश्च स्त्रीविनाशं तदादिशेत् ।

विटङ्कस्य तुलाया वा भङ्गे जाते कथञ्चन ॥ ३९ ॥

शौलास्तम्भस्य वा नाशे भार्या तस्य विनश्यति ।

स्तम्भशीर्षं यदि ध्रुयेत् स्फुटेत् स्तम्भोऽपि वा हृदः ॥ ४० ॥

१. 'वी' ख. ग. पाठः । २. 'प्यमानो वि' क. पाठः । ३. 'भज्यमा',
४. 'स' ख. ग. पाठः । ५. 'पु', ६. 'व्य' क. पाठः । ७. 'न्यान्', ८. 'यम्',
९. 'भज्यते', १०. 'पुटस्त' ख. ग. पाठः । ११. 'स्वद्वय' ख, 'स्वद्वय' ग.
पाठः । १२. 'अथ', १३. 'ये' ख. ग. पाठः । १४. '...'
१५. 'मा' ख. पाठः । १६. 'ये', १७. 'हे', ख. ग. पाठः ।

भग्यने मनिमोने वा स्थापित्यु नपां मनेन ।

धरे तु मद्रवादिन्याः कृत्स्नद्वयो मनेन ॥ ४१ ॥

भ्रातृजैतवके पूजाः प्रविशितं कृदुभिनः ।

विनष्टे च विनश्यन्ति वदभिर्माणे मनेन ॥ ४२ ॥

प्रागादमन्दमे मने भग्यासु नमर्थाय च ।

भाषा कृदुभिनश्चस्य नाशमायादमंशयः ॥ ४३ ॥

मन्तीनां वा विन्तीनां वा प्रागादो यस्य मज्यने ।

प्रन्तीने भृत्यमृत्युः स्याद् विन्तीने तु जनशयः ॥ ४४ ॥

मिधे विनष्टे प्रागादे ईयन्ते सर्वत्रेदयः ।

मरणं वा मनेन तत्र कृष्ट्याधि च निर्दिशन् ॥ ४५ ॥

येषु स्थानेषु भग्नो वा विननिर्वा मर्त्यानिनां ।

उपद्रुतिर्विपातो वा तेषां फलमर्पारितम् ॥ ४६ ॥

मिग्यानि यदि दृश्यन्ते तानि दातव्यान्विनानि च ।

धनमायुश्च ह्येव पूर्वोक्तानां तदादिशेन् ॥ ४७ ॥

कर्णिकाभ्यन्तरी स्थूणा शालापादोऽथ दीयते ।

यदि तद् दुःखमाप्नोति गृहभर्ता न संशयः ॥ ४८ ॥

संप्रधार्य च मेधावी यलावलमतन्द्रितः ।

निर्दिशन् बलमाप्नोति धनमायुर्यशस्तथा ॥ ४९ ॥

एवमादिकनिमित्तमूचितं संप्रधार्य मतिमान् बलावलम् ।

स्पष्टमादिशति योऽथ शास्त्रविद् कीर्त्तित्वा (+ धर्मभव) नानि सोऽश्नुते ॥

इति महाराजधिराजश्रीभोजदेवविरचिते समराज्यसूत्रधारापरनामि बालुशास्त्रे

द्वारभङ्गफलं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ स्थपतिलक्षणं नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

स्थापत्यमुच्यतेऽस्माभिरिदानीं प्रक्रमगतम् ।

ज्ञातेन येन ज्ञायन्ते स्थपतीनां गुणाद्युणाः ॥ १ ॥

१. 'शे' क. पाठः । २. 'यते', ३. 'वृद्धिदः' ख. ग. पाठः । ४. 'वि' क. पाठः ।
५. 'तः' क. ख. ग. पाठः । ६. 'ये' ख. ग. पाठः । ७. 'भ्यन्तव', ८. 'नानानि' क. पाठः ।

शास्त्रं कर्म तथा प्रज्ञा शीलं च क्रियमान्वितम् ।
 लक्ष्यलक्षणमुक्तार्थशास्त्रनिष्ठो नरो भवेत् ॥ २ ॥
 सामुद्रं गणितं चैव ज्योतिषं छन्द एव च ।
 सिराज्ञानं तथा शिल्पं यन्त्रकर्मविधिस्तथा ॥ ३ ॥
 एतान्यङ्गानि जानीयाद् वास्तुशास्त्रस्य बुद्धिमान् ।
 शास्त्रानुसारेणाभ्युद्य लक्षणानि च लक्षयेत् ॥ ४ ॥
 प्रसिद्धशास्त्रदृष्टान्तैर्वास्तुज्ञानं प्रसाधयेत् ।
 वास्तुनः ससिरावंशैर्मर्मवेधैः मुनिश्चितैः ॥ ५ ॥
 वास्तुद्वारक्षणान् भूयः सर्वान् जानाति शास्त्रतः ।
 यस्तु शास्त्रमविज्ञाय प्रयोक्ता स्थपतिर्मवेत् ॥ ६ ॥
 हन्तव्यः स स्वयं राज्ञा मृत्युवद् राजहिंसकः ।
 मिथ्याज्ञानादहङ्कारी शास्त्रे चैवाकृतश्रमः ॥ ७ ॥
 अकालमृत्युलोकस्य विचरेद् वसुधातले ।
 यस्तु केवलशास्त्रज्ञः कर्मस्वपरिनिष्ठितः ॥ ८ ॥
 स मुच्यते प्रियाकाले दृष्टा भीरुरिवाहवम् ।
 केवलं कर्म यो वेत्ति शास्त्रार्थं नाधिगच्छति ॥ ९ ॥
 सोऽचक्षुरिव नीयेत विवशोऽन्येन वर्त्मसु ।
 कर्म वास्तुविधेः स्थानं मानमुन्मानमेव च ॥ १० ॥
 क्षेत्रजा(ति)नि च कर्माणि तुमालेखा(च)श्चतुर्दश ।
 च(त्वा)तु)रो गण्डिकाच्छेदान् दृष्टच्छेदेषु सप्तमु ॥ ११ ॥
 सुश्लिष्टं सन्धिसन्धानैरधरोचरसंयुतम् ।
 वाद्यरेखान्वितं शुद्धं यो जानाति स कर्मविन् ॥ १२ ॥
 शास्त्रकर्मसमर्थोऽपि स्थपतिः प्रज्ञया विना ।
 फलेषुः कर्मभिरन्याभिः(ऽ) स्याद्विर्मद इव द्विपः ॥ १३ ॥

१. 'विद्यो न', २. 'दृष्टं च', ३. 'वेन च', ४. 'वे' ख. ग. पाठः ।
 ५. 'स्वे' ख. पाठः । ६. 'दि' क. पाठः । ७. 'दा व' ख. ग. पाठः । ८. 'स्ता'
 क. ख. ग. पाठः । ९. 'च' ख. ग. पाठः ।

प्रत्युत्पन्नमतिर्यः स्याद् बार्ह(तः?कः) स्थपतिस्तथा ।

कर्मकाले न मृष्टेत् स प्रज्ञानेनोपचृंहितः ॥ १४ ॥

अप्रज्ञेयं दुरालोकं गूढार्थं बहुविस्तरम् ।

प्रज्ञापोतं समारुह्य ग्राह्यो वास्तुनिरं(?) तरेत् ॥ १५ ॥

ज्ञानत्रांश्च तथा वाग्मी कर्मस्वपि च निष्ठितः ।

एवं युक्तोऽपि न श्रेयान् यदि शीलविवर्जितः ॥ १६ ॥

रोपाद् द्वेपात् तथा लोमान्मोहाद् रागात् तथैव च ।

अन्यचिन्त्यत्वमायाति दुःशीलानामविक्षयात्(?) ॥ १७ ॥

शीलवान् पूजिनो लोके शीलवान् साधुसम्मतः ।

शीलवान् सर्वकर्माईः शीलवान् प्रियदर्शनः ॥ १८ ॥

शीलौघाने परं यन्नमा(धि?)तिष्ठेत् स्थपतिः सदा ।

ततः कर्माणि सिध्यन्ति जनयन्ति शुभानि च ॥ १९ ॥

तथाचाष्टविधं कर्म ज्ञेयं स्थपतिना सदा ।

आलेख्यं लेख्यजातं च दारुकर्म चयस्तथा ॥ २० ॥

पापाणसिद्धहेम्नां च शिल्पं कर्म तथैव च ।

एभिर्गुणैः समायुक्तः स्थपतिर्याति पूज्यताम् ॥ २१ ॥

स्थापत्यमङ्गरिदमष्टमिष्यथतुर्विधं वेत्ति विशुद्धबुद्धिः ।

स शिल्पिनां संसदि लब्धपूजः परां प्रतिष्ठां लभते चिरायुः ॥ २२ ॥

इति मशयनाधिराजश्रीभोजदेवविरचिते समग्रद्वन्द्वप्रवचनपरनाम्नि वास्तुशास्त्रे

स्थपतिलक्षणं नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

-
१. 'म' ख. पाठः । २. 'सुर्जनाचरे' ख. ग. पाठः । ३. 'वी' क. पाठः ।
४. 'ल' ख. ग. पाठः । ५. 'येभ्ये स्थ' ग. पाठा । ६. 'घ', क. पाठः ।
७. 'इत्ये धर्म' ख. ग. पाठः । ८. 'य' ग. पाठः ।

अथ अष्टाङ्गलक्षणं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

भोक्तं चतुर्थं स्थापत्यं वास्तुतत्त्वस्य सिद्धये ।

द्रुमस्तदेव चेदानीमङ्गैः संयुक्तमष्टभिः ॥ १ ॥

तेष्वङ्गं प्रथमं भोक्तं वास्तुपुंसो विकल्पना ।

पुरस्य विनिवेशस्तु द्वितीयं द्वारकर्म च ॥ २ ॥

रथ्याविभागः प्राकारनिवेशोऽष्टालकस्य च ।

विनिवेशः प्रतोलीनां विभागस्यानकानि च ॥ ३ ॥

प्रासादश्च तृतीयं स्याच्चतुर्थं तु ध्वजोच्छ्रितः ।

पञ्चमं नृपतेर्वेश्म स्थानान्तरविभक्तिं च ॥ ४ ॥

चातुर्वर्ण्यविभागश्च गृहभागश्च षष्ठकम् ।

सप्तमं यजमानस्य शालायां मानमीरितम् ॥ ५ ॥

यज्ञवेदीप्रमाणं च कोटिहोमविधिस्तथा ।

अष्टमं राजशिथिरनिवेशो दुर्गकर्म च ॥ ६ ॥

यो वैश्वर्णान्यमून्यष्टौ सोऽत्र स्थपतिसत्तमः ।

यशो मानं स लभते पूज्यते च नराधिपैः ॥ ७ ॥

अष्टाक्षरमकर्मणं स्थपतिं यः प्रयोजयेत् ।

न तस्य वास्तु सिध्येत सिद्धमप्यनुखावहम् ॥ ८ ॥

तस्मात् कर्म च शास्त्रं च यो वेत्ति द्वितयं नरः ।

अष्टाक्षरमपि यो वेत्ति स राज्ञः स्थपतिर्भवेत् ॥ ९ ॥

अङ्गानि पूर्वमुक्तानि वास्तुशास्त्रोक्तविस्तरात् ।

तेषु प्रासादिकं यत् तद् वक्ष्यामोऽग्रे सविस्तरम् ॥ १० ॥

अथाङ्गं सप्तमं द्रुमो यत् तद् यज्ञेषु युज्यते ।

विनिविष्टे पुरे पूर्वं गच्छेत्तु सुस्थाम्भु ॥ ११ ॥

दिशि दक्षिणपूर्वस्यां यज्ञार्थं मापयेद् भुवम् ।

निवेशं तत्र कुर्वीत चतुरश्रं समन्ततः ॥ १२ ॥

आगामेन विज्ञानयोगे इत्यादिप्रतिष्ठापनः ।

पूर्वद्वारं विज्ञानयोगादिभ्यश्च पदे पूर्वः ॥ १३ ॥

मध्य पश्चिममागं तु यजमानकृती भवेत् ।

प्राग्भायामभिस्ताम प्रादग्मूर्त्तिं मा प्रप्रस्थयेत् ॥ १४ ॥

यजमानकृतीद्वारे देवता या न र्वाविता ।

गतः पशूनि पूर्वंग प्राग्वंशं पश्चिक्नयेत् ॥ १५ ॥

वेदिमध्ये स्थितं तन् स्थान्मानं वेद्याभ्यं प्रस्थयेत् ।

पूर्वांगेण पदविंशन् कर्त्तव्याः प्रक्रमा पूर्वः ॥ १६ ॥

पश्चविंशन् कृतीमागं मध्येऽष्टादश कन्ययेत् ।

प्रक्रमाः स्युः शिरस्थाने विंशतिपशुकंगरां ॥ १७ ॥

पुरुषस्य शिरस्थं प्राग्वंशं तु प्रतिष्ठितम् ।

तस्मान् पूर्वोत्तरं क्षेत्रं सर्वयोगं पूजितम् ॥ १८ ॥

वेद्यन्तरं तु कर्त्तव्यं शकटे येन गच्छति ।

तस्मादुत्तरवेदी या कार्या प्रत्युत्तरं तु ॥ १९ ॥

द्विहस्तायामभिस्तारो होमश्रेष्ठः कृताञ्च हि ।

प्राग्दक्षिणेन संस्थानं यजमानस्य शस्यते ॥ २० ॥

कटिमात्रं सदा कार्यं नाभिमात्रमयापि वा ।

ततोऽधिकेन दुर्भिक्षमनाष्टष्टिश्च जायते ॥ २१ ॥

एषा यज्ञक्रिया प्रोक्ता कोटिहोमोऽथ वक्ष्यते ।

पुरस्थाभ्यन्तरे भागे हुताशस्य पदे तथा ॥ २२ ॥

तस्मिन् स्थाने विधातव्यः कोटिहोमः सदा पुरे ।

लक्षहोमश्च कर्त्तव्यो नित्यो नैमित्तिकोऽपि वा ॥ २३ ॥

अथ भूमिवशात् स्थानं कदाचिन्नैव लभ्यते ।

सर्वतो ब्रह्मणः स्थानाद्धोमस्थानं निवेशयेत् ॥ २४ ॥

ऐशानीं दिशमाश्रित्य ब्राह्मणैर्वेदपारमैः ।

पुरश्चरणतत्त्वज्ञैः पदकर्मनिरतैः सदा ॥ २५ ॥

१. 'प्रतिक' क. पाठः । २. 'कथ्यते', ३. 'ये' क. ख. ग. पाठः ।

४. 'राः' क. ग. पाठः ।

नित्यं शान्तिपरिविष्टं राजा तु विजयी भवेत् ।
 नोपसर्गास्तु जायन्ते नच लक्ष्मीः पुरं त्यजेत् ॥ २६ ॥
 अनादृष्टिमयं नास्ति मुमिक्षं जायते सदा ।
 उक्तं याज्ञिकमङ्गं तु सर्वाङ्गेभ्यः प्रशस्यते ॥ २७ ॥
 सर्वं स्थपतिना ज्ञेयं तत्त्वैर्ब्रह्माङ्गणैः सह ।
 एकाशीतिपदेनैव यज्ञभूमिं तु मापयेत् ॥ २८ ॥
 निवेशं शिविरस्याथ कथयामोऽङ्गमष्टमम् ।
 यदा तु नृपतिः स्थानात् स्वाद् यात्राभिमुखो भवेत् ॥ २९ ॥
 शिविरस्य निवेशं च तत्त्ववेत्ता परीक्षयेत् ।
 अर्थशास्त्रविभिद्रो वा स्थपतिर्वा प्रकल्पयेत् ॥ ३० ॥
 शिविरं चतुरश्रं स्याद् दृष्टं वृत्तायतं कचिद् ।
 चतुरथायतं वापि विषमं वा कचिद् भवेत् ॥ ३१ ॥
 भूमिभागवशात् क(ल्पं)ल्यं महारथ्यामयान्वितम् ।
 शिविरस्य तु चत्वारि कुर्याद् द्वाराणि यज्ञतः ॥ ३२ ॥
 रथ्या सार्धां तु सेनायाः पुररथ्याप्रमाणतः ।
 मित्रे स्थानं नरपतेः कार्यं पृथ्वीधरेऽपि वा ॥ ३३ ॥
 आर्यम्णे वा विधातव्यं पदे ब्रह्म(तो)नेऽथवा ।
 निवेशो मन्त्रिणां कार्यः पश्चि(मो)मे राजवेद्यमनः ॥ ३४ ॥
 पुरोहितस्यान्तरतो बन्ध्याध्यक्षस्य पूर्वतः ।
 भन्तःपुरं दक्षिणतो भाण्डागारं नधेव च ॥ ३५ ॥
 गृहं प्रविशतो राज्ञो न्यस्येद् दक्षिणतो हयान् ।
 वामे च दन्तिनो न्यस्येदेवं सैन्यं निवेशयेत् ॥ ३६ ॥
 पापतः परिखां तस्य कारयेद् राजवेद्यमनः ।
 हस्ताग्नीधुरो वापि पञ्चहस्तानयापि वा ॥ ३७ ॥
 चतुष्पाटिपदारूपेण विभाग्यं शिविरं युषः ।
 निवेशः शिविरस्पोक्तो दुर्गकर्माथ कथ्यते ॥ ३८ ॥

दुर्गं तु पद्विधं प्रोक्तं राज्ञां तु विजिगीषताम् ।

अन्दुर्गं पङ्कदुर्गं वा वनदुर्गरिणे तथा ॥ ३९ ॥

पौर्वतीयं महादुर्गमिति कल्प्यानि पार्थिवैः ।

सर्वेषामेव दुर्गाणां पार्वतीयं प्रशस्यते ॥ ४० ॥

दुर्गस्थानविभागोऽत्र षोडशारूपेन कीर्तितः ।

मध्ये तु ब्रह्मणः स्थानमसम्बाधं विधीयते ॥ ४१ ॥

ब्रह्मस्थानं समारभ्य हर्म्यं पञ्चश्रयाः स्मृताः ।

उपरध्या त्रिहस्ता तु शेषास्तु द्विश्रयाः स्मृताः ॥ ४२ ॥

सन्निकृष्टा विधातव्या दुर्गा(र्ग)रध्या समन्ततः ।

द्वारं रध्याप्रमाणेन कार्यं नात्यन्तमुच्छ्रितम् ॥ ४३ ॥

परचक्रसमं बाधं(?) सुरसं तत् सदा भवेत् ।

दुर्गेश्वरगृहस्थानं ब्रह्मणः परितो भवेत् ॥ ४४ ॥

वैवस्वतेऽध्वार्यग्नौ मैत्रे पृथ्वीधरेऽपि वा ।

यथा पुरे पुरा प्रोक्तं स्थानं दुर्गेऽपि तत् तथा ॥ ४५ ॥

धीराः शुभा ह्यदोपाश्च भूमिपालस्य संमताः ।

धनुर्वेदविधिज्ञाश्च कृतास्त्राः शास्त्रपारगाः ॥ ४६ ॥

दुर्गे स्थाप्याः सुरूपाश्च महवश्च वरस्त्रियः ।

अन्तःपुरं च कोशं च कुमारांश्चात्र वासयेत् ॥ ४७ ॥

एवं दुर्गविधानस्य समाप्तोऽयमुदाहृतः ।

इत्यष्टाहो वास्तुशास्त्रस्य सारः संक्षेपेण स्पष्टमस्माभिरुक्तः ।

यत्र शास्त्रे शिल्पियैश्च वास्तुविद्यापाथोनार्थं सन्तरन्त्यप्रयासात् ॥ ४८ ॥

इति महापद्मपञ्चमीभोजदेवविद्युचिरे समपद्मपञ्चमीभोजदेवविद्युचिरे वास्तुशास्त्रे

अष्टाङ्गलक्षणं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

१. 'जो' ग. पाठः । २. 'व', ३. 'गु', ४. 'य' ग. ग. पाठः ।

५. 'वृक्षास्तु वि' क. पाठः ।

अथ तोरणभङ्गादिशान्तिको नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः

पुरातनं नवं वापि कृतं वाथार्थनिर्मितम् ।
 देवतानां नृपाणां च तोरणं निषतेद् यदि ॥ १ ॥
 भज्यते दक्षते वाथ नमते सज्जतेऽथवा ।
 दक्षविद्युज्जलाद्यैर्वा हन्यते तत् कदाचन ॥ २ ॥
 तत्र दोषान् प्रवक्ष्यामो दोषप्रशमनानि च ।
 तोरणं निषतेत् सर्वं शिरो वास्य कथञ्चन ॥ ३ ॥
 राज्ञां सेनापतीनां च प्रतीहारपुरोधसाम् ।
 प्रधानौभगजानां च विप्रपौरजनस्य च ॥ ४ ॥
 तत्र मृत्युभयं विद्याद् दुर्भिक्षं चापि निर्दिशेत् ।
 तस्मात् प्रशमहेत्वर्थं विधिं कुर्यादिमं शुभः ॥ ५ ॥
 ऋत्विग्भिर्ग्राह्यैर्धौरः स्थपतिः सपुरोहितैः ।
 रात्रौ होमवलिं कुर्यान्नगरे तु चतुर्दिशम् ॥ ६ ॥
 कर्णचत्वरभृङ्गाटेऽप्यवनीपालवेदमनि ।
 स्थानेष्वेतेषु विमार्घ्यैर्वेदिं निष्पाद्य साधताम् ॥ ७ ॥
 फलशैर्द्रव्यगन्धैश्च श्वेतमाल्याम्बरैर्घृताम् ।
 तत्र होमं प्रकुर्वीत शान्तिकं बलिमेव च ॥ ८ ॥
 एवं प्रशमयेत् सर्वं यत्किञ्चिद् दुरितोत्थितम् ।
 तोरणं भज्यते चेत् तद्राष्ट्रमङ्गं विनिर्दिशेत् ॥ ९ ॥
 अस्य प्रशमहेत्वर्थं पूर्वोक्तं कारयेद् विधिम् ।
 तदैवैकं भदयेत् तोरणं नगरैर्यथैवदि ॥ १० ॥
 तद्वा बद्धिभयं ब्रूयाद् राष्ट्रस्य नगरस्य च ।
 सत्राद्याभ्यन्तरं विप्रैर्विधिमेनं प्रयोजयेत् ॥ ११ ॥

१. 'कपीणां च' ख. ग. पाठः । २. 'पश्यते य' क, 'नृपतेर्षदि' ग. पाठः । ३.
 'नाना ग' ख. ग. पाठः । ४. 'वी', ५. 'तदा वैकं' क. पाठः । ६. '११'. ग. पाठः ।

ननं वा शीर्षमग्रे वा व्यापिनीडां विनिर्दिशन् ।
 हागे यदि च कूर्चान् पुनः संस्कारगस्य च ॥ १२ ॥
 वातेन विद्युता वापि तारणं यदि मध्यमे ।
 गस्मिन् रोगाः प्रवर्धन्ते कृच्छ्रीदापनशयाः ॥ १३ ॥
 शान्तिकर्म प्रकृवीन ततः शान्तिकरं भवेत् ।
 एवमादी कृते पथान् पुनः संस्कारगैर् बुधः ॥ १४ ॥
 पूर्ववद्वयनिर्माणाद् विशिष्टं मन्येत् पुनः ।
 हृदसन्धिनिगुहं च हृदद्रव्यगमनितम् ॥ १५ ॥
 विविधं रूपकर्मोद्यं सुमेस्थानं मनोरमम् ।
 अकृच्छमनतं चैव पूर्वोत्कृष्टतरं तथा ॥ १६ ॥
 नियुक्ते तु पुनः शान्तिं ब्राह्मणान् वाचयेत् ततः ।
 पुराणे वा नवे वाथ कृते नार्थकृतेऽथवा ॥ १७ ॥
 प्रासादे वा गृहे वापि कपोतः प्रविशेद् यदि ।
 तत्र दोषाः प्रपद्यन्ते शान्तिकर्म तथैव च ॥ १८ ॥
 फालमूर्तिः कपोतश्च पापमूलकरण्डकम् ।
 विहङ्गापन्नदो हीनः कृष्णचारी विहङ्गमः ॥ १९ ॥
 चतुर्विधः समारूपातो मुनिभिः स तपोधनः ।
 श्वेतो विचित्रकण्ठश्च विचित्रोऽज्योऽथ कृष्णकः ॥ २० ॥
 कपोतो भवने यस्य श्वेतवर्णो विशेत् क्वचित् ।
 कीर्त्तिविद्याधनं पुण्यं शीघ्रं च नयते क्षयम् ॥ २१ ॥
 नित्यं रोगाः प्रवर्धन्ते शिशुपीडा च जायते ।
 विचित्रकण्ठो हरेज्जायां पुत्रान् सर्वान् विचित्रकः ॥ २२ ॥
 सर्वाः सिद्धीश्च कृष्णाङ्गः प्रदुष्य च कुलं हरेत् ।
 रोगाः सर्वेऽपि वर्धन्ते विषदो व्यसनानि च ॥ २३ ॥
 बन्धनानि च जायन्ते प्रविष्टे तु कपोतके ।
 तस्मद् यत्रपरो भूत्वा प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ २४ ॥

१. 'यः' क. ग. पाठः । २. 'हृदं' ख. ग. पाठः । ३. 'न' ग. पाठः । ४. 'कलि-
 मूर्धे क' क. पाठः । ५. 'शु' क. पाठः । ६. 'ध्वं' ग. पाठः ।

स्नातस्त्रिकालशुद्धात्मा सोपवासो जितेन्द्रियः ।

देवपूजार्चनरतो नित्यं दानपरः शुचिः ॥ २५ ॥

यवान्नप्रायभोजी च नित्यं होमपरायणः ।

गुरुविप्ररतश्चैव श्वेतमाल्याम्बरस्तथा ॥ २६ ॥

गृही सगृहिणीकस्तु व्रतमेतत् समाचरेत् ।

श्वेतके पञ्चरात्रं च चित्रकण्ठे दशैव तत् ॥ २७ ॥

चित्रे पञ्चदशाहानि कृष्णे दिवसविंशतिः ।

व्रतस्येन तु कर्तव्यमग्निकार्यं मनोरमम् ॥ २८ ॥

यथालाभं समादाय तस्य देहं सपिच्छकम् ।

निकुन्तेत् खण्डखण्डानि विभागाष्टशतानि तम् ॥ २९ ॥

घृतैः प्लुतानि पुण्यानि मधुलाजान्वितानि च ।

पञ्चवारुणसंज्ञेन वह्निकार्ये कृतेऽर्क्षतः ॥ ३० ॥

ततश्च मांसं जुहुयाद्भव्यमात्रेण मन्त्रवित् ।

हुते कव्ये ततः क्षीरं दधि मध्वाज्यमेव च ॥ ३१ ॥

संपूजयेद् ग्रहान् सर्वान् ब्राह्मणान् वाचयेत् ततः ।

स्ववित्तपादं श्वेते तु विप्रेभ्यः प्रतिपादयेत् ॥ ३२ ॥

वित्तार्थं चित्रकण्ठे तु पादोर्ध्वं सर्वचित्रके

कृष्णे सर्वधनत्यागः कर्तव्यो ब्राह्मणात् पुनः ॥ ३३ ॥

एवं शान्तिर्भवेद् गेहे सर्वदोषक्षयार्थदा ।

महती धियमामोति धनलाभश्च जायते ॥ ३४ ॥

पुत्रैः पाँत्रैर्वृद्धिमामोष्यनन्तामायुर्द्विषं प्राप्नुयात् संयतात्मा ।

एतत् कृत्वा मुच्यते सर्वपार्ष्ण्यैर्द्वच्छारदः शीतरश्मिः ॥ ३५ ॥

इति महाराजाधिराजश्रीमोक्षदेवविरचिते समराङ्गणवृक्षपापहरनगणि वास्तुशास्त्रे

तोरणभङ्गकपोतभवेदशान्तिको नाम पद्मचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

१. 'मा' ग. पाठः । २. 'तत्' क, 'ते' ग. पाठः । ३. 'साधनानि पुण्यानि म'
ल. ग. पाठः । ४. 'जान् पु', 'धि' ६. 'पदः' क. पाठः । ७. 'यु' क. ग. पाठः ।

अथ वेदीलक्षणं नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

वेद्यश्चतस्रो विज्ञेया याः पुरा ब्रह्मणोदिताः ।
 वयं ताः संप्रवक्ष्यामो नामसंस्थानमानतः ॥ १ ॥
 प्रथमा चतुरश्रा स्यात् समद्रा च द्वितीयका ।
 तृतीया श्रीधरी नाम चतुर्थी पद्मिनी स्मृता ॥ २ ॥
 यज्ञकाले तथोद्वाहे देवतास्थापनेषु च ।
 नीराजनेषु सर्वेषु बद्धिहोमे च नित्यशः ॥ ३ ॥
 नृपाभिषेचने चैव शक्रध्वजनिवेशने ।
 नृपयोग्या भवन्त्येता वर्णानामनुपूर्वशः ॥ ४ ॥
 चतुरश्रा तु या वेदी नवहस्ता समन्ततः ।
 अष्टहस्ता प्रमाणेन सर्वभद्रा प्रकीर्तिता ॥ ५ ॥
 श्रीधरी सप्त विज्ञेया हस्तान् मानेन वेदिका ।
 पट्टस्ता चैव सास्त्रसर्नलिनीह विधीयते ॥ ६ ॥
 चतुरश्रा तु कर्णव्या चतुरश्रा समन्ततः ।
 भद्रस्तु सर्वतोभद्रा भूषणीया चतुर्दिशम् ॥ ७ ॥
 श्रीधरी चापि विज्ञेया कोणविंशतिसंयुता
 नलिनीति च विज्ञेया पद्मगंस्थानधारिणी ॥ ८ ॥
 कर्णव्याः स्वस्वविस्तारादुच्छ्रयेण त्रिभागिकाः ।
 कुर्यान्मन्त्रवतीभिस्ता इष्टकाभिस्तु चा(य?यि)ताः ॥ ९ ॥
 चतुरश्रा यज्ञकाले विवाहे श्रीधरी स्मृता ।
 देवतास्थापने वेदी सर्वभद्रा निरुपेत् ॥ १० ॥
 नीराजने साग्निकार्थं तथा राजाभिषेचने ।
 वेदी पद्मावती या च तथा शक्रध्वजोच्छ्रये ॥ ११ ॥
 चतुर्मुखा तु कर्णव्या गोशर्नध चतुर्दिशम् ।
 सर्वाराग्मापुनः साधुगन्धोपशोभिता ॥ १२ ॥

१. 'हस्ताः ३', २. 'हस्ताः ३', ३. 'हस्ताः ३', ४. 'हस्ताः ३', ५. 'हस्ताः ३'

चतुःस्तम्भसमायुक्ता चतुष्कुम्भविराजिता ।
 काञ्चनै राजतैस्ताम्रैर्मृन्मयैः कलशैस्तथा ॥ १३ ॥
 कोणेकोणे तु विन्यस्तैर्वल्गुवानरभूपितैः ।
 स्तम्भप्रमाणं वेदीनां कार्यं छाद्यवशेन च ॥ १४ ॥
 एकेन द्वित्रिभिर्वापिच्छाद्यैः सामलसार्तिकैः ।
 स्तम्भमूलानि चाभ्यज्य गुह्येन मधुसर्पिणा ॥ १५ ॥
 परमाग्नेन चाभ्यज्य तान् विन्यस्येद् यथातथम् ।
 देवताः पूजयित्वा तु ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत् ॥ १६ ॥
 चतुर्विंशमितीरितं यदिह वेदिकालक्षणं
 समग्रमपि वर्तते मनसि यस्य तच्छिल्पिनः ।
 स याति भुवि पूज्यतामवनिभोक्तुरामोति च
 श्रियं स्थपतिसंसदि स्फुरति चास्य शुभ्रं यशः ॥ १७ ॥

इति महाराजाधिराजभ्रीमोज्ज्वलदेवविरचिते समराङ्गणसूत्रधारपरनाम्नि भारुहास्त्रे
 वेदीलक्षणं नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ गृहदोषनिरूपणं नामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

भतः परं घृहादीनामप्रशस्तसमुच्छिन्नम् ।
 क्रियते कथितं यस्मादेकत्र सुसमं भवेत् ॥ १ ॥
 रक्षोभुनाथकीनाशमरुद्दहनदिवप्रवा ।
 मध्यप्लवा च भूर्व्याधिदारिण्यपरकावहा ॥ २ ॥
 वह्निप्लवा वह्निमिये मृतये दक्षिणप्लवा ।
 रुजे रक्षःप्लवा प्रत्यक्प्लवा घान्यघ्ननच्छिदे ॥ ३ ॥
 कलहाय प्रवासाय रोगाय च मरुत्प्लवा ।
 मध्यप्लवा ॥ भूमिर्या सर्वनाशाय सा भवेत् ॥ ४ ॥

तुपास्थिकेशकीटत्वं(क)शहभस्मोपरान्विताम् ।
कर्पराक्षारिणीं दुष्टसत्त्वानार्यजनां त्यजेत् ॥ ५ ॥

चैत्रे शोककरं वेदम ज्येष्ठे मृत्युप्रदायकम् ।
पशुनाशनमापादे शून्यं भाद्रपदे कृतम् ॥ ६ ॥

औश्विने कलहाय स्यात् कार्तिके मृत्युनाशनम् ।
माघे चाग्निभयाय स्यान्मासेष्वेव न कारयेत् ॥ ७ ॥

पावकस्य पदे पृष्ठवंशस्यापि च पश्चिमे ।
पुरप्रासादकर्णे च कीलादि प्राक् प्रयोजयेत् ॥ ८ ॥

पूर्वपश्चिमदिङ्मूढं वास्तु स्त्रीनाशकृद् भवेत् ।
उदङ्मूढं न निष्पत्तिं याति सर्वं च नाशयेत् ॥ ९ ॥

यत्तु दक्षिणदिङ्मूढं जायते मरणाय तत् ।
प्राग्वास्तुनि (तु) कुर्वीत प्रासादं मन्दिरं पुरे ॥ १० ॥

वलितं चलितं भ्रान्तं विमृत्रं च समुत्सृजेत् ।
यत् स्यान्मुखविनिष्क्रान्तं वलितं तत् प्रकीर्तितम् ॥ ११ ॥

चलितं पृष्ठनिष्क्रान्तं दिङ्मूढं भ्रान्तमुच्यते ।
विमृत्रं कर्णहीनं स्यात् फलमेपां प्रचक्ष्महे ॥ १२ ॥

वलिते चलति स्थानं चलिते विग्रहो भवेत् ।
भ्रान्तं योपिडिनाशाय विमृत्रं भूरिशत्रुकृत् ॥ १३ ॥

मूपकोत्करवल्मीकप्रान्ता वक्रा भुजङ्गवत् ।
छिन्ना भिन्ना विकर्णा च न वास्तुनि शुभा सितिः ॥ १४ ॥

मूपकोत्करवत्यर्थं हन्ति वल्मीकिनी मुतम् ।
विकर्णा कुरुते कर्ण रोगं छिन्ना विनाशिनी ।

भिन्ना भेदं करोत्युर्वी कुटिल्या मतिवक्रताम् ॥ १५ ॥

सपादं सत्रिमाणं वा गार्धं द्विगुणमेव च ।
यत् स्यान्मुखायतं वेदम तदनिष्टकल्पप्रदम् ॥ १६ ॥

१. 'सी', २. 'द्वयशभ' ग. ग. पाठः. 'अश्विने क', ४. 'मुमम्'
क. पाठः । ५. 'शू' क. ग. पाठः । ६. 'गान्' ग. पाठः ।

यद् द्विशालं त्रिशालं वा चतुःशालमथापि वा ।
मृपया रहितं वेश्म नदनिष्टकलप्रदम् ॥ १७ ॥
पुरतः पृष्ठतः पार्श्वे यदि वालिन्द्वज्जिता ।
गृहे न शस्यते शाला देवागारे तु शस्यते ॥ १८ ॥
अन्यपृष्ठस्थितद्वारं वेश्म स्वादकमुच्यते ।
परस्परविरोधाय तद् वेश्म गृहिणोस्तयोः ॥ १९ ॥
सशल्पं पादहीनं च समसान्धं शिरोगुरुं ।
वेश्मनामिदमुद्दिष्टं मर्यदोषचतुष्टयम् ॥ २० ॥
वांस्तुभ्येभ्यः यत्राज्ञे गस्य वर्त्म मवर्तते ।
तदज्ञं वास्तुनस्तस्यान्विष्टं तेनेति निर्दिशेत् ॥ २१ ॥
छिन्नाङ्गं विकलं तत् स्याद् भीतिदं सर्वदोषकम् ।
तद्वर्तुर्भग्यतेऽज्ञं तद् वेधरतस्याफलोऽन्यथा ॥ २२ ॥
स्वगृहद्वयमध्येन निर्बाहो यदि वर्त्मनः ।
द्वारवेषोदितान् दोषांस्तदा प्राप्नोति निश्चितम् ॥ २३ ॥
मार्गध्वंको यद्वा गच्छेद्दुर्भयोर्द्वेषार्धयोः ।
मार्गवेषस्तदा स स्याच्छोकसन्तापकारकः ॥ २४ ॥
उत्सङ्गः पूर्णवाहुश्च हीनवाहुस्तथापरः ।
मत्पक्षाय इति प्रोक्तं प्रवेशानां चतुष्टयम् ॥ २५ ॥
गृहस्य सम्मुखं यत्र द्वारं भवति वास्तुनः ।
उत्सङ्ग इति सै प्रोक्तः पूर्णवाहुः प्रदक्षिणः ॥ २६ ॥
चामतो हीनवाहुः स्यात् प्रत्यङ्क्षो वाध्वायस्तु पृष्ठतः ।
चतुर्थोऽयं समुद्दिष्टः प्रवेशो वास्तुनो पुर्थः ॥ २७ ॥
उत्सङ्गाख्ये प्रवेशे स्यात् प्रजाहानिः कुटुम्बिनः ।
धनधान्यक्षयो वास्य मरणं वा ध्रुवं भवेत् ॥ २८ ॥
पूर्णवाही पुत्रपौत्रा धनधान्यसुखानि च ।
भवन्ति वसतो नित्यं गृहिणस्तत्र वास्तुनि ॥ २९ ॥

१. 'कः' ख. ग. पाठः । २. 'य' क. पाठः । ३. 'सं', ४. 'मु',
'तुक्तो वा' ख. पाठः ।

१. 'पूर्णवाहुस्तु' दक्षिणे २. 'तु' पाठो तुक्तः ।

आद्यन्तविस्तृतं यत् स्यात् संधिप्तं चापि मध्यतः ।
 मृदुमध्यं तदुद्दिष्टं क्षुब्धयं तत्र जायते ॥ ५६ ॥
 विषमैरुन्नतैः कर्णैर्धनक्षयकरं गृहम् ।
 भित्तिवचापि कर्णेषु प्रागुक्तं फलमादिशेत् ॥ ५७ ॥
 मध्ये द्वारं न कर्तव्यं मनुजानां कथञ्चन ।
 मध्ये द्वारे कृते तत्र कुलनाशः प्रजायते ॥ ५८ ॥
 द्वारं द्वारेण वा विद्धमशुभायोपपद्यते ।
 अनिष्टद्रव्यसंयुक्तं धनधान्यविनाशनम् ॥ ५९ ॥
 नवं पुराणसंयुक्तमन्यं स्वामिनमिच्छति ।
 अधोग्रं राजदण्डाय विद्धे द्वारं विगर्हितम् ॥ ६० ॥
 नवं पुराणसंयुक्तं द्रव्यं तु कलिकारकम् ।
 न मिश्रजातिद्रव्योत्थं द्वारं वा वेष्टम् वा शुभम् ॥ ६१ ॥
 गृहस्थानेषु यद् द्रव्यमधिवास्य प्रतिष्ठितम् ।
 तद्यालनेन चलनं गृहभर्तुः प्रजायते ॥ ६२ ॥
 अन्यवास्तुच्युतं द्रव्यमन्यवास्ते न योजयेत् ।
 प्रासादे न भवेत् पूजा गृहे च न वसेद् गृही ॥ ६३ ॥
 द्रव्येण देवदग्धेन भवनं यद् विधीयते ।
 न तत्र वसति स्वामी वसन्नपि विनश्यति ॥ ६४ ॥
 मूर्योद्भवा द्रुमच्छाया ध्वजच्छाया च गर्हिता ।
 द्वारातिक्रमणादेताः क्षुब्धपाधिकलिकारकाः ॥ ६५ ॥
 प्रासादशिखरच्छाया ध्वजच्छायेति कीर्तिता ।
 त्रिपञ्चसप्तमी भर्तुर्गृहतारा न शोभना ॥ ६६ ॥
 निम्नोन्नतं करालं च सम्मुखं पृष्ठदेशगम् ।
 वामाधृतं च न शुभं द्वारमग्रतरं गृहे ॥ ६७ ॥
 निम्ने स्यात् स्त्रीजितो मर्ता दुर्जनस्थितिरुन्ने ।
 सम्मुखे मुत्तपीडा स्यात् पृष्ठे चपलाः स्त्रियः ॥ ६८ ॥
 वामे विसृज्यो द्वा(रि?) भवत्यग्रतरे प्रयो(?) ।
 द्वारं तस्माद्य कर्तव्यमीदृशं विचक्षणैः ॥ ६९ ॥

नागदन्ततुलास्तम्भाभित्तिमूपामवाशकाः ।

द्वारमध्ये न दातव्या न चैते विपरीतस्थिताः ॥ ७० ॥

इतिहासपुराणोक्तं वृत्तान्तप्रतिरूपकम् ।

निन्दितं च गृहे नेष्टं शस्तं देवकुलेषु तत् ॥ ७१ ॥

यानीन्द्रजालतुल्यानि यानि मिथ्याकृतानि च ।

भीषणानि च यानि स्युर्न कुर्यात् तानि वेश्मसु ॥ ७२ ॥

स्वयमुद्धाटितं द्वारमुच्चाटनकरं भवेत् ।

धनहृद् धन्धुवैरं स्यादथवा कलिकारकम् ॥ ७३ ॥

स्वयं यत् पिहितं द्वारं तद् भवेद् बहुदुःखदम् ।

सशब्दं भयकृत् पादशीतलं गर्भपातनम् ॥ ७४ ॥

द्रव्यं नाधोमुखं कार्यं प्रत्यग्याम्याननं नच ।

पश्चिमाग्रे परिक्लेशो दक्षिणाग्रे तु शून्यता ॥ ७५ ॥

स्तम्भद्वारं च भित्तिं च विपरीतं न कारयेत् ।

अभीषां वैपरीत्येन दोषाः स्फुर्वहवो नृणाम् ॥ ७६ ॥

मूलसूत्रानुसारेण कर्तव्या भूमिकोपरि ।

उपर्युपरि यद् वेश्मसमं संतापकारकम् ७७ ॥

अधोभूमौ क्षणा ये स्युस्तत्समाधौर्ध्वभूमिषु ।

परित्यजन्नपहितां (?) न कुर्वीत यथोत्तरम् ॥ ७८ ॥

शाला निष्ठा भवेद् यस्मिन्नलिन्दस्त्वधिको भवेत् ।

निधनं जायते तत्र सदा शोकमयानि च ॥ ७९ ॥

मूलद्वारानुसारेण द्वाराण्युपरिभूमिषु ।

कुर्याद् भयप्रदानं स्युर्विहितान्यन्यथा पुनः ॥ ८० ॥

क्षुद्रयमदमाध्मा(नंति) कुब्जं कुलविनाशनम् ।

अत्यर्थं पीडितं पीडां करोत्यन्तर्नतं क्षयम् ॥ ८१ ॥

मवासो वाहविनो दिग्भ्रान्ते दस्युतो भयम् ।

मूलद्वारं क्षयं कुर्याद् विद्धं द्वारान्तरेण यत् ॥ ८२ ॥

१. 'तां' क. पाठः ।

२. 'समस्तं ता' ख. ग. पाठः । ३. 'दू' ग. पाठः ।

४. 'ताः' ख. ग. पाठः ।

५. 'क' क. पाठः । ६. 'न्तं' क. ग. पाठः ।

प्रवागो भृगुर्गो द्वेभौ तिष्ठे चन्द्रमध्यगा ।
 नागं द्रव्यं ध्वजातिर्द्रुं श्वेगं त्रिशुद्राकम् ॥ ८३ ॥
 गङ्गाविदे भवेन्गोतः मन्त्रियमाविनि स्वयः ।
 कृतेन विदेज्यग्यारो विनाशो देवनेन च ॥ ८४ ॥
 स्तम्भेन दृषणं मीणां मद्यणा तु कुलधयः ।
 मानादध्यधिकं द्वां गतनां जायते मयम् ॥ ८५ ॥
 व्यापयः शसविदेन धनस्य च परिधयः ॥ ८६ ॥
 देवध्वजेन वन्धः स्यात् समर्गभर्गमंसयः ।
 सक्षिपातमयं वाप्या तुल्या दृष्टत्वमाकृतेऽऽ ॥ ८७ ॥
 हृदयं कुन्डालचक्रेण दारिणं वारिणा भवेत् ।
 व्याधिकर्त्तुं कचकृतेन आपाकेन (१) गुतशयः ॥ ८८ ॥
 नि(धौस्व)तोदखलेन स्याच्छिन्त्या चाद्यमी भवेत् ।
 तोपमाण्डेन दूर्मेन्त्री मस्मना चार्गसो गृही ॥ ८९ ॥
 दारिणं त्रायया विदे भवेद् द्वारे कुटुम्बिनः ।
 स्थलस्यन्दनयल्मीकविदेशगमनं भवेत् ॥ ९० ॥
 कुशं विकृतमत्युष्णं करालं शिथिलं पृथु ।
 वक्रं विशालमुत्तानं (श्रीस्थू)लाग्रं ह्रस्वकुक्षिकम् ॥ ९१ ॥
 स्वपादचलितं ह्रस्वं हीनकर्णं मुखानतम् ।
 पार्श्वगं सूत्रमार्गाच्च भ्रष्टं द्वारं न शोभनम् ॥ ९२ ॥
 तत् करोति क्षयं घोरं विनाशं स्वामिसम्पदः ।
 घसतां कलहं नित्यमतस्तत् परिवर्जयेत् ॥ ९३ ॥
 अन्तर्द्वाराद् बहिर्द्वारं नोद्यं कुर्याच्च सङ्कटम् ।
 उच्चं विसङ्कटं चापि तच्छिवाय न जायते ॥ ९४ ॥
 पट्टसन्धिर्यदा मध्ये द्वारस्य स्यात् कथञ्चन

तुला उपतुला वास्युर्द्वारि तिर्यग् यदा कृताः ।
 दारिद्र्यव्याधिसन्तापा भवन्ति स्वामिनस्तदा ॥ ९६ ॥
 अनुवंशमनुमाप्ता जयन्त्यो यदि मन्दिरे ।
 वित्तायुषोस्तदाल्पत्वमनारोग्यं च जायते ॥ ९७ ॥
 उदुम्बरे (वि/निहिता(नि?)) ललाटी नाम सा तुला ।
 दूषणं मरणं चापि कन्यानां विदधाति सा ॥ ९८ ॥
 उत्तराङ्गोदरे न्यस्ता ललाटेन समा यदि ।
 तुला ललाटिका सापि कुलक्षयकरी भवेत् ॥ ९९ ॥
 तुलापिण्डेन विन्यस्ता ज्ञेया यज्ञोपवीतिनी ।
 वसतो व्यसनं कुर्यात् कुदुम्बस्यासुखं च सा ॥ १०० ॥
 यदि भारतुलैकापि मध्ये विद्धा कथञ्चन ।
 तदा वराङ्गं भज्येत धनं च परिहीयते ॥ १०१ ॥
 भित्तिभेदो न कर्तव्यस्तुलाग्रैरखिलैरपि ।
 कुर्याद् ब्रह्मपदन्यस्तो भारपट्टः कुलक्षयम् ॥ १०२ ॥
 अपुक्तयोर्युक्तयोर्वा सन्धिश्चेद् भारपट्टगे ।
 सन्धौ स्यात् तत् सुतो ज्येष्ठः कर्तुंश्चापि विनश्यति ॥ १०३ ॥
 अनुवंशं न भुङ्गीत न शयीत कदाचन ।
 भुञ्जानस्वार्थनाशः स्वाच्छयानस्य महारुजः ॥ १०४ ॥
 नाशोऽनुवंशं रोगाः स्युस्तिर्यक्स्थे रक्षसो भयम् ।
 शयनागारविन्यस्ते मरणं नामदन्तके ॥ १०५ ॥
 कर्णोवात्(?) पक्षिराद्यष्टाध्वजच्छत्रकुमारकान् ।
 सिंहकर्णकपोतालं गृहेषु परिवर्जयेत् ॥ १०६ ॥

अतिस्पृहेन हस्वेन शरीरेण यथा नरः ।
 विरूपो दुर्बलश्चैव तथा द्रव्येण मन्दिरम् ॥ १०९ ॥
 जीर्णं घृण(कृ)क्षतं मिश्रं हीनं वक्रं विधिच्युतम् ।
 चण्डं तुण्डं वक्रकोणं सन्धिविदाल्पमूलके ॥ ११० ॥
 वज्रमध्यं स्पृलमूलं कुक्षिमिश्रं च दारु यत् ।
 भिन्नमूलं कूर्मपृष्ठं पक्षहीनं च वर्जयेत् ॥ १११ ॥
 पातितान् वर्जयेद् दृक्षान् द्विपाश्वाग्रिजलानिलैः ।
 प्रभूतपक्षिनिलयान् काककौशिकसेवितान् ॥ ११२ ॥
 मधुग्रहापिशाचाहिदुष्टांश्चैत्यश्मशानजान् ।
 चतुष्पथत्रिकमहानदीसङ्गममार्गजान् ॥ ११३ ॥
 देवतायतनेजातानूर्ध्वशुष्कान् धृतच्छदान् ।
 बल्लीपिनद्धान् सुपिरकोटरग्रन्थिसङ्कुलान् ॥ ११४ ॥
 याम्यापराशापतितांस्त्यजेत् कण्टकिनोऽपि च ।
 कपित्थोदुम्बराश्वत्थाशिरीषवटचम्पकान् ॥ ११५ ॥
 कोविदारधवारिष्टश्लेष्मातकविभीतकान् ।
 किञ्च सप्तच्छदक्षीरिफलदांश्च द्रुमांस्त्यजेत् ॥ ११६ ॥
 मर्माणि यत्र पीड्यन्ते द्वारैर्भित्तिभिरेव वा ।
 दारिद्र्यं कुलहानि वा गृहिणस्तत्र निर्दिशेत् ॥ ११७ ॥
 स्तम्भैर्विनश्यति स्वामी तुलाभिः स्त्रीवधो ध्रुवम् ।
 सद्ग्रहैर्वन्धुनाशः स्याज्जयन्तीभिः स्नुषावधः ॥ ११८ ॥
 मर्मस्थानस्थितैः कार्यमर्तुः कायो निपीड्यते ।
 मर्मस्थैः सन्धिपालैस्तु सुहृद्भिश्चेष्टमादिशेत् ॥ ११९ ॥
 घृहपीडा नागदन्तैर्नागपाशैर्धनक्षयः ।
 कापिच्छकैस्तु मेघ्याणां क्षयं मर्मस्थितैर्वदेत् ॥ १२० ॥

व्याघ्रयः संपवर्धन्ते घननाशः कुलस्ययः ।
 राजदण्डमयं च स्यादपत्यानां च पीडनम् ॥ १२३ ॥
 पद्दारुकाणां मध्येषु द्वारमध्येषु वा पुनः ।
 कर्णद्रव्यादिभिर्विद्वेषेतदेवादिशेत् फलम् ॥ १२४ ॥
 संविद्धा नागदन्तोर्या स्तम्भैर्वातापनस्तथा ।
 शम्पा शस्त्राद् भयं भर्तुः कुर्यात् तस्करतोऽपि वा ॥ १२५ ॥
 गृहमध्ये कृतं द्वारं द्रव्यकोशविनाशनम् ।
 आवहेन् कलहं भर्तुर्भार्या वास्य मदूपयेत् ॥ १२६ ॥
 द्रव्येषुकोत्तरेणापि महामर्मणि पीडितं ।
 मर्वस्वनाशो गृहिणो मरणं वा ध्रुवं भवेत् ॥ १२७ ॥
 द्वारस्तम्भतुलालिन्द्रे(र्ध्व?)यद्रोषः समीरितः ।
 विमूत्रे नागदन्तेऽपि तच्छृण्वं जायते गृहम् ॥ १२८ ॥
 विभागपद्हीनेषु रूपस्थानेषु वास्तुषु ।
 यक्षमातृक्रियाद्येषु रोगान्मृत्युर्न संशयः ॥ १२९ ॥
 कटुकण्डकिदुर्मन्थिगुलकाद्याथयान् शुमान् ।
 न धारयेत् समीपस्थान् पुरप्रासादवेम्पनाम् ॥ १३० ॥
 यदरी कदली चैव दाडिमी बीजपूरिका ।
 मरोहन्ति गृहे यत्र तद्गृहं न मरोहति ॥ १३१ ॥
 द्रव्यं द्रव्याधिकं हन्ति कुलमायामतोऽधिकम् ।
 उज्ज्वलाभ्यधिकं पूजां सन्वति विस्तराधिकम् ॥ १३२ ॥
 स्तम्भाहंभिचिभिः पटैः शीर्षैर्भवन्स्तथा ।
 आलोकनातोरणाद्यिच्छार्थकैः कन्दकूटकैः ॥ १३३ ॥
 हीरशाखोचमात्रैश्च तुलाभिः सन्धिपालकैः ।
 अर्गलाग्रैर्दिकुभिर्न्यालिर्नालिश्च नूननैः ॥ १३४ ॥
 पातिनैः पातिनैः (ष्टिष्टि)र्भायते गृहिणो ध्रुवम् ।
 प्याधिदारिद्र्यदुःपातिर्निर्धनत्वं च जायते ॥ १३५ ॥

उपचारायं छिद्रगर्भं ध्रुपितं यमिनं मुरं ।

हीनमध्यं नष्टगुणं नान्यविद्धं शिरोगुरु ॥ १३६ ॥

भ्रष्टान्निन्दकगोमं च विषमस्यं तुलानलम् ।

भन्वोन्मद्वन्मविद्धं च कुंभदप्रविभाजितम् ॥ १३७ ॥

हीनभिष्युत्तमाहं च विनष्टं स्तम्भभित्तिकम् ।

भिक्षनालं त्यक्तकण्ठं निष्कन्दं मानवर्जितम् ॥ १३८ ॥

विकृतं च गृहं भर्तुरनिष्टफलदायकम् ।

तस्माद् दोषानिमांस्त्यक्त्वा गृहं कुर्याच्छुभायम् ॥ १३९ ॥

एवंविधं दोषकरं गृहं स्याद् भर्तुश्च कर्तुश्च यतस्तदंते ।

क्षेयाः सदा शिल्पिभिरग्रमर्त्तस्त्याज्याथ दोषाः शुभकीर्तिकामैः ॥ १४० ॥

इति महाराजाधिराजभीमोमदेवविरचिते समराष्ट्रणय्यवधारणनाम्नि वास्तुशास्त्रे

गृहदोषनिरूपणं नामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ रुचकादिप्रासादलक्षणं नामैकोनपञ्चाशोऽध्यायः ।

त्रिदशानां नृपाणां च यमिनां च विशेषतः ।

उत्पत्तिप्रसूतिं श्रमः प्रासादा यस्य ये मताः ॥ १ ॥

आत्मनः शूलहस्तस्य धनाध्यक्षस्य पाशिनः ।
 सुरेशिने च विश्वेशो विमानानि ययाक्रमम् ॥ ४ ॥
 बहून्यन्यानि चैवं स सूर्यादीनामकल्पयत् ।
 विशेषां य यथोक्तैस्त्वान्वाकारैः प्रतिदिवतम् ॥ ५ ॥
 प्रासादांश्च तदाकारान् शिलापकेटकादिभिः ।
 नगराणामलङ्कारहेतवे समकल्पयत् ॥ ६ ॥
 वैराजं चतुरश्रं स्याद् वृत्तं कैलाससंज्ञितम् ।
 चतुरश्रापताकारं विमानं पुष्पकं भवेत् ॥ ७ ॥
 वृत्तायतं च मणिकमलाश्रि स्यात् त्रिविष्टपम् ।
 तल्लेदाश्च श्रीमतोऽन्याश्च विविधानसृजत् मनुः ॥ ८ ॥
 ये यत्र विहिता भेदाः पूर्वं कमलयोनिना ।
 सर्वास्तानभिधास्यामो नामसंस्थानमानतः ॥ ९ ॥
 रुचकश्चित्रकूटश्च तृतीयः सिंहपञ्जरः ।
 भद्रः श्रीकूट उष्णीषः शालाक्षो ऽ मजयूथपः ॥ १० ॥
 नन्दावर्तोऽवर्तसाहः स्वस्तिकः क्षितिभूषणः ।
 भूजयो विजयो † नन्दी श्रीतैरुः प्रमदामियः ॥ ११ ॥
 व्यामिश्रो हस्तिजातीयः कुबेरो वसुधाधरः ।
 सर्वमद्रो विमानार्णवो मुक्तकोणश्च नामतः ॥ १२ ॥
 चतुर्विंशतिरुद्दिष्टा चतुरश्राः समासतः ।
 वृत्तांस्तथामिधास्यामः प्रासादानपरानपि ॥ १३ ॥
 वलयो दुन्दुभिः प्रान्तः पद्मः कान्तश्चतुर्मुखः ।
 मौण्डकाख्योऽथ कूर्मश्च तालीमृह उल्लापिकः ॥ १४ ॥
 इति वृत्ताः समासेन प्रासादा दश कीर्तिताः ।

भवा विशालः सामुख्यः भवः त्रिविराष्टः ।

सुखशान्ते द्विशालश्च गृहरानोऽपलो निमुः ॥ १६ ॥

एवमेते समुद्रिष्टाश्चनुरथापता दश ।

अथ वृत्तायतान् भूमः प्रासादानभिधानः ॥ १७ ॥

आमोदो रतिरुस्तुङ्गधारुर्भूतिर्निषेवकः ।

सदा(?)निषेधः सिंहाख्यः गुप्तभो मोचनोत्सवः ॥ १८ ॥

एते वृत्तायताः प्रोक्ताः प्रासादा नामतो दश ।

अष्टाश्रीणां च नामानि कथयापि समासतः ॥ १९ ॥

पञ्चको नन्दनः शङ्कुर्मखलो वामनो लघुः ।

महापद्मश्च हंसश्च ध्योमचन्द्रोदयाविति ॥ २० ॥

अष्टाश्रय इमे प्रोक्ताः प्रासादा दश संख्यया ।

भवन्त्येवं चतुष्पाटिर्लक्ष्मपामधुनोच्यते ॥ २१ ॥

संस्थानमानविन्यासैर्मद्रस्तम्भादिसङ्ख्यया ।

एषां विशेषा वक्ष्यन्ते पृथक् पृथगनुक्रमात् ॥ २२ ॥

ज्येष्ठो भागश्चतुर्हस्तः सार्धहस्तत्रयोऽपरः ।

कल्पनीयः कनीयास्तु हस्तत्रितयसम्मितः ॥ २३ ॥

ज्येष्ठमध्यकनीयोभिरेवं भागैर्विभाजिताः ।

भवन्ति सर्वप्रासादा ज्येष्ठमध्याधमक्रमात् ॥ २४ ॥

चतुरश्रीकृते क्षेत्रे चतुर्भागविभाजिते ।

कुर्यात् स्वारोहकाश्वासं पीठमंशसमुद्धृतम् ॥ २५ ॥

तथा तस्योपरि स्थाप्या हंसपृष्ठी^१ समन्ततः ।

हस्तमात्रोच्छ्रिता वृत्ता जलनिर्गमभूषिता ॥ २६ ॥

ततः पीठस्य तस्यान्तर्द्विभागा(य?)मविस्तृतिः ।

प्रासादो रुचकः कार्यो भागत्रितयमुच्छ्रितः ॥ २७ ॥

सार्धभागेन सँछा स्यात् सार्धभागस्तु योऽपरः(?) ।

छा(य?)त्रयं सकण्ठं स्यात् तेन सामल^२तरकम् ॥ २८ ॥

१. 'री' ख. ग. पाठः । २. 'दु', ३. 'छा' क. पाठः । ४. 'स्त' ख. ग. पाठः ।
'वृत्तम्', ६. 'स्तम्भा स्यात्' ख. पाठः । ७. 'दु' क. पाठः ।

द्वारं भागोच्छ्रितं तस्य कार्यं भागार्धविस्तृतम् ।

सप्राग्रीवः स कर्तव्यश्चतुर्दशपरावृतः ॥ २९ ॥

ससौभालिन्दकश्चारुरुर्ध्वच्छाद्योपकर्षवान् ।

क्रियतेऽत्र यदां स्तम्भौऽम्भैः)द्वान्विशत्या समावृतः ॥ ३० ॥

सप्राग्रीवपरिष्कारो भागिकालिन्दशोभितः ।

मध्यप्रदेशे रुचकः प्रासादः परिकीर्तितः ॥ ३१ ॥

रुचकः ।

कर्णप्राग्रीवकैभिर्नैः सप्राग्रीवश्च यो वृतः ।

द्वाभ्यां द्वाभ्यां गवाक्षाभ्यां चतुर्दिशमलङ्कृतः ॥ ३२ ॥

फणोतालीपरिक्षिप्तः शोभितो द्वारसम्पदा ।

तदानीं चित्रकूटाल्यः प्रासादः सोऽभिधीयते ॥ ३३ ॥

चित्रकूटः ।

अयेमेव पुनः पद्भिः स्तम्भैरपि चितो यदा ।

प्राग्रीवकविहीनश्च स भवेज्जालरूपकः ॥ ३४ ॥

सिंहपञ्जर इत्युक्तः प्रासादः स तदा शुभः ।

सिंहपञ्जरः ।

कर्णप्राग्रीवकौ द्वौद्वावस्यैव भवतो यदा ॥ ३५ ॥

अलिन्दकगतिस्थित्या तदा भद्रः प्रकीर्तितः ।

भद्रः ।

स्याधिचित्रकूटः प्राग्रीवैश्चतुर्भिर्दिक्चतुष्टये ॥ ३६ ॥

बहिरन्तश्चतुर्द्वारः श्रीकूट इति नामतः ।

श्रीकूटः ।

पद्मादकसमायुक्तं भागद्वारस्त्वयमेव चेत् ॥ ३७ ॥

भवो विज्ञानः साम्मुख्यः प्रभवः शिबिराग्रहः ।
 सुसज्ञानो दिज्ञानश्च सुदरानोऽम्बो विभुः ॥ १६ ॥
 एनमेते समुद्रिष्टाग्रनुरागता दश ।
 अथ वृत्तायतान् धूमः प्रासादानभिधानः ॥ १७ ॥
 आमोदो रतिकस्तुप्रभारुर्भूनिर्निषेवकः ।
 सदा(?)निषेधः सिंहाख्यः शुभमो नाननोत्सवः ॥ १८ ॥
 एते वृत्तायताः प्रोक्ताः प्रासादा नापतो दश ।
 अष्टाश्रीणां च नामानि कथयामि समासतः ॥ १९ ॥
 वज्रको नन्दनः शङ्कुर्मखलो वामनो लयः ।
 महापद्मश्च हंसश्च व्योमचन्द्रोद्गात्रिणि ॥ २० ॥
 अष्टाश्रय इमे प्रोक्ताः प्रासादा दश संख्यया ।
 भवन्त्येवं चतुष्पष्टिर्लक्ष्मणामधुनोऽप्यते ॥ २१ ॥
 संस्थानपानविन्पासैर्मद्रस्तम्भादिसहस्रया ।
 एषां विशेषा वक्ष्यन्ते पृथक् पृथगनुक्रमान् ॥ २२ ॥
 ज्येष्ठो भागश्चतुर्हस्तः सार्धहस्तत्रयोऽपरः ।
 कल्पनीयः कनीयांस्तु हस्तत्रितयसम्मितः ॥ २३ ॥
 ज्येष्ठमध्यकनीयोभिरेवं भागैर्विभाजिताः ।
 भवन्ति सर्वप्रासादा ज्येष्ठमध्यायमक्रमात् ॥ २४ ॥
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे चतुर्भागविभाजिते ।
 कुर्यात् स्वरोहकाभासं पीठमंशसमुद्धृतम् ॥ २५ ॥
 तथा तस्योपरि स्थाप्या हंसपृष्ठी समन्ततः ।
 हस्तमात्रोच्छ्रिता वृत्ता जलनिर्गमभूषिता ॥ २६ ॥
 ततः पीठस्य तस्यान्तर्दिभागा(य?)मविस्त्रुतिः ।
 प्रासादो रुचकः कार्यो भागत्रितयमुच्छ्रितः ॥ २७ ॥
 सार्धभागेन सैछा स्यात् सार्धभागस्तु यो(?)तः(?) ।
 छा(य?)त्रयं सकण्ठं स्यात् तेन सामल तत्कम् ॥ २८ ॥

१. '०' ख. ग. पाठः । २. 'द्व', ३. 'छ' ५. '२' गठः ।
 ५. 'वृत्तयु', ६. 'स्तम्भा स्यात्'. ख. पाठः ।

द्वारं भागोच्छ्रितं तस्य कर्णं भागार्धविस्तृतम् ।

सप्राग्रीवः ॥ कर्तव्यश्चतुर्दशपरावृतः ॥ २९ ॥

ससौभालिन्दकश्चारुर्ध्वच्छाद्योपकर्षवान् ।

क्रियतेऽत्रै यदा स्तम्भोऽम्भैः)द्वाविंशत्या समावृतः ॥ ३० ॥

सप्राग्रीवपरिष्कारो भागिकालिन्दशोभितः ।

मध्यप्रदेशे रुचकः प्रासादः परिकीर्तितः ॥ ३१ ॥

रुचकः ।

कर्णप्राग्रीवकैश्चैः सप्राग्रीवश्च यो वृतः ।

द्वाभ्यां द्वाभ्यां गवाक्षाभ्यां चतुर्दिशमलङ्कृतः ॥ ३२ ॥

कपोतालीपरिक्षिप्तः शोभितो द्वारसम्पदा ।

तदानीं चित्रकूटारूपः प्रासादः सोऽभिधीयते ॥ ३३ ॥

चित्रकूटः ।

अयेमेव पुनः पद्भिः स्तम्भैरपि चितो यदा ।

प्राग्रीवकविहीनश्च स भयेज्जालरूपकः ॥ ३४ ॥

सिंहपञ्जर इत्युक्तः प्रासादः स तदा शुभः ।

सिंहपञ्जरः ।

कर्णप्राग्रीवकौ द्वौद्वावस्यैव भवतो यदा ॥ ३५ ॥

अलिन्दकगतिस्थित्या तदा भद्रः प्रकीर्तितः ।

भद्रः ।

स्याच्चित्रकूटः प्राग्रीवैश्चतुर्भिर्दिक्चतुष्टये ॥ ३६ ॥

षहिरन्तश्चतुर्द्वारः श्रीकूट इति नामतः ।

श्रीकूटः ।

पद्मारुक्तसमायुक्तप्रागद्वारस्त्वयमेव चेत् ॥ ३७ ॥

प्रासादस्तम्भगर्भैः स्यात् तदोष्णीषोऽभिधीयते ।

पीठं प्राच्याष्टस्योक्तं मन्त्राग्निर्यमं शुभम् ।

मध्यादपरमग्नेः द्विभागान्विशिष्टम् ॥ ३९ ॥

विभक्तं गर्भमननपविन्दुरपरिष्कृतम् ।

कार्यो नस्याग्रतः सीमा भागद्विनयमायता ॥ ४० ॥

भागमेकं च विस्तीर्णा चतुःस्तम्भोपशोभिता ।

तदग्रतोऽग्रा सीमा कार्यो भागान् पदायता ॥ ४१ ॥

निर्गच्छन्त्या भागविस्तीर्णा प्रवेष्टद्वयोपशोभिता ।

एवं प्राच्याष्टः (१) स्तम्भद्वयोपशोभिता समावृत्तः ॥ ४२ ॥

माग्नीष्वेदिकानामप्यसंज्ञाः शुभः ।

शान्तादयः ।

पञ्चभागोन्मितव्यासे क्षेत्रे मागाष्टकायने ॥ ४३ ॥

पीठं कुर्यादुभयतः सप्तोपानं त्रिलानितम् ।

मध्यादपरभागस्य देवागारं निवेष्टयेत् ॥ ४४ ॥

(वि?द्वि)भागायामविस्तारं चतुरश्रं मुसंहितम् ।

पादोनभागविस्तारमध्यर्धं भागमुच्छिन्नम् ॥ ४५ ॥

तस्य कार्यं मुखं मध्ये पार्श्वतश्च यशोमितम् ।

सचया निर्गता सीमा द्वौ भागौ त्रींस्तथाय(था?ता) ॥ ४६ ॥

चतुरश्रा चतुःस्तम्भा तदग्रे भागविस्तृता ।

पञ्चभागायता तिर्यक् कार्यो सीमा तयापरा ॥ ४७ ॥

द्वात्रिंशदत्र कर्तव्याः स्तम्भाः सर्वेऽप्यसद्व्यवस्था ।

वहिःपरिसरो गर्भात् ससीम्नो भागविस्तृतः ॥ ४८ ॥

एवं स्याद् वेदिकाजालरूपादिभिरलङ्कृतः ।

वहि(र्वि?थ)योच्छिन्नश्चैव प्रासादो गजयूथपः ॥ ४९ ॥

गजयूथपः ।

पद्मभागभाजिते क्षेत्रे चतुरश्रे समन्ततः ।

गर्भो द्विभागिकः कार्यो द्वारं भागसमुच्छिन्नम् ॥ ५० ॥

१. 'यस्त' क. ख. ग. पाठः । २. 'ताः' ख. ग. पाठः । ३. 'भा' क. ख. ग. पाठः ।

४. 'ता', ५. 'ह' ख. ग. पाठः । ६. 'स्य मध्ये मुखं कार्यो' ख. ग. पाठः । ७. 'तदेव व्यसं'

ख. ग. पाठः । ८. 'नित' ख. पाठः ।

भागार्थं द्वाविस्तारः प्रासादस्योच्छ्रितं पुनः ।
 कुर्वति चतुरो भागान् छादयेच्चिच्छ्रितम् ॥ ५१ ॥
 कार्या द्विभागिकाः शालाः सालिन्दास्तस्य बाह्वतः ।
 बहिर्भिच्चिपरिक्षिप्ताश्चतुर्भागायताः शुभाः ॥ ५२ ॥
 द्वौ द्वौ गवाक्षकौ स्तम्भाः प्रतिशालं भवन्ति पद ।
 चतुःस्तम्भधृतैर्घुक्ताः कार्या वा धार्मिकालयैः ॥ ५३ ॥
 नन्वावर्तोऽयमेवं स्यात् सप्राग्नीवचतुष्टयः ।
 प्रागु(१)द्धारक्षणेपेतः प्रासादः शुभलक्षणः ॥ ५४ ॥
 नन्वावर्तः ।
 क्षेत्र(त्रे)पद्भागविस्तारे दशभागकृतायता ।
 मध्यादपरभागेऽस्य देवकोष्ठं निवेशयेत् ॥ ५५ ॥
 चतुरंशप्रतिन्यासं चतुरश्रं समन्ततः ।
 द्वारं तस्य विधातव्यं भागपञ्चममुच्छ्रितम् ॥ ५६ ॥
 पादोनं भागविस्तारं सिंहवक्त्रविभूषितम् ।
 सीमा तस्याग्रतः कार्या देवकोष्ठेन सम्मिता ॥ ५७ ॥
 स्तम्भैः षोडशभिर्घुक्ता भागद्वितयमुच्छ्रितैः ।
 ससीम्नो देवकोष्ठस्य समन्ताद् भित्तिवेष्टितः ॥ ५८ ॥
 अलिन्दो भागिकः कार्या गवाक्षैरुपशोभितः ।
 (तत्)सीम्नोर्ध्वाग्रतः पार्श्वे पद्दादकयुता बहिः ॥ ५९ ॥
 कार्या द्विरंशाः प्राग्नीवा भागिकालिन्दवेष्टिताः ।
 द्विद्विस्तम्भधृताः सर्वे पार्श्वतश्चयशोभिताः ॥ ६० ॥
 अलिन्दास्तु चतुःस्तम्भाः कार्याः प्राग्नीवकाग्रतः ।
 अवतंसक इत्येष सर्वलक्षणसंयुतः ॥ ६१ ॥
 प्रासादः फथितः सम्यक्
 अवतंसः ।

प्रासादं कल्पयेन्मध्ये द्विभागायामविस्तृतम् ।

द्वारपाशोऽस्य भागार्धविस्तृतो भागिकोदयः ॥ ६३ ॥

गर्भवेष्टम् चतुःस्तम्भमलिन्दो भागिको वहिः ।

तस्य स्युर्द्वादश स्तम्भा भागिकोऽलिन्दकोऽपरः ॥ ६४ ॥

विंशतिस्तम्भसंयुक्तो विधातव्यः समन्ततः ।

चयावृत्तेश्च पुरतो भागो वाष्टधरान्वितः ॥ ६५ ॥

भागमेकैकमुत्सृज्य कर्णाभ्यां भागविस्तृतौ ।

भागिकोच्छ्रायनिष्कासौ कायौ प्राग्गीवर्कौ पुनः ॥ ६६ ॥

वाष्टतो भित्तिसंश्लिष्टौ त्रिदिशं सगवाधकौ ।

स्वास्तिकोऽयं समाख्यातः प्रासादश्चित्रलक्षणः ॥ ६७ ॥

स्वास्तिकः ।

अधाभिधीयतेऽधुना प्रासादः शुभलक्षणः ।

पट्टभागभाजिते क्षेत्रे चतुरश्रे समन्ततः ॥ ६८ ॥

द्विभागायामविस्तारं मध्ये गर्भगृहं भवेत् ।

भागद्वयोच्छ्रितैः स्तम्भैर्युतं न्यर्क्तः सलक्षणैः ॥ ६९ ॥

निष्क्रान्तेषु वहिर्भागे गर्भपादेषु योजयेत् ।

तोरणानि मनोहानि ककुप्सु चतसृष्वपि ॥ ७० ॥

मर्मस्तम्भप्रमाणेन तानि स्तम्भद्वयेन वा ।

समुत्तिष्ठानि युक्तानि कलशं रविमण्डलैः ॥ ७१ ॥

पल्लवैः पत्रजात्यादिविम्पासैश्चाप्यनेकशः ।

भूषितास्ते पुनर्मूर्ध्नि मकराणां मुखैरपि ॥ ७२ ॥

स्तम्भयोरन्तरे दद्यादुभौ मकरभूरिमां ।

अन्योन्याभिमुखे शिष्टे कुर्यान्मकरयोर्मुखे ॥ ७३ ॥

चतुर्णापि निर्दिष्टस्तोरणानां मया विधिः ।

अलिन्दो भागिकवान्यो वहिर्भागे प्रकीर्तितः ॥ ७४ ॥

१. 'स' क. पाठः । २. 'दं' क, 'द' ख. ग. पाठः । ४. 'भि'

५. 'सो' ख. पाठः ।

उभयत्र' इति पाठः । रत्नः ।

स्युर्भागिकान्यलिन्दान्ते धार्मिकायतनानि च ।

वेष्टितानि बहिर्मित्या सम्मुखानि परस्परम् ॥ ७५ ॥

धार्मिकालयभिचीनां भूमिर्या वाञ्छतो भवेत् ।

तस्याः पद्दारुकाणि स्युर्भागमात्रोच्छ्रितानि च ॥ ७६ ॥

प्राग्ग्रीवकैः ससोपानैर्दिक्चक्रेस्तानि भूषयेत् ।

अपरस्याः पुनर्भिचेर्भागद्वयविनिस्सृतम् ॥ ७७ ॥

मध्ये द्विभागविस्तीर्णं देवकोष्ठं निवेशयेत् ।

द्वारपाशं च कुर्वीत तस्यो(कुं?ध्वं) मागमुच्छ्रितम् ॥ ७८ ॥

तथा भागार्धविस्तारमित्येष क्षितिभूषणः ।

प्रासादः कीर्तितः सम्यक् सर्वलक्षणलक्षितः ॥ ७९ ॥

क्षितिभूषणः ।

क्षेत्रस्य चतुरश्रस्य भागान् द्वादश कल्पयेत् ।

मध्ये गर्भं चतुःस्तम्भं तस्य कुर्याद् द्विभागिकम् ॥ ८० ॥

तद्वहिर्भागिकोऽलिन्दो द्वादशस्वम्भवान् भवेत् ।

मध्येऽपरस्यां यौ स्तम्भौ ताभ्यां कुर्वीत तोरणम् ॥ ८१ ॥

अलिन्दो भागिकः कार्यो भित्त्या भागिकया वृतः ।

प्राच्यां पद्दारुकं मध्ये गर्भेऽपासोन्मितायति ॥ ८२ ॥

चतुर्भागायतं भूयस्तत्र पद्दारुकं भवेत् ॥ ८३ ॥

प्राग्ग्रीवं भागविष्कम्भं कुर्याद् भागद्वयायतम् ।

अग्रतः स्तोभितं स्तम्भैर्भागान्वस्यवयावृतम् ॥ ८४ ॥

यथा प्राच्यां तयोदीच्यां याम्यायामपि कीर्तितम् ।

दिशि प्रतीच्यां तु पुनर्दितीयालिन्दकाद् बहिः ॥ ८५ ॥

द्विभागायामविष्कम्भं देवकोष्ठं निवेशयेत् ।

सप्तद्वारकं द्वारपाशोपशोभितम् ॥ ८६ ॥

वहिर्मित्याभिवेष्टितः ।

वदिश्यावृतो च गवासैर्वा विभूषितः ॥ ८७ ॥

१. 'कां' घ. पाठः । २. 'अ' क. पाठः ।

चतुःस्तम्भैः सप्रवेशैः समन्तादुपनिर्गमैः ।

प्रासादोऽयं समाख्यातो नामतः प्रमदाप्रियः ॥ ९९ ॥

प्रमदाप्रियः ।

भागविस्तारविष्कम्भस्य प्राग्रीवकं यदा ।

भिन्नालिन्दाग्रतस्तिर्यग् द्वे शाले तन्मुखं शुभम्(?) ॥ १०० ॥

द्वितीयालिन्दकस्थाने कर्णप्रासादकैर्युतः ।

एवं व्यामिश्रसंज्ञोऽयं प्रासादः परिकीर्तितः ॥ १०१ ॥

व्यामिश्रः ।

विजयस्पास्य च यदा कर्णलाञ्छलकैर्युता ।

भवेद् भित्तिस्तदा हस्तिजातीय इति कथ्यते ॥ १०२ ॥

हस्तिजातीयः ।

सीमामाग्रीवभूमीषु यदा स्युः पृथिवीजये ।

द्विभागाश्चाभितोऽलिन्दास्तिर्यक्शालामुखेषु च ॥ १०३ ॥

अलिन्दे^१ पश्चिमा शाला सर्वा^२शालोकना शुभा ।

पद्दारुकं तथैवात्र चतुर्भागायतं भवेत् ॥ १०४ ॥

पूर्ववत् सर्वमन्यच्च कुबेरः स तदा भवेत् ।

कुबेरः ।

प्रासादः कथ्यतेऽन्यश्च सम्प्रतीह धराधरः ॥ १०५ ॥

कुबेरोपचरोक्षिप्तः (?) कर्णप्रासादभूषितः ।

मध्यद्वारान्वितः श्रीमान् धराधर इति स्मृतः ॥ १०६ ॥

यमुपाधरः ।

यत्रोग्रतश्चित्रकूटस्तस्माद् यः सर्वतोदिशम् ।

धराधरतदम्भासः(?) सर्वतोमद्र उच्यते ॥ १०७ ॥

सर्वतोमद्रः ।

कर्णप्राग्रीवकौ द्वौ द्वौ शालामाग्रीवका(अ^३वि)पि ।

स्पातां यदास्य प्रोक्तोऽसौ विमानाख्यस्तदा शुभः ॥ १०८ ॥

विमानाख्यः ।

विमानपीठे^४ शालाभिः सर्वतो वृतः ।

विमानो न्यस्यते यदा ॥ १०९ ॥

१. 'वेदस्ति' तदा' स.
'दो' स. ग. पाठः । ५.

२. 'काल' क. पाठः । ३. 'आ' क. स. ग. पाठः ।
'न', ६. 'न', ७. 'छा' क. पाठः ।

ख्यातो माण्डूक इत्येष वृत्तप्रासादसत्तमः (वृत्तः?) ।
 दिकोणेषु यदास्यैव भवेत् प्राग्रीवकल्पना ॥ १२२ ॥
 प्रासादोऽयं तदा कूर्मसंज्ञः स्यादपराजितः ।
 कूर्मस्यैव यदा दिक्षु स्तम्भैरष्टाभिरष्टभिः ॥ १२३ ॥
 प्राग्रीवकाः प्रकल्प्यन्ते चत्वारोऽलिन्दवेष्टिताः ।
 प्राग्रीवकास्तिर्यगग्रे भवन्त्यन्ये तदग्रतः ॥ १२४ ॥
 षोडशस्तम्भयुक्तस्य मध्यभागो यदा भवेत् ।
 † जानीयादोषविज्ञेयाः प्राग्रीवहरितोत्तमः (?) ॥ १२५ ॥
 इति वृत्ताः समाख्याताः प्रासादा नामलक्षणैः ।
 चतुरधायतान् मूमः प्रासादानिह साम्प्रतम् ॥ १२६ ॥
 अष्टभागायते क्षेत्रे चतुरंशकविस्तृते ।
 द्विभागसार्धभागैकभागोऽयं पीठं इष्यते ॥ १२७ ॥
 पश्चिमं भागमुत्सृज्य देवकोष्ठं द्विभागिकम् ।
 तस्मिन् निवेशयेत् सीमा स्यादस्याग्रेऽष्टमिर्धरैः ॥ १२८ ॥
 ससीम्नो देवकोष्ठस्य भागिकालिन्दको वहिः ।
 युक्तो घराणां विंशत्या वेदिकामालवेष्टितः ॥ १२९ ॥
 प्राग्रीवकस्य तस्याग्रे स्तम्भद्वितयभूषितः ।
 द्विच्छाद्यच्छादितः श्रीमान् सिंहकर्णैरलङ्कृतः ॥ १३० ॥
 प्रासादोऽयं भवो नाम विशालः कथ्यतेऽधुना ।
 यदास्यैव सनिष्क्रान्ते सीमायामे च वर्धयिष्यते ॥ १३१ ॥
 बलभ्या पार्श्वयोः^१ स्यातां विशालाख्यस्तदा भवेत् ।
 विशालस्य यदा गर्भे भित्तिर्भवति दिक्ष्वग्रे ॥ १३२ ॥

१. 'गू' क. ख. पाठः । २. 'कर्णैः', ३. 'योः' । वृत्तप्रासादः । ४. 'क' क. पाठः ।
 ५. 'द्विभूष' ख. पाठः । ६. 'योये च' क. ख. पाठः । ७. 'त' क. पाठः ।

... १३६ विष्णुभिर्हृदयोः स्तिष्ठत् इव भावः, यतो वृत्तप्रासादभेदेऽपि सत्ये परिमिते
 लोकोत्पत्तयोः साणीयदोऽरीषधकोर्वचनं न स्तिष्ठत्, अथ दृश्यमानस्य च कोणापरं
 नार्पणमशक्यम् ।

द्वौ द्वौ गवाक्षकौ चापि साम्मुख्यः स भवेत् तदा ।
 प्राग्रीवास्त्रिदिशं तस्य गर्भकोष्ठायता यदा ॥ १३३ ॥
 हित्वा बलभ्यौ प्राग्रीवौ विधीयेते तथापरौ ।
 कर्णेषु भागमेकैकं त्यक्त्वा स्यात् प्रभवस्तदा ॥ १३४ ॥
 एतस्यैव मुखे स्यातां यदा प्राग्रीवकावुभौ ।
 पार्श्वयोरपरौ द्वौ द्वौ प्राग्रीवौ भवतो यदा ॥ १३५ ॥
 कर्णेषु भिन्नयश्च स्युस्तदा स्याच्छिविराष्टदः ।
 यदास्यैव मुखे शाला भागद्वितयविस्तृता ॥ १३६ ॥
 आपामेन च पृष्ठभागा प्राग्रीवौ द्वौ तदग्रतः ।
 द्वौ द्वौ गवाक्षकौ स्यातां तद्विच्योरुभयोरपि ॥ १३७ ॥
 सीमायां द्वादश स्तम्भा मुखशालस्तदा भवेत् ।
 अलिन्दो भागिकः कार्यो विशालस्यैव वाह्यतः ॥ १३८ ॥
 प्राग्रीवभूमिषु वृत्तौ भिन्ना च सगवाक्षकः ।
 अग्रतः सहितः स्तम्भैः पदभिश्च क्रियते यदा ॥ १३९ ॥
 द्विशाल इति विख्यातः प्रासादो जायते तदा ।
 यदास्यैव विधीयन्ते स्तम्भाः सर्वे समन्ततः ॥ १४० ॥
 प्राग्रीवकौ चोभयतो गृहराजस्तदा भवेत् ।
 सर्वस्यैव(१) यदालिन्दः स्यादन्यो भागविस्तृतः ॥ १४१ ॥
 सीमान्तविस्तृते स्यातां बलभ्यौ भागनिस्तृते ।
 भित्तिर्विधीयते शेषा गवाक्षरूपशोभिता ॥ १४२ ॥
 मुखे पृष्ठदारुकं च स्यात् तदा स्यादमलाभिधः ।
 एकादशापते क्षेत्रे तथा पृष्ठभागविस्तृते ॥ १४३ ॥
 मुक्त्वा भागद्वयं पश्चाद् देवकोष्ठं निवेशयेत् ।
 भागं मुक्त्वाग्रतः कुर्यात् सीमां भागचतुष्टयम् ॥ १४४ ॥
 अष्टस्तम्भास्ततोऽलिन्दविंशतिस्तम्भभागिकाः ।
 भागिकः परितोऽलिन्दोऽष्टाविंशतिचरोऽपरः ॥ १४५ ॥

१. 'स्यात् त' २. 'वाह्ये च वा', ३. 'चौ', ४. 'वि', ५. 'वितृते'

द्विद्विस्तम्भयुताः कार्याः प्राग्गीवाः कोष्ठजास्त्रयः ।
 सीमासमे वलभ्यौ च प्राग्गीवौ मध्यतस्तयोः ॥ १४६ ॥
 द्विद्विस्तम्भौ पुरश्चान्यौ वेदिकाजालशोभितौ ।
 वेदिकाजालरूपाद्व्यः सिंहकर्णोपशोभितः ॥ १४७ ॥
 प्रासादोऽयं त्रिभुर्नाम कथितो भर्तृनन्दनः ।
 एवमेतं समाख्याताश्चतुश्चायता दश ॥ १४८ ॥
 चतुरथायतांस्तिर्यगायत्योथापरानपि ।
 प्रासादानभिधास्यामो नैवसंस्यानलक्षणैः ॥ १४९ ॥
 द्वौ भागौ विस्तृतिर्मध्ये द्विगुणा तिर्यगायतिः ।
 मध्ये भागोच्छ्रितं द्वारं तदर्थेन तु विस्तृतम् ॥ १५० ॥
 स्तम्भैश्चतुर्भिः संयुक्ता सीमा द्वारस्य चाग्रतः ।
 द्विभागायामविस्तारा तावन्मात्रसमुच्छ्रितिः ॥ १५१ ॥
 तां सीमां गर्भसहितां भागेनान्येन वेष्टयेत् ।
 भित्तिस्तत्र विधातव्या सगवाक्षा चतुर्दिशम् ॥ १५२ ॥
 पद्ददारुकयुतां द्वेष प्रासादो भव उच्यते ।
 अस्यैव भागनिष्क्रान्ता शाला मुखचतुष्टये ॥ १५३ ॥
 यदा पद्ददारुकोपेता विशालः स तदोच्यते ।
 स्तम्भैर्मुखेमुखे पद्भिर्विहिः साम्मुख्य इत्यसौ ॥ १५४ ॥
 अस्यैव सीमा कर्णस्था द्विद्विस्तम्भयुता यदा ।
 प्राग्गीवैर्भागनिष्क्रान्ता बहिस्था प्रभवस्तदा ॥ १५५ ॥
 सीम्नोऽग्रतो यदास्यैव स्तम्भद्वययुतो भवेत् ।
 प्राग्गीवौ भागनिष्क्रान्तस्तदा स्याच्छिरापट्टहः ॥ १५६ ॥
 विशालसन्निवेशस्य मुखे शाला भवेद् यदा ।
 पार्श्वयोश्चोभयोः शाले प्राग्गीवाश्च त्रयो यदा ॥ १५७ ॥
 निष्क्रान्तभाग एकैकः स्तम्भद्वितयसंयुतः ।
 प्रासादः स तदा द्वयो मुखशालोऽभिधानतः ॥ १५८ ॥

१. 'त', २. 'अथ' क. पाठः । ३. 'भाग', ४. 'द्वे', ५. 'द्वा',
 ६. 'वभाग' ख. पाठः ।

मुलभालाप्रदानाया यदा स्तम्भाभतुर्दश ।

प्राप्तीनां त्रिविधायां त्रिभालः स तदा मोक्षः ॥ १५९ ॥

६ भित्तिस्तदानीं(१)प्रासादो दशमः प्रजायते ।

गर्भायामसमानप्रगृह्योर्मागविस्तृता ॥ १६० ॥

चतुर्भुजैरी यत्र प्राप्तीनां द्वौ च पार्श्वयोः ।

तौ तु द्विद्विधरी गर्भविस्तारेण तु सम्मिता ॥ १६१ ॥

अमलो नाम स प्रोक्तः प्रासादः शुभमयः ।

अस्यैव चाग्रे गृहे च द्विद्विस्तम्भयुता यदा ॥ ६२ ॥

प्राप्तीनां स तदा प्रोक्तः प्रासादो दशमो विभुः ।

प्रासादान् कथयामोऽन्यान् दश वृत्तायतान् पुनः ॥ १६३ ॥

अष्टमागमुखायत्या विस्तृत्या चतुरथकम् ।

वृत्तायतं प्रकुर्वीत सचायाभ्यन्तरं ततः ॥ १६४ ॥

गर्भं पश्चिमभागेऽस्य चतुर्भागं समन्ततः ।

कुर्यात् तस्याग्रतः सीमां भागद्वितयविस्तृताम् ॥ १६५ ॥

भागप्रथमितां भागेनैकेनान्तरितां च ताम् ।

संयुक्तामष्टभिः स्तम्भैः सुदृढश्चारुदर्शनः ॥ १६६ ॥

अलिन्देन परिशिष्टां ससीमां देवकोष्ठकम् ।

पौडशस्तम्भयुक्तेन कुर्यात् प्राप्तीवमग्रतः ॥ १६७ ॥

छन्नाश्छाद्यद्वयेनायमामोद इति कीर्तितः ।

वृत्तायतेषु प्रथमः प्रासादः स्वामिनो हितः ॥ १६८ ॥

समाहितौ यदास्यैव प्राप्तीवौ भागमिधितौ ।

चतुःस्तम्भै रैतिकस्तु वृत्ताभ्यां तुष्ट उच्यते ॥ १६९ ॥

यदा सीमावर्षिर्भिर्चिर्गवाक्षैरुपशोभिता ।

वृत्तप्राप्तीव एकोऽन्ये(१) तदा चारुदाहृतः ॥ १७० ॥

सीमाप्रध्ये विधातन्धौ प्राप्तीवौ भागविस्तृता ।

विस्तारसदृशायामौ दक्षिणेति(१) त्रिषु त्रयः ॥ १७१ ॥

१ इहापि किंवांभिद् ग्रन्थो गलित इव । इतः श्लोकद्वयात् प्रागेव क. पुस्तके पञ्चाणि आचक्षुष्याशायावैकदेशं प्रसूतानि । ग. ग्रन्थस्तु पुरैवावहितः ।

कार्योः प्राग्ग्रीवकास्ते च गर्भकोष्ठेन सम्मिताः ।

भूतिरित्येष (सं)श्लोक्तः प्रासादः शुभलक्षणः ॥ १७२ ॥

मुखायता स्याच्चतुरो भागान्यत्तिर्यगायतान् (?) ।

क्षेत्रवृत्तं ततः कुर्यात् तन्मध्ये गर्भवेश्म च ॥ १७३ ॥

चतुर्भागायतं तत् स्याद् भागद्वितयविस्तृतम् ।

अलिन्दो बाह्यतस्तस्य द्वादशस्तम्भसंयुतः ॥ १७४ ॥

भागद्वितयविस्तारः प्राग्ग्रीवधांशनिर्गतः ।

निषेध इति विविक्व इति) ख्यातः प्रासादोऽयं पुरातनैः ॥ १७५ ॥

यदा (?) निषेधः स्यादस्य पुरः प्राग्ग्रीवको यदि ।

चतुर्द्वारपरिसिंहोऽलिन्देनाष्टधरेण वा ॥ १७६ ॥

अयमेवांशकेन स्याद् अदालिन्देन वेष्टितः ।

मुखभागत्रयं भुक्त्वा भिष्या च परिवेष्टितः ॥ १७७ ॥

यदा च कर्णप्राग्ग्रीवौ प्राग्ग्रीवधाग्रतो भवेत् ।

विशेषरचना या च द्वाविंशतिधरान्विता (?) ॥ १७८ ॥

गवाक्षैः शोभनैर्युक्तस्तदा सिंहः प्रकीर्तितः ।

द्वादशांशयते क्षेत्रे तथा यद्भागविस्तृते ॥ १७९ ॥

पश्चादंशद्वयं त्यक्त्वा द्विभागायामविस्तृतः ।

देवकोष्ठो विधातव्यस्तद्द्वारं भागमुच्छ्रितम् ॥ १८० ॥

सीमाग्रे सान्तरा अंशविस्तृता चतुरायता ।

अष्टस्तम्भोऽस्य गर्भो वै षोडशस्तम्भको बहिः ॥ १८१ ॥

अलिन्दस्तस्य पुरतो वृत्तप्राग्ग्रीवकोऽपि च ।

सीमाप्राग्ग्रीवकालिन्दकोष्ठान् वृत्तान् प्रकल्पयेत् ॥ १८२ ॥

प्राग्ग्रीवौ पार्श्वयोः सीमासमौ भागविनिर्गतौ ।

द्वाभ्यां द्वाभ्यां युतौ ज्ञेयौ स्तम्भाभ्यां वर्तुलकृती ॥ १८३ ॥

एतत्सर्वं विधातव्यमलिन्देनाभिवेष्टितम् ।

चतुर्विंशधरोऽयं च मागिकोऽस्य प्रशस्यते ॥ १८४ ॥

द्विस्तम्भयुक्तान् प्राग्ग्रीवान् कुर्याद् गर्भस्य दिक्त्रये ।

एवमेव समाख्यातः प्रासादः सुप्रमः शुभः ॥ १८५ ॥

भागद्वितयविस्ताराः प्राग्गीवा येऽस्य कीर्तिताः ।

चतुरश्रास्त एव स्युर्द्विद्विस्तम्भयुता यदि ॥ १८६ ॥

शेषा भवति भित्तिश्च गवाक्षैरुपशोभिता ।

प्रासादोऽयं तदा श्रेयो दशमो लोचनोत्सवः ॥ १८७ ॥

अष्टाश्रानथ वक्ष्यामः प्रासादोल्लक्षणैः सह ।

चतुर्भागान्विते क्षेत्रे तथाष्टाश्रीकृते पुनः ॥ १८८ ॥

द्वौ भागौ गर्भकोष्ठः स्यादलिन्दो भागिकस्तदा ।

स्तम्भाष्टकमलिन्दे स्यात् प्राग्गीवस्तस्य चाग्रतः ॥ १८९ ॥

द्विच्छाद्य(च्छाच्छा)दितः श्रीमान् प्रासादो वज्रको भवेत् ।

अस्यैवाग्रे यदा सीमा चतुरश्रा चतुर्धरा ॥ १९० ॥

स्याच्चतुर्विंशतिस्तम्भश्चालिन्दो भागिकोऽपरः ।

नन्दनोऽयं समाख्यातः शङ्कुः प्राग्गीवकैस्त्रिभिः ॥ १९१ ॥

तस्य भित्तिर्विधातव्या क्षेत्रेऽष्टाश्रियुते बुधैः ।

वामन(श्चैस्य) पुनर्द्वौ द्वौ गवाक्षा दिक्त्रये मतौ ॥ १९२ ॥

अस्यैवाग्रे यदा सीमाभागाद् भागत्रयायता ।

द्विभागं विस्तृता मंडपमुच्छेदाष्टभिर्धरैः(१) ॥ १९३ ॥

अलिन्दावेष्टिता युक्ता प्राग्गीर्वर्षेखला तदा ।

भित्तिक्षेत्रे यदास्यैव प्राग्गीवाः परिवेष्टिताः ॥ १९४ ॥

अलिन्देन धरैः पदभिः पदभिर्युक्तास्तदा लयः ।

अष्टभागभिरे क्षेत्रे कृतेऽष्टाश्रिणि सर्वतः ॥ १९५ ॥

भागद्वयमितं कुर्वाद् देवकोष्ठं मनोरमम् ।

चतुर्भिः शोभितं द्वारैर्भागिका(लिन्दवेष्टितम्) ॥ १९६ ॥

अलिन्दस्य विधातव्याः स्तम्भाश्चाष्टौ ततोऽपरः ।

स्याच्चतुर्विंशतिस्तम्भो भागिकोऽलिन्दकः पुनः ॥ १९७ ॥

तथाविपस्तृतीयोऽपि प्राग्गीवाश्च चतुर्दिग्म् ।

प्रासादोऽयं महापथो मङ्गलः शङ्करस्य च ॥ १९८ ॥

द्विती(यो)येऽलिन्द(क)केऽस्यैव प्राग्रीवाः स्युश्चतुर्दिशम् ।
 अलिन्देन परिक्षिप्तो हंस एष प्रकीर्तितः ॥ १९९ ॥
 प्राग्रीवोऽस्य महापद्मस्यालिन्देनावृतो यदा ।
 कर्णप्राग्रीवकौ द्वौ द्वौ व्योमसंज्ञस्तदा भवेत् ॥ २०० ॥
 हंसस्यैव बलभ्यः स्युः प्राग्रीवाणां पदे यदा ।
 चतुःस्तम्भाः परिक्षिप्ता अलिन्देन चतुर्दिशम् ॥ २०१ ॥
 तदा चन्द्रोदयो नाम प्रासादो जायते शुभः ।
 एवमेषां चतुष्पाष्टिः प्रासादानामुदाहृता ॥ २०२ ॥
 इति सुरभवानां सप्ततिर्दारवाणा-
 मिह सदनचतुष्केणान्वितेयं प्रदिष्टा ।
 जनमयमवकोशानन्दशुभ्रांशुलेखा (१)
 भवति सुविदितेषां शिल्पिनां कामधेनुः ॥ २०३ ॥
 इति महाराजाधिराजभीमोजदेवविरचिते समस्तलक्षणसूत्रपारापरनामि वास्तुशास्त्रे
 रुचकादिचतुष्पाष्टिप्रासादलक्षणं नामैकोनपञ्चाशोऽध्यायः ।

अथ प्रासादशुभाशुभलक्षणं नाम पञ्चाशोऽध्यायः ।

प्रासादानामयं श्रूयो लक्षणानि भवन्ति ये ।
 प्रशस्ताश्चामशस्ताश्च तस्मिन्भवनिमण्डले ॥ १ ॥
 ये समाः समकर्णाश्च समस्तम्भाः समक्षणाः ।
 नैवोद्या नातिह्रस्वाश्च कर्णापामादविह्वलाः ॥ २ ॥
 अक्षमूढा विभागेन प्रमाणेन सुसंस्थिताः ।
 ऊर्ध्वाधः कर्णपादीभिरुपेताः सलिलान्तरैः ॥ ३ ॥
 असङ्कीर्णोदयैश्छाद्यैः स्वपानपरिकल्पितैः ।
 सुविभक्ताः सुसंस्थाश्च रम्यैरविकलैः कृताः ॥ ४ ॥
 समभागविभक्तैश्च युक्ताश्चालिन्दकैः समैः ।
 स्वजातिपरिवेषाया नान्यजातिप्रदूषिताः ॥ ५ ॥
 असङ्कीर्णाः शरीरेण संस्थानेन सुसंस्थिताः ।
 केषला जातिशुद्धाश्च प्रासादाः शुभदा कृणाश्च ॥ ६ ॥

अथायतननिवेशो नामैकपञ्चाशोऽध्यायः ।

एवं नृपस्य प्रासादे कृते क्लृप्तेऽथवा शुचि ।
 तस्यानुजीविनः कुर्युः प्रासादान् परिधौ यदि ॥ १ ॥
 तदा दिग्भागविन्यासस्थानमानान्यनुक्रमात् ।
 तेषामिहाभिधीयन्ते सर्वेषां वृद्धिहेतवे ॥ २ ॥
 दशाष्टौ पद् च धनुषां शतानि स्मामृतां क्रमात् ।
 मानमायतनस्योक्तं त्रेधा श्रेष्ठादिभेदतः ॥ ३ ॥
 क्षेत्रमायतनस्यैवं चतुरथं समन्ततः ।
 तत्र भक्ताः प्रकुर्वीरंस्त्रिधा स्वे स्वामिवत्सलाः ॥ ४ ॥
 ये चास्य सम्मताः केचित् कुले जाता हितैषिणः ।
 द्वादशांशेन हीनानि क्रमात् तान्यनुजन्यनाम् ॥ ५ ॥
 तस्यैव धामतः कुर्यादुत्सेधाद् द्विगुणान्तरे ।
 कुर्याद् दशांशहीनानि नैर्ऋत्यां दिशि भूपतेः ॥ ६ ॥
 प्रासादान्नृपपत्नीनां सर्वासामपि शास्त्रवित् ।
 अष्टभागेन हीनानि प्रतीच्यां दिशि कारयेत् ॥ ७ ॥
 देवधिष्यानि तन्त्रैः स्यात् स्वमुराणां विधानतः(१) ।
 सौम्याया मारुतीं यावन्नर्वाशापचिताः क्रमात् ॥ ८ ॥
 प्रासादा मन्त्रिसेनानीप्रतीहारपुरोधसाम् ।
 एतेषां पूर्वभागस्थं राजमातुर्निवेशनम् ॥ ९ ॥
 हीनमेकादशांशेन तत् कार्यं राजकारिता(१) ।
 ऐशीमाश्रित्य देवानां तुल्यमैन्द्रपदावधि ॥ १० ॥
 स्वमृणां मातुलानां च कुमारानां तथा क्रमात् ।
 आश्रय्यां द्विजमुख्यानां विधातव्यं निवेशनम् ॥ ११ ॥
 कार्यः पुरोधःप्रासादः तुल्यतत्पुनरेव वा(१) ।
 याम्यायां कुर्युरष्टांशहीनान्युर्वीशमन्दिरात् ॥ १२ ॥
 सामन्तकुञ्जरारोहमट्टपौरजनाः क्रमात् ।
 एतान्यायतनान्येषां यथामागं प्रकल्पयेत् ॥ १३ ॥

मर्मवेधप्रदेशस्थान् द्वारवेधगतानपि ।

स्वस्थानान्तरितांश्चितान् न कुर्यादितकाम्यया ॥ १४ ॥

अलिन्दैर्गर्भकोष्ठैश्च सीमास्तम्भगवाक्षकैः ।

द्वारद्रव्यतलोच्छ्रायैः प्राग्ग्रीवैः सिंहकर्णकैः ॥ १५ ॥

न कुर्याद् भूपणैस्तुल्यं समं वास्यंदरूपतः (१) ।

समरूपं भवद्धर्म्यं निर्युक्तं च न नन्दति ॥ १६ ॥

राजपीढा भवेत् तस्मिन्नाधिक्ये च कुलक्षयः ।

प्रासादाद् भूमिपालस्य निवेशं परिधौ स्थितम् ॥ १७ ॥

द्रव्येण कतरेणापि नोत्कृष्टं कारयेद् बुधः ।

संस्थानान्मानतश्चापि विस्तारेणोच्छ्रयेण वा ॥ १८ ॥

पूर्वोक्तेभ्यो विभागेभ्यः किञ्चिद्दीनतमः शुभः ।

अन्योन्यं द्विगुणच्छाद्यैरेकैकस्यान्तरं शुभम् ॥ १९ ॥

सुभोग्यं तं च कुर्वीत बहुभिर्मवनान्तरैः ।

कोष्ठिकाभोजनागारैर्भाण्डोपस्करधामभिः ॥ २० ॥

शिलाल्पपात(१)शालाभिः शेषं तु परिपूरयेत् ।

मशस्तान् कारयेत् सर्वाञ् शुभरूपान् मनोरमान् ॥ २१ ॥

प्रायशः स्वालयांश्चान्यान् सर्वस्यान्यगृहाणि च ।

नरेन्द्रापतनस्यैव निवेशात् परिकल्पयेत् ॥ २२ ॥

अन्यथात्वे महादोषा वपरीत्ये कुलक्षयः ।

इति कथितदिगादिमैदयोगैः

सुरमवनानि भवन्ति यस्य राज्ञः ।

अविरतमुदितोदितप्रतापः

स्वसुनजितां ॥ चिरं प्रशास्ति पृथ्वीम् ॥ २३ ॥

इति महापञ्चाभिषाजमीमोत्रदेशविवर्चिते समराज्यनृपचाररत्नादि वास्तुशास्त्रे

आयतननिवेशो नामैकपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ प्रासादजातिर्नाम द्विपञ्चाशोऽध्यायः ।

अवतारो निवेशानां विधानं वास्तुनो यतः ।
 क्रात्स्न्येन तमतो धूमः सम्यस्य प्रसवोत्तमः (?) ॥ १ ॥
 कुलजातिक्रमाणां च क्रमं दीर्घाल्पजीविनाम् ।
 संस्थानमभिधास्यापो लक्ष्यलक्षणमेव च ॥ २ ॥
 शुभाशुमानां वैराजमादिं तेषां प्रवक्षते ।
 पूर्वोक्तस्य विमानस्य तस्यातो लक्ष्यं कथ्यते ॥ ३ ॥
 वैराजस्य यथाकारव्यवस्थानमशेषतः ।
 चतुरश्रे समं क्षेत्रमशीत्यंशं विमानयेत् ॥ ४ ॥
 संयुक्तमष्टभिर्मार्गैः कुर्याद् गर्भगृहं शुभम् ।
 द्विपञ्चाशद्वरैः सीमा गर्भकोष्ठसमन्विताः ॥ ५ ॥
 द्वात्रिंशता देवकोष्ठैः संवरेकान्तरीश्वरैः ।
 षाण्मस्थाने ततः स्थानाद् द्वादशक्षोभर्णधरैः ॥ ६ ॥
 हेमरत्नमयैः स्तम्भैः शुक्रपट्टैश्च भूषितैः ।
 शुक्लालङ्कारस्वचित्तैर्वितानैश्च विभूषणैः ॥ ७ ॥
 स्फाटिकैर्विविधैर्नैलैः सहस्त्रिन्मणिभेदिकैः ।
 हंसकर्णकपोतालीतिर्यक्स्थाल्यर्पकणिंकैः ॥ ८ ॥
 पर्यन्तदेशधृतया गर्भस्योपरि घण्टया ।
 लोकनाथेन तद् सृष्टमायं वैराजसंज्ञितम् ॥ ९ ॥
 तस्मान् स्वस्तिकसंज्ञः पागं गृहच्छन्दो विनायते ।
 चतुर्दशलसिंहालश्च हिरण्यकस्ततोऽपि च ॥ १० ॥
 सिद्धार्थको द्विजानः स्यादेकशालस्तु कुम्भकः ।
 सृष्टमन्यद् विमानं च वरं वीरं चतुर्मुखम् ॥ ११ ॥
 गणानां देवतानां च स्कन्दस्य च यथाक्रमम् ।
 प्रासादाद् द्वादशनेत्र्ये जगिरे शुभलक्षणाः ॥ १२ ॥
 स्वस्तिकः श्वीनरुधिर तृतीयः क्षिप्रियूषणः ।
 भूतयो विजयो यदः

मन्त्रानां विधानं यः शीतोभद्रः पृथक् ।
 विष्णुस्तोत्रनामादः शीतोभद्रमन्त्राः ॥ १४ ॥
 एतैरुक्तान् सर्वमन्त्रानां मन्त्राणां ।
 मन्त्रानां कर्तव्यं शीतोभद्रः शीतोभद्रः ॥ १५ ॥
 इमाभूतान् तु शान्ता स्याद् भूतपाद मन्त्रयुगः ।
 शितपादमन्त्रं यः शान्तमन्त्रं विनिर्गन्तः ॥ १६ ॥
 श्रीगणेशस्तोत्रं शान्तं उष्णीषान् मन्त्राणि ।
 व्यापिभो नन्दिनामन्त्रं विधानादस्तिनामन्त्रः ॥ १७ ॥
 कुर्वरः सर्वमन्त्रान्मन्त्राणां परापरः ।
 एतेभ्योऽपि च मन्त्राः कर्त्तव्याः शीतोभद्रः ॥ १८ ॥
 गङ्गादास्ते तदाकारमन्त्राः स्तः स्तः पृथग्विधः ।
 मागस्तोत्रमन्त्रः पूर्वान् मध्यमान् मन्त्रमन्त्राः ॥ १९ ॥
 कर्त्तव्याः कर्त्तव्याभिः प्रासादानुपकल्पयेत् ।
 शिताररपरः श्रिताः प्रासादा जतिरे तनः ॥ २० ॥
 प्रथमो मन्त्रकस्तेषु द्वितीयो वर्धमानकः ।
 अवतंसस्तृतीयस्तु चतुर्थो भद्र उच्यते ॥ २१ ॥
 पञ्चमः सर्वतोभद्रः षष्ठः स्यान्मुक्तकोणकः ।
 मेरुमन्दर इत्यर्था विज्ञेयाः शिखरोत्तमाः ॥ २२ ॥
 चतुरश्राः समाख्याता देवानामालयाः शुभाः ।
 एते ते वंशजाः सर्वे निवेश्या ग्रन्थजातयः ॥ २३ ॥
 वैराजकुलसंभूताः प्रासादाः परमोत्तमाः ।
 एतेभ्योऽन्येऽपि संभूताः पुत्रपौत्रप्रपौत्र(यैजा)ः ॥ २४ ॥
 स्ववंशाः सुपरीवाराः परवंशविवर्जिताः ।
 कर्त्तव्या भूतिकामेन तेजसा शुभलक्षणाः ॥ २५ ॥
 नन्दका वर्धनाश्चैव सर्वकामफलप्रदाः ।
 हृष्टपुष्टजनाकीर्णाः पूजासंस्कारवर्धनाः ॥ २६ ॥
 यदि हीना भवन्त्येते परवंशेन दूषिताः ।
 तदुद्देशं नृणां नित्यमर्थनाशं कुलक्षयम् ॥ २७ ॥

पीढां च स्वामिनः कुर्युर्षदन्यदपि गहितम् ।
तस्मादेते विधातव्या दूषिता नान्यजातिभिः ॥ २८ ॥

इति वैराजजातानामुत्पत्तिः परिकीर्तिता ।

वैराजजन्मतुरसन्नपरम्परेय-

मुक्तैवमत्र शुभलक्ष्मवती समासात् ।

आनन्दकीर्तिधनधान्यकरी कृता स्या-

दन्यादृशी पुनरनर्थफलैव कर्तुः ॥ २९ १/२ ॥

इति महाराजाधिराजश्रीभोजदेवचिरचिते समग्राङ्गणसूत्रधारपरनामि वास्तुशास्त्रे

प्रासादजातिर्नाम द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ जघन्यवास्तुद्वारं नाम त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ।

प्रभो जघन्यवास्तूनां द्वारमानमतः परम् ।

विस्तारं सतलोच्छ्रायं द्रव्यव्यासविधिं तथा ॥ १ ॥

कथिता ये निराधाराः प्रासादास्तिर्यगायताः ।

तेषां आगचतुष्केण गर्भवासं विभाजयेत् ॥ २ ॥

द्वारं सार्धेन भागेन कुर्यात् स्वार्धविस्तृतम् ।

द्वारविस्तारपादेन पेद्याया विस्तृतिर्भवेत् ॥ ३ ॥

विस्तारार्धेन पिण्डः स्यात् तत्समः स्यादुदुम्बरः ।

सार्धभूलादुम्बरकः(?)शाखा व्यासवशाद् भवेत् ॥ ४ ॥

चतुर्विधश्च कर्तव्यः पेद्यापिण्डः प्रमाणतः ।

शाखा तु पेद्यापिण्ड(श्च)स्य विस्तारेण विधीयते ॥ ५ ॥

शाखाविस्तारतो रूपशाखा स्यात् सार्धविस्तृतिः ।

अर्धेन पेद्यापिण्डस्य सत्त्वशाखा विधीयते ॥ ६ ॥

रूपशाखासमाः कार्या विस्तारात् तुल्यशाखिकाः ।

तुल्यया वाक्यतः शाखाः क्रियन्ते यास्तु काश्चन ॥ ७ ॥

अष्टांशाभ्यधिकाः सर्वाः कर्तव्या निम्न

तलोदयस्य तन्मानं गर्भमण्डपयोः समम् ।

यदि भिन्नतलं कर्तुं मण्डपः कश्चिद्दीयते(?) ॥ ९ ॥

द्वारोच्छ्रिते तद्गुणानां मण्डपे स्यात् तलोच्छ्रितः ।

मासादेषु कनीयस्तु तलमानमुदाहृतम् ॥ १० ॥

पद्भगाभ्यधिकं ज्येष्ठे मध्येऽष्टांशाधिकं ततः ।

बलविधिः(?) समपदः प्रासादस्य विधीयते ॥ ११ ॥

नाधस्तात् ॥ प्रयोक्तव्यो नोर्ध्वतश्चाप्युदुम्बरात् ।

कुम्भिकाभरणपट्टजयन्तीशीर्षकायफलकेषु तुला(नाम्) ।

उक्त(मान)मिह यत् प्रथमं तस्माधिकं प्रविदधीत न हीनम् ॥ १२ ॥

इति महाराजगणधिराजभीभोजदेवधिरचिते समराज्जणसूत्रधारापरनाम्नि वास्तुशास्त्रे

जघन्यवास्तुद्वारं नाम त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ प्रासादद्वारमानादि नाम चतुष्पञ्चाशोऽध्यायः ।

इदानीमभिधास्यामः प्रासादानां यथाक्रमम् ।

द्रव्येषूदयविस्तारं बाहल्यं परिधिं तथा ॥ १ ॥

प्रासादभागिकोत्सेपं प्रासादद्वारमिष्यते ।

स(ध्यं?)त्रियं)ओच्छ्रितं वापि सार्धाशोच्छ्रयमेव ॥ २ ॥

स्वीयस्वीयोदयादर्धविस्तारं च तद्विष्यते ।

विस्तृतिर्भागतुपांशात् पेद्यायाः स्थाल्यमर्धतः ॥ ३ ॥

पेद्याबाहल्यविस्तीर्णां शाखा भवति मानतः ।

उत्तराङ्गानि कुर्वीत पेद्याशाखासमानि नु ॥ ४ ॥

सपादपेद्याविस्तारा रूपशाखा विधीयते ।

रूपशाखान्वितः कार्यः पीठवन्धस्तथोपरि ॥ ५ ॥

वृत्तं कार्यमशोऽवृत्ते पत्रपत्र निरन्तरम् ।

स्तम्भाश्च त्रिगुणव्यासं भरणं भूषणान्वितम् ॥ ६ ॥

रूपशाखासमं तच्च कर्तव्यमतिमुन्दरम् ।
 ऊर्ध्वं सयन्ताद्याष्टांशपात्रे तच्चतुरश्रकम् ॥ ७ ॥
 तदूर्ध्वं भरणोच्छ्रायः स्यात् पादोनसमुच्छ्रितः ।
 कपोतश्चाप्यधश्शीर्षगर्मः स च विधीयते ॥ ८ ॥
 सरथालयपत्रो वा स्त्रोदयार्धविनिर्गमः ।
 तस्योपरिष्ठात् कर्तव्यं स्यादुच्छालयपत्रकम् (१) ॥ ९ ॥
 रथिका (तु) विधातव्या द्वयोरप्युच्छ्रितस्तयोः ।
 सार्धप्रमाणभरणाद् भूषा स्यात् पुष्पकादिभिः ॥ १० ॥
 रूपकैर्वा यथाशोभं स्तम्भिकामिथ सर्वतः ।
 कण्टकोयत्रिभागोन (१) कूटाकारं भवेदतः ॥ ११ ॥
 विभूषितं सिंहचक्रैर्हस्तितुण्डैरथापि वा ।
 कपोतादि विधातव्यमन्तरे रूपशाखयोः ॥ १२ ॥
 कार्यं विपमसंख्यं च सर्वमेतद् विचक्षणैः ।
 तस्माद् बहिर्विधातव्या सर्वतः परिमण्डली ॥ १३ ॥
 अन्त्यशाखासमा सा च प्रमाणेन विधीयते ।
 तस्यां सद्धारशाखायां (प्रा)यशः पञ्चपत्रिकाः ॥ १४ ॥
 कार्या (प्रा वाच) (वा द्वार) शाखायास्तद्विस्तारसमुच्छ्रिताः ।
 भवेदधस्तादर्थेन ग्रीवाया रसना तथा ॥ १५ ॥
 ग्रीवया सार्धया तुल्यमन्तरं पत्रकाप्यधः ।
 भागद्वयं प्रकुर्वीत जङ्घा त्र्यंशा ततोऽप्यधः ॥ १६ ॥
 पेटापिण्डप्रमाणेन खल्वशाखा विधीयते ।
 पेटापिण्डसमो बाह्यशाखान्यासः प्रकीर्तितः ॥ १७ ॥
 क्रमेणानेन कर्तव्याः शाखोः स्वल्पा यदृच्छया ।
 न नवभ्यः परं कार्या द्वारशाखाः कथञ्चन ॥ १८ ॥
 निर्गमो वा प्रवेशो वा विस्तारेण संमन्वितः ।
 पेटाया यदि वार्षेन शाखानां स विधीयते २०

तस्योदयस्य तन्मानं गभेषादयसोः समम् ।

गदि धिन्ननमं कर्तुं मग्दयः कश्चि ईयते(१) ॥ ९ ॥

द्वारोन्निष्ठे तद्गुणानां मग्दये स्यान् तस्योन्निष्ठिः ।

भागान्तेषु कनीयस्यु तन्मानमुदाहरणम् ॥ १० ॥

पदभागाभ्यधिकं ज्येष्ठे मध्येऽष्टांशधिकं ततः ।

बलविधिः(१) समपदः भागादस्य विधीयते ॥ ११ ॥

नापस्तान् स मयोक्तव्यो नोर्ध्वनशाप्युदम्बरात् ।

कुम्भिकाभरणपट्टनयन्तीशीर्षकायफलकेषु तुला(नाम्) ।

उक्त(मान)विह यन् प्रथमं तस्माधिकं प्रविद्धीन न हीनम् ॥ १२ ॥

इति महाप्रज्ञाविद्याजम्भोत्रदेवविहितो समसप्रज्ञानसूत्राचारनामि वास्तुशास्त्रे

जघन्यवास्तुद्वारं नाम त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ प्रासादद्वारमानादि नाम चतुष्पञ्चाशोऽध्यायः ।

इदानीमभिधास्यामः प्रासादानां यथाक्रमम् ।

द्रव्येषूदयविस्तारं बाहल्यं परिधिं तथा ॥ १ ॥

प्रासादभागिकोत्सेधं प्रासादद्वारमिष्यते ।

स(ज्येष्ठत्रियं)शोच्छ्रितं वापि सार्धशोच्छ्रयमेव वा ॥ २ ॥

स्वीयस्वीयोदयादर्धविस्तारं च तदिष्यते ।

विस्तृतिर्भागतुर्यांशात् पेद्यायाः स्थौल्यमर्धतः ॥ ३ ॥

पेद्याबाहल्यविस्तीर्णा शाखा भवति मानतः ।

उत्तराङ्गानि कुर्वीत पेद्याशाखासमानि-तु ॥ ४ ॥

सपादपेद्याविस्तारा रूपशाखा विधीयते ।

रूपशाखान्वितः कार्यः पीठबन्धस्तयोपरि ॥ ५ ॥

वृत्तं कार्यमधोवृत्ते पत्रकैश्च निरन्तरम् ।

स्तम्भाश्च द्विगुणव्यासं भरणं भूषणान्वितम् ॥ ६ ॥

रूपशाखासमं तच्च कर्तव्यमिति सुन्दरम् ।
 ऊर्ध्वं समन्ताच्चाष्टांशमात्रे तच्चतुरश्रकम् ॥ ७ ॥
 तदूर्ध्वं भरणोच्छ्रयः स्यात् पादोनसमुच्छ्रितिः ।
 कपोतथाप्यधश्शीर्षगर्भः स च विधीयते ॥ ८ ॥
 सरथालयपत्रो वा स्वोदयार्धविनिर्गमः ।
 तस्योपरिष्ठात् कर्तव्यं स्यादुच्छालयपत्रकम् (१) ॥ ९ ॥
 रथिका (तु) विधातव्या द्वयोरप्युच्छ्रितिस्तयोः ।
 सार्धममाणभरणाद् भूषा स्यात् पुष्पकादिभिः ॥ १० ॥
 रूपकैर्वा यथाशोभं स्तम्भिकाभिश्च सर्वतः ।
 कण्टकोयत्रिभागोन (१) कूटाकारं भवेदतः ॥ ११ ॥
 विभूषितं सिंहचक्रैर्हस्तितुण्डैरथापि वा ।
 कपोतादि विधातव्यमन्तरे रूपशाखयोः ॥ १२ ॥
 कार्यं निपमसंख्यं च सर्वमेतद् विचक्षणैः ।
 तस्माद् बहिर्विधातव्या सर्वतः परिमण्डली ॥ १३ ॥
 अन्त्यशाखासमा सा च प्रमाणेन विधीयते ।
 तस्यां सद्धारशाखायां (प्रा)यज्ञः पञ्चपत्रिकाः ॥ १४ ॥
 कार्या (प्रा वाच) वा द्वार)शाखायास्तद्विस्तारसमुच्छ्रिताः ।
 भवेदधस्तादर्धेन ग्रीवाया रसना तथा ॥ १५ ॥
 ग्रीवाया सार्धया तुल्यमन्तरं पत्रकाण्यधः ।
 भागद्वयं भकुर्वीत जङ्घा त्र्यंशा ततोऽप्यधः ॥ १६ ॥
 पेद्यापिण्डप्रमाणेन खल्वशाखा विधीयते ।
 पेद्यापिण्डसमो बाह्यशाखान्यासः प्रकीर्तितः ॥ १७ ॥
 क्रमेणानेन कर्तव्याः शाखाः स्वल्पा यदृच्छया ।
 न नवम्यः परं कार्या द्वारशाखाः कथञ्चन ॥ १८ ॥
 निर्गमो वा प्रवेशो वा विस्तारेण संमन्वितः ।
 पेद्याया यदि चार्धेन शाखानां स विधीयते ॥ १९ ॥

सार्धपेद्यापिण्डसमः पिण्डस्योदुम्बरो भवेत् ।

तलन्यासस्तदर्धेन भूमिर(ज्ञा चैज्ञाथ) तत्सर्माः ॥ २० ॥

उदुम्बरकपिण्डस्य मानात् सिंहमुखानि च ।

उदुम्बरात् पादहीनस्तुल्यो वाभ्यधिकोऽथवा ॥ २१ ॥

पट्टस्य पिण्डस्त्रिविधो विस्तारात् स्तम्भतोऽधिकः ।

भागपादैसमस्तम्भो द्वादशांशं प्रपीडितः ॥ २२ ॥

भागद्वये च कर्तव्यो रूपलक्षणसंयुतः ।

घतुष्पाष्टिमकारोऽयं नानारूपमपञ्चतः ॥ २३ ॥

स्तम्भाविस्तारविस्तीर्णं पिण्डे तत्पादवर्जितम् ।

विस्तारात् त्रिगुणं दैर्घ्याद्धीरग्रहणमिष्यते ॥ २४ ॥

प्रविष्टौ स्तम्भमाने स्तः कुम्भिकोत्कालकौ सदा ।

तलपट्टसमं पट्टमुत्तरं परिकल्पयेत् ॥ २५ ॥

(तीक्ष्णी)रं तस्य त्रिभागेन समुत्सेधाद् विधीयते ।

किञ्चिद् विनिर्गतं पट्टाद् यथाशोभं प्रकल्पयेत् ॥ २६ ॥

अत ऊर्ध्वं यथाशोभं कण्डकेनासनेन च ।

रथकक्षिप्ररूपं च कूटागारैः सतोरणैः ॥ २७ ॥

अलिन्दे षण्डपे वापि चतुष्के बलमीषु वा ।

वितानानि विचित्राणि समुत्क्षिप्ततलानि च ॥ २८ ॥

लक्षणेन च युक्तानि विदधीत यथोचितम् ।

लुमाः फलकवर्तीभिः कृताः समभिदध्यहे ॥ २९ ॥

उत्तिष्ठानां च ये भेदा जायन्ते सर्ववास्तुषु ।

तुम्बिनी लम्बिनी हेल्ला शान्ता कोला मनोरमा ॥ ३० ॥

आध्माना चेति सप्तैता नामनः कथिना लुमाः ।

चतुरधीकृते सप्तै कान्ते भूमितले शुभे ॥ ३१ ॥

मूर्धं धेनुरसमं कृत्वा कर्णात् कर्णं विभाजयेत् ।

विन्यस्येद् गर्भमूत्राणि तयोर्मध्यगतानि च ॥ ३२ ॥

१. 'घो' ल. पाठः । २. 'मा' । ३. 'ह' क. पाठः । ४. 'अल', ५. 'द' ल. पाठः ।
६. 'नी', ७. 'को' क. पाठः । ८. 'न' ल. पाठः । ९. 'मा' क. १०. 'ता' ल. क. ल.
पाठः । ११. 'इविनी', १२. 'मा' । १३. 'न' क. ल. पाठः ।

भूयथान्यानि मध्येषु सूत्राणि विनिवेशयेत् ।
 मध्ये वृत्तं सपालिल्य तुम्बिका कपलोपमा ॥ ३३ ॥
 कार्या भागीकृतं तत्र वृत्तं क्षेत्रे^१ प्रवर्तयेत् ।
 मूत्रे मूत्रे तु^२ पिण्डस्थां लुमां मूत्रेण चालिखेत् ॥ ३४ ॥
 लुमान्तरेषु सर्वेषु वैकैत्येन घुपीकृतम् ।
 तपोरन्तरयोर्मध्ये लुमामूले विकर्करम् ॥ ३५ ॥
 द्विगुणं त्रिगुणं वा स्यात् ततश्च बलिनीं लिखेत् ।
 व्यासार्धेनोदयश्रेह कर्तव्यस्तत्र मण्डले ॥ ३६ ॥
 सम्पातात् तलसूत्राणां तुम्बिका चोर्ध्वसूत्रिता ।
 उदयस्तलमूत्रस्य तुम्बिकायास्तथान्तरम् ॥ ३७ ॥
 पूर्वमूत्रे^३ लुमाग्रेषु कण्टकान् कल्पयेद् ऋजून् ।
 बहिस्थानेषु चान्तेषु लक्षं कुर्यात् सुनिश्चितम् ॥ ३८ ॥
 लक्षं गृहीत्वाधःसूत्र ऊर्ध्वमूत्राणि लक्षयेत् ।
 उदये कण्टकस्थान्ते तद्वदेवानुसन्ततम् ॥ ३९ ॥
 दापयेदुत्तरं मूत्रं लुमानां खल्वंकानि च ।
 पिण्डव्यासं बलीनां चाप्येषु क्षोभणविस्तृती ॥ ४० ॥
 लुमा कर्णगता या स्यादाध्माता सा प्रकीर्तिता ।
 छेदे^४ प्रवर्तितान्या स्यात् किञ्चिद्ना मनोरमा ॥ ४१ ॥
 कोला तृतीया शान्तेति चतुर्थी परिकीर्तिता ।
 हेलालया पञ्चमी षष्ठी लम्बिनी नामतो लुमा ॥ ४२ ॥
 सप्तमी तुम्बिनीत्येता मार्गमूत्रविनिर्गताः ।
 एताभिः कारयेत् कौलं^५ वितानं नयनोत्सवम् ॥ ४३ ॥
 कोलाविलं हस्तितालु चाष्टपत्रं शरावकम् ।
 नागवीथीवितानं च पुष्पकं भ्रमरावली ॥ ४४ ॥

१. 'क्षेत्रिका' ख. पाठः । २. 'त्र', ३. 'ण', ४. 'मासू' क. ख. पाठः । ५. 'का-
 येन', ६. 'क्षेत्रिका', ७. 'मू' ख. पाठः । क. पाठः । ८. 'त्रेषुमात्र' क. पाठः ।
 ९. 'बलं ग', १०. 'खि', ११. 'तिन्य + स्याः', १२. 'तस्तुल्य', १३. 'का'
 ख. पाठः ।

हंसपक्षं करालं च विकटं शङ्खकुट्टिमम् ।
 शङ्खनाभिः सपुष्पं च शुक्ति(हृष्टी)चकमेव च ॥ ४५ ॥
 मन्दारं कुमुदं पद्मं विकासं गरुडप्रमम् ।
 पुरोदतं पुरारोहं विष्णुन्मन्दारकं तथा ॥ ४६ ॥
 एतान्येवं वितानानि सङ्ख्यया पञ्चविंशतिः ।
 एतेषां रूपनिर्माणमधुना संप्रचक्ष्महे ॥ ४७ ॥
 समन्ताच्चतुरथे च चतुरधायतेऽथवा ।
 क्षेत्रे वृत्तीकृते नाम्यैकया तत् कोलमुत्पते ॥ ४८ ॥
 चतुरथे यदा क्षेत्रे कर्णस्थानेषु कृत्स्नशः ।
 चतुरथनिबन्धेन चतुरथनिबन्धने ॥ ४९ ॥
 वैलिनी विकटाकारा पूर्वं वृत्तान्यधस्तथा ।
 भ्रमवृत्तं च यन्मध्यं परं तत्रापरा तुमाः ॥ ५० ॥
 क्रियन्ते तुम्बिकाः पञ्च यत्र मुस्थाः सुसंवृताः ।
 मार्ग(?)स्त्रनेऽप्यःमृगस्य तद् भवेन्नपनोत्तारम् ॥ ५१ ॥
 फोन्नाविम्बं समे क्षेत्रे मागाष्टकविमानिने ।
 मध्ये द्विभागे विनिर्गच्छं वृत्तं तुम्बिकयान्विते ॥ ५२ ॥
 गद्य क्षपान्ते च गूये भ्रमान् पोरुष फारयेन् ।
 ऋत्विगि यानि गूयाणि तुमास्ताः परिकल्पयेन् ॥ ५३ ॥
 यानि क्षेत्राणि गूयाणि वनिनीम्नाः प्रकल्पयेन् ।
 तुम्बिण्यां फारयेद् वृत्तं गततानुसमुत्पते ॥ ५४ ॥
 भट्टावे चतुष्पट्टिभागं क्षेत्रं प्रकल्पयेन् ।
 तुमास्यानेषु पञ्चाणि सान्निधान्यन्तर्गतया ॥ ५५ ॥
 गम्यानेषु सप्तानेषु तुम्बिकाः साधितेऽप्येव ।
 हस्तधारं शगं व्यान् विन्नागं च परं तद् ॥ ५६ ॥
 चतुर्ध्वज्यता हस्ते मागवपविमानिने ।
 विरेचनेऽप्यन्तर्गते गम्याने वन्निमुखाः ॥ ५७ ॥

१. '४१', २. '४२', ३. '४३', ४. '४४' च ५५ ॥ ५६, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६, ६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२, ७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८, ७९, ८०, ८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१, ९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७, ९८, ९९, १००, १०१, १०२, १०३, १०४, १०५, १०६, १०७, १०८, १०९, ११०, १११, ११२, ११३, ११४, ११५, ११६, ११७, ११८, ११९, १२०, १२१, १२२, १२३, १२४, १२५, १२६, १२७, १२८, १२९, १३०, १३१, १३२, १३३, १३४, १३५, १३६, १३७, १३८, १३९, १४०, १४१, १४२, १४३, १४४, १४५, १४६, १४७, १४८, १४९, १५०, १५१, १५२, १५३, १५४, १५५, १५६, १५७, १५८, १५९, १६०, १६१, १६२, १६३, १६४, १६५, १६६, १६७, १६८, १६९, १७०, १७१, १७२, १७३, १७४, १७५, १७६, १७७, १७८, १७९, १८०, १८१, १८२, १८३, १८४, १८५, १८६, १८७, १८८, १८९, १९०, १९१, १९२, १९३, १९४, १९५, १९६, १९७, १९८, १९९, २००, २०१, २०२, २०३, २०४, २०५, २०६, २०७, २०८, २०९, २१०, २११, २१२, २१३, २१४, २१५, २१६, २१७, २१८, २१९, २२०, २२१, २२२, २२३, २२४, २२५, २२६, २२७, २२८, २२९, २३०, २३१, २३२, २३३, २३४, २३५, २३६, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१, २४२, २४३, २४४, २४५, २४६, २४७, २४८, २४९, २५०, २५१, २५२, २५३, २५४, २५५, २५६, २५७, २५८, २५९, २६०, २६१, २६२, २६३, २६४, २६५, २६६, २६७, २६८, २६९, २७०, २७१, २७२, २७३, २७४, २७५, २७६, २७७, २७८, २७९, २८०, २८१, २८२, २८३, २८४, २८५, २८६, २८७, २८८, २८९, २९०, २९१, २९२, २९३, २९४, २९५, २९६, २९७, २९८, २९९, ३००, ३०१, ३०२, ३०३, ३०४, ३०५, ३०६, ३०७, ३०८, ३०९, ३१०, ३११, ३१२, ३१३, ३१४, ३१५, ३१६, ३१७, ३१८, ३१९, ३२०, ३२१, ३२२, ३२३, ३२४, ३२५, ३२६, ३२७, ३२८, ३२९, ३३०, ३३१, ३३२, ३३३, ३३४, ३३५, ३३६, ३३७, ३३८, ३३९, ३४०, ३४१, ३४२, ३४३, ३४४, ३४५, ३४६, ३४७, ३४८, ३४९, ३५०, ३५१, ३५२, ३५३, ३५४, ३५५, ३५६, ३५७, ३५८, ३५९, ३६०, ३६१, ३६२, ३६३, ३६४, ३६५, ३६६, ३६७, ३६८, ३६९, ३७०, ३७१, ३७२, ३७३, ३७४, ३७५, ३७६, ३७७, ३७८, ३७९, ३८०, ३८१, ३८२, ३८३, ३८४, ३८५, ३८६, ३८७, ३८८, ३८९, ३९०, ३९१, ३९२, ३९३, ३९४, ३९५, ३९६, ३९७, ३९८, ३९९, ४००, ४०१, ४०२, ४०३, ४०४, ४०५, ४०६, ४०७, ४०८, ४०९, ४१०, ४११, ४१२, ४१३, ४१४, ४१५, ४१६, ४१७, ४१८, ४१९, ४२०, ४२१, ४२२, ४२३, ४२४, ४२५, ४२६, ४२७, ४२८, ४२९, ४३०, ४३१, ४३२, ४३३, ४३४, ४३५, ४३६, ४३७, ४३८, ४३९, ४४०, ४४१, ४४२, ४४३, ४४४, ४४५, ४४६, ४४७, ४४८, ४४९, ४५०, ४५१, ४५२, ४५३, ४५४, ४५५, ४५६, ४५७, ४५८, ४५९, ४६०, ४६१, ४६२, ४६३, ४६४, ४६५, ४६६, ४६७, ४६८, ४६९, ४७०, ४७१, ४७२, ४७३, ४७४, ४७५, ४७६, ४७७, ४७८, ४७९, ४८०, ४८१, ४८२, ४८३, ४८४, ४८५, ४८६, ४८७, ४८८, ४८९, ४९०, ४९१, ४९२, ४९३, ४९४, ४९५, ४९६, ४९७, ४९८, ४९९, ५००, ५०१, ५०२, ५०३, ५०४, ५०५, ५०६, ५०७, ५०८, ५०९, ५१०, ५११, ५१२, ५१३, ५१४, ५१५, ५१६, ५१७, ५१८, ५१९, ५२०, ५२१, ५२२, ५२३, ५२४, ५२५, ५२६, ५२७, ५२८, ५२९, ५३०, ५३१, ५३२, ५३३, ५३४, ५३५, ५३६, ५३७, ५३८, ५३९, ५४०, ५४१, ५४२, ५४३, ५४४, ५४५, ५४६, ५४७, ५४८, ५४९, ५५०, ५५१, ५५२, ५५३, ५५४, ५५५, ५५६, ५५७, ५५८, ५५९, ५६०, ५६१, ५६२, ५६३, ५६४, ५६५, ५६६, ५६७, ५६८, ५६९, ५७०, ५७१, ५७२, ५७३, ५७४, ५७५, ५७६, ५७७, ५७८, ५७९, ५८०, ५८१, ५८२, ५८३, ५८४, ५८५, ५८६, ५८७, ५८८, ५८९, ५९०, ५९१, ५९२, ५९३, ५९४, ५९५, ५९६, ५९७, ५९८, ५९९, ६००, ६०१, ६०२, ६०३, ६०४, ६०५, ६०६, ६०७, ६०८, ६०९, ६१०, ६११, ६१२, ६१३, ६१४, ६१५, ६१६, ६१७, ६१८, ६१९, ६२०, ६२१, ६२२, ६२३, ६२४, ६२५, ६२६, ६२७, ६२८, ६२९, ६३०, ६३१, ६३२, ६३३, ६३४, ६३५, ६३६, ६३७, ६३८, ६३९, ६४०, ६४१, ६४२, ६४३, ६४४, ६४५, ६४६, ६४७, ६४८, ६४९, ६५०, ६५१, ६५२, ६५३, ६५४, ६५५, ६५६, ६५७, ६५८, ६५९, ६६०, ६६१, ६६२, ६६३, ६६४, ६६५, ६६६, ६६७, ६६८, ६६९, ६७०, ६७१, ६७२, ६७३, ६७४, ६७५, ६७६, ६७७, ६७८, ६७९, ६८०, ६८१, ६८२, ६८३, ६८४, ६८५, ६८६, ६८७, ६८८, ६८९, ६९०, ६९१, ६९२, ६९३, ६९४, ६९५, ६९६, ६९७, ६९८, ६९९, ७००, ७०१, ७०२, ७०३, ७०४, ७०५, ७०६, ७०७, ७०८, ७०९, ७१०, ७११, ७१२, ७१३, ७१४, ७१५, ७१६, ७१७, ७१८, ७१९, ७२०, ७२१, ७२२, ७२३, ७२४, ७२५, ७२६, ७२७, ७२८, ७२९, ७३०, ७३१, ७३२, ७३३, ७३४, ७३५, ७३६, ७३७, ७३८, ७३९, ७४०, ७४१, ७४२, ७४३, ७४४, ७४५, ७४६, ७४७, ७४८, ७४९, ७५०, ७५१, ७५२, ७५३, ७५४, ७५५, ७५६, ७५७, ७५८, ७५९, ७६०, ७६१, ७६२, ७६३, ७६४, ७६५, ७६६, ७६७, ७६८, ७६९, ७७०, ७७१, ७७२, ७७३, ७७४, ७७५, ७७६, ७७७, ७७८, ७७९, ७८०, ७८१, ७८२, ७८३, ७८४, ७८५, ७८६, ७८७, ७८८, ७८९, ७९०, ७९१, ७९२, ७९३, ७९४, ७९५, ७९६, ७९७, ७९८, ७९९, ८००, ८०१, ८०२, ८०३, ८०४, ८०५, ८०६, ८०७, ८०८, ८०९, ८१०, ८११, ८१२, ८१३, ८१४, ८१५, ८१६, ८१७, ८१८, ८१९, ८२०, ८२१, ८२२, ८२३, ८२४, ८२५, ८२६, ८२७, ८२८, ८२९, ८३०, ८३१, ८३२, ८३३, ८३४, ८३५, ८३६, ८३७, ८३८, ८३९, ८४०, ८४१, ८४२, ८४३, ८४४, ८४५, ८४६, ८४७, ८४८, ८४९, ८५०, ८५१, ८५२, ८५३, ८५४, ८५५, ८५६, ८५७, ८५८, ८५९, ८६०, ८६१, ८६२, ८६३, ८६४, ८६५, ८६६, ८६७, ८६८, ८६९, ८७०, ८७१, ८७२, ८७३, ८७४, ८७५, ८७६, ८७७, ८७८, ८७९, ८८०, ८८१, ८८२, ८८३, ८८४, ८८५, ८८६, ८८७, ८८८, ८८९, ८९०, ८९१, ८९२, ८९३, ८९४, ८९५, ८९६, ८९७, ८९८, ८९९, ९००, ९०१, ९०२, ९०३, ९०४, ९०५, ९०६, ९०७, ९०८, ९०९, ९१०, ९११, ९१२, ९१३, ९१४, ९१५, ९१६, ९१७, ९१८, ९१९, ९२०, ९२१, ९२२, ९२३, ९२४, ९२५, ९२६, ९२७, ९२८, ९२९, ९३०, ९३१, ९३२, ९३३, ९३४, ९३५, ९३६, ९३७, ९३८, ९३९, ९४०, ९४१, ९४२, ९४३, ९४४, ९४५, ९४६, ९४७, ९४८, ९४९, ९५०, ९५१, ९५२, ९५३, ९५४, ९५५, ९५६, ९५७, ९५८, ९५९, ९६०, ९६१, ९६२, ९६३, ९६४, ९६५, ९६६, ९६७, ९६८, ९६९, ९७०, ९७१, ९७२, ९७३, ९७४, ९७५, ९७६, ९७७, ९७८, ९७९, ९८०, ९८१, ९८२, ९८३, ९८४, ९८५, ९८६, ९८७, ९८८, ९८९, ९९०, ९९१, ९९२, ९९३, ९९४, ९९५, ९९६, ९९७, ९९८, ९९९, १०००.

वितानमेतत् कथितं यश्चिर्कीर्षति मानवः ।
 ऊर्ध्वतिर्यग्गतैर्नालैः क्रियते यन्निरन्तरम् ॥ ५८ ॥
 पुष्पमालाकुलं श्रीमत् पुष्पकं तदुदाहृतम् ।
 अशोकपल्लवाकीर्णलुपाध्रमनिबन्धनम् ॥ ५९ ॥
 चतुरश्रक्रियायुक्तं सा शोक्ता भ्रमरावली ।
 आध्माता कर्णमापाता तुम्बिकास्थानसंश्रया ॥ ६० ॥
 तुम्बिनी यत्र मध्ये तु हंसपक्षं तदुच्यते ।
 अस्मैव पक्षे तु यदा सम्बध्येत मनोरमा ॥ ६१ ॥
 तुम्बिनी च विपक्षेषु करालं तदुदाहृतम् ।
 कोला लुमा स्याद् विकटे शङ्खे शान्ता प्रकीर्तिता ॥ ६२ ॥
 शङ्खनाभिसमं सूत्रं तुम्बिकायाः प्रवर्तते ।
 सर्वेष्वपि लुमास्थानेष्वेकरेखान्वितं भवेत् ॥ ६३ ॥
 शङ्खनाभिरिति शोक्तं वितानमिदमुत्तमम् ।
 एतस्यैव लुमास्थाने तुम्बिका पञ्चकावृता ॥ ६४ ॥
 बलयैर्भूषिता यत् स्यात् सपुष्पमिति तद् विदुः ।
 क्षेत्रे वृत्तायताकारे कारमेच्छुक्तिसंज्ञकम् ॥ ६५ ॥
 वृत्ताकारे भवेत् क्षेत्रे वृत्तं बलयकर्मणा ।
 चतुरश्रे समे क्षेत्रे यत्तुमार्धलुमर्ध(तेऽतः) ॥ ६६ ॥
 वृत्तसोमणभङ्गानि तन्मन्दारकमुच्यते ।
 कुमुदं कुमुदस्येव लुमाक्षेपौदिहार्पितः ॥ ६७ ॥
 पद्मके स्वादधःक्षिप्त्वा विकासे मध्यमा लुमा ।
 गरुडे गरुडो मध्ये नागामरणशोभितः ॥ ६८ ॥
 पुरोगतं तद् यदधो गत्वा स्याद् ऊर्ध्वगं पुनः ।
 अधो गत्वा पुरारोहमूर्ध्वमूर्ध्वं ततोऽप्यधः ॥ ६९ ॥
 विचित्रक्षोमणाकीर्णमन्ते वृत्तं मुहुर्मुहुः ।
 अष्टभिश्चाश्रिभिर्मध्ये विद्युन्मन्दारकं भवेत् ॥ ७० ॥

१. 'नामसः' स. पाठः । २. 'स' क. पाठः । ३. 'आ' ; ४. 'दधेगतं' प. स. पाठः ।

यानोन्मानमथ नृमः प्रासादच्छाद्यसंश्रयम् ।

अर्धेनच्छाद्यविस्तारस्योर्ध्वे वंशं प्रकल्पयेत् ॥ ७१ ॥

अयमर्धोदयः प्रोक्त आवन्त्यो नामतः परः ।

अ्यंशेनच्छाद्यविस्तारस्योदयो वामनो भवेत् ॥ ७२ ॥

वामनावन्त्ययोर्मध्ये नवधा प्रविभाजयेत् ।

भागोत्तरोदयात् तेऽष्टौ वामनादुदयाः स्मृताः ॥ ७३ ॥

(वा?आ)तपत्रोऽय कौबेरः (स?श)मनाख्यस्तथावली ।

हंसपृष्ठो महाभोगी नारदः शम्बुकस्तथा ॥ ७४ ॥

वामनः प्रथमस्तेषामाव(न्त्योते?न्त्येन) दशेत्पमी ।

छाद्यानामथ वृत्तानामुदयः शोच्यतेऽधुना ॥ ७५ ॥

तलमूत्रसमं कृत्वा कुर्याद् द्वादशघोदयम् ।

पष्ठादारभ्य भागोत् स्युः सप्त भागोत्तरोदयाः ॥ ७६ ॥

कुबेरशेखरी चन्द्री नागश्चा(तु?घ) गणाधिपः ।

मुल्यश्चोष्ठः सुभद्रश्च वृत्ते सप्तोदयाः स्मृताः ॥ ७७ ॥

कृत्वा त्रिकर्करपदं लुमापृष्ठं लिखेत् ततः ।

भागार्धमधिकं क्षेत्रे भवेच्छाद्यकवर्तना ॥ ७८ ॥

भागार्धवर्धिते क्षेत्रे तलमूत्रक्रमान्विते ।

लुमामाद्यां लिखेद् भूयः पद क्रमेणानुसन्तवम् ॥ ७९ ॥

रिसा यथादिहस्नाय(?) लुमायाः स्यादनन्तरम् ।

लुमा त्रिमागरीनेन परिवृद्धाद्गुलेन सा ॥ ८० ॥

तस्याश्चानन्तरा मध्म्या सार्धं वृद्धाद्गुलत्रयम्(?) ।

अ्यंशोनः पद्मिरपरा अ्यंशोर्नर्दशभिः परा ॥ ८१ ॥

चतुर्दशमिरन्या स्यान् सार्धं वृद्धां ननोद्गुलैः ।

विंशत्यद्गुलवृद्धा तु सप्तमी कोणसंधिर्वा ॥ ८२ ॥

क्रमेणानेन मानानि लुमानां वृद्धिहामयोः ।

अनुमानेन कार्याणिच्छाद्येयानुसारतः ॥ ८३ ॥

१. 'स्तेदस्यव्यवहारी' (?) क. पाठः । २. 'वा' क. पाठः । ३. 'मनो' क. पाठः । ४. 'मा' क. पाठः । ५. 'मध्यः' । ६. 'वा' म. ७. 'सार्धमगवयश्वा वा' क. पाठः । ८. 'कंदपद्' । ९. 'ह' क. पाठः । १०. 'वा' । ११. 'न मयानि' क. पाठः ।

† कुबेरवल्लरीचन्द्रीपद्मगा गणनायकः ।

* गुग्धा मुंभदेत्येताः स्युर्लुमाकर्माधमादितः ॥ ८४ ॥

एतासां गण्डिकाछेदाश्चत्वारः परिकीर्तिताः ।

ऊर्ध्वस्तिर्यग्(गौग)तिस्त्र्यंशस्तथार्धत्र्यंश एव च ॥ ८५ ॥

छाद्यकोदयविस्तारं तन्निर्गमसमायति ।

कृत्वा षोढा भजेत् क्षेत्रं विस्तारायामतः समम् ॥ ८६ ॥

तत्रोर्ध्वद्वयमानेनचिच्छन्द्यात् प्रागेव गण्डिकाम् ।

तस्यां छेदानुसारेण दापयेदेव लम्बकम् ॥ ८७ ॥

अधस्ताद् गण्डिकायाश्च कण्टकानि प्रकल्पयेत् ।

अवपातोच्छ्रयां ज्ञात्वा त्रीणि स्थानानि चिह्नयेत् ॥ ८८ ॥

गर्भे तथोर्ध्वे प्रान्ते च तृतीयं मध्यतस्तयोः ।

यत्र स्थाने स्थितं मूत्रं स्पृशति स्थानकत्रये ॥ ८९ ॥

तस्मात् प्रसार्य तत्सूत्रं भ्रमयेत् कर्कटं ततः ।

लुमार्धस्यैवमुपरिसंस्थानमुपजायते ॥ ९० ॥

उपरि स्थितेन मूत्रेण तत्तुल्येनैव कर्कटम् ।

प्रान्तावलम्बकस्थाने भ्रमयेत् खल्वसिद्धये ॥ ९१ ॥

प्रागक्षे भागयुगलावच्छिन्नं फलके पुनः ।

कल्पयेत् सममेवैषा लुमापार्ष्णिर्निगद्यते ॥ ९२ ॥

दोषां लुमां तु दीर्घांश्चतुर्भिः प्रविभाजयेत् ।

चतुर्भातिः परं तस्याः कर्तव्यं धृत्तवर्तनम् ॥ ९३ ॥

अर्धोदये लुमोच्छ्रयो विस्तारांश्चद्वयोन्मितः ।

मूलेऽग्रतश्च भागार्धमुदयोऽस्या विधीयते ॥ ९४ ॥

अधःक्षेत्रे स विस्तारात् सूत्रमालम्ब्य तद्यथा ।

विस्तारात् सदृशे क्षेत्रे सार्धतद्भागमाश्रितः ॥ ९५ ॥

१. 'गदा' ख. पाठः । २. 'स' क. पाठः । ३. 'गा', ४. 'प्राक्षेवे भा',
५. 'मायता' । ख. पाठः ।

† 'कुबेरवल्लरी'ति पूर्व पठितम् । * 'गुग्धा' इति पूर्वे पठ्यते । तदनन्तरं च
'अण्ड' इति नामान्तरमपि तत्र दृश्यते ।

ऊर्ध्वदेशात् ॥ भागेन स स्याद् भागचतुष्टये ।
 लिखेद् वृत्तं त्रिभागोनयंश्चर्कटकोद्भवम् ॥ १०९ ॥
 तस्योपरिष्ठात् तदनु ग्रीवा कार्यैकभागिनी ।
 गर्भे शृङ्गाग्रयोर्मध्ये तिर्यग् मागद्वयं भवेत् ॥ ११० ॥
 मध्ये कर्णाग्रयोस्तिर्यक् कार्यं मागत्रयं पुषैः ।
 ग्रीवाया उपरिष्ठाच्च भागमेकं शिखा भवेत् ॥ १११ ॥
 शिखाग्रमुपरिष्ठाच्च कर्तव्यं गर्भसन्नतम् ।
 शिखाग्रंमूर्ध्वतस्तद्वर्धमागार्बलेम्बितम् ॥ ११२ ॥
 मागार्बलेम्बि कर्णाग्रं स्कन्धाग्रं तावदेव ॥
 यात् कर्णखण्डयोर्मूलं स्कन्धदेशस्य सन्नतम् ॥ ११३ ॥
 वस्तिकौ ग्रंशविस्तारायामः प्राग्वृत्तमध्यतः ।
 चै शङ्कुमधःसूत्रादूर्ध्वं भां(गो)मे निवेशयेत् ॥ ११४ ॥
 गं निवेशितं कुर्यात् पूर्ववृत्तांघ्र्यशेषतः ।
 वस्तिकान्तं चै पूर्वोक्तं पूर्ववत् सर्वमाचरेत् ॥ ११५ ॥
 लम्बूत्रादुपर्यशैथुर्भिर्गर्भतः स(प्रः)मसु ।
 गभ्यां द्वाभ्यामुभयतो भागाभ्यां तिर्यगेव च ॥ ११६ ॥
 गेन तद्वदेवाधःसूत्रादुपरि गर्भतः ।
 तुभिश्च चतुर्भिश्च भागेरुभयतः समम् ॥ ११७ ॥
 तार्धानि लिखेदेककर्णयुक्तानि पूर्ववत् ।
 कृष्णाणि च ग्रीवास्वस्तिकार्धयुक्तानि च ॥ ११८ ॥
 कसूत्रवहिर्देशाद् बाह्यवृत्तसमुद्भवः ।
 त्रयप्रविष्टः स्यात् पार्ष्णिरत्र परिस्फुटः ॥ ११९ ॥
 वलीललितो नाम सिद्धकर्णोऽयमीरितः ।
 भागीकृते प्राग्वदुदये तत्प्रमाणतः ॥ १२० ॥

श्री त्रिभागोनेः स', २. 'य', ३. 'के', ४. 'प्ये', ५. 'र्च'
 ६. 'कस्तक्यवि', ८. 'मः', ९. 'गर्भे नि' ख. पाठः । १०. 'स्या'
 ११. 'द्व', १२. 'शृङ्गाच' ख. पाठः । १३. 'दे', १४. 'द्य'
 'कु' क. पाठः ।

THE GACKWAD'S ORIENTAL SERIES.

SELECT OPINIONS.

"Kavyamimamsa" a treatise on poetics by the poet Rajasekhara, flourished about A. D. 900, was evidently regarded as an important work, about one-fourth of it was borrowed by the celebrated Jain author Hemcharan. It contains various interesting remarks about the geography of India, the life and surroundings of a Royal poet, literary examinations, and writing materials. Second, an epic in sixteen cantos by a poet named Vastupal who flourished in the early part of the thirteenth century, seems to have achieved a more than local popularity. The inclusion of Prakrit works in the series is an excellent idea. Owing to the practical monopoly of Sanskrit in India, the study of the Prakrits has been too much neglected there, though these mediæval vernaculars are of great philological and to some extent, literary importance.

LONDON TIMES LITERARY SUPPLEMENT, June 22, 1917.

The first two volumes of the *Gackwad's Oriental Series* are well printed and appear to be well edited also. I consider the introductions and appendices very useful.

A. A. MACDONELL, Boden Professor of Sanskrit in the University of Oxford.

I was much struck by the valuable nature of the works in course of publication in the *Gackwad's Oriental Series*. Some of them, I see, will be important aids to me in my work in the *Linguistic Survey of India*. The first two numbers are valuable works and were hitherto quite unknown to me.

(SIR) GEORGE A. GRIERSON, Superintendent of the Linguistic Survey of India.

The series, as a whole, will bring notable accession to our knowledge of the immense and wonderful Sanskrit literature.

(DR.) F. W. THOMAS, Librarian, India Office Library.

The editions have been executed with the greatest care. The prefaces are learned and informing and the books are well selected for the study of Indian history and literature.

(MAHAMAHOPADHYAYA) HARAPRASAD SHASTRI, M. A., C. I. E.

The edition is a critical one and the introduction and notes valuable:—
AN ANTIQUARY.

Edited in an admirable manner and will form an important addition to the Sanskrit Literature

(MAHAMAHOPADHYAYA) T. GANAPATI SHASTRI, Ph. D., M. S. A. S.
Curator for the Publication of Sanskrit MSS., Trivendrum.